

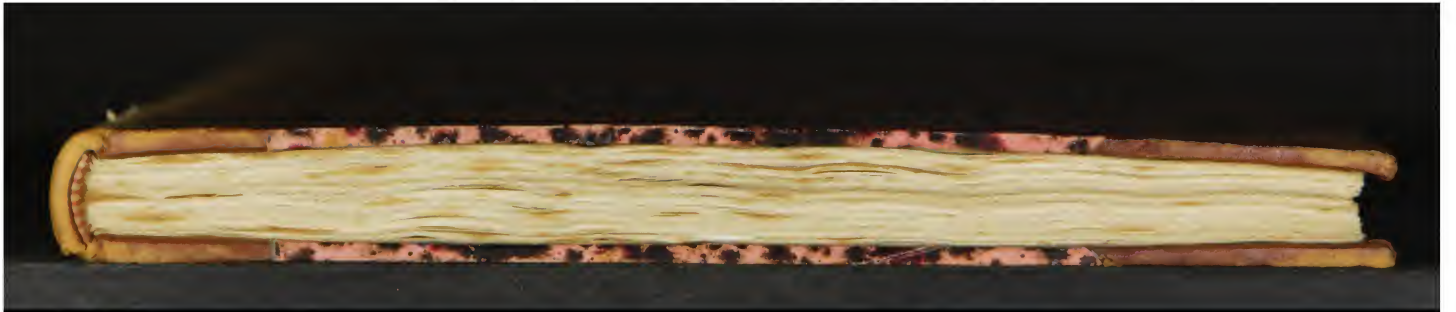


Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.2.7.28





Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.2.7.28



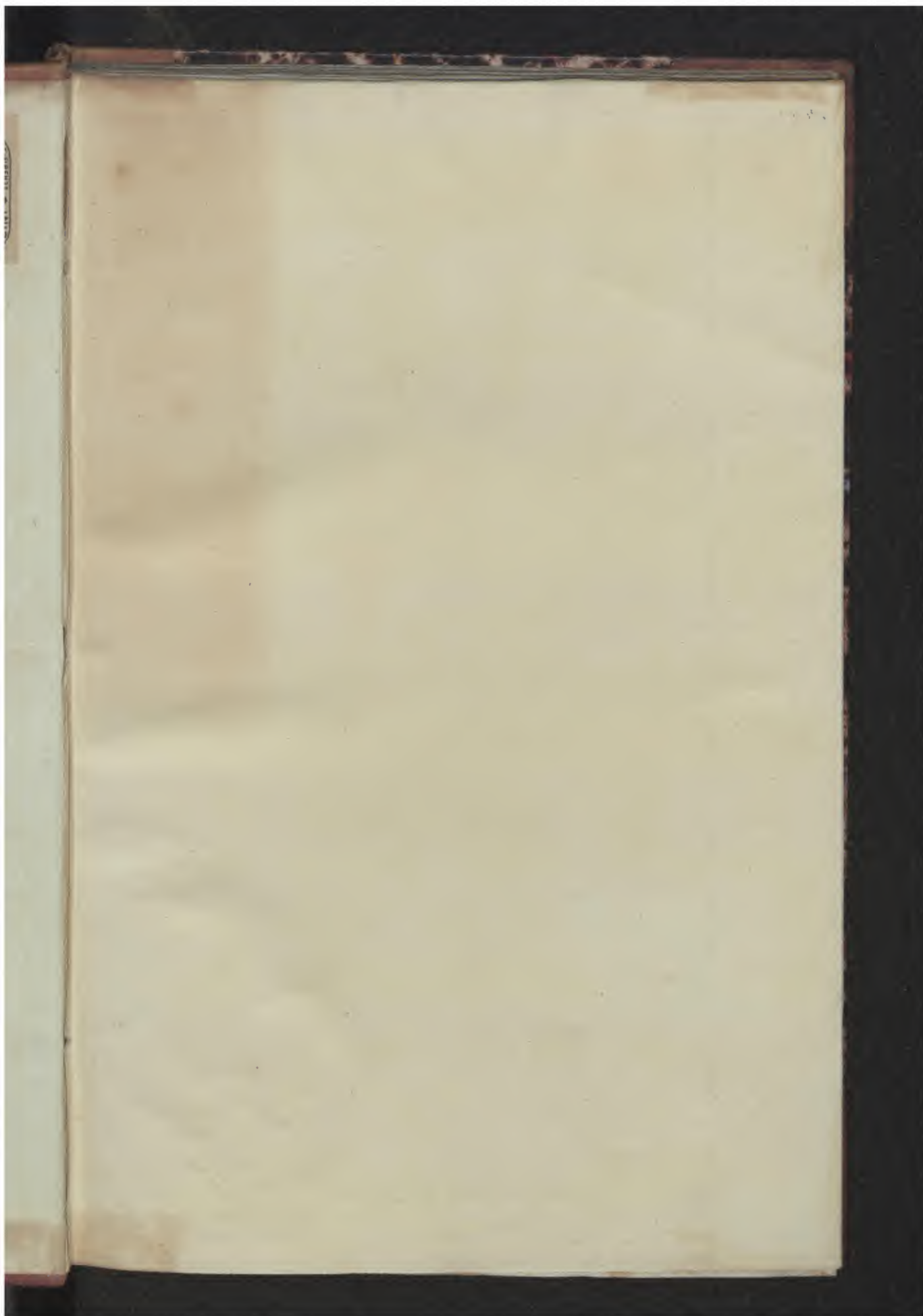
Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.2.7.28

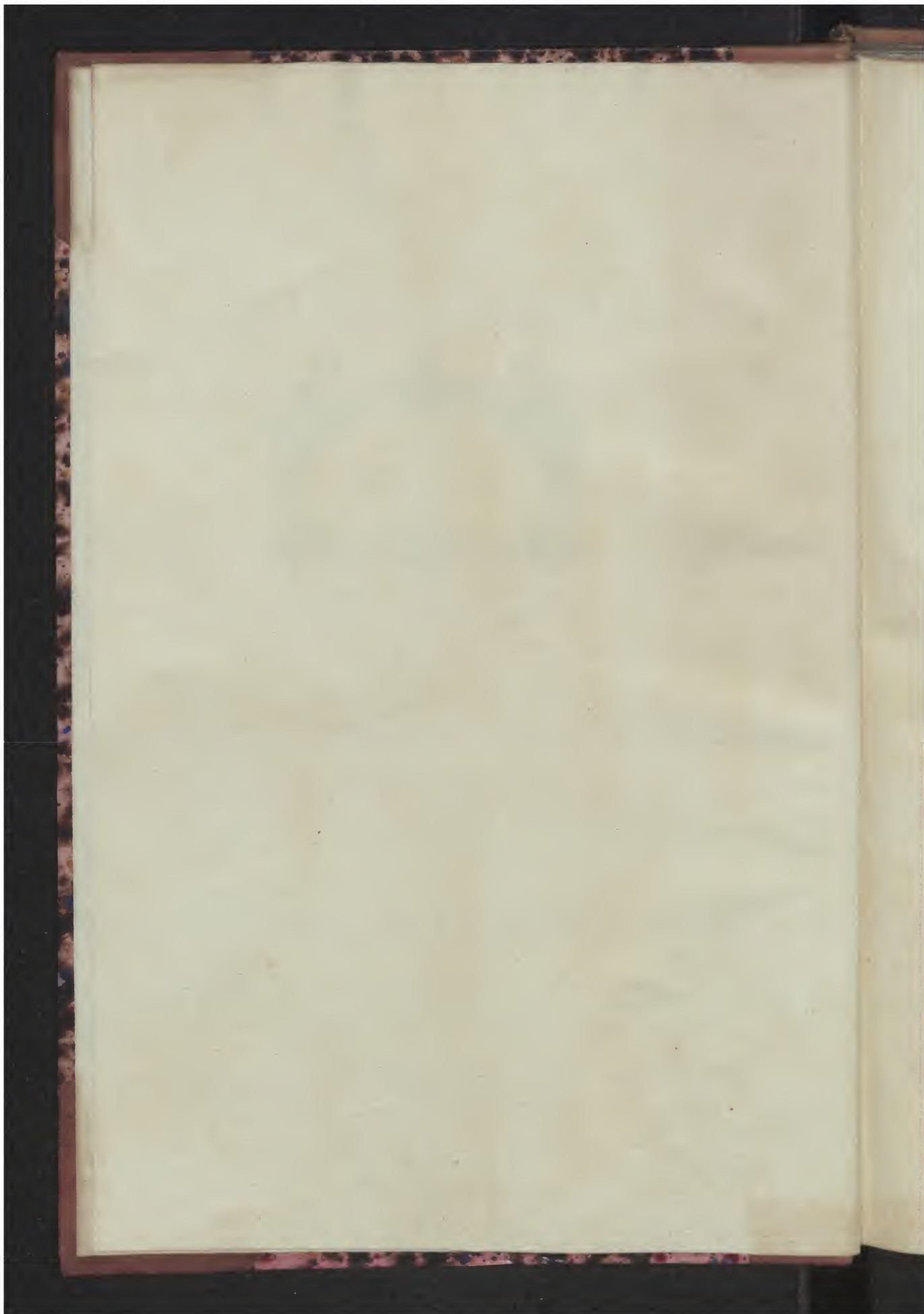


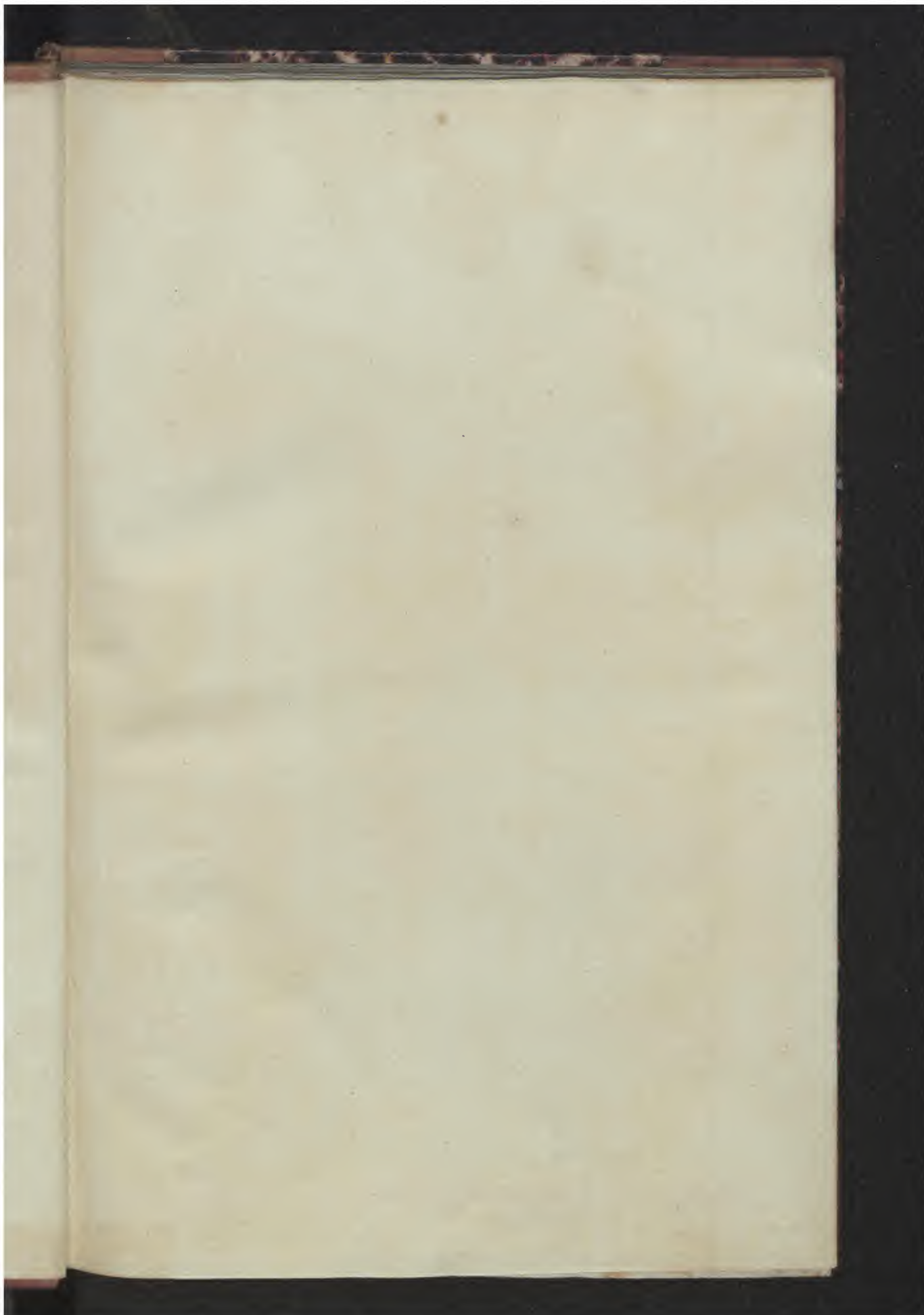
Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.2.7.28

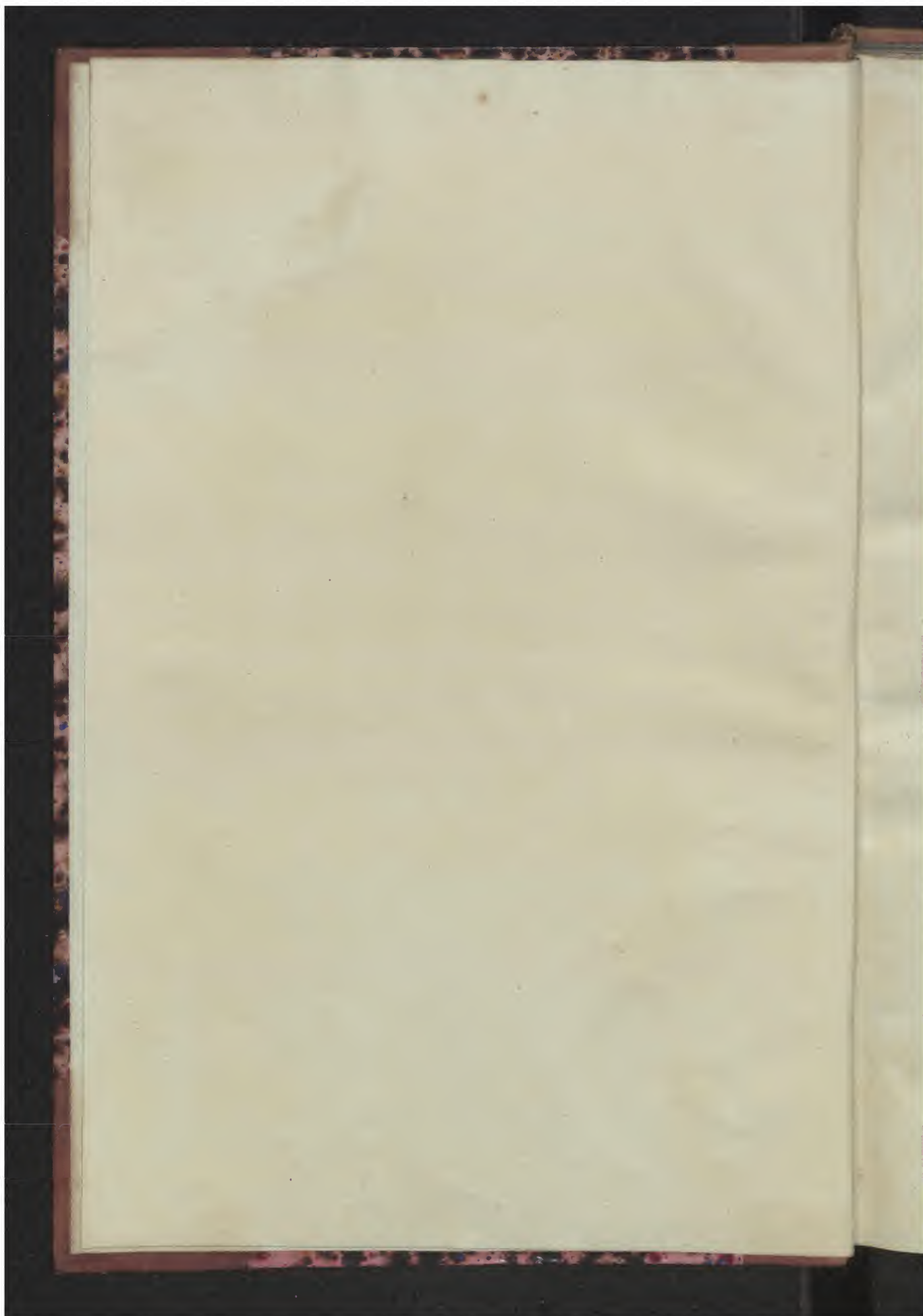
Ms. 2/4

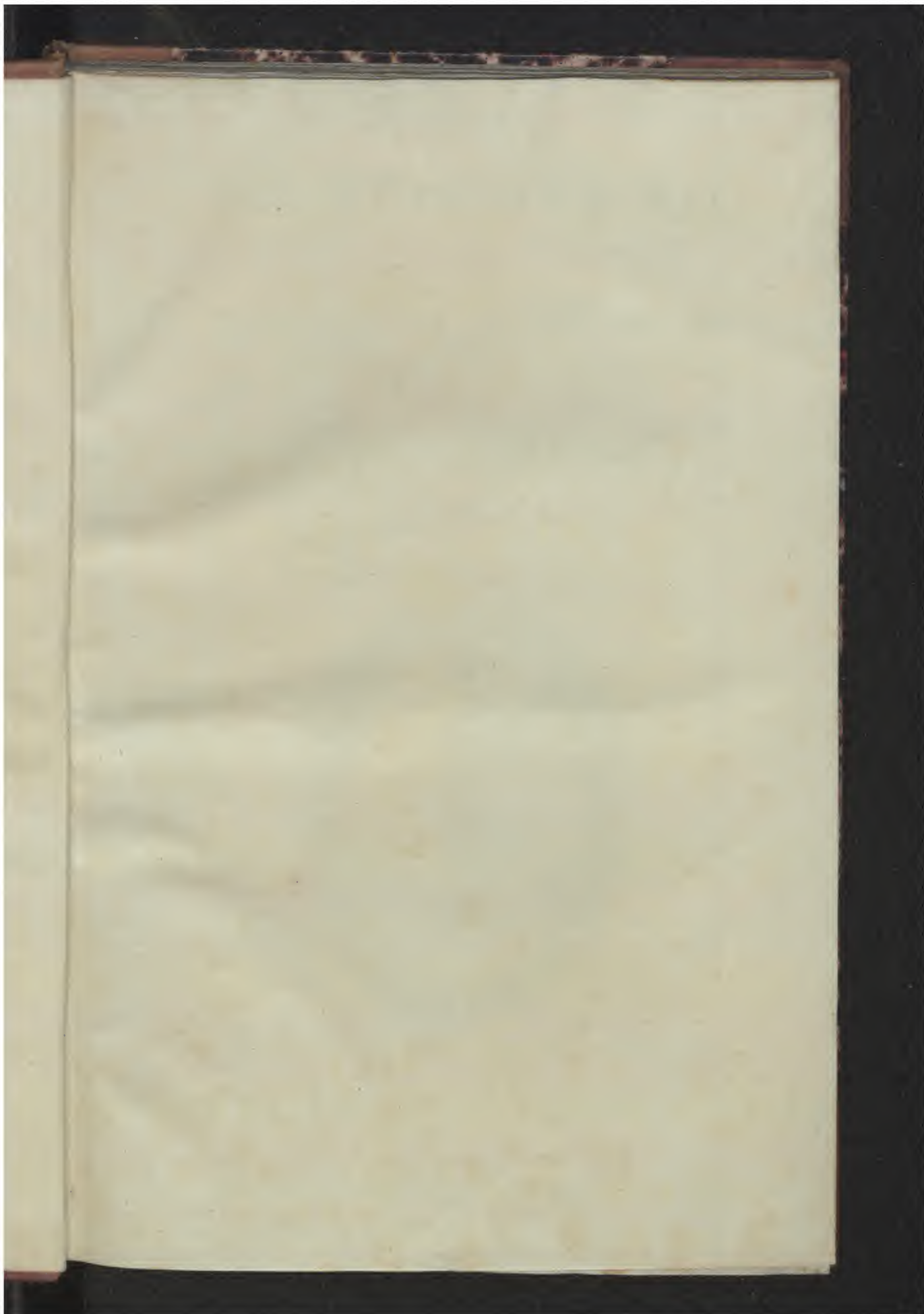


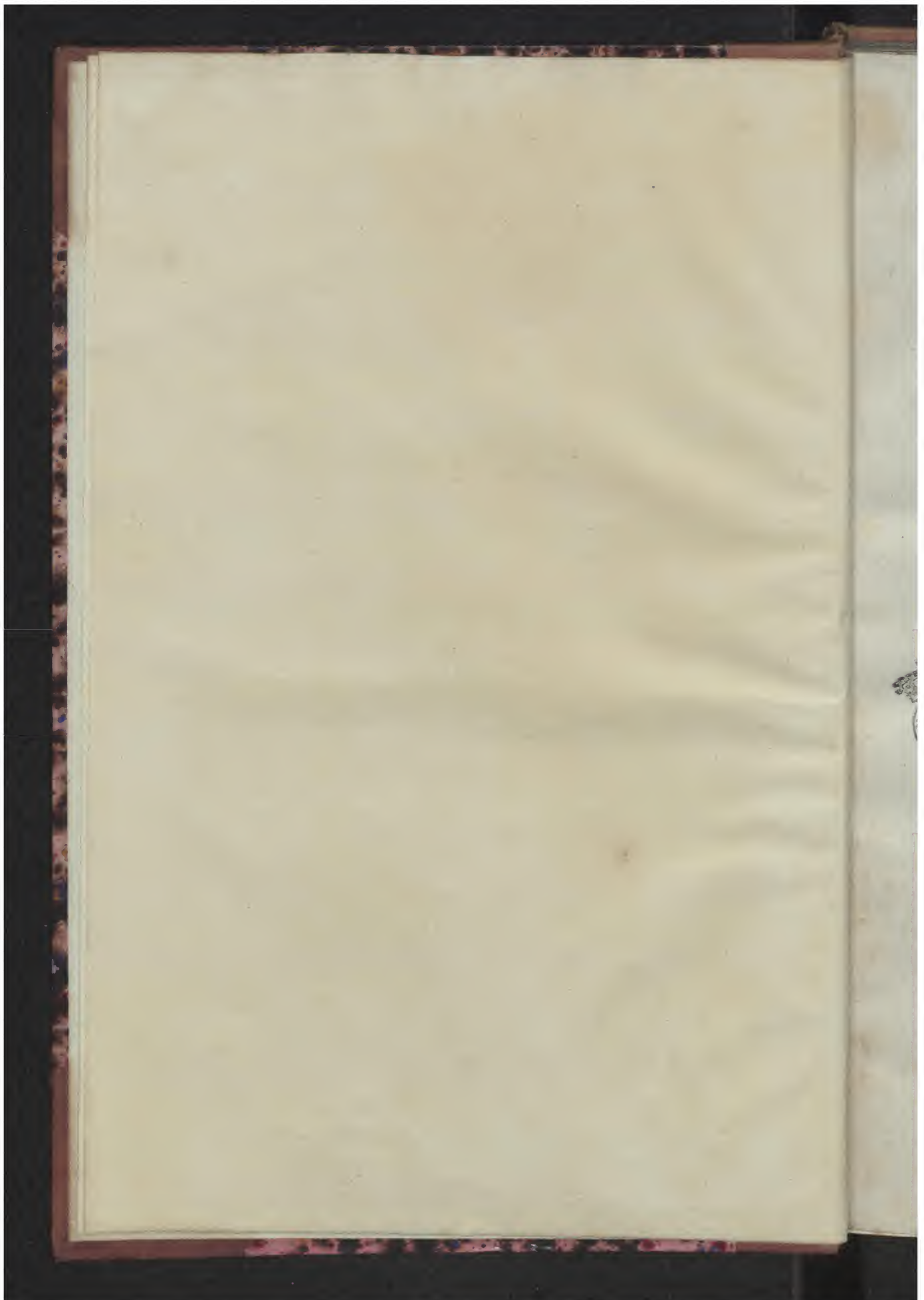








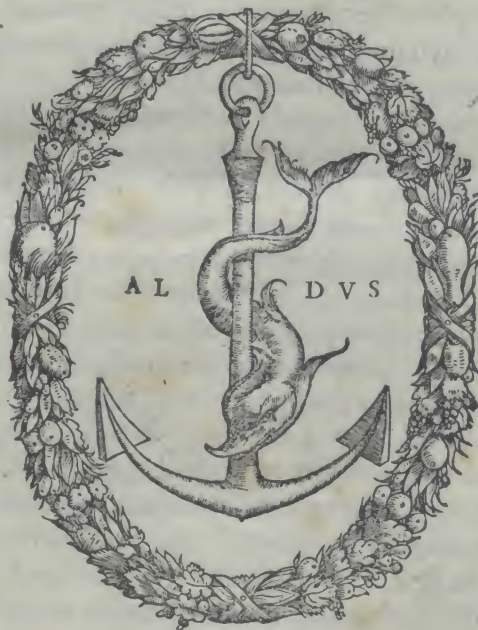




ORATIONES XII.

HIERONYMI FALETI.

- I. In funere Sigismundi, Poloniae Regis.
- II. Ad Equites Polonos, in coronatione Augusti, Sigismundi filii, Poloniae Regis.
- III. In funere Hippolyti Estensis, Cardinalis, Herculis I. filii.
- IIII. In funere Alfonsi, Ferrariensium Ducis IIII.
- V. Ad Paulum III. Pontificem max. cum Ferrariam uenit.
- VI. Ad Iulium III. cum Pontifex max. creatus est.
- VII. Ad Franciscum Venerium, Ducem Venetiarum.
- VIII. De ortu Christi.
- IX. De dignitate cælibatus.
- X. De matrimonii dignitate.
- XI. De laudibus dialecticæ.
- XII. Cum insignia sui doctoratus acciperet.



VENETIIS, M D LVIII.

ORATIONES

HIERONYMI PRAELECTI

1.	In laudem sancti Iohannis Baptistae
2.	In laudem sancti Iohannis Evangelistae
3.	In laudem sancti Iohannis Baptistae
4.	In laudem sancti Iohannis Evangelistae
5.	In laudem sancti Iohannis Baptistae
6.	In laudem sancti Iohannis Evangelistae
7.	In laudem sancti Iohannis Baptistae
8.	In laudem sancti Iohannis Evangelistae
9.	In laudem sancti Iohannis Baptistae
10.	In laudem sancti Iohannis Evangelistae
11.	In laudem sancti Iohannis Baptistae
12.	In laudem sancti Iohannis Evangelistae
13.	In laudem sancti Iohannis Baptistae
14.	In laudem sancti Iohannis Evangelistae
15.	In laudem sancti Iohannis Baptistae
16.	In laudem sancti Iohannis Evangelistae
17.	In laudem sancti Iohannis Baptistae
18.	In laudem sancti Iohannis Evangelistae
19.	In laudem sancti Iohannis Baptistae
20.	In laudem sancti Iohannis Evangelistae



VENETIAE MDCCLXX

AD SIGISMVNDVM AVGVSTVM

INCLYTVM REGEM POLONIAE,

magnum Ducem Lituaniæ, Ruffiæ, Pruffiæ,

Mafouiæ, & Samagitiæ, necnon Bari,

Roffaniq; Principem.

RTAXERXES, ille Perfarum Rex,
SIGISMVNDE AVGVSTE, Regum
A maxime, ac potentiffime, cum aliis excelluit
virtutibus, æterna laude digniffimis, tum ue-
ro humanitatem ita coluit, ut ex eo multorum
populorum animos devinciret, ac studia fibi maiorem in mo-
dum conciliaret. quo in genere multa narrantur, fed illud
præcipue, quòd, cum ei per uiam equitanti homo rufficus,
& operarius aquam, è proximo flumine utraque manu sum-
ptam, fitienti obtuliffet, iucundo uultu accepit; non rei, qua
donabatur, humilitate offenfus, fed potius optima eius, qui
largiebatur, uoluntate oblectatus. quo quidem nihil præftan-
tius, nihil magno Rege dignius effe potuit. fiquidem non mi-
nus regium, ac magnificum eft, exigua libenter, prompteq;
fufcipere, quàm magna liberaliter elargiri. Atque ego, te
huiusmodi animo effe, cum nunquam dubitarim, Rex poten-
tiffime; munusculum tuæ Maieltati offerre fum aufus, ctfi
tanto Principe minime dignum, eorum tamen, quæ noftri
tenuitas ingenii præftare potelt, maximum, atque ampliffi-
mum. in quo etiam illa me ratio mouit, quòd ad te id, quod
mittimus, maiori ex parte attinet; cum pro tua, tuorumq;
dignitate harum non nullæ orationes habitæ fint. tuos enim
appello Eftenfes Principes, pro ea fanguinis coniunctione, ac
beneuolentia, quæ inter te, parentesq; tuos, Eftenfiumq;
Principum nobiliffimam gentem, fine ulla unquam diminu-
tione femper intercefsit; atque etiam, ut tibi, quem de meis
commodis, ac ornamentis, pro innata tua benignitate, co-
gitare certum, exploratumq; habeo, mei in te grati animi
perfpicuum afferrem argumentum. Neque uero me fallit,

Quidem, pro meo singulari erga te studio, exiguum esse:
uerum qui magna praeſtare nequeunt, haud ſimul eos decet
à paruis etiam abſtinere; &, qui maioribus in rebus uſui eſſe
non poſſunt, ob id leuioribus in muneribus, apud eos, quos
praeſcipue obſeruant, collocandis, diligentiam imminuere,
praefertim cum in omni genere officii pluris animi uoluntas,
quàm muneris magnitudo, facienda ſit. Accipies igitur hoc
munuſculum ſerena fronte, Rex potentiſſime, cuiusq; patroci-
nium ſuſcipe. hac enim ratione & noſtram, quaecunq; eſt, in
ſcribendo induſtriam excitabis: & humanitatem tuam, mihi
antea perſpectam, & à me in omnibus meis & ſermonibus, &
ſcriptis declaratam, illuſtrius etiam, quàm antea, patefacies.
Venetiis, menſe Nouembri, M. D. LVIII.

Tuae Maieltati deditiſſimus
Hieronymus Faletus.

HIERONYMI FALETI

ORATIO IN FVNERE

SIGISMVNDI IAGELLONIS,

POLONIAE REGIS,

PRO HERCVLE FERRARIENSIVM DVCE IIII.

ESCIO, SIGISMVNDE AVGVSTE,
Rex potentissime, & uos Patres amplissimi,
ac Equites ornatissimi, utrum inuitus me ad
hoc amplissimum dicendi munus Hercules
Ferrariensium Princeps, an lubens potius le-
gauerit, ueritus fortasse, ne ego tuum dolorem, tuumq; lu-
ctum, & grauiissimum uulnus, quod tibi ac uniuerso huic regno
Sigismundi patris tui acerbissima mors inflixit, lacrymis lu-
ctusq; meo potius augeam, quam maestum atque afflictum ani-
mum, illius & corporis, & animi uirtutibus celebrandis, re-
creem, atque confirmem. Sed, cum audisset te in eius locum,
& iure aequissimo, & omnium populorum consensu, Regem
successisse; ac pro ea necessitudine, qua cum illustrissima fa-
milia tua coniunctus est, eaq; beneuolentia, qua te praecipue
prosequitur, conuenire intelligeret, ut tibi uehementer gratu-
laretur: indignum profecto existimasset, si tantus Rex, qui sem-
per laudi studuerat, nullum ab eo, cui dignitas illius carissi-
ma esse debuit, suae uirtutis praemium assequeretur. Et sane,
tempori seruiisse, ne dicam ingratus fuisse, uideri posset, si,
quibus studiis, & qua fide parentem tuum, quoad uixit, obser-
uauit, atque ante omnes colendum duxit, eadem nunc mor-
tuo denegasset. nam, si quis uiuentibus laudes nullas tribuit,
aliae tamen rationes non desunt, unde amor & studium patefit:
mortuis autem id unum praestare potest, si eorum egregia, & prae-
clara facta uerissimis laudibus extulit, atque illustrauit. Quod
eo magis hoc etiam nomine mihi faciendum putaui, arbitra-
tus, si modo quis sensus est inferis, ut credimus, hanc iucundam
nobis uirtutis eius commemorationem, non mediocrem illi
uoluptatem

O R A T I O

...ptatem allaturam. etenim magnificus iste funebris apparatus, Ducum, Comitum, Equitumq; tantus concursus, signa militaria, equi, arma, scuta, lugubres uestes, regia, eaq; pretiosissima, feretri ornamenta, & horum similia, quæ fieri nunc tanto studio uidemus, bellicæ laudis, uictoriæq; insignia, ac maximorum opum sunt monimenta. Quæ omnia non adstantibus minus, quàm mortuo ipsi, ornamento esse dici possunt. Oratio uero, quæ illius res gestas ornatissime complectatur, (si modo ulla unquam tantis meritis par oratio poterit inueniri) semper Sigismundi Regis uirtutem apud posteros extollet, atque admirabilem reddet. Verum quod multi summi oratores in hac causa forte conqueri possent, id mihi iucundissimum accidisse, re ipsa comperi; tantam scilicet esse huius Regis laudem & gloriam, ut omnis uerborum copia illius uirtute inferior esse uideatur. hac enim potissimum de causa uehementer gaudeo, quòd quanto plura de illius uirtutibus dixero, tanto semper maiora & ampliora ad dicendum mihi relinquentur. Atque hæc uniuersa quanquam uobis omnibus Equites notissima esse non ignoro: tamen, ut ueterem in clarissimorum Imperatorum ac Regum funere consuetudinem seruem, & ut earum rerum, quas in hoc Principe præclarissima uidimus, gratissima recordatio fiat, breuiter aliquid, ne longior hæc mea parum diligenter exculca dictio uobis tædium pariat, in hoc amplissimo confessu memorandum existimaui. Tria sunt, Rex inuictissime, quæ in summa perfectaq; laude spectari solent; Res externa, corporis, & animi. Quæ omnia in Sigismundo, patre tuo, adeo magna & ampla fuerunt, ut præripere potius dicendi facultatem, quàm præstare, mihi uideantur. Primum enim in ea regione natus est, quæ non tantum soli natura, sed etiam rerum gestarum gloria, quas ille postea seu pace, seu bello gessit, ceteris omnibus antecellit. Quibus uero maioribus, quo ue genere sit ortus, quanquam omnes optime norunt, conuenire tamen sum arbitratus, non omnino uetustissimam egregiamq; illorum stirpem silentio præterire: ut omnes intelligant,

telligent, cum maiores eius clarissima uirtutis exempla reliquerint, ipsum nulla ex parte se illis inferiorem præstitisse. Verum ne admodum uetusta quæramus, ea, quæ in omnium ore uersantur, dicere aggrediar. Vladislaus Iagello, huius Regis auus, tuus autem Sigismunde proauus, qui ex potentissimis Lithuanorum regulis in Polonia regnauit primus, ea morum integritate, ea fortitudine, eo demum consilio fuit, ut in maximis Sarmatiæ fluctibus atque procellis, omnium consensu creatus fuerit Polonorum Rex, quippe qui solus turbulentissimos regni motus sua prudentia sedare, atque comprimere posset. Is autem cum regimen cepisset, atque Bohemos, a religione huius imperii, & maiorum institutis abhorrentes, ad uerum Dei cultum, & consentaneas perfectæ fidei opiniones traducere conaretur; & æmuli atque inuidi quidam per regnum sermones dissiparent, eum siti quadam, atque cupiditate regnandi potius, quàm ueræ religionis studio, in hac re elaborasse, ea modestia ac animi altitudine fuit, ut uocata concione regnum ab eis oblatum repudiaret: ubi tantus omnium Bohemorum clamor, tantusq; fremitus exortus est, tantaq; omnium uel ad uersariorum etiam eius consensio, ut non solum huic fortissimo ac sapientissimo Regi Bohemiam committendam censerent, uerum etiam dignissimum potestate & dominatu omnium rerum una uoce prædicarent. fuit enim non solum Rex fortitudinis, uerum etiam patientiæ laude admodum insignis, Themistoclem imitatus, qui cum esset in consilio Græcorum à reliquis ducibus conuiciis indignissime uexatus, petulantiam illam non pari conuicio, sed patientia comprimendam putauit. Quid hic Periclem referam? quid Iulium Cæsarem, & alios complures, qui non alio maiore studio maiestatis Imperatoriæ nomen, quàm patientiæ & mansuetudinis laudem uenabantur? Quorum exemplo, ducem secutus naturam suam, ad omnem Rege dignam laudem Vladislaus incumbens, præstantiq; animo contendens, hostibus formidabilem se præbuit, Polonorumq; nomen, clarum antea suo splendore, clarissimum reddidit. Eam uero in primis excellentis uirtutis opinionem maxime adeptus est, cum apud Dobrinum Germanorum uis ingens affluisset, quæ totam Prusiam, maxima cum Polonorum

rum

rum clade, crebris incursionibus infestam redderet. tanta enim celeritate Princeps magni animi, atque rerum bellicarum discipulina peritissimus, militem ad pugnam instruxit, ut uno impetu hostes oppressi, exterriti, caesi, capti, & profligati sint, ad quinquaginta paulo minus hominum millia. Ex qua uictoria ingentem auri, argentiq; uim, & cuiusque generis praedam in Poloniam aduexit. Nec dissimili clade; multisq; uictoriis Crucigeros, Lithuaniam, Poloniamq; populantes, una cum Silesiis, atque Russiis oppressit. Huic exacta admodum aetate, cum annos regnasset quinquaginta duos, uita functo, Vladislaus filius, maior natu, successit. Qui cum Rex ab Hungaris absens expetitus esset, belloq; Turcico modo Scythas in Russiam irruentes, modo Valachos in Poloniam, Amuratemq; ipsum ex Hungaria eiecisset, tandem apud Varnam, cum eodem Amurate, imparibus copiis, pugna commissa, magna hostium edita strage, interiit. Cuius Regis tanta uirtus fuit, tantum robur, ut, quam diu uixerit, duo maxima Polonorum, atque Hungarorum regna summa ac incredibili laude conseruaret. Post Vladislaum, imperium ad Casimirum eius fratrem delatum est, principem sane omni uirtutum genere clarissimum: qui cum in uaria bellorum administratione & plurimum, & strenue uersatus maiorem in modum excelleret, Prussiam, & Pomeraniam, amplissimas regiones, ad imperii sui ditionem adiunxit, Valachorum bellicosissimo regulo spem eius clientelae olim acceptae aduersus Turcas non ademit. omnes enim fuerunt in illo rege uirtutes, sed praecipue singularis & admiranda frugalitas, (etsi hoc uerbo scio laudari reges non solere) ut cum Fabricio, & Curio, ceterisq; illis Romanis, id est summae modestiae uiris, quos historiae celebrant, iure sit conferendus. ex quo facillimum ei fuit, iis semper uirtutibus, atque artibus imperium conseruare, quibus eum antea dignum imperio cuncti iudicauerant. Cuius, ut multa eius facta praeteream, tanta eo tempore fuit prouidentia, atque constantia, ut cum urbs Cracouiensis graui pestilentia laboraret, ciuesq; omnes passim in diuersa loca diffugissent, & Mariaburgus, praestantissimus Cruciferorum magister, facultatem nactus, traiecta apud Toruniam Vistula, magno exercitu in maiorem Poloniam adducto, exulta
 Silupeia,

agros omnes cis & trans Vartam ferro & igni vastasset, ipse in tanta rerum omnium penuria, tanta urbis solitudine, tanto tumultu ac metu obsessis opem tulerit, hostes plane profligarit, multaq; oppida cum Cuiavia, tum Calisienfis ora obsidione, ac totius regni naufragio liberarit. His uero periculis solutus, ut facilius ab hostium excursionibus imperium defendere, idemq; augere posset, ad comparandas finitimorum amicitias, coniungendamq; cum principibus uiris affinitatem animum conuertit. Ea de causa Elisabetham, pudicissimam, & ornatissimam mulierem, uxorem duxit, filiam Alberti, Romanorum, Hungarorum, & Bohemorum Regis, è totius Germaniæ familia præclarissima, quæ supra trecentos annos cum magna rerum gestarum gloria in Boiaria inferiori, seu orientali, quam nunc Austriam appellamus, imperauit. ex qua (ut filias prætermittam) sex clarissimos præstantissimosq; filios suscepit: quos ea disciplina ad maiorum instituta erudiuit, nihil ut aliud spectaret, nisi ut legibus pudoris, uerecundiæ, modestiæ, atque ipsius religionis animos eorum informaret, ea uidelicet spectatus, & in ea sententia confirmatus, tales filios in regendo imperio futuros, qualis illorum educatio præcessisset. Quæ omnia effecere, ut Bohemi Vladislaum, filium eius natum maximum, summo studio Regem sibi exposcerent, atque asciscerent, Hungari Casimirum, ac Iohannem Albertum, Lithuani Alexandrum, Sigismundum Silesii, Federicum Romana Ecclesia ad dignitatem Cardinalatus expeteret. Ex hoc igitur Casimiro patre, & Elisabetha matre natus est Sigismundus: ex his, inquam, præstantissimis Regibus, fortissimis Imperatoribus, clarissimisq; maioribus, suam excellentissimam ducit originem. Huius autem Regis cum in mores, ac uitam, resq; gestas paulo attentius intueor, in dubium uocor, huic ne plus ornamenti, atque splendoris eius maiores, an ipse suis maioribus attulerit. Quod si eius ortus ab illa præclarissima indole, maximis animis innata, excitetur, & temporis etiam uetustate confirmetur, superabit

B fane

O R A T I O

ne illum antiqui generis splendorem & claritatem, qua Achillem, Thetide, Aurora Memnonem, Theseum Neptuno, Romulum Marte, Ioue Sarpedona procreatos ferunt. Quod etiam de Alexandro Magno, & de Scipione Africano, ac de uniuersis illius ætatis heroibus traditum est; qui non nisi diuino consilio orti, atque semine diuino suscepti existimati sunt. Cum enim per ætatem licuit, studiis literarum deditus, tantum in his ingenio, industriaq; profecit, ut omnium linguarum cognitionem celerrime adeptus sit. uerum, parto regno, cum Polonia undequaque maximis bellis, quæ pater ac fratres gesserant, exinanita esset, maiora quædam animo menteq; concepit. Nam cum tota Scythia in Russiam influeret; Asiaq; ad huius regni imperium, Turcarum auxilio freta, animum intenderet, ac simul omnis Iagellonum familia, quæ ob uirtutem opesq; semper illi suspecta esset, formidinem iniiceret; Sigismundus in medio relictus, ac magnis undique periculis circumuentus, patriæ speratum animi, ingenii, consiliiq; sui lumen ostendit. nam finitimos alios reconcilians fœdere, alios societate sibi coniungens, alios liberalitate alliciens, amicos sibi, fidosq; parauit. cum Turcarum tyranno etiam pactiones omni iureiurando initæ sunt. Quæ omnia tanto consilio providebat, tantaq; peragebat fortitudine, ut omnium opinionem egregia cum laude superaret. Nam in prouidendo calliditas, in aggrediendo fortitudo, in periculis consilium, in agendo industria, in perficiendo celeritas, in laboribus patientia, ac cætera omnes militares, imperatoriæq; uirtutes tantæ in hoc uno erant, ut maiores in ullo (si replicas ueterum annalium memoriam) uix, aut ne uix quidem inuenias. Inediæ, frigoris, atque caloris molestiarum cum tolerantissimus, tum patientissimus fuit, adeo ut hunc ad hæc omnia perferenda natura factum, atque educatum esse omnes homines crederent. Itaque cum formæ dignitatem, corporis proceritatem, ac fortitudinem Natura attulisset, hæc omnia præclarissimis his studiis, & artibus, continentiaq; uitæ ita auxerat, ut in speciosissimo

speciosissimo corpore fingendo atque formando natura pariter & ars ipsa inter se contendisse uiderentur. nam si caput, ora, latera, humeros, manus, brachia, si pedes, crura, & omnia eius decora robustaq; membra saepe diligentius inspicerem, uidebar mihi profecto Herculem quendam astantem aspicere. Erant igitur in Sigismundo pulchritudo, robur, & continentia: quæ quidem omnia uel in Principe necessaria sunt, uel certe maxime probantur. Ac pulchritudinem quidem omnes uidebant: fortitudinis autem, ac pugnae multa præclare commissa prælia sunt testes: continentiae uero multorum patent testimonia, qui cum eo familiarissime, coniunctissimeq; uixerunt. Cum uero in imperio constitutus, tum ad recuperandum Smolenchum oppidum in finibus Moscouitarum, quod, propter crebras eius gentis incursiones, Polonorum prædiis olim tenebatur, animum applicuit. et cum Basilius Moscouitarum Princeps id oppidum, sicuti pleraque alia Rusiæ & Lithuaniae loca, ueteri quodam iure pertinere ad suum imperium ratus, per aliquot menses tanta pertinacia obsideret, ut in suam potestatem redigeret; hincq; populari proximos Lithuanorum fines cœpisset: Sigismundus, è Cracouia Vilnam profectus (ut ex propinquo intentus in omnes rerum casus, bellum administraret) tanta celeritate exercitum comparauit, ut uix ante citra amnem Borysthénem, missis exploratoribus, qui altitudinem fluminis exquirere, quo facilius equitatum traduceret, subitariumq; pontem ex lintribus, & lembis contractis efficeret, inclinatis hastis in hostes impetum fecerit. Qui dum solutam aciem pedum, impediti equitum multitudine, cum magna eorum cæde, cruoreq; & morientium gemitu cuncta compleri uiderent, sibi celerrima fuga consuluerunt. Poloni uictores, captis hostium castris, magna præda ex regio apparatu potiti, atque amplius septem hominum millibus interfectis, quinque millia equorum, multosq; illustres duces, & cum his Michaellem Goliizam, inter Moscauitas

O R A T I O

fortissimum, & bellicosissimum, ceperunt. itaque genus illud immanitate barbara, durum, ac efferum, & ante id tempus indomitum, Sigismundus suo Marte, suaq; uictoria compressit. Qua in re si hominum ferocitatem, si dissimilem pugnandi rationem, si loca inculta & aspera considerabimus, si denique hostium multitudinem cum Polonorum paucitate, quos Sigismundus in Borystenem traiecerat, conferemus, inueniemus profecto ex multis uictoriis, quas olim Iagello Vladislaus, Casimirus, & Ioannes Albertus, aduersus Germanos, Turcas, Prutenos, Hungaros, & Valachos consecuti sunt, haud earum ulla hanc unam esse inferiorem. Ad ea usque tempora cum Ruthenorum plebs, rerum nouarum cupida, & simul spe recuperandæ libertatis à Polonis deficeret, tum Sigismundus, abiecta omni cunctatione, infracto fortiq; animo sese ipsum colligens, & quasi lætatus, quod sibi fortuna uberem uirtutis ac fortitudinis suæ declarandæ materiam præstitisset, omnia, quæ ad propulsandos hostes, urbesq; tutandas necessaria iudicabat, urbes muniri prædiis, subsidia commeatumq; importari, exercitum scribi, diligentissime ac uigilantissime curauit. Hic quid de Sigismundi fortitudine dicam? aut quid potius non dicam? duobus maximis exercitibus Lithuania, Prussiaq; obsessus, uix retento imperio, nulla externi auxilii spe, sola magnitudine animi, incredibiliq; consilio, ac rei militaris scientia, non solum hostes multis sæpe cladibus afflixit, sed etiam eousque desperationis adduxit, ut sæpius de fuga, deq; deditione cogitauerint. iis enim artibus, quas à puero sibi ingenio industriaq; parauerat, omnibus facile ostendebat, unam esse uirtutem, quæ neque capi insidiis, neque frangi, aut expugnari uiribus posset, unam, quæ omnium conatus illuderet, contemnere. itaque huius amore ductus, noctes atque dies operam dabat, ut modo hostes pugna laceggeret, modo fugam dissimularet, non nunquam ex improviso se hostibus ostenderet, adeo ut nullam ipsis pugnandi spem, aut ocii facultatem relinqueret. Liberatus
autem

autem, solutusq; omni periculo, non humili, deiectoq; animo, ut multi in aduersa fortuna, sibi torpescendum putauit, sed quamprimum ad Visnouenum, quod ab hoste premebatur, animum adiecit: ut, quodà maioribus relictum acceperat, incredibili animi fortitudine tueretur. Igitur cum iam aduersus Moscos, Scythasq; multa egregia memorandaq; facinora edidisset, certior factus illud quibusdam incursionibus agitari, ratus (quod in tali casu solet euenire) urbe potiri se posse, sex millibus equitum duntaxat, quos fide & liberalitate sibi adiunxerat, Visnouenum uersus progressus est, cum statueret uel rebus felicissime gestis impetare, urbemq; ipsam in libertatem restituere, uel in bello fortissime pugnando pro ciuium suorum salute occumbere. Cum enim Sigismundus ita sibi multo ante persuasisset, nihil esse turpius infamia, uirisq; fortibus dedecus esse perinde, ac ipsam mortem, uel magis etiam fugiendum; ut hanc animi sui magnitudinem, mortisq; contemptum omnibus palam faceret, in casside, in sagulo, in militaribus signis mortis simulacrum, tanquam pulchrum quoddam insigne, gestabat: ut etiam declararet, uirtutem ne ipsa quidem morte extingui perimiq; posse. Alii castella depicta gestabant, quot, acriter oppugnando, etsi cum multis, præcipua tamen fortitudine ceperant: alii circulos, aut quiduis aliud pro numero hostium, quos in prælio aliquo durissimo interfecerant: alii, ut fortasse ostenderent se lucem rebus patriæ afflictis attulisse, stellis scuta distinxerant: alii denique alia assumpserant, quibus uirtutis suam memoriam proderent. Quantum autem apud omnes nationes admirationis, atque dignitatis habeat, Patres, mortis contemptio, illud uel maximum est argumentum, quod nulla uirtus æque doctorum hominum monumentis celebratur, nulla simili laudis genere effertur. Nam apud Macedones erat olim lege sancitum, ut qui nullum hostem in acie interemisset, is capistro uinctus ac suspensus ignominiosa morte uitam finiret. Apud Scythas etiam nemini licebat in sacris epulis

O R A T I O

epulis circumlatum poculum accipere, nisi qui in re militari prius aliquod uirtutis signum ostendisset. Neque Amazonibus erat concessum ullo pacto nubere, nisi quæ hostem pugnando iam interfecisset. Romani etiam, unde ad omnes mortales egregia fortitudinis exempla manarunt, equestribus imaginibus, coronis muralibus, castrensibus, ciuicis suos milites, suosque Imperatores donabant. Quid duo illi Decii, pater, & filius, non se pro salute patriæ in armatas hostium cateruas, contempta uita, libentissime deuouerunt? Age, quid de L. Marcio dicam, qui rempublicam Romanam, in Hispania duorum Scipionum interitu collapsam, propria uirtute restituit? Mitto M. Marcellum, qui primus Annibalis impetum armis atque acie repressit: fortissimum illum Marium, sexcentos alios, quibus gloria militaris multo ipsa uita potior fuit: nec iniuria: cum illa uigeat in omnes annos, æternaque laude floreat, huic exiguos terminos natura circumscripserit. Hac igitur sententia cum uersus Veronouiam, & Buscum, & Zigouiam arces, magnis opibus, præsiidiisque munitas, cum duodecim duntaxat militem millibus profecturus esset, æque ac si potentissimum haberet exercitum, aut animo futura provideret, uno die hostem adortus, altero urbes longa obsidione debilitatas, sibi rerum omnium incredibili quadam felicitate uendicauit. Cum autem ante Ossacouiam exercitum contra ingentem Valachorum multitudinem duxisset; & parta uictoria, cum plures aduersarii imperium eius uirtutemque timerent; ea omnes humanitate clementiaque suscepit, ut ex inimicis amicissimos efficeret, ipse iis æque ac pater, æque ac de omnibus egregie meritis, in oculis esset. Quid enim hic commemorem uictorias, quas apud Iluscum, Cameneciam, Trebouuliam, Medibozum, Caniouiam, Bialogrodum, apud Gosdeciam, Prumarcum, Zeburgum, Gute stadium, Brunsbergam, apud Ressam Rastemburgum, apud Pissam, apud Bartensteniam & Heilisbergam adeptus est? contra Moscos, Tartaros, Valachos, Germanos, ac ipsos Turcas,
omnium

omnium gentium ferocissimos, fortunatissimosq; . Hac re-
 tudine, Patres, in re bellica nunquam usus est Cyrus, nun-
 quam Alexander, nunquam Pyrrhus, nunquam Iulius il-
 le Cæsar, qui omnibus omnium sæculorum ac gentium Im-
 peratoribus rerum gestarum gloria antecelluit. Et quoniam
 inter cætera magni ac præstantis animi argumenta enume-
 rantur ædificia, prætermittendum non censeo quantum in
 eis construendis auri argentiq; consumpserit. Quid enim
 memorem huius unius arcis opus, quod in hac uestra incly-
 ta urbe à fundamentis extruxit, itaq; erexit, ut non homi-
 num, sed Deorum immortalium sedes esse uideantur? Quid
 uero Basilicam huic templo adiunctam? Quid Vilnense, &
 Rupense fanum? quæ quidem opera cum effecit, non ille
 suum usum, non priuatum aliquod commodum, sed publi-
 cum decorem, publicamq; dignitatem ac speciem cogita-
 uit; eaq; pictorum, sculptorumq; præstantissimorum ma-
 nu adeo curauit exornanda, ut septem illis, quæ in uniuerso
 terrarum orbe memorantur, mirabilibus addi possint. Ita om-
 nes cogitationes, & actiones suas ad ueram gloriam, & Dei
 cultum retulit. quo factum est, ut omnes, non ut quoddam
 terrestre oraculum humanæ sapientiæ intuerentur, sed uelu-
 ti diuinum hominem è cælo ad propulsandas tyrannorum
 iniurias, ad propagandam uirtutem ad nos delapsus existi-
 marent. Equidem, quibus artibus sibi Sigismundus para-
 uit imperium, partumq; retinuit, uosmet equites confide-
 rate. omnia mehercule uerba ad ipsius uirtutes exponen-
 das leuiora mihi, frigidioraq; uidentur. adeo enim omni-
 bus bonis hunc ornauerat muniueratq; Natura, ut in eo me-
 moriæ firmitas inesset, qualem in Mithridate; recta de
 unaquaque re existimatio, qualem in Themistocle; ingenii
 uis, qualem in Cæsare; solertia uero, atque prudentia, qua-
 lem in Fabio fuisse legimus. Iustitiam uero, quam omnium
 uirtutum ducem, ac reginam iure semper duxit, adeo dili-
 genter coluit, ut etiam hostes ipsi inter se factionibus odiisq;
 priuatis dissidentes, aliam ducem sibi præesse nollent.

Quam

O R A T I O

Quàm uero in omnes beneuolus, quàm munificus, quàm liberalis fuerit, unusquisque uestrum, Equites, certissimus testis est: quandoquidem præclarum mihi iam dedistis iudiciorum uestrorum testimonium, non solum amicis de se bene meritis aurum & argentum, sed uestimenta quoque in necessitate munificentissime obtulisse. existimabat uidelicet nulla alia Rex magni animi officia præstantiora, quàm ea, quæ ex clementia, & liberalitate conferebat: contra, nihil Principe indignius, nihil odiosius, nihil à diuinis decretis alienius auaritia, & inhumanitate: qui quidem etiam illud præ oculis & in ore semper haberet, quod à summo omnium Doctore nobis traditum est: quod quidem in extremo etiam iudicio ad memoriam reuocabitur, ubi unicuique pro meritis præmia est redditurus. Hospitem, inquiet, me non recepistis, nudum non operuistis, ægrotum non uisitastis. Quæ quidem non in eam sententiam accipienda esse duxi, ut credatis uelle me aditum ad gloriam esse reliquis uirtutibus interclusum, aut reliqua facinora non sine digno supplicio punienda, sed ut, de multis uirtutibus nullam esse aliam, quæ propius ad Dei bonitatem, quàm humanitas & liberalitas, accedat, apertius indicarẽ. Bonos uero non solum laudibus, sed etiam dignitate cohonestabat, improbos acerrime insectabatur, seuerus & grauis in aspectu, in sermone atque congressu facilis & humanus. Præterea, quæ ex liberalitate illius promissa, & ostentata erant, sanctissime obseruabat, diligentissimeq; præstabat. Amicos uero amore constantissimo, planeq; intimis animi sensibus diligebat, omniq; omnes officio fouebat. Quin & hostes etiam atrocissimos humanitate & clementia liberaliter tractabat. Sed, ut uno complectar uerbo, nihil eorum prorsus in hoc defuit, quæ summo Regi, summoq; Imperatori conuenire possint. nam, ueterum monumentis accurate obseruatis, tum, præstantium uiro- rum, qui proximis temporibus aliqua laude floruerunt, exempla imitatus, ea sibi delegerat, quæ præstantissima iudicabat.

iudicabat. nam in administranda republica non, ut plerique solent, auctoritatem ac potestatem illam regiam exercuit, sed nec à uestro senatorio ordine quicquam de recta religione deflexit. In popularibus studiis multitudini gratus, in bellicis consilis atque deliberationibus summus Imperator, & in regno gubernando iis omnibus præ cæteris Regibus Rex præstantissimus. Literarum uero ad omnes humanarum rerum disciplinas adeo studiosus fuit, ut nullum ferè diem prætermitteret, Cæsarem imitatus, quin aliquid legeret, & audiret, arbitratus Principis magni interesse ad gubernationem cuiusque regni maiorum sapientissime res gestas intelligere. hinc plurimarum rerum obscuras & necessarias intelligentias, tanquam fundamenta imperii, enucleauit. Hoc igitur, si pro ueritate aperte loqui datum est, nemo unquam imperium maiore pietate, fide, constantia, dignitate, iustitia administrauit. Idq; uerum esse, nemo ibit inficias, si quis cæteros omnes summos ac præclarissimos Reges Sigismundo æquiparare uoluerit: neque fuit omnino quisquam qui ea formæ præstantia, eo robore, ea animi magnitudine atque consilio fuerit, ut non solù Sarmatarum, sed totius orbis terrarum imperio, omnium, qui saperent, iudicio dignus sit existimatus: qui & partum imperium tanta fortitudine, iustitia, & omnium beneuolentia gubernauit, ut non solù Polonis, cæterisq; Sarmatiæ populis, cum ultimum diem suum obiit, immortalem domesticæ uirtutis memoriam, sed etiam famam exteris nationibus, & gentibus æternâ, & incredibilem imitandi cupiditatem reliquerit: qui moriens te Sigismunde eius filiù inclytum, uerissimam non tam corporis, quàm animi sui effigiem, magnanimum & nouù Regem uidit sibi in imperio succedentem, magno totius regni studio cōprobatum. quod nemini unquam, qui in amplissimo loco uita functus sit, scimus ante contigisse. Quo fit, præstâtissimi Equites, ut in hoc mærore uestro, quem uos omnes ob Sigismundi mortē capere uideo, Hercules Princeps æquiorē se præbuerit, qui cogitaret eum nunc uos Regē ac Ducem nactos, quē grauitate, cōsilio

C prudentia

prudentia, animi magnitudine, iustitia, fide, & ceteris bonis artibus, & studiis parenti parem esse scimus. Debetisq; idcirco latari, uestram inclytam Jagellonum familiam in priuatis rebus & publicis talia exempla, tale uobis decus, famam amicis, ornamentum regno reliquisse, ut inde summa ad uos gloria, summa redundare utilitas nunquam non posse uideatur. eoq; leuius mortem eius ferre debetis, quod illum non modo nihil mali accepisse in morte putandum est, sed cum iustus, grauis, fortis, & constans fuerit in uita, in morte uero summa pietate, fide, ac maximo christianæ religionis cultu decesserit, potius ex his ergastulis & tenebris ad superos euolasse, ubi æterna illa luce, in qua omnia insunt bona, cum immortalis animorum cœtu perfruatur. Addo etiã illud, eo nomine non parũ ei gratulandum, quod eo tempore à uobis discesserit, & in æternam illam domum migrauerit, quo quidẽ fortuna magis extimescenda, quàm dignitatis, aut laudis accessio speranda. eò enim magnitudinis & gloriæ iam processerat, nihil ut omnino esset in hoc regno expetendum, quod ipse sua uirtute non esset amplissime consecutus. Præterea quod diurnitas, atque obliuio temporis (iam enim ad te meum sermonem conuerto Bona Serenissima) potest efficere, ut omnem istum dolorem tuum auferat, id tua sapientia præstare debes, latariq; potius ea immortalis gloria & fama, quã summus Rex maritus tuus apud omnes homines reliquit, quàm dolere, quod & te omni uirtute insignem, & regnũ pulcherrimũ reliquerit. quantũ enim ad hanc humanã uitam attinet, eiusq; miserabilem conditionem, uix intelligere possumus quem fructum ferat ipsa nobis. Ita legibus tenemur uniuersi, ut nemini detur libertas recusandi mala quamplurima, quibus hæc mortalis conditio affecta est. omnes uitæ principium à lacrymis & acerbitate facimus: omnes infinitis miseriis quasi laquei implicati, in metu atque dolore uersamur, eaq; ratione apud Thraces multi infantes in lucem editos non sine mærore & maximis lamentis excipiunt, contra uero funera omni tripudiorum genere, & cantu prosequuntur, arbitantes omnibus his malis

malis, quæ nobis fert longæua senectus, non nisi postrema uita hora liberari: neque minus, omnem illam animorum nostrorum cupiditatem expleri posse: adeo ut Cræso diuitiæ, omneq; uoluptatis genus Sardanapalo satisfecerint, omnes res memorabiles in rebus bellicis effectæ, atque illa inexplēbilis gloriæ sitis, qua flagrabat Alexander Magnus, extincta sit. Quinimo reliquarum rerum omnium eundem esse finem, neque solum homines ipsos, uerum etiam humanas artes, atque disciplinas, omnes nationes & imperia concidere, & obliuionis tenebris obrui necesse est. Atheniensis gens illa, quæ innumerabiles Persarum exercitus fuderat, quæ tantas res gesserat, quæ Græciæ imperio potita fuerat, armis Macedonum, quorum nomen sane obscurum ea tempestate extiterat, oppressa est, omnesq; imperii illius opes facile breui temporis momento corruerunt. Sparta autem, quam tam multos annos nō mediocri imperio floruisse cōstat, postremo Romani, orbis rerum triumphatores, ac domini, deleti sunt. Tantum uero abest, ut ab his fortunæ telis tuta sit Regia maiestas, ut multo grauior sit eius conditio, & exitus acerbior: siquidem ut fumus semper summa petit, sic morbi, cædes, insidiæ, & reliqua uitæ mala eos potissimum circumueniunt, qui sunt in altissimo gradu collocati; quales fuerunt Metellus Macedonicus, L. Sylla, Octavius Cæsar, & pauci admodum præterea, quorum uarii casus, & ea mala, quibus agitati sapissime sunt, facillime humanæ miseriæ magnitudinem perspicue nobis ostendunt. Ideo si recte censent Stoici animum, infirmitate corporis occupatum, in miseria esse; fateantur iidem necesse est, neminem, quamuis sapientia præditum, in tantis corporis doloribus beatum esse. Cum autem animo & corpore constemus; qui possumus, quàm diu in hac uita uersamur, summum bonum id existimare, presertim cum, ita cogente natura, ipsa mala corporis animum etiam ipsum sapissime offendant? Quid hic Priami infelicitatem, quid Cyri mortem, quid Cambisis exitum, quid Magni Pompei miserabilem illam

C 2 eadem

O R A T I O

eadem referam. Ea de causa Solon ille Græciæ sapientissimus, interrogatus à Cræso, Lydiæ Rege, quem beatissimum omnium arbitraretur, Tellus quendam Atheniensem respondit, qui in opibus exiguis, in patria florente, liberos & forma & uiribus excellentes susceperat, posteaquæ mortem tranquillissimam obierat. Annumeravit etiam Cleobin, & Bitona, Argiuos; quorum mater cum à Iunone, cuius erat sacerdos, precata esset, ut illis largiretur quod maximum homini præstari posset à Deo, fuit illis, ut summum præmium pietatis, mors attributa. quem finem uno ore appellant uitam beatam, florentem, atque felicem, omni genere mali uacantem, & omnibus bonis affluentem: eo quod mors nil aliud est, quàm rerum perfectio ad ultimum finem assequendum. quem quidem finem perfectum esse tunc dicunt, cum instar eius, qui aliquò sagittam aut hastam collimans, directis intentisquæ oculis scopum intuetur, ratio ipsa quidem finem propositum, tanquam signum, conspicit, in quod omnes simul dirigat actiones. Si igitur in uitæ principio est uitæ etiam finis constituendus: cui dubium est, quin illud sit nobis ultimum omnium rerum expetendum, cuius beneficio in lucem editi sumus, & in cuius cupiditatem impetu naturæ uehementer incitamus? In illum igitur fontem omnium bonorum inexhaustum, atque perennem, unde prof luximus, & cuius beneficio conseruamur, magnopere uidetur optandum ut celeri conuersione redeamus. Sed quoniam in hac uita nihil est firmum, stabile, & diuturnum, sed omnia fluxa, fragilia, atque caduca; fieri non potest, ut hoc generis ornamentum perpetuum maneat. Fuit itaque Sigismundus eximius ille quidem Rex, sed ipse quoque Rex mortalis, in morte autem animi constantia firmus, ac plane immutabilis, adeo ut ad diuinitatem ipsam omnibus modis aspirare certo uideretur. Eaquæ uel una consolatio, Bona serenissima, tete subleuare debuit, quod, cum in terris tantopere pro augendis tuis commodis semper laborarit, nunc pro tuorumquæ

tuorumq; filiorum incolumitate deum precaturus est. Iam uero Auguste Rex, cum ex isto dolore, quo Bonam Reginam, matrem tuam, tuasq; sorores maerissimas, ac totum hunc senatum affectum uidemus, facile fiat, ut tu quoque langueas, omnesq; animi tui partes diuexentur: tamen, si Regi, parenti tuo, uita functo, eiusq; memoriae tribuendum aliquid putas, æquo animo, quemadmodum & ratio postulat, & leges præcipiunt, sustinere illius interitum debes, neque mortem potius, quàm præclaram illius uitam, et maxima in uniuersum regnum, ac præsertim in te merita ponderare: eoq; magis hoc te decet, quòd apud omnes talis huius amplissimi regni successor, & hæres habearis, qui non solum splendore satis ornatus iudicaris, sed tua industria & uirtute nihilo inferiorem, forte etiam aliquanto maiorem laudem tibi sis comparaturus. O felix & fortunata domus Iagellona, quæ ab eodem principio minime dubitat procreari posteros suis maioribus & dignitate, & gestarum rerum gloria simillimos: quod raro in aliis euenisse constat: cum sapissime ex aureo parente argenteam nasci sobolem, ex argenteo auream uideamus. ostendet iam, si quis uelit, imagines suas, nobilitatis seriem à stirpe repetat, Herculem, aut heroum aliquem, generis sui principem, & auctorem, quocunque orationis genere confirmet, aut se etiam Ioue prognatum patre dicat, dum nobis uere liceat Sigismundū hunc Regem nominare: quod quidem iam maxime licebit, cum alterum Sigismundum pari uirtute ac integritate florentem, iamq; iisdem laudibus æqualem, tanquam immortalis gloriæ pignus habeamus. Tibi igitur, Sigismunde, nouo Regi, omnium harum rerum causa gratulor, idq; eo animo, quo quis facere debet, cum ex tota animi alacritate coniunctissimo gratulatur, nec hoc solum, quia Rex dignissimus tanto Regi feliciter successeris, (omnino enim is tuus erat locus) sed quòd ea uirtute, atque animi amplitudine in eum locum uenisti, quem, uel si alienissimus fuisses, solus tuo splendore, atque ista animi tui altitudine facile consequi

O R A T I O

consequi potuiffes . Quis enim te Rex alius , aut æquitate , aut animi magnitudine , aut prudentia , aut beneficentia , aut moderatione , præstantior effe poffet ? Quare tuis quoque istis heroibus , uniuerfoq; regno ualde gratulor , quibus multo plus ex tua uirtute splendoris , quam tibi ex isto ampliffimo regno uel auctoritatis , uel dignitatis accessit . Sed quoniam locus hic non est , ut tuam uirtutem pluribus uerbis exponam ; gratulationi meæ id adiungam , ut eiusdem Principis mei nomine istam tuam felicitatem perpetuam tibi exoptem ; Deosq; omnes orem , ut actionibus tuis præstantissimis , animoq; tuo , nihil unquam non præclarum cogitanti , uoluntas eorum respondeat ; quodq; regnum à patre accepisti , omnium gentium summo consensu , incredibili lætitia , id non solum tibi perpetuo fortunent , sed ita augeant , atque cumulent , ut tua summa uirtus , & par uirtuti , multis argumentis testata , humanitas postulat .

AD

AD·E·Q·V·I·T·E·S·P·O·L·O·N·O·S·

A E P E ego uos, illustres Poloni Equites, non
 modo ut uestræ prouinciæ ornamentum, sed pla
 neut Europæ uniuersæ, atque adeo terrarum
 orbis lumina, & quasi sidera quædam micantia
 intueor, si quando id mihi uel casu aliquo, uel
 fortuna contingat. nunc uero, cum præsens animaduerto
 splendorem istum, qui partim ex aspectu uestro, partim ex
 ea, quam uobis summa uirtus peperit, dignitate, ob oculos
 meos effulget; magnam sâne in admirationem raptor, titu
 bat animus uehementer, mensq; in uarias dicendi formas
 agitur, neque uox, neque lingua consistit. Nec possum
 sane non etiam atque etiam commoueri, animoq; ang, cum
 indoctus, minime eloquens, ac pene dixerim elinguis, apud
 uos Equites omni laude præstantes, uosq; Senatores omniū
 sapientissimos, grauissimos, disertissimos, de isto uestro tam
 excellenti bono & gloria in hac summi Regis uestri corona
 tione, deq; eiusdem Regis laude, in hac temporis angustia,
 sim uerba factururus. sunt enim hæc eiusmodi, ut qui ea, quan
 tum res postulat, non dicam exornare, sed dicendo comple
 ti omnia uoluerit, ei considerandum uideatur, ac plane sta
 tuendum, satius esse de maximis rebus silentium facere, quàm
 ita dicere, ut argumenti propositi dignitatē minime assequa
 tur oratio. Sed quādo mihi officium dicendi Hercules Ferra
 riensium Princeps mandatum esse uoluit, susceptam rem, da
 bo operam, ut sustineam, spe maxime recreatus humanitatis
 uestræ: quæ certe, si me grauitate oneris oppressum senseri
 tis, inclinanti succurret, uiriumq; nostrarum confirmabit im
 becillitatem. quòd si nostrā orationem, ut spero, diligenter
 attendetis, profecto mecum omnes iudicabitis alium Regē
 uobis posterisq; uestris magis aut ad pericula fortem, aut ad
 usum & disciplinam peritum, aut ad labores firmum ac ui
 gilantem, aut ad consilia prudentem, ad casum fortunamq;
 felicem eligi hoc uno potuisse neminem. etsi iure suo &
 successione

O R A T I O

fucceſſione hereditaria electio cum iuſtiſſima, tum pruden-
 tiſſima, conſilioq; optimo contigerit: quod antiquiſſimus
 mos omnis omnium genium indicat: et hoc quidem tam a-
 pud alios, qui ante Romanos imperarunt, quàm apud chri-
 ſtianæ pietatis cultores, quiq; uel eos multis ſæculis anteceſ-
 ſerunt. Nam ſi genus ad dignitatem pertinet, quis regio no-
 mine dignior, quàm regia ſtirpe, eaq; antiquiſſima, & augu-
 ſtiſſima procreatus? ſi uirtute tantum nominis gloria compa-
 ratur, quis Regi ueſtro non dicam præferendus, ſed, ut di-
 cam quod ſentio, conferendus omnino uidetur? &, ut pau-
 ca de multis attingam, eſt ne aliquis animi magnitudine no-
 bilior, eſt laude liberalitatis illuſtrior, ingenii flore præſtan-
 tior? Prætereò pietatem in matrem, humanitatem in om-
 nes, etiam alienos & ignotos, poſtremo, quod omnium eſt
 maximum, ardens quoddam & ſingulare chriſtianæ ſtudioſum
 religionis, nullo unquam tempore, finitimis populis diſſen-
 tientibus, intermiſſum, acerrimeq; & conſtantiffime cuſto-
 ditum, ac deſenſum. Quæ tam uaria tantarum uirtutum mu-
 nera cum in uno ueſtro Rege uigere conſtet, quis hanc ele-
 ctionem non probet, non ad cælum efferat laudibus, non
 gaudio exultans, iucunditate affluens, totus hilaris, cumu-
 late æterno deo gratias agat? (quanquam gratia tanta referri
 non poteſt, quanta debetur) quòd uos omnes parentes
 ac liberos, & ampliſſimum hoc regnum, hancq; Cræco-
 uienſem ciuitatem uberrimam, cœleſti origine uetuiſſi-
 morum Regum, ſœdere, coniunctionisq; neceſſitudine & a-
 micitiæ muniffimam, artium ac rerum præſtantia, nobi-
 litate incolentium reliquis omnibus, quotquot unquam ui-
 dimus, audiuiſimus, legimus, antecellentē, admirabilemq;
 iuſtiſſimo & fortiſſimo Regi regendam commiſerit, ac iurē
 ſuo immunitatibusq; perfrui conceſſerit. cuius tanta laus,
 tanta item uirtutis & gloriæ amplitudo à ſe ipſa oritur, &
 ſua ſponte naſcitur, à ſe ipſa alitur, & augetur: ut iam nul-
 lis terrarum regionibus comprehendī, non ipſo mundo, non
 ipſo, ut ita dicam, cœlo deſiniri, uel includi poſſe uideatur.

Verum

Verum cursus est mihi reprimendus uoluntatis ac studii mei. nam cum ex prudentum consiliis illud primum, aut proximum certe uideatur esse, ut, ad quas res peragendas uires non sufficiant, consulto eas omittamus, ut scilicet infirmitatis potius argui, quàm imprudentiæ condemnari possimus: præstare puto, ingenii tenuitatem modeste fateri, & in eo quasi culpam deprecari, quàm in tanta rerum magnitudine exiguis uiribus impudenter experiri. Præclarum putatur, Equites egregii, pacis artibus excellere: bellicam uero scientiam una consequi, & ad scientiam, animi fortitudinem adiungere, quia rarum est, ideo mirum, & apud omnes homines in omni ætate summæ laudi semper fuit. quod utrunque, cum in Regem uestrum intueor, sic agnosco, ut statim mihi ueteres historiæ succurrant: quæq; in illis legendo, atque obseruando sæpe mecum sum admiratus, non in uno duce, aut rege collecta, sed in plurimis uarie dispersa, ea cuncta diuinitus in unum Regem uestrum collata suspicio, in quo non modo summam auctoritatem, summamq; tum regendi, ac tuendi, tum etiã amplificandi imperii scientiam abunde esse perspicio, sed præterea datam ab astris eã felicitatem ac fortunam, qualem in summo imperatore oportere inesse, scite admodum Romanæ pater eloquentiæ Cicero existimauit. Prætermitto illa, quæ uir doctissimus ac sapientissimus Cato demonstrat, magnam scilicet in aspectu dignitatem, in incessu speciem ac uenustatem, in eloquio sententiam ac leporem, atque in omni negotio maturitatem. quàm equidem sæpe memini, cum per uarias Europæ regiones legatus pro Hercule Ferrariensium Duce ad summos Principes excurrerem, hæc audiuisse multos de uestro Rege, dum senior etiam uiueret, uerba prædicantes: Sarmatū Rex Sigismundus tum ipse talis Princeps est, tum uero tali filio præditus, ut nulla res tanta sit, aut tam difficilis, quàm non uterque tum consilio regere, tum integritate tueri, tum excellenti quadam exequi & conficere uirtute possit. Accedit illa, dux & parens bonarum omnium rerum, maxima

D omnium

O R A T I O

omnium uirtutum iustitia, quam Plato optimam, Aristoteles admirabilem, Cicero præstantissimam, fundamentum perfectæ commendationis & famæ, Iustinianus diuinam appellarunt, sine qua nihil sane in Principe, quod uere Principis persona dignum sit, quisquam inueniat: cum & sua quasi bona rebus omnibus communicet, & sine ea, quidquid ubique est, iaceat prorsus, ac plane apud omnes obsolescat. Quæ quidem uirtus clarior quàm ipse lucifer, aut hesperus, mirum in modum hoc in Rege uestro refulget, ut nihil uel expectet, uel optet, nil exigat, quod non sit legibus iustissimis, & optima æquitate temperatum. adest enim illi diuinis ac humanis legibus animus obtemperans, mireq; semper deditus, sine cuius imperio nec ulla quidem domus, ne dum ciuitas, nec hominum uniuersum genus, nec rerum natura omnis, nec ipse etiam mundus consistere potest. Itaque recte traditum à summis uiris, nil tam aduersum ciuitati, uel regno, quàm iniustitia. nam unde abest iustitia, ibi adest iniquitas, & improbitas, ibi cædes, homicidia, rapinæ & furta uigēt: quæ nisi diuina ope & iustissimarum legum suffragio tollerentur, probi & liberales incertas, atque in casu positas res suas haberent, & non modo opibus affluentes ac diuites, sed etiam inopes ac pauperes, ipsæq; ciuitates maximos in luctus inciderent. Nec multa sunt exempla colligenda. patet omnium mentibus atque oculis urbs ipsa Roma, orbis terrarum domina: quæ postquam, destitutis legibus, iniustitiæ locum dedit, cum iniustos foueret homines, & ad imperia extolleret in libera ciuitate non ferenda, pedem protinus referre, ac primo sensim in deterius labi, deinde graui casu ruere cœpit: ita quæ multorum sæculorum labor, plurimorum uirorum uirtus pepererat, neglecta iustitiæ cura facile perdidit. Quid insuper loquar de illa perturbationum moderatrice cōtinentia, quid de modestia, quid de magnitudine animi, de æquanimitate & tolerantia, quid de animi gratitudine? Non cōmemorabo singulas eius uirtutes, neque sigillatim in iis laudandis & cōprobandis insistā: quādo omnes tāta serie

ferie & quāsi affinitate inter se cōiunctæ sunt, ut altera absque altera plane consistere non possit. omnes enim uirtutes inter se ita connexæ coniunctæq; cohærent, ut, qui professus unam tantum fuerit, nullam omnino se esse habiturum sperare possit. Non igitur opus est, neque aggrediendum censeo, quandoquidem id fieri uix posse puto, ut omnes eius uirtutes accurata oratione persequamur: cum unam ex multis plene perfectæq; celebrare non facile quisquam, uel potius nemo plane possit. illam quidem, qua reguntur animi motus, affectiones sedantur, libidines comprimuntur, ornem uerbis, an tacitus prætermittam? alterum pro eius merito non licet: alterum si committam, ignorasse uidear fortasse, quod omnibus notissimum esse constat. quis enim huius Regis temperantia illustrius? quis illum unquam uel ira præcipitem, uel gaudio supra dignitatem exultantem, uel minima cupiditate gestientem, denique uel metu consternatum, uel ulla omnino in re à ratione auersum unquam uidit, aut uno eum in uerbo notauit, quod Principi grauissimo non congrueret? Notissimum est, bene merētes quo studio extollat, quibus augeat honoribus, & commodis, quā sit etiam in alienos, modo aliqua uirtute excellent, munificus ac liberalis, quā in hostes, si furorem deposuerint, clemens, sin pertināces in odio fuerint, fortis ac strenuus. Verum inter cæteras eius uirtutes ea, quæ Regina quædam & parens uirtutum omnium reliquarum iure duci potest, primum locum sibi beneficētia uendicat. id enim illa maxime spectat, ut omnibus bene sit, ut uniuersum genus humanum solida, si fieri possit, felicitate perfruatur. cuius rei uos quidem Equites (ut alii prope innumera- biles omittantur) aut cuncti pariter, aut plerique, perspicuum affertis testimonium, qui, si quando uobis tempora minus secunda essent, minus ex uoluntate fluerent, subleuati, ac dirati, multa & maxima liberalitatis & munificentiae signa retulistis. Sentio mihi non licere in tam breui tēporis spatio illa omnia, quibus Rex uester regno dignus

est, D 2

O R A T I O

est, connumerare. sed, si modo mihi de sola prudentia plene differere datum sit, quæ una omnis in hoc Augusto Rege eminet, deq; eius prudentiæ partibus, ut pote quanta sit in regendo industria, in conficiendo celeritas, in providendo consilium: uerear equidem, ne longior, quàm par sit, oratio, presertim ornamentis eloquentiæ destituta, fastidiū pariat audientibus. Extat enim illa uirtus, sublimis inter alias, omnium amplissima, sine qua nulla alia neque recte tractari, neque percipi queat. Quapropter non nullos philosophorum fuisse legimus, qui in ethicam, siue monasticam, æconomicam, & politicam, ut Aristoteles, & Plato, alii uero, ut Tullius, & Seneca, in providentiam, intelligentiam, atque memoriam distribuendam existimarunt. Quæ omnia cum ille sibi non ad ambitionem, inanem ue laudem, sed ad uestram, omniumq; , qui eius imperio parent, tranquillitatem, ad uestra commoda augenda, uestras fortunas in omni fortuna tuendas, mira uigilantia, industriaq; , impellente uoluntate, adiuuante natura, coluerit, atque compararit; reliquum est, ut de felicitate, quam præstare de se ipso nemo potest, cum à sola fortuna pendere existimetur, agamus, quam & græci, & nostri philosophi finem uocant, summumq; bonum; siue sit ea in honestate sita, ut Socrates, Xeno, Cleanthes, & Stoicorum reliqui; siue in exercitatione perfectæ uirtutis, ut Aristoteles, & Theophrastus; siue in mentis uoluptate, ut Epicurus, Aristippus; siue in perturbationū & dolorum uacuitate, ut diuus Hieronymus; siue in primis & maximis naturæ bonis, ut Carneades; siue in uoluptate pariter, & honestate, atque indolentia, ut Theodorus peripateticus; siue quocunque modo per complexionē simplicis sententiæ multiplicetur in plurimis, ut eleganter ac diserte à Cicerone traditum est in eo libro, qui de finibus inscribitur bonorum & malorum. multis tamen uarie sentientibus, omnium sententia Regem uestrum felicem protinus esse, nemo inficiabitur. si uero de illa felicitate, seu fortuna, quam Cicero definit esse summis uiris ad amplitudinem, ad gloriā, ad res magnas præclare gerēdas cum fortuna diuinitus

diuinitus iunctam, oratio habeatur: ecquis hunc Regem uestrum, cum opes eius, imperium amplissimū utriusque Sarmatiae, fortissimum fortunatissimūq; conspexerit, non fateatur esse, non dicam iis, qui felices unquam habiti sunt, parem, sed ualde praestantio rem? Adsunt etiam ad amplitudinem fortunae cetera illa, quae corporis bona nominantur, uigor, & alacritas in sensibus, corporis magnitudo, robur, forma. Quanam igitur ex fortunae & felicitatis dotibus in eo desiderari possunt, cui quidem ita fortuna fauit, ita sese dat, ita gerendis in rebus prona ubique uidetur, ut, non modo si consilium & uoluntas antecesserit, uerum etiā optima quaeque subministret? Cum uero ad eius proximam radicem, unde editus est, mentis oculos conuerto, summiq; parentis eius felicitatem, & ut ita dixerim, diuinam conditionem intueor; non est, cur hunc uestrum Regem, omni uirtute ornatissimum, tam diuinæ fortunae ac felicitatis dotibus locupletari potuisse miremur. Cum, Alexandro mortuo, omnia fere Tartarorum atque Moscouitarum incursionibus infestarentur; eoq; res perducta iam pene esset, ut Polonicum nomen, quod prius uniuersam Sarmatiam suo splendore illuminauerat, tanquam orbatum suo lumine obscuris in tenebris iaceret; Sigismundi, huius uestri Regis patris, sapientia, summaq; fortitudine protinus effectum est, ut non solum recuperata restitutaq; sint omnia, sed & ea Princeps uere magnanimus auxerit, aucta amplificarit, amplificata defenderit, & custodierit. Plura quidem eius consilio, uirtute, ingenio constat esse gesta, quam aliquis hac tempestate aut sperare, aut optare auderet. Quis enim crederet, o praestantissimi equites, Lithuanos, Russios, Samagitasq; , ac ceteros populos, qui uestro parent imperio, saepe insidiis, saepe armis petitos callidissimorum ac ualidissimorum hostium, tam breui tempore quietem & libertatem pristinam esse consecutos? totq; feras barbarorum nationes profligatas, e finibusq; uestris longissime extrusas? En testes adsunt tantarum uictoriarum, uiri praestantes, Ioannes Tharnouius

O R A T I O

Tharnouius, Petrus Cmita, Stanislaus Lascus, Petrus Firlegius, Andreas Gorcanus, & alii complures huius regni exercituum strenui Imperatores; qui Regis exemplum secuti, æmulatione præclaræ laudis incitati, eorundem hostium imperum toties sustinuerunt, eosdemq; toties suffolsis equis ad pedes desilientes in fugam coniecerunt. Hæc sane magna sunt, hæc digna uiris, hæc æternis literarum monumentis per omnium sæculorum memoriam propaganda. Verum si Augusti Regis & belli, & pacis peritiam ante oculos proposueritis, non dubito, quin ista omnia commodius atque celerius ab eo regi, expediri, conficiq; existimetis. Non ne iam uidetis Asiaticos homines, suos fines amplius non egredi? feras gentes, maximeq; omnium barbaras, Valachos, Scythas, Moscosq; cum bellum mouere cupiant, armis tamen, metu perterritos, abstinere; Germanos non satis tutos suis finibus, Marcomannia, Silesiaq; contineri. Percurrite animis, percurrite Iagellones illos ueteres, Vladislaos, item Casimiros, quorum uirtute, dignitate, gloria, apud omnes gentes uestrum nomē, uestra uirtus enituit. Adest enim profecto in hoc Augusto solo illa horū omniū uis animi, atque cōsiliū, & in gubernando rebusq; gerendis intelligentia. Atque hæc quidem & his longe maiora eius ingenio si committantur, exitum omnia, qualem optare uobis licet, facile consequantur. Ac ceteri quidem illas uirtutes, quæ in bellis momenti habent plurimū, simul cum ætate adepti sunt. Hic uero ab ipsa pueritia adeo se strenue gessit, sic obuiuit omnia, quocunque res uocauit, modo ducis egregii, modo militis numera fortissimi, ut nostra ætate nemo fuerit, qui perfectius Principis excellentis officia sit executus, aut firmitus ea, quæ omnibus uidebantur grauissima, sustinuerit. Mitto in deliberando prudentiam, in conficiendo celeritatem, in regendo iustitiam, denique in ignoscendo regiā quandam ab animi altitudine profectam facilitatem, atque clementiam, ita, ut quisquis ad hunc Regem accesserit, nō iam mortalem, sed ab ipsis astris ad uos delapsus esse, necessario

cessario fateamur. Vsq̃ue adeo nihil non ad gloriam, atque ad exemplum illorum imperatorum, quorum eximias laudes orbis terrarum cantat, referre consuevit. Quid igitur miremur, si hunc unum ita diligunt omnes, ut eundem simul omnes uereantur, ac metuant? cumq̃; homo natura sit animal cupidum imperandi, parere tamen huic certatim omnes uolunt, & se fortunatos, ac plane beatos in eius imperio arbitrantur. Hæc longinquæ gentes cum audiunt, hæc posteritas, loquentibus historiis, cum accipiet, quis aut nunc dubitat, aut dubitare unquam poterit, quin hoc uno in Rege multi Cyri, Agefilai, Epanimondæ, Camilli, Scipiones, Catones, aliiq̃;, quos mirata antiquitas est, ita fuerint, ut diuersas, ut diuersa est temporum ratio, partes ageret, & in iis omnes alios uinceret, sibi autem ipse omni in actione par esset, hoc est semper admirabilis, ac plane singularis? quis uero de iis, qui nunc uiuunt, optimi regiminis, atque imperii felicitatem non fore in hoc uno repositam affirmat? licet ea uirtute, & omnium rerum excellentia ad regendum aptissimus, iam pridem approbatus à uobis extiterit, æquissimo certissimoq̃; iure imperium sibi uendicari? Plerique enim magni uiri dubitare aliquando consueuerunt, an regnandi causa ius uiolari possit. & ex antiquissimis græcorum quendam Aristoteles inducit, cui durissimum esse uidebatur, eos bello premi ac subiici, quos natura liberos genuerit, cum neque indignius quicquam, neque minus æquum sit, quàm uelle aliquem alterius iactura locupletari. iccirco Cicero temeritatē C. Cæsaris accusauit, quòd impulsus libidine dominandi, omnia diuina & humana iura peruertere ausus est. At, qui in ditionem & potestatem alicuius natura cadunt, quiq̃; iustissimi Regis imperio parent, iis sæpe maior felicitas oritur, atque confirmatur. hoc enim humanis diuinisq̃; legibus traditum est, ut imbecilliores uel animo, uel fortuna, fortioribus ac præstantioribus lubentes obtemperent. Inde factum est, ut quodam naturali iure, quod gentium appellamus, homines hominibus indicere bella

bella

O R A T I O

bella consueuerint. Quapropter si quem antecellere ceteris omnium uirtutum genere uidemus, natum & datum gentibus ut imperet; non solum domesticum iis imperium, in quos ius habet, poterit iuste constituere, sed & iis, quibus dignior atque illustrior habeatur: ita humanæ societati digne imperando consulere, si modo Princeps eiusmodi sit, ut animum nullo in loco desidere, & quasi per ignauiam hebescere patiatur: sed iacentem excitet, excitatum impellat, ut curet ac tueatur in primis patriæ commoda, sibi gloriam pariat, omnes ab iniuria defendat. neque enim is, cuius potestas est, ad suum arbitrium leges reuocabit; neque sibi uendicabit uni, quod omnibus patere, omnium commune debet esse; sed omnium ei actionum finis erit decus: quales illi fuere, primi urbium conditores, qui homines in siluis bestiarum more uitam temere agentes, unum in locum ad certa quædam iura compulerunt: quos certe non diuitiarum magnitudo, non agrorum lata possessio, sed illa, cui omnes diuitiæ, omnes agri cedant necesse est, una inquam illos gloria tam præclari muneris ad studia incitauit. Horum exemplo hic Rex uester, quæcunque uobis & uniuerso regno putat expedire, hæc amplectitur, & amat, huc omnia dirigit consilia, omnia confert studia: nihil prorsus agit, quod non & ueræ uirtutis, & perfecti norma ac ratione metiatur. o uere mihi, nec semel tantum, sed sæpe felicem appellandam Poloniam, o fortunatam Lithuaniam, Rusiam, Prussiam, Masouiam, Samagitiam, & ciuitatem hanc beatissimam, iucundissimis quasi nuptiis digno sociatam uiro, quæ tanta omnium bonorum affluentia, auspice deo, nupta exultat, ac triumphat. Contueor ergo ciuitatem hanc (ex hac loquor præsentis forma, quam illi Rex uester, artifex nimirum rerum optimarum egregius, solito præstantiorem attulit) ueluti miræ cōpositionis & elegantis corporis nympham, ut & diuus Ioannes dicere solebat, uidi ciuitatem sanctam Hierusalem descendentem de cælo, à deo paratam, sicut sponsam ornatam uiro suo. huius ergo præclarissimæ
 ciuitatis

ciuitatis uos Equites & Principes membra quædam iudico, ipsum autem Regem uestrum non solum caput, sed & cor esse existimo. quæ duo uti sunt in tota humani corporis constitutione præcipua membra, ac totam illam structuram regunt, & moderantur, quorum alterum, cor scilicet, ob egregiam suam dignitatem, animam corporis esse Aristoteles asseruit, tanquam omnium subiectorum Imperatorem & Principem diuina prouidentia in medio corporis collocatum. Caput uero, quia diuinis rebus quasi cognatum est, in summa arce defixit, ut, quod sublimius extat, cælestia contempletur. quis ergo nesciat omnem neruorum multitudinem initium à capite sumere, & spiritus quidem in cordis organo genitos, exinde transmissos ad cerebrum, à naturali calore in quaslibet partes diffundi? Ut igitur sensuum omnium sedem esse caput uidemus: sic uos tanquam membra à tam præstanti capite, idest ab optimo Principe, omnium bonorum spirituum, & sapientiæ, & iustitiæ, & felicitatis eximiæ fomenta recipitis. Quanta igitur huic capiti uestro præstantia sit à Deo opt. max. attributa, paucis à me uerbis, ne, quæ ipsi nostis, longiori oratione exponerem, audiuitis. quæ sunt eiusmodi, ut mihi persuadeam, nihil in humanis rebus uerius, nihil naturæ conuenientius dici, uel omnino excogitari posse. Hunc itaque Regem uestrum, ad quem in his sanctissimis ædibus coronandum uestra nobilissima præsentia conuenistis, uti cor & caput rerum pub. perpetuo fouebitis, coletis, omniq; pietate æterno Deo gratias ageris, ut hæc uestra uita, quæ corde & spiritu tota continetur, uigeat, non ad exigui spatium temporis, sed ad immensam omnium sæculorum memoriam, eamq; posteritas alat, æternitas custodiat, cunctisq; bonis adaugeat; ut, quicunque succedent uobis, & suas in hac prouincia sedes habebunt, Regem ipsum admirentur, tota uirtute ornatum, uos efferant laudibus, quorum erga tantam uirtutem ea, quæ decent, iudicia, animorumq; præclara monimenta perspicient. Tu uero, Auguste Rex inclytissime,

E frueri

ORATIO

fruere æternum isto tuo bono. Christum tuæ gloriæ aucto-
rem semper intuerè, omnes tuas curas in Reip. salute de-
fige, & ad æternam atque diuinam gloriam, ut facis, assidue
specta. Verum, cum tempus iam admonere uideatur,
ut, quò me studium animi uehemens impulit, inde me re-
uocem, & ad instituti sermonis finem perueniam: oratio-
nem meam Herculis Ferrariensium Principis, tibi nō solum
affinitate, uerum omni plane beneuolentia coniunctissimi,
mandato concludam: teq; rogabo, quod tibi fore carissi-
mum uideo, ut Principem ipsum meum, meq; nunc eius
nomine te alloquentem, libenter pro tua singulari humani-
tate excipias.

HIPPOLYTI ESTENSIS, S. RO. E.
CARDINALIS LAVDATIO.

VRE FACIT, si quis, examinatis ante uiribus ingenii sui, aggreditur ad ea, in quibus non frustra locatur opera, sed euentu præclaro elucet industria. Veruntamen, etiam si non assequamur quod summum est, elaborare tamen egregiis in rebus magni ac sapientes uiri semper eximia laude dignum iudicarunt. itaque Xenophon ille Socraticus, ob eloquentiam Musa Attica appellatus, cum Agesilai Lacedæmoniorū Regis, domi forisq; celebratissimi, laudes aggrediretur, intelligeretq; se neque uirtutem illius, neque gloriam facile scribendo pro dignitate posse complecti, nihilo tamen secius id sibi muneris suscipiendum existimauit, quòd non recte se res haberet, si, quoniam ad summum uirtutis gradum Agesilaus peruenisset, iccirco eum non nisi summis laudibus extollere fas esset. præclare ille quidem, ut cætera omnia. si enim ad omnem clarissimorum uirorū laudationem soli, qui præter ceteros excellunt, oratores adhiberentur; ea est eorum plerunque penuria, ut optimus fere quisque illaudatus non sine iniuriâ uel maxima prætermittatur. Cuius ego exemplo auctoritatēq; nisi hodierno die confirmatus essem, Patres amplissimi; mandatum hoc mihi laudationis munus non dicam renuisssem, sed dubius certe anxiusq; suscepissem: quòd nihil uereor, ne existimatio, non dum apud uos ob adolescentiam parta, naufragiū in his maxime dubiis quasi dicendi fluctibus factura sit. Dicendum est enim de Hippolyti Estensis, Cardinalis amplissimi, laudibus, de quibus nec dici plura sane possunt, quàm omnium uoce linguisq; celebrantur: & si taceatur aliquid, magna illius iniuria, uirtutumq; omnium haud leui offensione fiat, necesse est. Qua in re plurimum illud mihi aduersatur, quod reliquis aliis in causis maxime solet prodesse, ustra scilicet hæc attentio atque expectatio, quippe quos res

E 2 ab illo

O R A T I O

ab illo gestas oratione me adequaturum, aut certe pro tempore explicaturum sperare uideo. Accedit & illud, quod ego semper iudicaui, uel mediocrem cuiuslibet hominis laudationem plurimum habere in se difficultatis, cum propter ipsum arduum negotium, quod multam doctrinam, eximiumque iudicium postulat; tum uel maxime, quod cum hominum diuersae, occultaeque sint uoluntates, ac multiplices sensus, non possit commode libereque sine multorum offensione tractari. Quae res si magnam in quibuslibet mihi solitudinem afferre solet: in Hippolyto certe laudando, dum tot res gestae, tot aduersae factiones, tot contrariae sententiae, tot dissimilia studia mihi occurrant, dum animo plura de illo iudicia, à plerisque facta, repeto, ac oculis unumquemque circumlustro; qui me aestus, qui terror, quae tenebrae circumueniunt, ne quibusdam multo plura dixisse, quam dixerim, non nullis autem nihil plane dixisse uidear? A uobis igitur hoc unum Patres peto, (si modo uobis aequa & honesta uidetur postulatio) ut, cum offensionem negligentiae, quod propter laudum multitudinem multa praetermissurus sum, uitare non possim, aequi mihi iudices esse uelit, neque uero illius uirtutis magnitudini iniuriam à me fieri ullam existimetis, si eam dicendo assequutus non fuero; sed, quod in ipso praepotenti Deo, caelestibusque laudandis fieri solet, quicquid in dicendo mihi defuisse uideritis, desiderio id meo, studioque compensetis. Dicam igitur, uestris etiam aequissimis auribus fretus, de eius patria, quae uobis communis est, de genere, parentibus, deque ipsius educatione, ac moribus; resque ab illo, pro temporis huiusce angustis, in omni uirtutum genere gestas, sic enumerabo, ut, quae ego audio à quibusdam, minime satis pro illius dignitate describi, nec inter praecipuas eius laudes (manant autem maximae laudes ex solida ueraque gloria) reponenda contendam. Quanquam autem haud nescius sum, generis laudem haudquaquam magnum dicenti pondus afferre; eam tamen, cum ad uirtutem, quae uera laus est, non nihil conducere uideatur,

tur, minime mihi prætermittendam existimaui. Nam qui parentibus nati sunt obscuris, uirtutem illi quidem sibi parere potuerunt, sed illa tamen asciticia in deteriore illis partem ob generis humilitatem sæpissime labitur. qui uero maiorum exemplis incitati ad gloriæ cupiditatem incubuerunt, ita demum omni uirtute cumulati extiterunt, ut inter omnes excelluerint: qui quodd firmissima ad amplitudinem habeant fundamenta nobilitatis, omnibus summis honoribus dignissimi existimantur, quippe qui duplici ad dignitatem præsidio sint muniti, uno, quod à familiæ celebritate, altero, quod à uirtutis magnitudine proficiscitur. Ego uero, quanquam nullò modo is sum, qui genere editos illustri, solos ad uirtutem natos esse credam, cū sit omnibus ad laudem cursus apertus, id tamen dico, plurimum adiuuenti nobilitatem ad uirtutem amplexandam, atque ad honores consequendos afferre. ut enim in semine causam esse sciimus stirpium atque arborum: sic & maiorum satum ingenerari plerunque posteris indolem uirtutis uidemus. Et quemadmodum solis radiis opposita quædam corpora splendorem à sole mutuatum reflectendo augere, & illustriorem reddere solent: sic ipsa uirtus, omni splendidior sole, à nobilitate maiorem accipit lucem, quàm ea esset, quam ipsa sola contulerat. Atque ego in Hippolyto illud maxima laude dignum iudico, quodd, cum ipsius maiores, ob uirtutem, antiquum heroum genus iam pridem attigisse credantur, eam ille famam non hercle imminuit, sed ita auxit; ut, nisi talibus parentibus esset ortus, ad tantam uirtutis amplitudinem peruenire potuisse uix ego existimarem. Ferraria, Patres, in ea Italiæ regione urbs est, quæ flos semper, roburq; nostræ gentis est habita, celi clementia, soli fertilitate, affluentia rerum copia; Padi metropolis, à Bojs eo tempore, quo Romæ Capitolium conditum sit, pulsus Etruscis constituta, auctaq; post aduentum Attilæ Hunnorum Regis, Aquileia, Ateste, Montagnana, Monsilice, & Calonio, aliisq; finitimis oppidis in Euganea euersis, extincto

Foresto

Foresto Euganeorum principe, dum pro Aquileiensium salute, magna peditum ac equitum manu Sesti magno animo obuiam prodiret, relictis filio Achario, ac Alforio Maroeloq; nepotibus. Quorum atavis non Estensium tantum, sed Boiorum ac Saxonum Regulos prognatos, nec non Caroli Magni inclytam gentem deductam esse diligentissimi Italiarum rerum scriptores memoria prodiderunt, nam Tarquinio Prisco Romæ regnante, cum Ligures, Insubres, Sueui, Senones, Sicambri, Cimbri, Chamani, aliaq; Gallicæ & Germanicæ gentes, ductoribus Belloueso, Sigoueso, Medone, Helitonio, alpes ad eam diem insuperabiles transgressi in Italiam confluerent; deinde Boii Boarmia, Herciniaq; à Marcomannis, Sueuiq; populis expulsi uestigia priorum Rege Ciconio subsequuti, cumq; iam inter amnem Padum alpesq; omnia possiderent, Pado traiecto ratibus, pulsusq; ab agris Etruscorum Vmbrosumq; ueteribus colonis, cis Apenninum se tamen tuentes, postquam uarias condiderunt ciuitates, Mediolanum, Ticinum, Comum, Laudem Pompeiam, Bergomum, Brixiam, Parmam, Mutinam, Bononiam, Ferrariam, Veronam, Vincentiam, Tridentum, & alia pleraque oppida instaurassent, quatuor limitum præfectos eorū imperio Theodotus eorum Rex instituisse dicitur. nam Licatiis Heroldum, Anafsis Hiran-dum, Nariscis Chamanisq; Rodulphum, Athesi aduersus Italos, Romanosq; Adalogerionem cognatum suum præposuit; qui quidem ab initio terminorum præfecti, tandem per se principes & Reguli esse cœperunt. Adalogerioni Aetius in Euganeis Regulus è Boiorum origine uetus initium ducens, nepos Theodeti e sorore, successit, dictusq; ab eo Athesi Athesinus, atque Euganeorum sedes eius Regia in ripa Athesis, addito T nuncupationem Atheste traxit. Deinde cum Longobardi sub idem tempus, successu Boiorum inuitati, in Italiam ruerent, Vuelfus, pronepos Aetii, in Vindeliciam superiorem confugit: cumq; in ripa Gelonis constitisset, locus ille ab eo cognomen Vuelfoen traxit, omnesq;

omnesq; huius nominis Vuelfones Boiorum Principes prodire; & inter alios Vuelfus Regulus Charionum, auunculus alterius Vuelfonis, qui cum mortem obiret absque liberis, Chunigunda eius filia collocata fuit à parentibus Actio nono, seu Azoni Estensi Euganeorum præfecto, unde ortus est Vuelfus Dux Boiorum quartus, qui admittente matre, & auia ab Imperatore Henrico quarto hæres auunculi institutus, & ab eodem Ducatus Boiariæ præfectus est anno septuagesimo millesimo. cuius posterii sunt ii etiã, qui Brunsvicenses & Luneburgenses appellantur: quoniam ille Bavariam, Saxoniam, & Ducatum Angriuariæ, Vespaliãq; tempore proscriptionis Vuelfus adeptus est. Hac enim ortus stirpe antiquissima Albertus, Alberti Vberti pronepos, cum ob furorem Berengarii quarti in Saxoniam ad Othonem primum se conferret, ducta uxore Alda, eius Othonis filia. Othone mortuo, Saxonum Regulo, ab Alberti filii stirpe eiusdem Principis hæreditatem ad se traxisse dicuntur. Qua in familia quando Vtilo filius Theodonis armato milite cum Theodoperto filio Theodorici Francorum Regis aduersus Danos properaret, interfecto illorum Rege Conchelario, quòd utilo egregia uirtute cognitus erat, & eo bello fortiter se gesserat, limiti Ambuaritorum inter Belgas citra Rhenum & Mosam flumina præfectus factus est, sororemq; Theodorici uxorem duxit. à quo Vtilone Caroli Magni antiquissima stirps deducta traditur. Celebrent Romanorum scriptores Coruinos, laudent Torquatos, Troianos generis auctores, & siqua habent uetustatis & singularis nobilitatis exempla uetustiora ostendent. Quòd si Athenienses sibi gloriæ duxere, quòd terra geniti dicerentur; ob idq; reticulo quodam aureis cicadis distincto caput ornabant, ut ostenderent se instar cicadarum è terra, quam incolerent, fuisse generatos: si Aborigines in Italia inter eximios titulos hunc sibi præclarum putauere, quòd non aliunde oriundi, quàm è terra ipsa, quam incolerent, ut, quæ alimenta præberet, eadem natalibus initia præbuisset: sane Estensium

O R A T I O

Estensium familiæ par commendatio, atque originis laus tribui debet, quæ in Germania annis abhinc mille ducentis & amplius floruit, Ateste, aliisq; Euganeorum urbibus annis amplius mille centū, ad ea scilicet tempora, cum Forestus, ac deinde eius filius Acharius, nepotesq; Alforisius & Maroelus, anno ccccxxi. sese irruenti Attilæ obiecerunt: itidemq; postea, usque ad Utarii, Longobardorum Regis, tempora: à quo legimus confirmatum esse Gutholdum in Estis, & locorum contingentium principatu. Ferrariæ uero perpetua Principum successio non fuit, sed eò temporis duntaxat, cum Federicus aduersus Gregorium nonum iræstaret, cum Ferraria, quæ ad Imperatorem defecerat, cum sociis ciuitatibus ad obsequium est Ecclesiæ redacta. in qua recipienda in primis enituit Azonis Estensis opera. eoq; merito ciuitatis illius regimen illi Pontifex attribuit; cum existimaret Azonis imperium æquo animo Ferrarienses passuros, eo maxime quòd olim non Ferrariam tantum, sed Insubriam, Liguriam, Veronenses, Vicentinos, Anconitanosq; Estensium familia diu rexerat. Ad illud igitur urbis imperium non alius debuit euehi, quàm qui regia prognatus stirpe, auorum regna repeteret. Ita Estensium familia, ex uniuersa Italia fere postrema, in Pontificum fide ac ditione perstitit, & fluctuantem Petri nauiculam sapientius confirmauit, quæ Gotos, & Longobardos non parua strage affecit, cum effera illa gens omni ex parte in Romanos fines irrumperere tentaret, atque, Federico Aenobarbo Imperatore insultante aduersus auctoritatem Põtificis, pro tuenda libertate Ecclesiæ sese obiecit. & cum Imperatorius miles insignia Aquilæ nigræ in areola aurea gestaret, Rhainaldus etiam, in principatus & uictoriæ signum, Aquilam, cyaneo colore circumductam, albam effinxit, cum antea monocerote argenteo, eodem colore uteretur. posteaq; uictor, more Hieronicorum, illam dicauit militibus: neque unquàm postea in hostem ab Estensibus proditum est, quin iuxta signa Aquila alba staret, qualem Rhainaldus auspiciatissimo ductu

ductu ab hoste reportauit. Tantus denique progressus, incredibilisq; cursus Estensium ad omnem excellentiam factus est, ut neque ante Romanum imperium, neque eo euerso, Italus quisquā aut populus, aut respublica, aut Rex fuerit, qui tantum sibi imperii uendicauerit; nullum genus, quod Italo nomini maiora beneficia dederit; nulli homines, qui acrioribus studiis libertatem defensorint, ac legibus institutisq; custodierint. Estenses, inquam, extiterunt, qui rem militarem obsoletam in Italia, cum ad omnē barbarorum unde quaque erumpentium libidinē expositi Itali homines essent, atque ad intestina bella tractanda, quasi prorsus imbelles ipsi essent, auxilia trans alpes exposcerent, cum uirtute, tum etiam disciplina reuocarunt. Estenses Italiam, ut externum iugum excuteret, seq; in libertatē uendicaret, partim rationibus & consiliis, partim etiā potestate coegerunt. Estenses fuerūt, qui studia literarum extincta restituerent, apertō Ferrariēsi gymnasio ab Alberto secundo, ac doctissimis uiris unde quaque cōuocatis, Theodoro Gaza, Bartholomeo Saliceto, Giliolio Cremonensi, Petro Ancharano, Antonio Butriensi. Estenses denique fuerunt, qui barbaris in Italiam irrūpere conantibus, in ipsis Padi faucibus regno constituto, uirtute, imperio, consilio, felicitate sese obiecerunt, impetusq; furentium, atque omnia diripere, ac diuexare cupientium uitæ suæ periculo colligarunt, à progressu arcuerunt, à reditu refranarunt. His igitur ortus maioribus Hippolytus, matre Eleonora Regis Aragonum filia; patre Hercule illo Estensi Duce, omnium fortissimo, felicissimoq; : de cuius laudibus, ut de Carthagine legimus, tacere multo satius est, quam pauca dicere. Huc enim tota subnixum Italia fregit Brachium; ipsamq; Italiam, in illo ruētis in deteriora sæculi cursu, plurimis non fossis, aut propugnaculis, sed tropheis muniuit; in quo Gallorum exercitus, magnam Italiæ partē peruagatus, stetit, & cum morte soceri Neapolitanorum amissum fere magnum sustinuit, antiquæ insitus familiæ, ut duabus illa nixa radicibus & altius cresceret, & felicius

F pullularet,

pullularet, nouum decus, noua spolia, noua trophea per se patremq; suum tota parta Italia tantæ uetustæ gloriæ accumulauit. Grauida mater, acceptorum à Deo beneficiorum non immemor, quoniam augustum quiddam in utero se se gestare sibi uisa est, annuente uiro quicquid peperisset Deo dicauit, Hippolytoq; nomen indiderunt. Per ætatem dum licuit, uix dum primis informatus literarum clementis, supplicibus Deum adorare uocibus exorsus est, neque ullā rem prius, quàm sacras laudes, quæ Deiparæ uirgini statis horis cantantur, memoriæ mandauit: cumq; præter docilitatem suauitatemq; multa modestiæ ingeniiq; signa præferret; itaq; esset educatus, ut parentibus responderet; ne domesticis deliciis emolliretur, sub duris seuerisq; magistris bonis artibus accuratam cœpit operam impendere; quod erat reliquum temporis, uenationi tribuebat; qui dignum principe homine id exercitationis genus esse intelligeret, in quo desidiā omnē excuteret, uitæq; suæ cursum in labore corporis, atque in animi contentione conficeret. nam diluculo surgere, frigus caloremq; ferre, cursibus ac itinibus defatigari. & animo præsentī ac forti, ingenioq; apprimen callido esse uenatores assuescunt; unde corporis firmitas, sensuum uigor, serior senectā, laborum patientia, auocatioq; à uoluptatibus proficiscitur. Et sane iuuentus procax, & in libidinē natura prona, nisi laboribus assiduis honestisq; uoluptatibus, ac laudabilibus studiis occupetur, in deterrima quæque labatur necesse est. Hinc cum Lacedæmonii ipsi, tum Parthi, penes quos educandorum liberorum summa laus fuit, iuuentutē uenatione certatim exercendam curabant. quod sane nisi recte fieret, non diuini uates, naturæ fidi interpretes, heroas fere omnes uenatores fuisse cecinissent, neque uenationem, qua Chironem propter eius summam iustitiam, unde mox ad mortales defluxit, donatū ornatumq; ferunt, Diis acceptam retulissent. In hoc igitur exercitamenti genere Hippolytus perpetuo uersabatur: neque ullum omnino post literas præstantius, nobiliq; uiro dignius inuenire potuit à curis

curis cogitationibusq; , quæ cor exedunt , auocamentum ,
quàm uenationem . Atque his quidem moribus imbutus ,
ætate adhuc non omnino adulta , ad Mathiam , Pannoniarû
Regem , proficiscitur : à quo & in filium adscitus , & Strigoni-
ensis Archiepiscopatus dignitate illico honestatus ; atque
adeo benigne , honorifice , amanter exceptus est , ut nemini
dubium relinqueretur , quin , cum primum per ætatem lice-
ret , in regnum cooptaretur . Secutus non ita multo post
atrox ille Mathiæ Regis casus , qui plus miseræ Christianitati
cladis attulit , quàm plerique , Christianarum rerum ignari ,
opinarentur . Pax erat tunc in Germania , tantaq; Princi-
pum concordia constituta , ut cum suis quisque finibus con-
tentus uideretur esse ; si quis paulo pedem proferretætasset ,
de repente in illum cæteri omnes insurgere non dubitarent .
pæcis autem qui fuerat auctor , idem se patronum , & uindi-
cem ferox natura & bellicosus Mathias sese præstabat . illo
uero è medio sublato , cum nutare cœpissent res Italiæ , ac
nonnulli Principes ad Mediolanensem dirionem animum
adiicere , factiones discordiasq; alere , odia nutrire , ipse
se in Italiam retulit . Iam in tanto rerum tumultu operapre-
tium est uidere , qualem Hippolytus se , nondum corrobora-
ta ætate , præbuerit , & quod primum de se aduersis in re-
bus periculum fecerit . Hæc enim cum audisset Ludouicus
Sfortia , Insubrum & Ligurum Dux , summo studio ad se illû
accerfuit , atque , ut ad Cardinalatus prouheretur dignita-
tem , non multo post omni studio atque ope curauit . Mirû
dictu , ut ab omnibus amari , obseruari , coliq; Mediolanensi-
bus cœperit . illi plausus maximî , illi consalutationes perho-
norificæ , signa ad hæc beneuolentiæ permulta impertiebantur .
ad illum plebs , ad illum negotiatores , ad illû nobilitas
cōfugiebat , tanta frequentia , ut omnibus pateret , si omniû
esset suffragiis gubernator deligendus , neminem plura Hip-
polyto puncta fuisse laturum . Ecce magna rerum mutatio .
nam Galliarum Rex Ludouicus , magna Helueticorum , &
aliarum gentium manu coacta , cœpit Insubriam intrudere ,

O R A T I O

unus tamen , cum omnia labarent, Hippolytus deterreri nō
 potuit, atque ita causam suam probauit, ut Rex ipse forti-
 tudinem Hippolyti nō solum admiraretur, sed etiam dilige-
 ret. idemq; moderatione animi tanta in illius belli uarieta-
 te usus est, ut & Regi uictori, & Venetis uictis satisfaceret.
 Patris obitu, coactus Mediolano cedere, Ferrariam petiit,
 non aliter, quàm ut cælo delapsus exceptum ferunt Palla-
 dium fabulæ. uoces primo lætantium oppresserat miraculi
 magnitudo: mox erumpente lætitia, uirgines, pueri, senes,
 omnis ordo, omnis ætas uisendi studio ruebat circumfusa,
 præsaga quasi belli uenturi, & uictoriæ. nam Veneti instru-
 ctam classem Pado inducere, omnemq; agrum Ferrarien-
 sem flamma, ferro, excidioq; deuastare. quo in discrimine
 Alphonfus frater, tanto nuncio perterritus, hæsitare, con-
 fundi, terreri interdum pro magnitudine rei cœpit. quid
 enim aliud, omnium studiis perspectis, agat? nunc custodes,
 nunc exercituum præfectos incusare, modo insidias, modo
 defectiones, modo uim subuereri, suspicionis plena denique
 omnia habere. unus Hippolytus, erecto animo, belli gra-
 uem illam molem magna fide, constantia, uirtuteq; susti-
 nuit. nam metuentes animare, fugientes retinere, omnes
 hortari publice, priuatim saluti ciuium consulere, arma
 expedire, milites conscribere, plebem ad signa uocare, tor-
 menta disponere, hostem ferocientem coercere, nec ullam
 omnino quietem capere, donec eam uictoriam Alphonso
 fratri, ac patriæ dederit. Quod ego factum omne hic libens
 prætermitto, quoniam ad recentiore[m] historiam, motusq;
 Italicos res ipsa me uocat: qui mihi uidentur sorte quadam
 Hippolyto contigisse, uirtutiq; eius amplissimum campum
 patefecisse, ut animi, consilii, fortitudinisq; exercendæ oc-
 casionem haberet uberrimam. Merito enim magnifica illa
 Demetrii uox celebratur, nihil eo uideri infelicius, cui nun-
 quam quicquam euenerit aduersi. languet enim, & quo-
 dam modo putrescit sine aduersario uirtus ipsa: quæ profe-
 cto, Patres optimi, fortissimum quenque periculis, cala-
 mitatibus,

mitatibus, aduersisq; casibus obiicit. Deus id quoque sibi habet pulcherrimum spectaculum, ut quorundam est opinio, uidere fortem uirum cum aduersa fortuna colluctantem, nunc hostes à patria expellere, tormenta superantem, terrores periculaq; omnia contemnentem. Ex hoc genere fuisse illos arbitror ueteres Mucios, Regulos, Rutilios, Fabricios, Metellos, & præterea sexcentos, qui, magnis ex periculis, animi præstantia ingentem sunt gloriam consecuti. Sed quid ego diutius de Hippolyto sileam? cur non potius ad eius res, in omni uirtutum genere excellentes, orationem meam conferam? non enim illius uitæ cursum, propter hominis claritatem, summæ dignitatis amplitudinem, uarietatemq; fortunæ nemini non cognitum, sine magna culpa licet prætermittere. Vexabat Iulius secundus Pontifex totam Italiam, Venetorū, Florentinorumq; Republicas oppresserat, Gallosq; ex Italia eiecerat, Alphonso non nullis oppidis sublati, adeo ut de summa rerum dubitaretur. in hac tanta multorum calamitate mirum dictum quàm ille infractus animo, diuini ingenii, consilii, uirtutis magnitudine fretus, sua sponte, eximiaq; fortitudine, sine tormentis, sine exercitu, sine ullis copiis, clauum patriæ, ueluti gubernator, optimus uigilantissime rexit, ac sustinuerit. O felicem artem poeticam; quæ res gestas ornare, amplificare, in maiusq; ualet extollere. quem illa campum in Hippolyto uel bello, uel pace nacta foret. quocunque enim tulisset gradum, sequi populus uniuersus, circumcursare, procedere, uias denique, uix angusto tramite relicto, obstruere, ad bellumq; gerendum non modo uectigalia, tributa, delectusq;, sed præsens aurum, mundum muliebrem, supellectilem, & ipsa libera uenum corpora offerre. Hæc uera sunt, Patres, atque cōspicua fortitudinis exempla, non fucata, non ambitiose quæsitæ, neque, quod solent pictores, ut magis lucida splendentiaq; reddant opera, obscuris tenebricosisq; coloribus inumbrata. Conferat, quæso, si quid habet uetustas quod præferendum putet.

tet. plenæ sunt aures Horatorum, Scipionum, & Fabiorum,
 quod hostes, patriam petentes, repulerint, eamque liberam
 seruauerint: ab Hippolyto domus, ciuitas, patria consilio,
 uigilantia, fortitudine sunt liberata: ut ueteres illos adæ-
 quasse, ne dicam superasse uideatur. Accedebat diuinum
 quoddam ingenium, ac mira quædam persuadendi opifex
 prudentia, necnon, siue Deus, siue mater, ut ita dicam, re-
 rum ipsa Natura dederit, uis quædam incredibilis ad Prin-
 cipum animos alliciendos, ac deuinciendos, ut statim quem-
 uis mortalem uel hostem ad se amandum potuerit addu-
 cere. nec enim illo sane alter erat usu naturaque acutior,
 qui ue rectum profundiori mente sulcum duceret, ex quo
 sapientia, ut ait Pindarus, consilia pullularent: aut qui saga-
 cius simul, ut uelle cœpisset, occultas hominum uoluntates
 peruestigaret, sententias exquireret, iudicium eliceret, res
 consideraret ipsas, earumque cursus, ac futuros euentus prospi-
 ceret. prudenter disponere, docte gubernare, nullo ne re-
 pentino quidem rerum casu opprimi, non obscuris falli, nō
 dubiis torqueri, non intricatis impediri, memoria rerum
 innumerabilium, coniectura uero prorsus admiranda, ut
 quæ non multum à diuinatione differret. Age uero, quàm
 mirus, ubi res postularet, dissimulandi artifex; quàm peri-
 tus, uultu tegere, & taciturnitate celare, quæ uellet; quàm
 doctus, fingere se scire, quæ etiam ignoraret; quàm deni-
 que eruditus, ipsis tempora rebus accommodare. Multa
 mihi quidem ad has omnes eius uirtutes exempla occur-
 rant, quibus manifesto ostendere possim illustriora amplio-
 raque esse omnia, quæ à me dicantur, & infra rem esse oratio-
 nem meam. sed non decet, non expedit, non licet. uosmet
 cum animis uestris considerate, hoc toto decennio, quo
 tantum de Itatorum imperio diminutum est, qualis, quan-
 tusque fuerit Hippolytus; quot aliorum errata, auctoritate,
 consilioque necesse illi fuerit emendare, quot artibus diuersa
 sentientes in suam sententiam allicere, quanto studio dubios
 retinere. quod si illi præscripta lex non fuisset, nutumque alte-
 rius

rius non obseruasset, nec aliena, ut ita dicam, sententia res conficere coactus esset; essetis fortasse Estenses illustriores, imperiique uestri eadem, quæ olim, magnitudo ac dignitas esset. Sensit tamen Ludouicus, Pannoniæ ac Bohemiæ Rex, miseræ spes alterâ Christianæ gentis, dignus orbis terrarum imperio, qui socium hunc sibi, hoc est unicum fœsis rebus auxilium, asciuit; & quasi cum eo communicato regno, partitaque expeditione, ut ipse armis, ille consiliis hostem propelleret, qua securitate, qua gloria lætus, non secus ac fratri innixus, suo robore, huius prudentia inualuit, presertim cum Budæ inter se Nobilitas, Palatinatum appetens, disideret, qui summus post regiæ maiestatis dignitatem magistratus est, tanta orationis copia, & consilii magnitudine excelluit, ut unam atque alteram factionem ad concordiam reuocaret, eaque hominum armatorum multa millia legem conditionemque ab ipso Rege coegerit accipere. Postremo, cum Turcarum Imperatoris copias innumerabiles appropinquare audiisset, undique omnia subuerti, populis communi terrore perculsis, non ille tantum animos omnium ad tutandam prouinciam reuocauit, pristinamque eis fortitudinem restituit, sed Belgradum, multasque ad Sauis, atque Istri fluminis arces positas, accuratissime quibusuis munitiõibus adhibitis, inexpugnabiles reddidit. At quanto temperamento potestatem illam, dignitatemque Cardinalatus moderatus est, cum Diaconorum ordinem amplissimum decurio duceret, atque in Vaticana Basilica sacerdotum præfecturam administraret populo Romano, qui omnem spem in eo Principe ob ingenii acumen & rerum gerendarum præsens consilium collocarat? Adeo nihil in uita expetendum putauit, nisi quod esset cum laude, & dignitate coniunctum. Ita magnus semper fuit, ut, cum ipse ceteros reuereretur, sine diminutione maior esset, nec, quos æquales sibi existimaret, deprimeret, nec melioribus inuideret, nec humiliores contemneret; sed hos ornaret, illos uero ingenti honore prosequeretur. Cumque esset tanta potestate Cardinalicii ordinis,

quantam

quantam ego quidem aut uiderim , aut legerim : neminem tamen illius potentia afflixit , neminem fortuna debilitauit , neminem magnitudo oppressit , nemo illius dicto aut liberiori ioco petitus , nemo acri responso reiectus , nemo ne eorum quidem , qui ei ministrarent , non modo non inclementer acceptus , sed ne asperè quidem increpitus . Pericles , quem Olympum uocant poetæ comici , quòd eam in dicendo uim haberet , ut tonare in concionibus , ac fulmina emitte-
 re uideretur , cum animam ageret , amiciq; circumstantes dolore affecti , illius trophea , uictoriasq; , quòd nouies pro patria prospere pugnasset , celebrarent ; cubito ferunt innixum succensuisse illis , quòd communia sibi cum multis , fortunæq; potius , quàm uirtutis , opera laudarent ; id uero , quòd maximum pulcherrimumq; in se fuisset , prætermitterent ; quòd scilicet eius causa nemo unquam Atheniensium pullam uestem induisset . At hoc quanto rectius licet in Hippolyto gloriari , qui non modo non induendæ uestis pullæ , sed ne irascendi quidem aut indignandi cuiquā iustam occasionem præbuerit ? quippe qui probe didicisset seueritatem pari iucunditate condire , grauitati comitatem adiungere ; ut adeuntes facile , comiter , benignè exciperet , nec ipsius auctoritas facilitate , nec aliorum amor grauitate decresceret . fronte , uultu , sermone , oculis occurrebat : nec , ut multi solent , sellæ affixus manum tantū , & hanc cunctanter pigreq; porrigebat . quod non tam in eo laudandum duco , quàm illos improbandos , qui effecerunt , ut hæc iam laudanda uideantur : cum paucis omnino contingat affluere fortuna , & iisdem arrogantia carere . Ac mihi quidem non tam eius in excipiendo humanitas , quàm in audiendo attentio admirabilis uidetur . non enim oculis , non uultu , non manu , non denique toto ipso corpore aliud agebat . dabat aures attente : percūtabatur sæpe : sæpe etiam dicta colligebat : ut aliquanto plus in illo audiente attentionis , quàm in te ipso dicente , posses agnoscere . Iam uero , quanta inerat in respondendo dignitas , quanta grauitas ,
 quanta

quanta suauitas , sententiarum uerborumq; ingens pondus , sententiæ neque leues , neque de communi hominum opinione , ac sensu sumptæ , sed graues , tanquam de media prudentissimorum ac prope doctissimorum uirorum porticu depromptæ . Cum uero illius oratio breuitatem grauitatemq; regiam contineret , ab omni quoque fūco procul esset , minime tamen aut obscura , aut aspera , aut ieiuna uidebatur , sed illustris , integra , periucunda , multarumq; rerum grata quadam uarietate distincta , atque mira urbanitate conspersa . Ipse autem , si quid à quōpiam peteret , iis utebatur uerbis , ita blandis pariter atque honorificis , ut non dare te illi beneficium , sed accipere ab eo ita petente iudicares . quodq; de multis sæpe fallō circumfertur , neminem unquam tristem dimitti solere : nemo est omnium mortalium , in quem hoc magis , quàm in Hippolytum , conueniat : qui , si quando re aut opera non posset , emori pene mallet , quàm non suis illis officiis , suauissimi studii plenis , omnino satisfacere . Non dico , quemadmodum personam Alphonfi fratris tutatus sit , ut non solum animis , sed oculis etiam omnium , habitu , statu , incessu , sessione seruiert . Mitto , ad tantum euectus gradum quàm procul ab omni fuerit æmulatione , contentione , ostentatione presertim ingenii : quæ quàm iucunda , tam præceps inconsultaq; solet esse . Nec illud commemoro , secundis cum rebus nihil de prioris uitæ moderatione mansuetudineq; immutasse , aduersis nihil item de auctoritate , firmitudineq; animi decedere passum esse . Taceo domesticum splendorem , hominis uirtuti ac dignitati respondentem , uitæ cultum cum elegantiâ & copia . Commemorare nolo frugalitatem & gubernandi rationem . qua uirtute licet Principes ornari non soleant , qui si iusti , fortes , seueri , magnanimi , graues , largi , benefici , liberalesq; sint , priuatorum hanc laudem non amant : nulla tamen res compositi animi tam index est , quàm domestica disciplina ; ex qua etiam facillime perspicitur , cui potissimum summa rerum tutius credi possit ; cum , qui se

G ipsos

O R A T I O

ipsos, suamq; familiam, nulla ratione adhibita, negligunt,
 sine dubio ad regendam rempublicam inepti plane uidean-
 tur esse. Hippolytum autem (quis credat?) inter tot negocia,
 quibus nemo unquam nostra tempestate plura maiora ue-
 gessit, aut exercere potuit, in re domestica, tanquam opti-
 mum patrem familias, diligentissimum, atque accuratissi-
 mum fuisse laudare possumus. Sed quis tam, obsecro, elo-
 quentia polleat, cuius tam larga felixq; dicendi copia, quæ
 tantum hoc ingressa pelagus, laudum numero circumuenta,
 exitum non desperet, aut, splendore præstrieta, quò uen-
 tus & unda agat, cæcutiens non feratur? Ignoscite igitur,
 Patres, si multa prætereo, si non deligo, quæ maxime ex-
 cellunt, si non ago oratorio more, si denique non suo quæ-
 que loco à me collocantur. dum enim cogito, quidnam pro
 expectatione uestra, & magnitudine rerum dignum eloqui
 possim; dum aliud mihi ex alio occurrit; dum optimum iu-
 dico quicquid præterierim: (quando præterire multa, ex
 infinita pene copia, necesse fuit) inde factum, ut me oratio,
 materq; ipsa orationis dispositio destituerit. An ego illius co-
 gitans pietatem, cum summo Deo sese à puero uouerit, de-
 derit, dicauerit, alieni se abstinentem præstiterit, statis ho-
 ris laudes, precesq; suas nunquam præterierit, pauperes iu-
 uerit, sacras cæremonias, atque Pontificia ministeria sic te-
 nuerit, ut nullam aliam rem cogitare, didicisse, fecisse un-
 quam uideretur; quot pro Alphonso fratre, quot pro pa-
 tria ærumnas sustinuerit; quantam auri uim profuderit: an
 hæc, inquam, cogitans, ad alias simul eiusdem laudes, quæ
 menti occurrunt plurimæ, animum adiicere, easq; pro cu-
 iusque dignitate oratione possim explicare? Audiuius
 multos in hoc Cardinalicio ordine magnos uiros fuisse: sed
 audiuius tantum. dicuntur multi de pauperibus beneme-
 riti, sed dicuntur duntaxat. legimus multorū ad sacros usus
 largitiones, sed legimus tantummodo. hunc uero nostris o-
 culis uidimus, sensimus, experti sumus, non famæ, non mo-
 ribus, non historiæ, sed nostro iudicio, nostris sensibus, no-
 bismet ipsis

bismet ipsis credimus. Itaque celebrent in illo alii iustitiam in populis gubernandis, quod neque crudeliter quidquam eripuerit, nec leuiter remiserit. laudent illum alii in Pannonica Legatione ad Mathiam; alii in Bononiensi ad Leonem X. admirentur; alii uero, in magistratus sui administratione quam parce potentia sit usus, quam sancte seruari leges uoluerit. me quotauis illius iustitiæ portio adigit, ut in ea una, quæ campum mihi dedit amplissimum, prætermisissis ceteris excurram. Quam multis illum uiduis, quam multis pupillis opem tulisse, quot uirginibus dotes dedisse, quot miserorum inopiam subleuasse, quot exulum miseriis opem tulisse, quot nobilium egestatem sustentasse existimatis. quin & legem quandam sibi non ambitionis, ut multi, sed pietatis causa indixerat; ut quodam quasi uoto teneri illum iudicares. Puellis maritandis, & publicæ sodalitati, ad id opus institutæ, multum dedit, & priuatim multum contulit; neque annum prætermisit ullum, quo non dotes supra decem persolueret. Nec minori templâ, xenodochia, quæ hospitalia appellamus, liberalitate profecutus. quæ facile laterent, si uno tantum in loco gesta essent: sed quia in Pannoniis, Mediolani, Romæ, Ferrariæ ante omnium oragesta sunt, propterea tum ad nostram, tum ad omnium mortalium notitiam peruenerunt. Quis hæc audiens, Patres, tamq; amplam largitionem intelligens, non illum credat ceteris impendiis pepercisse, ut huic uni posset rationi sufficere? Ipse autem cum ueræ liberalitatis, quæ inchoata absterere nescit, omnes articulos teneret, optimeq; sciret, ubi opus esset, parcere, & ubi res exigeret, effundere, integras sæpe Legationes hospitio accepit, Duces, Reges conuiuiis, apparatu, ludis, spectaculis honorauit; nobiles, & in quibus aliquid antiquæ stirpis, residuæq; uirtutis ac nobilitatis eluceret, fouis, excepit, amplificauit: familiam tantam aluit, atque remuneratus est, quantâ uix alius unquam præter prædia, & sacerdotia, ceteraq; multa, quæ largissime in usus quotidianos elargiebatur, cū præsentī auro, tum

G 2 magistratibus

O R A T I O

magistratibus, partim emptis, partim, quorum uendendi potestas penes ipsum esset, donatis. familiæ supra quinquaginta aureorum millia largitus est. Aedificent alii palatia, molesq; saxeas in cælum ferant. suum alii genus, accumulatis diuitiis, cum summa nobilitate certare contendant. alii uero incumbant thesauro, & foccis etiam habeant auro suppositum solum. nullum est magno Principe, immortalitatem exoptante, impendii genus dignius, quàm quod erogatur in egentes, in Deum colendum, in familiam commodis augendam. Nec defuit tantæ uirtuti suus honos. contigit enim illi, quod haud scio an alteri nostra tempestate, ut tanta potestas non modo non odiosa, sed etiam grata, popularisq; haberetur. itaque nemo unus uni homini tam carus unquam fuit, quàm hic humano pene generi uniuerso. Nam quid ego de populi in eum miro amore dicam? sed detur hoc patriæ, detur generi, detur parentibus. Mediolanenses non ne extremam sortem pro illius nomine, quod apud illos numinis loco colebatur, adire uoluerunt? Quid uero tua illa, Hippolyte, ad urbem Romam profectio? cum omnis ordinis, omnis generis, omnis denique fortunæ infinita pene frequentia obuiam se ferret; omnis Flaminia uia, omnis Campus Martius, tota denique urbs facibus perluceret; tuumq; nomen, clamoribus populi ingētib; repetitum, Tiberis ripæ, ipsi septem colles personarent; tectaq; ipsa pene sese commouerent. siue enim in communi gaudio ciuitatis uenienti gratulabantur, magnum iudicium: siue tui cupidi uidēdi progrediebātur, eo maius. sin utrunque, quid omnino potuit magis honorificum excogitari? Quid illo acerbissimo obitus die? an non tota urbe, ut mæror publicus sic publicum iustitiū fuit? Nam de familiæ in eū amore, studio, fide, pietate quid opus est multa narrare? familiæ, inquam, illius infelicis, quæ non lucra, non munera, non beneficia, sed ipsum Principem pro pretio complexa, rara illa fidelitatis exempla, à paucis sapientiæ professoribus tantum aliquando seruata, intermissa iam, & uerustate prorsus obscurata,

scurata, propter unum Hippolytum in lucem reuocauit, per tela, per hostes, per omnia uitæ discrimina illum secuta, nullos labores, nulla itinera, nulla pericula declinauit: ut etiam si uitam pro illius dignitate profudisset, nullam partem uideretur illius meritorum assecuta. Quid Principum erga eum studia commemorē? Nihil dico de Leone X. Pontifice optimo, nihil de Iulio II, nihil de Regibus Neapolitanis, quàm comiter eum, quàm honorifice, cum res illorum starent, exceperint. In Pannoniam cum se recepisset, tanto ab inuidi animi Mathia, Ludouicoq; Regibus, proceribusq;, natura alioquin asperis, in honore habitus, ut ne præfenti quidem Pontifici maximo maiorem natio etiam religiosissima exhibere posset. Quid in Sarmatia à Sigisfredo? non ne ille, immo uero certatim Reges omnes, qui Christiano nomine censentur, pro illius dignitate egerunt? & illic potuit ne quisquam aut ab ipso Rege, aut ab omni nobilitate studiosius unquam obseruari? De uestro autem in eum amore, obseruantiaq;, Patres, quod apertius quæram argumentum? extat in uultu cuiusque uestrum lætitia, & in frontibus animorum iudicia perleguntur. uos quidem ipsi testes uobis estis, quantum illi tribueritis. Quid illi postremo maius potuit contingere, quàm Alphonsi fratris eximia pietas, tum in omni uita, tum uero eius maxime obitu declarata? nam, ut præteream, quæ uiuenti sæpe officia præstitit, quantoq; studio coluerit, in eo nunc & laudando, & ornando minime defatigatur. familiam remunerat, sacellum dedicat, sepulcrum erigit ingens, nobile, dignum Hippolyto, dignum quod ab Alphonsio Principe Hippolyto fratri fiat. C. Iulio Cæsari Dictatori, cum Ch. Pompeii delectas statuas restituisset, M. Tullium Ciceronem dixisse ferunt: Dum illius restituis, erigis tuas. Cur non ego hoc apud te usurpem, Alphonsi Princeps; qui tantum Hippolyti fratris memoriæ consulas; cum hæc tua, ut uno complectar uerbo, bonitas in Hippolyti monimentis æternum sit trophæum habitura? Quid dignum magnitudine ista animi tua

tibi

O R A T I O

tibi precer, aut quid isti optem tam pio, tam ardenti, ac uere fraterno amorī? Det tibi, quam mereris ætatem, summus Deus. nam si det quam uelis, minus tamen, quàm & ipsi cupimus, & tuæ uirtuti debetur, profecto det. seruet idem Deus quem dedit animum: semper bene facias, neque in eo aut animus tuus, aut fortuna languescat, felicitatemq; tuam summam esse ducas, fecisse felices. Te uero, Hippolyte, quæ tam subito miseræ Italiæ importuna mors eripuit? quod fatum extinxit? quæ infelicitas oppressit? quis ergo illius libertati studebit? quis in tanto naufragio disiectæ nauis clauum tenebit? quis studia bene fortiterq; sentientium accendet? quis audētibus ducem se præstabit? Huccine Regia illa Boiorum, unicum cum uirtutis, tū sanctitatis, seueritatisq; præsidium, huccine terror ille familiæ tuæ decidit, quo semper Barbaria omnis intremuit? O prouinciam Italiæ quondam ocellum, nunc meram lippitudinem. o miseros populos, o infelices, qui te uno nitebantur, in tua unius spe quiescebant, nullos casus pertimescebant; quibus omnis calamitas te uiuente leuis uidebatur; quod minime uererentur; quin tuis consiliis, tua sapientia, ac uirtute omnibus casibus, atque infortuniis uendicaretur. Ista mors uastitatem agris, solitudinem urbibus, exitiū gentibus attulit. Ista mors nouos in Italiam adduxit exercitus. Ista mors iugum Italiæ imposuit. nunc denique sentiunt seruire se populi, quibus nulla reliqua spes libertatis te mortuo remanserit; sed magis sentient in dies, cum te magnæ res, ingentesq; occasiones, ac necessitates postulabunt. De te enim omnibus molestiis liberato, omnibus angustiis erepto, omnibus iam periculis exempto, quid dicam aliud, nisi tecum actum esse feliciter, qui nostro æuo uirtute animi, ac magnitudine, magis quàm euentu rerum, felix, exemplar ueræ fortitudinis, prudentiæq; fueris; ita ut cum quolibet antiquorum tuas uirtutes reliqueris comparandas. Pugnasti cum fortuna maximis suffultus tuarum uirtutum auxiliis; à quibus plus accepisti dignitatis gloriæq; quam

quàm abs te illa bonorum suorum abstulerit. Præstitisti patriæ non minus certe, quàm debueras, plus profecto, quàm aut aliquis unquam præstiterit, aut ab aliquo sit ullo unquam tempore postulatum. Tu quidem unus nostra tempestate inter mortales natus es, qui in summa potestate summa moderatione sis usus. Itaque uirtus tua nunquam intremuit, nunquam prudentia hæsit, nunquam iustitia claudicauit: probatus patriæ, iucundus amicis, carus tuis, omnibus denique gratus. te cognati studiosum necessitudinis, te familiares beneficum, te bene meriti memorem, te iniuria pressi auxiliatorem, te periclitantes seruatorem, te uirgines patrem, pupilli tutorem, pauperes enlargitorem, templa instauratorem, xenodochia adiutorem, sacerdotia pastorem, cæremoniæ, misteriaq; Pontificem senserunt, ac re ipsa cognouerunt. Tu populis, patriæ, principibus, Regibus carus, ac iucundus: ipsi tibi pariter carissimi, tuisq; beneficiis ornati nunc tuum obitum iniquissime ferunt. Habes denique tanti fratris testimonium, ex quo cineres ossaq; tua quasi quodam solatio fouentur. si non spiritu inter nos, saltem uirtutis laude uiuis, æternumq; uiues. Habes, quod homini dari potest maximum, gloriam, ac laudis æternitatem. neque tam saxis, quàm monimentis perpetuæ laudis, tuum nomen incidetur; ornatusq; uerissimis laudum titulis hominum memoriæ traderis sempiternæ. nec erunt tam ingrata literæ, ut de te non perpetuo loquantur, tuam gloriam immortalitati non consecrent: nec tam iniuriosa posteritas, ut te non in primis, tot expressum imaginibus, cognoscendum existimet. illa te mirabitur, illa sola uirtutum incorrupta testis laudabit. Principes imitabuntur, imitandumq; suis liberis proponent. te in omnibus concionibus oratores memorabunt. tua semper grauitas, tua fides, tua constantia, tua probitas, tui mores, tua in republica tuenda cura, atque prudentia omnium mortalium sermonibus ac fama celebrabuntur.

Nec

O R A T I O

Nec uero admirabilis illa, ac incredibilis, planeq; diuina
uis ingenii tui, magnitudo consilii, tolerantia rerum huma-
narum, robur animi excelsi unquam silebitur. Postremo
omnes Italiae nobilitatem, auctoritatem, libertatem, quae
te uno nitebantur, haec pene omnia tecum sublata, & tan-
quam conspulta simul interiisse fatebuntur.

ALPHONSI FERRARIENSIVM

DVCIS III. LAVDATIO.

I SERAM profecto, multisq; obnoxiam in
 primis esse calamitatibus mortalium uitam,
 M nemo est, qui non quotidie uel suis casibus,
 uel alienis doceatur euentis. Ac tu quidem,
 Hercules Princeps, cum & græcas, & latinas
 historias peruolutaueris, humani generis conditionē unus
 optime omnium, pro tui iudicii præstantia, cognouisti. ue-
 rum quæ te doctrina, quænam antiquitatis obseruatio. ma-
 gis, quàm tuorum funera, de communi omnium, qui hanc
 in lucem editi sunt, infelicitate potuit erudire? certe tua uir-
 tus, quo maiores ei tenebræ circumfunduntur, eo clarius
 elucet. non enim luctus domesticus, è creberrimo tuorum
 interitu susceptus, animi tui uim afflixit. pugnasti semper cū
 fortuna, eamq; tuis optatis aduersantē egregie superasti. Sed
 exclamandum est in parentem omnium naturam, quæ nos
 odio potius nouercali, quàm materno amore prosequitur.
 cuius æque si quando bona ac mala pendere uelimus; inue-
 niemus, nihil propemodum homines à ceteris animanti-
 bus differre, immo potius deteriori statu procreatos esse.
 nam etsi mentis ac rationis munere uidentur excellere; ta-
 men hæc prærogatiua prodest illa quidem interdum, sed, ut
 usu compertum est, & sæpe, & uehementer obest. quis e-
 nim, quæso, sua mala libenter admittit? quis æquo animo
 pernitiē, & ea, quæ plurima homini contingunt, incōmoda,
 ceruici suæ sentit atque intelligit imminere? quæ quoniā in
 cognitionem nostram cadunt, maiore iccirco dolore affi-
 cimur, grauioremq; tristitiam animo ac mente concipimus.
 quo fit, ut omnem uitæ nostræ cursum in labore corporis,
 atque in contentione animi peragamus. quis enim illius in-
 credibiles uigilias & labores, huius admirabiles curas ac
 dolores exponat? Excidia, ruinæ, iacturæ, naufragia, cru-
 ciatus, exilia, & cetera, quibus ipsæ animi ægritudines pa-
 riuntur,

H

riuntur,

O R A T I O

riuntur, ex huius genitricis nostræ gremio uberrime in capita nostra redundant. Et quasi hæc illi parua ad calamitatem nostram, miseriamq; uideantur, quæ sunt grauissima: illud extremū, proh dolor, ac nimis horrendum firmissima lege sanxit, ut semel homini sit omnino moriendū, & ex hac pucherrima, rerumq; omniū iucundissima luce discedendū. O legē terribilē, & extimescendā; o teterrimū immanissimūq; decretū; o iugum asperum, & intolerabile. Ad id ergo nascimur, ut in tam amara, tam difficili, tamq; breui peregrinatione, factorum arbitrio rapiamur? à quibus nulla uis auri, nulla imperii magnitudo, nulla uirtutis aut formæ gloria, nulla stemmata, nulla nobilitas quenquam exemerint. Tam impio decreto illud quoque adiectum est, ut huius necessitatis tempus ignorarēmus, terminumq; ipsius migrationis ab oculis nostris natura longe remouerit. nec enim illi curæ est, matura ne an immatura ætate moriamur: immo uias mille ingeniosa reperit, quo facilius ad tam grauem exitum delabamur, miseri, quorum uita quandoque breuior est, quàm earum bestiarum, quas ait Aristoteles apud Hyppanim fluuium, qui ab Europæ parte in Pontum influit, eadem die, qua nascuntur, obire. Hæc uero licet dura, asperaq; & penè intolerabilia sint, attamen multo difficilius atque iniquius pateremur, nisi pro certo haberemus, summum omnium rerum opificem id ita iusta deliberatione consilioq; constituisse. Quam quidem sententiam, quoniam subterfugere neminem posse scimus, æquo tranquilloq; animo feramus necesse est, illiusq; nutui pareamus, quem omnia elementa, & quæcunque creata sunt, nulla controuersia, reuerentur. quicquid enim corrigere nefas est, leuius fit patientia. Sed multi ceruicem à tali iugo se subducere arbitrantur, uana proteruitate animum inflati, ambitione, auaritia, superbiaq; transuersi aguntur. In quos recte illud à Poeta dictum est: O curas hominum, & quantum est in rebus inane. o ignaras hominum mentes, qui longas spes, et inanes curas suscipiunt, quas deinde, præ
ter

ter eorum opinionem, faller euentus: quorum opera futura sunt eiusmodi, quales araneorum telæ, aut puerorum in compitis erectæ casæ. nihil est enim in uita tam firmum & stabile, quod uno momento temporis non extinguatur. Præclare igitur sanctissimus ille poeta Dauid fluxam & instabilem rerum humanarum conditionem exponens, ait futurum, si in altera libræ lance uanitas ipsa, in altera autem hominis studium fuerit impositum, ut ipsa uanitas longe multumq; præponderet. non potuit apertius hominum amentiam explicare: qui præclara cupientes, & eam deinde cupiditatem in res fluxas & inanes conferentes, turpiter irrisi, & æternis ignominia maculis aspersi relinquuntur. Ut autem in turbato mari fluctus ipsos magnitudine & fremitu inter se dispare subinde attolli, atque repente frangi cernimus: sic in his falsis undis, & quasi quodam humanarum rerum æstu, alios extolli, atque repentino motu deprimi uidemus, alios uicissim ad eum locum ascendere, unde sint etiam statim deiciendi, ruinaq; magnitudine conterendi. Iam, quæso, ad nos ipsos aliquando reuertamur; ut, nihil aliud nos esse, quàm puluerem, & umbram, intelligamus. Quæ quidem cum à Democrito summa cum prudentia animaduersa, ac notata essent, huius humanæ uitæ cursum constanti animo despicere ausus est. cuius ut in dies maiori fastidio teneretur, omnia urbis monimenta, ut sepulcris legendis in memoriam mortuorum rediret, continuo inuisere solebat. Nobis autem, qui Deum opt. Max. Christumq; eius filium colentes, speramus fore, ut aliquando a mortuis excitemur, & regiae eius beatitudine perpetua perfruamur, dum exitialem uoluptatum appetentiam, atque improbas nostras cupiditates coerceamus, atque in horribili & tetra morte omnem nostræ cogitationis aciem defigamus: (quo quidem nihil in homine uere pio ac sapiente præstantius, laudabilius, sanctiusq; inueniri potest: siquidem Platonis præclara sententia est, omnem sapientis uitam mortis meditationem esse) nobis, inquam, quos recte factorum præ-

H 2 mia

mia, scelerum supplicia manent, quid agendum est? hoc
 uidelicet unum, hoc quidem omni studio, ut, quid futuri
 si mus aliquando, interdum, atque adeo saepe meditemur.
 Sed, heu, non in Gyarem, aut aliquem in carcerem conditi
 asseruamur, non in ultimam Orchadum Thylem damnati
 ad tempus transmittimur, sed eò relegamur, unde nunquā
 nisi extremo omnium iudicio post multa annorum sæcula
 redituri sumus. Quæ res quantum inferre terroris morta-
 lium animis debeat, ex eo intelligi potest, quòd nō sine sum-
 mo honore commouemur, si quando morientem quempi-
 am inspicimus, lacrymisq; & gemitu communem omnium
 sortem calamitatemq; significamus. Hinc in amicorum, af-
 finium, cognatorumq; morte mæsti dolemus, gemimus, &
 affligimur, & eo tristiores sumus, quo propius nos casus il-
 le attingit, & mortuum ipsum magis amamus. Et cum ipsi-
 us amici casus per se ipsum nobis amarus molestusq; sit, pro-
 pterea quòd ab illius amicitia commercio distrahimur atq;
 auellimur, nihilominus nostram quoque uicem dolemus,
 qui rem nobis carissimam iucundissimamq;, nunquam eam
 redempturi, amisimus; eo quòd natura nos ad societatem
 genuerit, ut alter alterius (quod etiam in beluis obseruari
 cernimus) consuetudine delectemur. sic enim Hercules
 Phyloteten, Lælium Scipio, Orestes Pyladem, à suo nun-
 quam latere discedere patiebantur. Quid illos in amicorū
 funere egisse remur? Nam & Achilles non prius arma cepis-
 se fertur, quàm mortem Patrocli audisset, cum ad id antea
 non Vlyxis adductus esset facundissima oratione, non Ne-
 storis auctoritate, non Phœnicis precibus, non regionum
 munerum magnitudine, non cara Briseide reddita. quodq;
 ab illo hæc omnia non impetrauerunt, expressit miseran-
 dus amici suauissimi casus, & subiti doloris impetus exi-
 mius. Quam ob rem, Hercules Princeps, quis est, qui do-
 lorem tuum infinitum, atque incredibilem luctum in tam
 graui, tamq; omnibus deflendo casu Alphonfi inuictissimi
 patris tui aut accuset, aut miretur? nemo profecto est tam
 durus,

durus, aut humanitatis expers, qui id audeat. quin omnes potius communem calamitatem cognoscentes tecum luctu publico gemimus, ac maremus. Quid enim? non amicum, non familiarem, non socium, sed heu patrem carissimum luges, & eum patrem, qui cum tibi natura carus esset, uirtute carissimus & tibi, & cunctis ciuibus, ac populis nunquam non fuit. ac nescio, an ea, qua tu illis, pietate, atque obseruantia patrem suum ullo tempore quisquam coluerit. par tibi fortasse aliquis in animi mærore fuit, superior certe nemo. Atque hunc luctum eo leniri difficilius est, quod alieniore tempore hunc mors, in medio nimirum gloriæ suæ cursu, eripuit, quam bello Rauennati, et paulo ante bello Veneto non mediocrem pro ætate sua ipse sibi pepererat, qui non tantum Estensium domus columen, sed etiam totius Italiæ splendor extiterat. Accedit etiam grauior illa causa dolendi, quod hic casus antiquorum tibi uulnerum, & sopitarum iam pene plagarum memoriam refricauit. nam in primis Alexandri Pontificis, aui tui materni, tum amplissima fortuna, tum consilio et auctoritate merito Pontificis mortem in memoriam redigit, quem fere decem natus annos ex hac luce migrantem puerilibus oculis aspexisti; et Albertum Nicolai filium, animi magnitudine atque præstantia, et omnibus iis, quæ ad Principem pertinent, in signem, nec multo post Alexandrum fratrem eius non sine magno eorum, quibus præfuerat, fletu, mortuos suggerit. Et ut alia sigillatim repetam, Cæsarem Borgiam, ipsius Pontificis filium, eundemque auunculum tuum febre correptum, cum ab omni impetu, omnique iniuria et externa, et ciuili totam fere Flaminiam præclare defendisset, & Isabellam sororem patris, uxoremque Francisci Mantuanorum Reguli, forma in primis, ac moribus ornatam, quos ex hac uita decedentes prope puer sensisti, in memoriâ reuocat. Quid porro acerbius, aut grauius animo tuo potest obuenire, quam id reminisci, in quo egomet referens singultu lacrymisque impediatur? Lucretia Borgia, tua sanctissima mater, cuius præ-

præclarissimas laudes, & eximiam animi uirtutem referre, neque huius loci, neque mei, quod tenuissimum esse sentio, ingenii est, singulari uirtutum copia, morum ac sermonis grauitate, nostri sæculi matronarum uere Princeps interit. Subticere statueram Sigismundum, atque Cardinalem Hippolytum, patruos tuos, qui secundo loco commemorandi erant: sed Ferraria, sed Italia, sed uniuersa Christianorum respublica, decennali dolore nondum desinentibus lacrymis, tantam à me iacturam præteriri non est passa. Quanta autem Hippolyti uirtus ac sapientia fuerit, facile inde intelligi potest, quod eo uiuente, omnes Italiæ gentes, populi, Principes nexu quodam animorum iuncti, concordia, fœdere, amicitia in fide ac pace consentientes & cōcordes quiescebant, quod eorum lites causasq; tanto consilio, prudentia, auctoritate ipse componeret, ut mutuis inter se dissensionibus depositis, in rebus omnibus sine ulla discrepantia ad amorē beneuolentiamq; traducerentur; mortuo autem eo, rupta fœdera sint, neglectæ pactiōes, dissolutæq; leges, iura peruersa, è sinu pax excussa, aperta belli ianua, emissus è limine furor, Erynnis ipsæq; Eumenides ab inferis excitatæ sint, quæ ferro igniq; Italiam peruagantes omnem, cædibus & sanguine impleuerunt. Talem igitur uirum, cuius memoriam tuebitur posteritas omnium sæculorum, mortis iniuria, & huius excelsæ fortunæ inuidia in summo felicitatis fastigio, cum æterna uita dignus esset, oppressit. Poterat hæc omniū grauissima moles fortissimi cuiusque uiri animū non solum frangere, ac debilitare, sed ipsius Socratis Solonisq; uiscera præ dolore dirumpere. quod in te procul dubio euenisset, nisi tu dignitatis tuæ, uirilisque animi partium memor te ipsum ab hoc indecoro officio uindicasses, tuq; iustitia ac fortitudine prudentissime dolorem temperasses. quod sane minime fuit à nostra, omniumq; opinione diuersum. uidimus enim te fecundas etiam res moderate, admodumq; æquo animo ferentem. quo nihil est in summo Principe honestius, nihil inueniri

inueniri laudabilius potest. Nam in tanto rerum culmine, quò te iure hæreditario, tuisq; meritis Fortuna pro-
uexit, nunquam animo elatus, superbe quicquam aut in-
temperanter egisti; sed humanarum rerum non ignarus te
humiliter, comiter, summisq; apud omnes semper gessi-
sti. Eandem expèctationem, magne Princeps, in aduersis su-
stines: præsta te tui simillimum in funere parentis: tuam
constantiam, tuam fortitudinem, tuam moderationem,
quæ aliis exemplo ac documento sunt, ipse imitare: neque
aut à philosophia, aut ab historia consolationem, & auxili-
um petas. summam habes in te ipso uirtutē. eam ne in hoc
tuo casu languere sinas: ea utere: eam exerce: sis, qui no-
mine, idem re, Hercules uere in aduersis, durissimisq;
casibus, nunquam animo debilitatus, semper uictor, & admi-
randus. quòd si te historiæ delectant, refer tuam mentem
ad Horatium Puluillum, qui, cum in Capitolio Ioui ædem
Pontifex dedicaret, atque inter nuncupationem solennium
uerborum, postem de more tenens, mortuum esse filium
audiret, non ob id manum à poste remouit, sed uultu pror-
sus immutato, nullaq; animi perturbati apparente significa-
tione, tantum dixit, Cadauer esto. Paulus uero Aemilius
cum ex quatuor filiis formæ insignis ac egregiæ indolis du-
os ei fortuna abstulisset, quorum alter triumphum illum pa-
tris nobilissimum, quem de Rege Persæ egit, funere suo
quartum ante diem præcessit, alter triumphali curru ue-
ctus, post diem tertium expirauit; eum casum quo robo-
re animi sustinuerit, ex oratione, quam de rebus à se gestis
ad populum habuit, colligi potest. qui cum in maxima Ro-
manorum felicitate timeret, ne quid mali reipublicæ fortu-
na moliretur, Iouem, Iunonem, & Mineruam precatus est,
ut, si quid populo Romano aduersi immineret, totum id in
domum suam conuerterent. nec fefellit cupiditatem euen-
tus. liberis enim subita mortē ereptis, factum est, ut Roma-
ni potius Aemilii casum dolerent, quàm ille Romanorum
ingemisceret. Quintus Marcius Rex cum filium summæ
pietatis,

pietatis, magnâq; spei unicum amisisset, ita dolorem altitudine consilii coercuisse traditur, ut à rogo iuuenis protinus curiam peteret, senatumq; quem eo die lege habere oportebat, (quòd consul erat) uocaret. His addam Periclem, Atheniensium principem; qui intra quatrimum duobus adolescentulis filiis spoliatus, iis ipsis diebus uultu pristinam grauitatem præferente, orationem, nulla ex parte infracti indicem animi, grauissimam habuit, quinimmo caput solito more coronatum ita sustinuit, ut nihil ex uetere ritu propter domesticum uulnus detrahare uideretur. Anaxagoras, audita morte filii, nihil, inquit, mihi inexpectatum aut nouum nuncias: ego enim ex me natum sciebam mortalem. Xenophon etiam cum solenne sacrificium perageret, atque è duobus filiis maiorem natu nomine Xilum apud Mantineam in prælio cecidisse audiret, non ideo institutum Deorum cultum abiiciendum, aut omittendum putauit; immo audiens fortissime illum pugnantem interuisse, Deos, quibus sacrificabat, testatus est, maiorem se ex uirtute filii uoluptatem, quàm ex interitu dolorem sensisse. In horum tam forti moderatoq; animo quid inerat aliud, quàm ut egregiis constantiæ ac fortitudinis exemplis nos à Diis immortalibus ea lege creatos admonerent, ut omnino ex hac mortali uita decederemus? idq; non iniuria, ut cum hominem ex elementis principium habere non ignoremus, eundem facile etiam corrumpi posse, facile dissolutum euanescere putemus: certosq; nobis fines, terminosq; esse constitutos, extra quos egredi non liceat, nulla habita superioris uel fortunæ, uel dignitatis, quam quis consecutus sit, ratione, credamus. quæ res quamuis aperta, claraq; sit, confirmatur tamē magis Augusti magnitudine, Cæsaris triumphis, Alexandri gloria, Pyrrhi militari disciplina, immensis Darii pompis, ingentibus Antiochi opibus, uirtutum copia Epaminondæ, immortalibus Philopœmenis laudibus: quæ omnia in uentos ceu fumus abiere. Vrbes etiam, ingenti murorum mole præcinctæ, atque in ipsis terræ uisceribus fundatæ

fundata mœnia procumbant . quis credat durissima faxa
 posse aliquando emolliri , & ad nihilum redigi ? En ubi Mes-
 sana cincta marmoribus ? ubi costilibus Babylon ? potentis-
 sima Carthago ? pergamis superba Troia ? artifices belli
 Thebæ ? iustitiæ cultrix Lacedæmon ? studiorum bonarūq;
 artium mater Athenæ ? Denique ubinam delitescit , quo-
 nam evanuit caput terrarum orbis Roma ? omnes in auras
 dilapsæ , earumq; lares eminentissimi ita solo æquati , ut nul-
 la prisca ciuitatis imago , nullum pene uestigium extet . quid
 hic taces Italia , terrarum nobilissima ? cur non quereris ?
 cur non fatum clamas , cuius instituto tot populis , quibus
 antea ornata fueras , Samnitibus , Volscis , Latinis , Sabinis ,
 Faliscis , Brutiis , Lucanis , Hernicis , Salentinis per se quon-
 dam potentissimis , orbata iaces . Assyriorum potentia , quæ
 sub Rege Nino initium cepit , qui primus intulit bella fini-
 timis , primusq; uictas à se gentes imperio suo adiecit , cer-
 taq; parendi lege constrinxit , (animaduerte , quæso , muta-
 tionem uarietatemq; fortunæ , & quo pacto res huc illuc
 transferuntur) cum mille trecentis & quinquaginta annis ste-
 tisset , à Medis tandem subacta corruit . et ii uix ducentis
 post annis à Persis uicti cecidere . Persas deinde , cum tan-
 tundem regnassent , Macèdones in seruitutē redegere . qui
 deinde à Romanis uicti leges & alienum imperium accepe-
 re . Eadem ruina Chaldæos , Hebræos , Sicyonios , Argi-
 uos , Aegyptios , Tyrios , Lydos , Troianos oppressit . A-
 thenienses in primis occurrunt : qui cum omnem oram ,
 quæ intra Pamphylicum , & Ponticum littus interiacet , pos-
 siderent , uix septuaginta & duorum annorum spatio à La-
 cedæmoniis superantur . Lacedæmonii cū omnem Pelopon-
 nesum , Macedoniam usque , armis partam haberent , non
 multo post à Thebanis subiguntur . & ii non diu in regno
 perseuerantes , ab innata & peculiari Macedonum ferocia ,
 ac militari uirtute debellantur . Postremo Macedones , cum
 in uniuersa Græcia nulla amplius respublica esset , quæ susti-
 nere potentiam eorum , ac uirtutem bellicam posset , intra

I tricesi-

O R A T I O

tricesimum annum ipsimet inter se mutuis dissensionibus euauuerunt. De Carthaginiensibus, quorum casus recentior est, satis patet: qui non contenti Africæ imperio, quanta ab oceano Athlantico ad Aethiopas Nilumq; porrigitur, & quæ magnitudine sua, diuersarumq; gentium cultu, & multarum nationum uarietate, tertia pars orbis meruit appellari; Hispanias cum Balearibus, Galliasq; & Italiam cum adiacentibus insulis, Sardinia, Corsica, Sicilia, totam denique Europam animo anxio affectabant, multis postremo affecti calamitatibus corruere. Nec inter nostros Italos aliquas tacebo Respublicas, Locros, Campanos, Tarentinos, Heraclienfes, Tusculanos, denique Romanos rerum dominos, gentemq; togatam. de quibus falsum ne, an uerum illud sit, Imperium sine fine dedi, quia non est huius loci quæstio, consulto prætereamus. Iam plane intelligimus nihil firmum, nihil stabile sub cælo, omniaq; consumi & ad nihilum redigi non dubitamus. quod recte maiores nostri non ignorantes finxere, Saturnum proprios natos deuorare, nec iniuria. Saturnus enim tempus esse creditur; & filii, quos uorat, anni dicuntur, quibus assidue saturatur. inde est Saturni nomen ductum: quandoquidem tempus, quod sine mundi conuersione effici non potest, in causa est, ut omnia consumantur, ex quo dicta mors est. concors huic sententiæ est Salomon, qui scripsit sub temporis significatione, scilicet anni, diurni, nocturni uespacio, ætatem ætati succedere, siderumq; errores, uniuersaq; sub cælo traduci. His igitur exemplis rationibusq; perspectis, nihil est, quod ex tuis quenquam uita excedere, quod lege communi sancitum est, doleas. Illud te fortasse sollicitat, angitq;, quod ætatis adhuc constantis, necdum extremæ, te pater tuus reliquerit. Sed hæc absit uulgi & imperitæ multitudinis cura. Nam si finem illum, cuius causa procreati sumus, recte considerabimus: optabilius erit, ante quàm ad summam senectutē perueniatur, è uita discedere. quod enim in homine bonum est, id quidem ex ea parte, quæ nobilior

nobilior est, ex animo scilicet potius, quàm corpore, cense-
 ri nemo dubitat. Idcirco multo maiorem decet ipsius ani-
 mi, quàm corporis, rationem habere, unde uoluptatem
 ipsam, quam quærimus, summumq; bonum consequi ua-
 leamus. quo tandiu uidemur quodam modo fraudari,
 quàm diu corporeis uinculis animus noster detinetur; quo
 longius ab eo distrahitur, quando fragilitate nostrà corpo-
 ris commoda, uitamq; protrahendam curamus. quibus
 conatibus nobis ipsis nos esse iniuriōs certum est: quos con-
 tra expeditissimos ad hæc omnia paratissimosq; esse dece-
 ret. quippe ut Christianorum omittam sentētiās, uetus est
 Platonis opinio, quæ cōstat ex antiquissimis literis atq; mo-
 nimentis, hominis animum æternitatis esse participem, no-
 bisq; datum ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera stellasq;
 uocamus, seuocatūq; eundem à societate corporis in cæ-
 lum redire: ubi corruptionis expertes, nullo temporis fine
 circumscripti, æterna illa diuinitate fructuri sumus, unde
 nostros ortus duxerimus. Multa nobis suadent, Hercules
 Princeps illustrissime, breuem uitam magis homini, quàm
 longam expedire. sed hoc potissimum animo subiiciamus,
 innumeras esse molestias, in quas, ut à principio attigimus,
 diu uiuentes necessario incurrimus, adeo ut sæpe non mo-
 do nos pœniteat ad eam peruenisse ætatem, sed etiam, quòd
 unquam in lucem prodierimus, cum acerbissimo animi sen-
 su doleamus. tametsi nostrorum malorum culpa sæpissime
 est in nosmet ipsos conferenda: qui falsa rerum specie dece-
 pti, assidue optamus ac petimus ea, quæ postea consecuti
 dolemus; ut qui uitæ curriculum ad multos annos expetūt,
 sed, quantis incommodis, difficultatibusq; senectus affecta
 sit, minime putant. Quare non temere à Satyrico dictum,
 Hæc data pœna diu uiuentibus, ut renouata
 Semper clade domus multis in luctibus, inq;
 Perpetuo mærore, & nigra ueste senescant.
 Idcirco traditum est, Egesiam Cyrenaicum non paucis per-
 suasisse, ut ipsi sibi mortem potius consciscerent, quàm ut

I 2 in his

in his miserijs humanis continuo uiuerent, adeo ut ab Aegypti Rege Ptolemæo genus illud mortiferæ doctrinæ ueretur amplius in scholis profiteri. Hanc opinionem Cleobis & Bythonis testimonia confirmant: qui cum matrem Argiam ad templum cuiusdam numinis, cuius ipsa sacerdos erat, humeris ambo uexissent; orassetq; mater, ut præmium pietatis filiis id tribueret, quod homini optimum esse duceret, postridie mortem obierunt. quod idem Trophonio atque Agamede accidisse legimus, cum ab Apolline mercedem templi, quod ei construxerant, uitam beatiorē sibi petiissent. quibus exemplis plane arguitur, mortem esse id optimum summumq; bonum, quod hic homini euenire potest. itaque Silenus, cum à Migda, Lydorum Rege, captus esset, pro sua missione id muneris dedisse Regi scribitur; Homini longe optimum non nasci; proximum autem, quamprimum mori: uti dictatum ab Euripide traditur. Quod si fortasse huiusmodi gentilium exempla suspecta uobis Patres sint, tanquam in religionem nostram minime recipienda: proponite, quæso, uobis illius saltem simplicis Iob, iusti q; uiri exemplum: qui dum humanæ uitæ conditionem penderet, sæpe questum aduersus matrem ferunt, quare se de uulua eduxerat, aut utero eductum, nō continuo sepulcro intulerat. Iam satis, opinor, constat, illustrissime Princeps, mortem nullo pacto deplorandam esse, nihilq; referre quæ ætate, quo ue tempore, qua conditione ad sepulcrum deferamur. Alphonsum, patrem tuū, nimis cito ereptum, fortasse quereris. sit ita. ueruntamen ita ereptum omnes uidemus, ut lætitiā potius, quā dōrem, inde te deceat suscipere. licet multum ualere ad patris honorem pietas hæc tua uideatur, cum ita affectus uidearis, ut nemo unquam unici filii mortem magis doluerit, quā tu mares illius. id quod multum etiam ad tuam laudem, quæ tamen alijs nominibus eximia est, arbitror attingere, qui honorem patri debitum, una cum Hippolyto, & Francisco, fratribus tuis coniunctissimis, qui tecum sunt uiuæ

uiuæ Alphonsi patris imagines, præstitisse uidearis. quod etiam ad exemplum ualebit. istam enim pietatem ciues tui, ac populi tum erga suos, tum in te ipsum, qui parentis optimi loco nobis omnibus es, imitabuntur. quanquam non emergunt nunc, aut, quasi antea parum perspectæ, cognoscuntur tuæ uirtutes. nam ab ineunte ætate cum te præbuiisti, cui pater Alphonsus optime putaret hoc imperium credi posse. longe semper à desidia, & ab inanum rerum studio tua uoluntas absuit. legebas puer, ac diligentius etiam adolescens historias tum græcas, tum Latinas: equum agitabas: armato hosti lancea occurfabas: feras insequere: cum ursis, lupis, apris congregiebare. Quæ effecere, ut Etruscorum Respublica in libertate sua tuenda non aliū defensorem, quàm te, efflagitarit; neque alium potentissimus Galliarum Rex sibi generum legerit; neq; in rebus uniuersæ Italiæ prostratis alium Ferraria, qui apud Adrianum Pontificem maximum causam pro patre, pro Ferrariensi imperio ornatus peroraret; qui non egisti mandata Patris, & patriæ tantum, sed obtinuisti. Sed, ne tuarum laudum historiam texere uidear, Hercules Princeps, noli iam diutius indulgere tuo dolori; depone lacrymas, ac tibi statue ante oculos innumera ac pene infinita casu genera, in quos homines ignari, fortuna ducente, incurrunt. Non ignoras, quot mare absorbeat, quot furor iraq; bellorum perdat, quot pestilentia uis interimat, quot male suada fames, & tristis egestas, ac mille alia huius generis mala, quæ mortales ad hunc exitum quasi trudere uidentur. Quin etiam scimus quosdam tam prisco, quàm nostro sæculo sceleratas in se manus conuertisse. plures exilio dulci patria pulsi: multis, magno ipsorum totiusq; familiæ dedecore, turpissime uita est in carceribus, aut in locis publicis erepta. quot etiam tyrannorum cruces, tormentaq; passi sunt, quæ non sine pauore animum perculsus audio, Phalaridis Taurum, Busyridis hospitium, equos Diomedis, Scironis Saxa, Proculstis toruitatem, Sphyngis ænigma, & alia plurima

rima ; quæ nostri quoque temporis homines , uel iure , uel iniuria , quandoque sustinent . At uero pater tuus eo genere mortis obiit , quo fortes , pios , iustos , sanctosq; Principes decet , in suo regno , in magnifica , præclarissimâq; totius Italiæ urbe , ditissimò apparatu , rerum omnium opulentia , fideli amantissimâq; familiarium , amicorum , ciuiumq; nobilium custodia , & populorum obseruantia . nec uero obiit obscurus , aut uita turpiter acta , sed rei militaris disciplina clarus , & præclare gestis rebus admodum insignis : lenitate uero , modestia , ac comitate omnes uicit . neque deerat in hoc Principe totius honestatis decus , ea , qua motus animorum omnes continetur , quæ ideo appellatur temperantia , & ille animorum concentus ex multiplici repugnantium affectionum genere : adeo ut innatâ eius prudentiâ , & cõsiderata iudicia rationis , sub huius uirtutis salutaris præsidio confirmasse diceretur . & recte . nosse enim quando libidinis immanitas à recta sententia nos detorquet , idq; à magistris ac libris didicisse , parû prodest , nisi cû res exigit , ratio imperium teneat , atque pro dignitate regium suum munus administret . quid enim , quæso , Achillis iracundia , aut Aiæcis furore turpius ? quorum alter luctu atque lacrymis , quantum sibi ipsi displiceret , ostendit ; alter dedecus , impotentia animi conceptum , morte delere constituit . quod etiam in Alcibiade perspicui potest : qui cum egregiam indolem in temperantia contaminarit , ignominia sempiternæ maculis est aspersus . Idem Pausaniæ , Alexandro , & reliquis eodem morbo affectis obiicitur . Alphonsus & uitia nouerat , & uitabat : uoluptates nefarias repellebat : aduersabatur : omnes denique motus animi temerarios , atque turbulentos coercerebat . iccirco magnum nomen animi præstantis altitudine , & multis continentia exemplis adeptus est . Commemorare etiam possem , quàm sæpe honestatis tuendæ gratia extremum discrimen adierit , quàm illustres contentiones pro iustitiæ defensione , & totius Italiæ libertate suscepit , quanto impetu & ardore cum summo fortunarum omnium periculo

riculo supplicibus opem attulerit : & cum hæc illustria maxime curaret , ne illa quidem , quæ uidentur paulo minora , negligebat , ut bonis moribus pueri instituerentur , iuuentus ad omnes artes excitaretur egregias , senesq; gravitatem suam seruarent , atque uniuerſus populus in uirtutis studio cõſentiret . Quod ſi me in hoc orationis curſu ad hiftoriam labi ſinerem , exponerem ea , quæ pro Mutinæ ac Regii urbium recuperatione fortiter , atque laudabiliter geſſit . Iam Carpenſis acquiſitio , Flaminii conſeruatio imperii quàm amplam orationis ſegetem mihi ſuppeditaret . Neque enim fieri poſſe puto , ut hic Princeps tam longe lateq; imperium , tam multis annis conſeruaret , niſi artes præclaræ , quibus erat inſtructus , multis partibus hoſtium uitia ſuperaffent . nullo modo , mihi credite Patres , non dico imperium augere , ſed ne Ferrariæ quidem unius imperium diu tueri potuiſſet . Mirum enim dictu , quanta populos omnes ſuæ ditionis facilitate æquitateq; gubernaret . idq; erat illi inter ceteras dotes peculiare , quod ingeniorum æſtimator optimus iis indulgentius fauebat , qui ſtudio , induſtria , doctrina pollerent , eoq; magis , ſi ad hæc bona morum integritas accederet . hoc enim plane regium munus , & gentis Eſtenſis maieltati conſentaneum , ac proprium ſemper fuit , munificentia uirtutem alere , inopiæ , atque innocentia ſubuenire , idq; nō tam opibus , terræ uenis effoſſis , quàm iisdem humanitatis & religionis muneribus , quibus imperium eſt aſſecuta . hoc enim arbitror Heſiodum ſignificare uoluiſſe , cum illos diuitias cultoribus ſuis elargiri affirmat . Hæc effecere , Hercules Principes , ut hæc ciuitas hætenus floruerit , ſitq; omnium gentium commune perſugium , itaq; propagarit imperium , ut id propemodū Adriatici atque Tyrrheni maris littoribus terminetur . exemplo hoc eſſe poteſt illis Principibus , qui aſiduo angore , ſolitudine , & cruciatu maximo in congerendis theſauris elaborant : neque uident , in quàm fluxa , & incerta ſede ſint eorum opes locatæ , qui ad eas augendas ſola auaritia utuntur.

tur. quod enim imperii regimen in eo esse poterit, cui dominatur avaritia? quem effrænata pecuniarum libido à recta ratione detorquet? cum certe nō Principem modo, sed ne hominem quidem appellari fas est, monstrum potius immane, importunum, non ex equo & homine, quales poetæ Centauros fingunt, sed totum è leonis feritate, & uulpeculæ fraude compositum. Nec uero, nisi post inductam avaritiam, cum provinciæ à magistratibus exinaniri cœptæ essent, Romani imperii magnitudo dissipari cœpit, & magis magiq; labi, donec omnino corrueret: cum esset liberalitate auctum, atque diutissime conseruatum. Nec uero filebitur admirabilis & pene diuina eius tum in conflandis, tum in ducendis æneis machinis, omnium grauissimis, industria, ac facilitas. & plane si omnes, qui ex omni ætate, uel etiam in ipsa Germania scientiam tam difficilis artis habuerunt, unum in locum conferantur, cum Alphonso non uidentur conferendi. neque magis tormētorum, quàm belli artifex fuit. adeo, quæ alii excogitabant, ipse ad exercitationem ita referebat, ut aliquid etiam de suo semper adiungeret. unde constat militaris disciplinæ rationē nō esse in errantē opinione, sed in natura & exercitatione si tā. id maxime declarat, quòd omnibus innatum est pugnandi desiderium. Quæ enim gens est aut tam humanitatē culta, aut tam immanis, & barbara, quæ non bellicæ laudis ad studium naturali quodam impetu concitetur? Quantam uero illius cupiditatem natura nobis inſeuerit, ex eo facile cernitur, quòd omnes pueri infantes, simul atque sentire aliquid incipiunt, tubarum clangore, ac timpanorum sonitu capiuntur. Mirū est enim, quanta certamina incant, quanto uincendi studio efferantur, quantus in uictis pudor inſit. Itidem Alphonſus in ipsius ætatis primordio dedit insignia documenta, quanti gloriam æſtimaret. Sed omitto machinas: quas nemo conflauit peritius, duxit facilius, collocauit, ubi pugnandum erat, callidius, aptius, opportunius. rem quidem militarem uniuerſam ita ſapienter ac fortiter exercuit,

exercuit, ut cum hostes retunderet, tum uero paci, ac rerum diuturnitate præclare consuleret. teltis Ferraria: quâ foueis, aggeribus, omniq; apparatu bellico muniuit, inexpugnabilemq; reddidit. Hæc effecere, ut fortunis quisque suis fruatur, ut ociosam ac beatam uitam intra lares suos traducat, ut uxores, filios, familiamq; citra omnem periculi suspicionem alat. Porro quemadmodum gregis pastorem oportet curare, ut saluæ sint oues, nec desit iis, unde uiuant: sic & Principem curare necesse est, ut populus saluus sit, illudq; perficiat, cuius rei gratia imperat: imperat enim, non ut sui ipsius curam habeat, sed ut ii, qui sub eius imperio sunt, ab hostium incursum tutiores per ipsum efficiantur, nec suspensio, belli motu, animo, sed iucunde semper ac tranquille degant. Hi sunt illi Principes, quorum uirtutem omnes summi, infimi, mediocres admirantur; quorum magnificam speciem intuentes studio incenduntur; qui non modo uiui, sed multo etiam magis post mortem, in ore omnium sunt; qui patriam caritate amplectuntur, uirtute muniunt, ac tuentur; qui humana omnia, quamuis horribilia, ueri decoris tuendi causa, despiciunt; qui uitam, cum opus ita fuerit, pro salute suorum ciuium profunderi nunquam recusant. iure igitur Alphonsus hominû commemoratione uiget, qui sese in medios hostes immisit, ut patriam liberaret, illam animi præstantiam imitatus, qua Codrus, morte sua neglecta, patriam conseruauit; qua Leonidas, ut aditu Græciæ Persas excluderet, fortiter extremum diem ad Thermopylas obiit; qua denique. Decii sese pro patria deuouentes in armatas hostiû cateruas proiecerunt. Quid enim corporis elegantiam narrem? cuius aspectu adeo omnes sui corporis partes integras & aptas habebat, quibus eius species ornatior esse poterat, ut insidere uideretur cura quædam propriæ dignitatis. erat autem non tam in colore bonitas, quam in certa dimensione lex quædam, quæ omnium ad sese oculos raperet. poterit quidem fieri, ut alios alia magis delectent, ut in picturis:

K nemo

O R A T I O

nemo tamen honestiorem aut liberaliorem effigiem uidisse non inficiabitur : si illa pulchritudinis imago , quæ sub oculos cadit , quamuis fluxa , & caduca , naturæ sensu iudicari potest . Quantum uero ad pulchritudinem animi attinet , quæ neque morbo corporis amittitur , neque ætate deflorescit , neque medicamento ullo corrumpitur , quis non eam in Alphonso cumulatissime insitam fuisse fateatur ? si illam corporis honesti pulchritudinem ad pulchri animi speciem transferamus . atque utinam sic eam oratione liceret , atque mente licet , & cogitatione , depingere : iam uideretis patres ipsius liberalitatis fontem , unde omnes laudes emanant , atque magnitudinem animi , necessariam ad firmissimam iustitiæ sui imperii custodiam , negligentis mortem omnem , omnesq; turbidos motus , qui cæco impetu rationis arcem oppugnant , acerrime propulsantis . atque hac uirtute duce , ex omnibus periculis non modo incolumis , uerum etiam uictor euasit . Taceo Iulii secundi , Pontificis maximi , iniuriam : taceo Venetorum impetum , & præclarum illum diem , omnium sermone celebratum , cum Hispanas copias ad Rauennam clade memorabili prostrauit . Nam Eluctiorum impetu , cum iam Gallus uictor Insubriam & Liguriam amisisset ; eo depulso , tota in Alphonsum belli moles incubuisset ; miles Hispanus & Pontificius aduersus Proastiam in Aemiliam impetum facere tentarent ; sola suorum ciuium manu bis rem bene gessit . Quocirca ad posteritatis memoriam pertinere arbitror , extare quod fuerit de uno atque altero bello iudicium omnium . erit enim uictoria ipsa testis , ut hostium tantorum interitus honoris memoriam consecutus sit . Sed quid in recuperanda Mutina , Regio Lepidi , & Herbaria dicam ? Tanta enim celeritate res acta est , tanta in uictos clementia , ac liberalitate , ut uirtutes ipsæ inter se certare , omnemq; Imperatorum gloriam æquasse uideantur . Quid hic memorem Coruncanii , Catonis , & Aemilii Pauli continentiam ? Quid Africani , quid Quinctii , quid aliorum principum mansuetudinem ,

nem, & in seruandis uictis moderationem? Bellâ uero nunquam ferme, nisi laceſſitus iniuria, ſumebat, nec arma illis ipsis, à quibus uiolatus fuerat, inferebat, niſi, rebus fruſtra repetitis, bellum ante, ſolenni ritu, denunciaſſet. ſuarum autem externarumq; prouinciarum, quas armis recuperauerat, uel ſubegerat, patronus fiebat more maiorum, & eorum commodis egregie conſulebat, uſque adeo ut eſſet eius uictoria ſanis hoſtibus interdum expetenda. quàm multis enim uicinis populis, inteſtinis ſeditionibus agitat, malorum finem attulit; quanta fide ſocios, & omnes denique, quos ſemel in fidem receperat, tutatus eſt. O diuinum Principem, uerâq; laudis cupiditate flagrantem: qui cum eſſet natus ad bene merendum, neque pro amicis, neque pro inimicis pietatis ullum recuſauit officium. uidebat enim nihil eſſe in rebus humanis neque ad ſalutem generis humani fruſtuoſius, neque ad Dei uirtutem prædicandam illuſtrius, quàm opem ferre laborantibus, & afflictoſ erigere. Ergo cum nihil clarius in omni natura Dei laudem & gloriam oſtendat hominibus, quàm illuſtris piorum hominum laus; & omnis animorum contentio ad munificentiam referenda ſit: huiuſmodi Principis mortem, (ſi mors eſt, uita breui relicta, ad æternam migrare) quis eſt, qui lugendam ullo pacto cenſeat, quam amare, & nobis ipsis optare debemus? quod enim uir ille Romanorum omnium eloquentiſſimus olim prodidit, non illa mors, ſed uita potius appellanda eſt eorum, quorum laus emori non poteſt: illorum autem terribilis, quorum cum uita omnia extinguntur. Inuiſiſſimus igitur pater tuus, Illuſtriſſime Princeps, tantarum laudum ſplendore inſignis, ſine tuo, ullius ue mærore, in pace iam conquieſcat: & in illud beatum ac felix animorum concilium abeuntem nemo luctu proſequatur: qui cum in cælum breui momento peruenerit, ex illa ſublîmi & illuſtri ſpecula pietatem tuam erga ſe deſpiciens, felicitati tuæ ſecundis-

simum cursum puppis aureæ uelis, leniter spirantes au-
ras, & lætis annorum tuorum spatiis gratam, iucundamq;
prorogationem à Deo optimo maximo, quod nos quo-
que simul omnes præcamur, impetrabit.

AD PAVLVM III. PONT. MAX.

V M omnibus in rebus, Pontifex maxime, initio dicendi commoueri soleo, & eo uehementius, quo mihi grauiorē causam sentio esse commissam: tum in hoc tuo gratissimō aduentu celebrando ita me multa perturbant, ut quantum mea fides, ardensq; desiderium, & tua dignitas ad dicendum afferunt copiae, tantum facultatis huiusce rei magnitudo detrahat. Quod tamen in me ferendum crediderim: cum & id tuæ maiestatis reuerentiae debeat; & proprium oratoris semper fuerit, uti & Demostheni, alijsq; summis oratoribus, maximis in rebus euenisse legimus. Quæ enim dicendi facultas, quæ ubertas, quæ copia, quæ denique grauitas est, qua nunc ego me Principi meo, in referenda tantæ Maiestati gratia, satis esse facturum existimem? Equidem cum in omnes partes animo circumspicio, omniaq; cogitatione peruoluo, nihil sane uideo, unde potius exordium sumam, quàm ex uniuerso illo omnium mortalium gaudio, quod ex aduentu tuo constat in animis omnium esse excitatum. id quemadmodum amplissimum est, sic sese mihi, oculisq; meis præter ceteras res, quæ ad dicendum occurrunt, clarissimum ac maxime perspicuum offert. In quo tamen illud mihi est molestum, quod infinitæ rei ne minimam quidem partem assequi oratione possum. Summæ sunt atque innumerae tuæ uirtutes Paule, summa item ex tuo aduentu lætitia, summa quoque Principis mei erga te fides est, atque obseruantia: summa igitur ad hæc explicanda requiritur eloquentia. quæ in me quidem adeo tenuis est, ut adumbrare uix liceat ea, quæ cuperem exprimere. Aggrediar tamen, & imbecillitatem meam humanitatis & prudentiæ tuæ magnitudo subleuabit. Respice quæso, beatissime Pontifex, præstantissimum Herculem, Principem nostrum: aspice egregiam prolem, insignemq; huius urbis nobilitatem: in-

tuere

O R A T I O

tuere unumquemque suo ordine, & contemplare mares, feminas, iuvenes, adolescentes, viros, senes: profecto nulum eorum reperies, qui non singularem, ac pene omnium incredibilem uultu ipso ac facie lætitiæ præseferat. Arrident medius fidius parietes ipsi: tecta lætitiæ gestiunt; totaq; urbs, tantum uisura triumphum, circumfusa aduolat. Conuerte, quæso, paulatim tuos sacratissimos oculos, Pontifex optime. nihil profecto uidebis ex hoc expectatissimo, & iam diu ab uniuerso hoc populo desiderato aduentu tuo, nisi plenum gaudii, plenum lætitiæ, & hilaritatis: uident enim uniuersi, atque animo contemplantur eiusmodi sibi diem illuxisse, quo uel gratiorem, uel iucundiorum, uel magis gloriosum ne optare quidem potuissent. Nam quæ euenire potest aut Principi meo maior laus, aut toti ciuitati gloria, quam eius antistitis præsentia illustrari, ac decorari, quo neminem unquam sol uiderit potentia, uel dignitate, uel nobilitate maiorem, uirtutum præstantia, & rerum gestarum gloria clariorem? utinam mihi à summo illo omnium bonorum largitore concessum esset tantum ingenii flumen, ac tanta dicendi uis, tantaq; cōpia, ut, non dicam enarrare, uerum attingere saltem res tuas aliqua ex parte pro dignitate possem: sed uereor ne, si de his ad dicendum ordiar, in medio sermone destituar. uerum Pontificiam maiestatem præteream, cuius dignitas, atque amplitudo tanta est, ut silendum potius existimem, (in eo quidem modestiæ laudem esse positam censeo) quam tenuiter de ea dicendum: cum res diuina potius, quam humana uideatur. Et ut tuæ familiæ splendorem omittam, quæ, tot iam sæculis, inter nobilissimas, antiquissimasq; totius Italiæ domos quasi alter sol illuxit, ex qua plurimi in rerum diuinarum atque humanarum administratione tam præstantes existerent, ut ad summam laudem maxima omnium gloria peruenerint, quod hercle naturæ beneficium est uel maximum. quandoquidem si quos uide-

mus claris parentibus ortos, ad summos dignitatis gradus constat hac sola de causa fuisse euectos. Scitum est enim illud Themistoclis dictum Seriphio cuidam in iurgio obiicienti, non propria eum uirtute, sed propter patriæ splendorem fuisse à Lacedæmoniis singularibus ornatum honoribus. recte quidem, inquit Themistocles. Nec ego sane, si Seriphius essem, tanta uirtutis insignia fuisset consecutus: neque tu, si esses Atheniensis, clarus unquam esse potuisses. Quod etiam multis in locis usu uenire potuisse puto. non enim præclarus esse quisquam potest in ciuitate clara, obscuris parentibus; ortus nec, in ciuitate non celebri, clarus, quamuis genere fuerit clarissimus. quanquam nobiles interdum Athenas, Spartam, Carthaginem, atque postremo Romam, omnium ciuitatum, quæ unquam fuerunt, nobilissimam, dicimus, propterea quod uiros per multos aluerit, qui consilio rempublicam regere, sapientia conseruare, uirtute hostes arcere, imperiique fines propagare, et innumeris denique beneficiis patriam obstringere poterant. et merito quidem. nam, si quid in illa ætate extitit præclare gestum, dignumque memoria sempiterna, id ab hoc potissimum ordine gestum est. quod satis est manifestum, res à maioribus tuis et à te ipso præclarissime gestas memoria repetenti, tum uel maxime, cum in Germania et aliis bellicosis nationibus, ob aliquorum Christiani orbis principum sectas, excitarentur acerbissima odia, atque turbulentissimæ seditiones, ita ut in optimi cuiusque fortunas irrumperent: tua tamen prouidentia factum est, ut tanta hæresis, tamque mala institutio, ab illo naturæ sensu ducta, superstitiones omnes atque immanitates profligarentur, atque extinguerentur. hoc ita his tantis in rebus es affectus, ut, cum gloriæ causa nihil facias, incredibili tamen apud omnes populos gloria circumfluas. O singularem sapientiam: inueteratum iam tot annis errorem tu Pontifex sustulisti: inueteratam, inquam, tot principum clarissimorumque uirorum caliginem, exortam in ecclesia Dei, absterxisti:

sterfisti, & iam omnia pestifero anhelitu maculantem uiperam cohibuisti; dissidentes Reges, et iam pridem inter se armis decertantibus, ad concordiam perduxisti: dissensiones, bella, tot Principum, populorum, potentissimarumque nationum in quietem, pacem, tranquillitatemque conuertisti. & ut ad recentiora ueniamus, qua prudentia, qua bonitate omnes eas difficultates, quæ hactenus inter sacrosanctam sedem & Estenses intercesserant, non solum deleuisti, sed Hippolytum etiam in Cardinalium collegium cooptasti? Ita tu Estensis familiæ immortalis fautor, tu bonorum omnium, tu dignitatis conseruator, aureæque pacis auditor, Herculem ipsum, Principem meum, tibi semper editissimum, obsequentissimumque, proprio tui ipsius testimonio ornasti, maiorum dignitati restituisti: florentissimas urbes, oppida, sibi hæreditario iure debita, confirmasti. sic tua autoritate concitatos olim fluctus pacasti: optatissimam cælo serenitatem induxisti; adeo ut res omnes Principis mei, populi; Ferrariensis in felicissimo portu sub tuo numine conquiescant. An poterit, Pontifex maxime, præclarum aliquod facinus huic tuo præclarissimo comparari? ueteres quidem felicitatem Augusti, bonitatem Traiani precabantur: sed erit aliquando tempus, quo posteriores tuas memoriam proditas legentes, Paulum III. nuncupabunt, teque omni laude optatum reposcent, felicitatem tuam, bonitatem, animi magnitudinem, omnium rerum intelligentiam, & omnium eorum, quæ in summo antistite, in summo imperatore desiderantur. Possem equidem hoc in loco infinita, omni sane laudis genere dignissima, commemorare, præsertim uero illud, cum, dimissis undique nunciis, atque oratoribus, ut Principes potentissimos, perfidia hominum distractos, rursus in pristinam concordiam reuocares, re ex uoto non succedente, ipsemet durum sane, ac perdifficile iter suscipere uoluisti, neque te ætas ingrauescens, neque difficilis nauigatio absterruit, quo minus, superatis omnibus difficultatibus, publicæ salutis causa ad

Varum

Varum usque penetraris, Principes maximos, qui de imperio, de summa rerum dimicabant, ad pacem traduxeris. Neque uero me latet, quanta cum gloria aduersus rebelles bella gesseris; quot, qualesque triumphos merueris; quot oppida, ciuitates in ditionem Ecclesie redegeris: quarum uictoriarum non inferiorem memoriam tibi comparasti, quam Abrahamus, Gedeon, Dauid, aliique sanctissimi uiri meruere. Et cum, tanta semper cum fide, integritate, benignitate, clementia, neminem non receperis; accidit, ut merito te omnes, uelut diuinum quendam hominem, uel potius mundanum quendam deum, diligant, obseruent, colant, uenerentur. Quibus ex rebus factum est, ut omnes, qui aut re, aut spe denique sunt boni, omnem dignitatem, studium, & iudicium non modo commissum ab hominibus, uerum etiam à Deo commendatum tibi esse arbitrentur. Posthabitis igitur his rebus omnibus, quæ longe ampliorem dicendi campum postulare uidentur, ut quæ uires humanas excedant, ad gratulationem tantummodo, gratiarumque actionem orationem conuertam. quanquam et hoc superuacaneum, sacratissime Pontifex, existimo: quandoquidem tanta lætitia Hercules Princeps meus perfruitur, eiusque uxor, liberi, fratres, ac uniuersus populus tantis gaudiis exultant, tanta in uoluptate uersantur, ut ipsi eam, etiam me tacente, suis uultibus, superciliis, oculis satis significare, & pro singulari decore, atque ornamento, quod sibi, & huic ciuitati sacratissimæ Maiestatis tuæ præsentia hodierno die allatum sentiunt, gratias agere uideantur. tibi que in primis Hercules Dux, Principes meus, tot ornamentis, tot meritis, tot beneficiis deuinctus ad pedes tuos supplex procumbit: & nos eius nomine procumbimus, non quantas possumus aut animo, aut oratione consequi, gratias habentes Maiestati tuæ, sed quantas neque animus capit, neque oratio exequi potest: illumque tibi obedientissimum, & obsequentissimum pollicemur: tibi hanc ciuitatem, tibi to-

L tum

O R A T I O

tum populum, fortunas omnes, liberos offerimus. quibus omnibus tuo iure, in omnia pacis & belli munia, pro tuo arbitrio, tuaq; uoluntate uti potes. nam, cum is sit Illustrissimi Principis mei erga tuam sanctitatem animus, ut sua omnia tuæ Beatitudini communia faciat; quis dubitat, hanc etiam ciuitatem ad omne sanctitatis tuæ imperiū esse promptissimam? teq; non secus Herculi Principi subditis populis imperare posse, quàm propriis? utinam utinam Ferrariensium animi tam facile oculis cerni possent, quàm cogitatione comprehendere. neminem profecto in tanto nobilissimorum hominum cœtu uideres, qui non libenti animo, si ita res ferret, pro tua dignitate, pro gloria sanctissimi nominis tui, res suas omnes, fortunas, uxores, liberos, uitam denique ipsam profundere paratior instructiorq; ueniret. hæc enim semper fuit Ferrariensium uetus consuetudo, hoc Estensis familiæ institutum, ut sacrosanctæ Romanæ sedis & omnia deberent, & omnia semper cumulatisime persoluerent. quid referam illius Aldrouandini insigne facinus? qui, cum Acclinus, atq; Federicus Imperator, atrocissimi Pontificiæ sedis hostes, Ecclesiam uastarent, neq; esset unde aduersus crudelissimos tyrannos subueniretur, filium carissimum Florentinis pro ingenti pecuniâ obsidem dedit. Hinc magno exercitu collecto, tanquam præsidio diuino munitum, alterum, atque alterum hostem repressit. didicerat enim è sacris literis, esse quosdam cælestes exercitus, qui piorū hominum salutem tueantur, & ab illis, ubi opus est, omnem impetum atque furorem hostium propulsent. Hoc sane præsidio uallatos se esse senserunt Iacob atque Helisæus, cum castra Dei se conspexisse testati sunt. Conferant nunc, qui uolunt, Hermocratis factum, dum florentissimas Atheniensium opes attriuit, & patriam ab obsidione liberauit; & illud Dionis, qui tyranni iugum à cervice patriæ depulit. conferant Camillum, Rutilium, Metellum, Curtium, Scipionem, Catonem, Paulum, Torquatum, & omnes

& omnes illos, qui pro patriæ pro parentum salute summam admirationem excitarunt, quiq; in Christiana lege instituti sunt, & ante legem, magnitudine animi, singulari clementia, & reliquis uirtutibus Christi disciplinam egregie præstiterunt: quales fuere Iacob, qui Christum in scâlis maximum summa religione ueneratus est: & Isaac, qui, ut hostia, à Deo consecratus, Christi supplicium adumbravit: atq; Abrahamus, qui Christi diem uidit, & ex eius aspectu tanta fuit uoluptate perfusus, ut omnia mortis pericula floccipenderet. Conferant & uitam Samuelis, resq; ab Ezechia, & à Iosia gestas. conferant deniq; Mauritios, Sebastianos, Catharinas, Agathas, Gordianos, Cornelios, Cyprianos, Laurentios, Stephanos, Paulos, & reliquos eiusdem ordinis sanctissimos homines. etenim, Pater beatissime, si uiri isti fortissimi & religiosissimi, bene meriti de patria, de parentibus, de Christi disciplina, gloriosissimi sunt habiti: quanto magis Estenses, qui non solum religionem Christianam dignitatemq; Pontificiâ egregie sustinuerunt, & pro illius salute & beneficio semper elaborauerunt, sed Romanum imperium ab innumeris calamitatibus aliquando oppressum subleuarunt, & in pristinum dignitatis splendorem restituerunt. Reliquum est, Pontifex omnium maxime, ut omni, qua possumus, obseruantia precemur, & obsecremus, per eam mansuetudinem, benignitatem, perq; ceteras animi uirtutes, quæ tibi diuinitus datæ sunt, per uitam honestissime, sanctissimeq; actam, cuius memoriâ haud ulla unquam temporis antiquitas, uel ulla unquam obliuio delere poterit, ut Herculem Principem meum, eiusq; sobolem illustrissimam, tibi addicissimos, atque urbem uniuersam respicere, & ad eam interdum tuos sanctissimos oculos conuertere uelis; Estensiumq; dignitatem, atque amplitudinem commendatam habeas. ita Dii

L 2 tibi

O R A T I O

tibi propitii sint : ita te felicem & fortunatum faciant : ita
tibi omnia ex animi tui sententia prospera ad immortali-
tatem procedant.

AD IVLIVM III. PONTIFICEM MAX.

V M animaduerto, Beatissime Pontifex, me ad sanctissimos pedes tuos constitutum, qui
C unus inter omnes omnium generum mortales illius æterni numinis uim & potestatem geris, audiente hoc sanctissimo Senatu oraturum, ad quem illustrissima totius mundi sidera, atque omnis doctrina, & religio diuinitus conuenerunt: equidem tantam rei magnitudinem animo complectens, unde initium sumam, quo modo satisfaciam Herculis, Ferrariensium Principis, dignitati in hoc munere publice mihi mandato, non facile dispicio. quibus enim uerbis te, maximū & unicum Christianorum Principem, te Regū Regem, atq; in terris Deum uenerer? aut quo genere orationis præclaris istis eruditissimorum uirorum iudiciis, cum me ingenio & eloquentia longe imparem esse sentiam, satisfaciam? quis enim tanta ingenii præstantia, aut tam admirabili dicendi facultate præditus est, ut de Christiano imperio & religione, tum de hoc Pontifice, omnium optimo, maximo, differere pro dignitate ualeat? etenim, si eloquentissimorum hominum uires, cum id suscipiunt, ut humanæ uirtutis laudes extollant, atque exornent, rei magnitudine sæpe obruuntur: quodnam erit orationis genus tam potens, ac magnificum, quo possit quisquā dicendo partem aliquam tantæ dignitatis explicare? quare tacendum potius existimarem, tamq; amplam, & illustrem prouinciam nulli aggradiendam omnino iudicarem, nisi tua admirabilis & incredibilis clementia undique iam collapsas ingenii mei uires, & succumbentes humeros mirabiliter subleuaret, teq; ut iis omnibus, qui integra mente, certisq; sensibus ad Apostolorum cultum, religionemq; & sanctimoniam à uitæ prauitate conuersi sunt, ita mihi in hoc officio meo persoluendo facilem ad dicendum aditum patefacturum sponderet. Duæ res sunt, Beatissime Pater, quæ potissimum
 Herculem

O R A T I O

Herculem Estensem, Ferrariensium Principem, adduxerunt, ut me sue nomine ad tuos pedes sanctissimos exosculandos mitteret: una, ut tibi, & huic sanctæ sedi se clientem obedientissimum, & addictissimum declararet, paratissimumq; pro tua salute, tuâq; dignitate tuenda, non solum quodcunque sub tuo patrocinio possidet, sed quicquid liberioris in se extat imperii, uitamq; ipsam, si opus fuerit, exponere: altera, ut de tua summi Pontificatus accessione tibi suo nomine uehementer gratularer: eoq; magis, quod audierit, ab hoc uniuerso Apostolico Senatu te una omnium uoce, & absque ulla disceptatione Dominici gregis Pastorem declaratum esse. nec mirum. ea enim erant admirabilis tuæ probitatis exempla, tanta incorruptæ uitæ integritas, ceterarumq; uirtutum merita, ut ad hunc eminentissimum locum potestatemq; supremam iure optimo haud alius præter te per omnes honorum gradus erigi efferriq; potuerit. quis enim dignior in hoc altissimo dignitatis gradu, & in huius terrarum orbis imperio poterat collocari, quàm ille, quem in terris à primis annis celestem potius, quàm humanam uitam semper egisse constat? qui pro Christiana religione per innumeros casus, per uaria itinera, per diuersas prouincias, maximam ætatis partem in summis laboribus, in omni rerum difficultate contriuit? qui omnes artium disciplinas, omnes naturalium rerum causas, omnem reipublicæ gerendæ prudentiam ita percepit, atque tenuit, ut omnes quacunque ratione non satis crederent inesse tibi celeste quoddam, atque diuinum, quo non solum terrestria perscrutatus sis, sed diuina. ceterarum enim tuarum uirtutum tanta est multitudo, tantus numerus, ut ex tam magna copia haud minus sit negotii, eas, quàm cæli sidera enumerare. sed hæc præsertim, quæ ceteris etiam Principibus propria esse debent, mansuetudo &, humanitas, tanto in te maiora sunt, quanto ceteros dignitate præcellis. His accedit tua illa admirabilis omnibus in rebus animi magnitudo, modestia, singularis,

gularis, benignitas summa, præcipua quædam uitæ ac morum integritas, & quæ in omni sapiente sunt pulcherrima, prudentia scilicet in respondendo, in audiendo facilitas, in deliberando grauitas, in conficiendo maturitas, in agendo, gubernandoq; æquitas inaudita. Nam quid ego de liberalitate dicam? cum præter omnia ferme uiuendi præcepta, quæ à summo illo doctore nobis tradita sunt, te ad misericordiæ atque beneficentiæ rationem constet in primis animum tuum semper direxisse. nec enim quicquam in terris fieri potest, quod Deo sit acceptius, aut quo magis ad illius similitudinem accedamus, quàm ferre opem miseris, præbere refugium afflictis, tribuere misericordiam perculsis, beneficiis iuuare omnes. nullum sane est ad omnes morbos animi depellendos præsentius remedium, nulla præstantior medicina, nulla certior in cælum uia, nulla expeditor. ita singulæ partes fuerunt tibi collustratæ lumine singulari, & ita inter se congruentes, ut uix ulla maior conuenientia possit excogitari. nullus enim unquam error tibi in mente fuit, nullus motus in sensu, qui rationis imperium detrætare posset: sed inest in te cælestis illius æquitatis, quæ animum ad omnem sanctitatem instruit, fidissima custodia: inestq; firma & stabilis uirtutis constantia: inest excellens honestatis decus, & pulchritudo: uoluntatem uero, neque necessitate deuinctam, neque causæ alligatam, neque ulla perturbatione impeditam semper habuisti. Omnibus denique uirtutibus adeo præditus, adeo ornatus es, ut non te mortalem, sed plane diuinum omnes arbitrentur. Omitto rerum gerendarum intelligentiam, & cognitionem, atque administrationem singularem eorum omnium difficillimorum munerum, quæ grauitè, constanter, felicissimeq; obisti. Prætereo quanto cum studio, labore, diligentia insudaueris, atque inuigilaueris, ut infidelissimos quosdam ad sanctam fidem, ac uerum immortalis Dei cultum traducerès, quosdam alios confirmares: quos profecto nihil aliud, quàm immensæ sapientiæ tuæ uis conuertere potuisset: ut iam
mirum

O R A T I O

mirum non sit, id quod homines doctissimi fictis fabulis memoriae prodiderunt, Orphei cantu sylvas, ferasque omnes unum in locum confluxisse, uoluptate illa eximia commotas. sic etiam traditur Amphionae cantus suauitate lapides impulisse quod uellet, unde uellet deduxisse. hoc opere Thefeus, qui primus Athenienses per pagos dispersos in unum locum compulit, & legibus ac institutis deuinxit, immortalis gloriam est consequutus. quo significatur, homines illos agrestes atque feros, qui uel ingenii tarditate, uel immanitate morum, lapidum atque ferarum similes essent, paucorum ingenio fuisse moribus humanis, & ciuilibus institutos: sic tu quoque tua dicendi copia, grauitate, & sapientia infideles illos, & à nostris legibus sanctissimisque institutis abhorrentes, ad colendam Christianorum fidem, & immortalis Dei cultum pellexisti: qui prius habebant peruersas de Pontificatu, deque Deo ipso opiniones iniquas, multisque erroribus inquinatas, & mentes teterrima caligine obcaecatas. Neque uero timeo, summum illum patrem, atque rerum dominum, adeo scelere irritatum humano esse, ut non longe maiorem misericordiam adhibiturus sit, ut tuis scilicet tum ante actae uitae, tum praesentibus exemplis, tuis adhortationibus omnes barbarae nationes ad Apostolatus sanctissimi ueram religionem perducantur. O singularem diuinæ beneficentiae magnitudinem, o immensam diuinorum beneficiorum copiam, & incredibilem munerum largitatem. Hoc illud fuit, quod multis ante seculis à uiris diuino numine afflatis praedictum erat: Fluent ad te omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent, uenite ascendamus ad Montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos uias suas, ut ambulemus in semitis eius. Cum ista igitur omnia in intimis istorum sensibus hominum defixeris, eosque ad spem gloriae immortalis erexeris, studioque diuinitatis tot populos inflammaueris, cui dubium amplius esse poterit, quin iam non uirtutis imago, sed solidae ueraeque tuae uirtutis splendor homines, falsa specie rerum humanarum errantes,

errantes, aut perniciosis opinionibus deceptos, ad ueram uiam salutis attracturus sit? nec eo animo, ut aliquod humanum præmium tibi proponeres, sed, cum alta mente præditus sis in omnibus rebus, quæ abs te singulari prudentia & incredibili uirtute efficiuntur, siue ad pacis ornamenta, siue ad belli gerendi rationem pertineant, ostendis facillime te humana neglexisse, & diuina tantum studio ardentissimo contueri. non immerito igitur te optimus quisque diligit, omnis nobilitas intuetur, omnis Italia laude atque prædicatione certatim concelebrare studet: quandoquidem non uulgari Dei optimi maximi dono atque munere, hæc totius orbis principalis sedes tibi commendata est; multis atque præstantissimis, quæ in te sunt, uirtutum ornamentis affecta, non tale quid postulantibus amicis, non patriæ petenti, non diuitiarum affluentia, non populari gratia, sed uirtute & sapientia, quibus Romana sedes indigere maxime uidebatur. in hoc quoque, Patres, Romanorum prudentiam imitati estis, qui Scipionem bis consulem effecere, tametsi consulatum neque peteret, neque ambiret. Verum & id tibi accidisse puto, quod Marco Catoni, qui quo minus ipse gloriam, eo magis ipsum gloria sequebatur. sic enim, mortuo Romulo, Numa Pompilius Sabinus è Curibus paruis, & humili loco, ad Romanæ urbis imperium euectus est, quod iustitia insignis, & sanctitate admirabilis, sublati finitimorum odiis, plurimum ad Deorum cultum contulerat & religionem. qui quidem Romanam non multo post ita dignitatem auxit atque ampliavit, ut paulatim omnium gentium principatum obtinuerit. Ac tu quoque is es, Beatissime Pater, in quo tota Italia suæ incolumitatis spem reposituisse gaudet: speramus te munus istud suscepisse, & susceptum ita gerere, ut non solum religionem ipsam, si qua in parte labat, sis erecturus, restitutus, exornaturus, uerum barbaros omnes, Christiani nominis hostes, omnino profligaturus, atque omnem barbariam, quæ tantum numero atque robore corporis confisa etiam de uniuerso nomine

M Christiano

O R A T I O

Christiano delendo cogitat, non solum inquam longe ab Italiae finibus expulsurus, sed ita totam Europam, Asiam, ipsam quoque Africam illuminaturus, ut Christi monumenta atque uestigia, terris illis ad insignem diuini beneficii memoriam impressa, undique uenerari tuto possint. Pari enim religionis ardore multis post ætatibus, multos principes Italos atque Gallos duce Gothifredo, uiro singulari, animi uirtute & Christiana pietate florentissimo, expulsi Turcis, atq; Saracenis, Ciliciam, & Syriam, omnemq; illam terrarum partem armis receperunt, & Hierosolymam (cuius liberandæ studio immensos labores susceperant) recuperasse traditur. Hac enim mente ante hos etiam præditus fuit diuinus ille Moses, quem sacræ literæ perhibent fuisse inter omnes mortales mitissimum, qui tamen & hostiū copias, religione sacra ductus, singulari uirtute compresit. Talis fuit etiam Dauid, quem unum diuina oracula laudè mansuetudinis unice commendarunt. neq; enim libet exemplis omnia confirmare, qui pietatis intuitu, multarum gentium regna à barbarorum manu liberarunt, atq; omnia præclara facinora pro Christi nomine susceperunt; cum ea omnia à te eo facilius effici poterunt, quanto maior & illustrior in te uirtus & dignitas elucet. itaque uis & ratio Pontificiæ dignitatis, quæ à diuina illa æternitatis præstantia ortum & augmentum cepit, sumum deinceps imperium consequuta est. quod sane non fabulis, & prophanis exemplis, sed sacrarum litterarum testimonio multis in locis confirmatur. constituit enim Dominus æternæ sapientiæ consilio Pontificem super omnes gentes, & super omnia regna, ut radices ueteres, si quæ malæ sunt, minusue frugiferæ, euellat penitus, nouas autem reponat multo meliores, uniuersiq; gregis summa prouidentia curam omnem suscipiat, uehementerq; de humano genere sollicitus sit. Hæc enim nobis omnibus proposita lex in illa diuinitate euangelica per Christum, uitæ immortalis fontem, omniumq; rerum principium, dum Petrum in mare uocauerit, soli; ei legem

legem ac potestatem alligandi , atque soluendi sub illius im-
 menſa ſapientia conceſſerit : Superq; omnes principatus
 principem conſtituerit , ut diuinæ rei uices ac potestatem
 inter homines poſideret , ac adminiſtraret . Cum in hac igitur
 ſacraſſima ſede ſummaq; potentia ſis conſtitutus , ut ex
 tam excelſo loco ſupremi rectoris inſtar clauum teneas ,
 mortalium in hoc mundo gubernacula ſapienter & libere
 tractes , hoc eſt perfectam rationem nulla ex parte ſuo nu-
 mini repugnantem , quam ſummam legem appellarunt ; pro-
 pterea te omnes , uti in terris Domini noſtri locum iten-
 tem , magiſtrum ac ducem uniuerſalis Eccleſiæ agnoſce-
 re ac intueri debemus , te doctorem ſalutaris uitæ , Chriſtia-
 næ religionis monarcham , Apoſtolicæ auctoritatis uerum
 heredem , Principum Principem , Regum Regem , Em-
 pyrei cæli ianitorem , culparum omnium errorumq; inter ho-
 mines expiatiorem ſimul & iudicem . tibi enim oves credi-
 tæ ſunt , pro quarum ſalute optimus ille Paſtor duriffimam
 crucis mortem ſubire non recuſauit , quin etiam libenter
 appetiit . Merito igitur omnes Principes , & Reges , ipſaq;
 Imperatoria maietas , cuius munus ſemper fuit regna & im-
 peria aliis elargiri , quæ gentilibus quondã cum Diis æqua-
 lis exiſtimabatur ; tuæ Pontificali ſubditur auctoritati . Con-
 ferat autem nunc qui uolet illud imperiorum genus , quod
 fuit , aut Græcis , aut Romanis , ad ampliſſimam hanc tuam
 Pontifex Beatiffime dignitatem . iam uidebit quanta ſit qua-
 ſi rerum diſſimillimarum differentia . Nam uetera imperia
 humano ſtudio & exercitatione quæſita , mortalium corpo-
 rum curæ innituntur : tua uero dignitas , diuina procul du-
 bio benignitate conceſſa , habet firmiſſimam animarum no-
 ſtrarum tutelam ab omnium bonorum datore elargitam .
 illa , inquam , temporalem gloriam breui interituram inue-
 tur , tua uero nihil , niſi quod immortale & diuinũ , ſpectat ,
 illa denique fluxis opibus intentã , infirma ſpe atq; animo de
 gloria tantum mundana cogitat . hæc autem tua , ſpretis di-
 uitiis , ad immortalitatis certiſſimæ gloriæ fructum nos per-

M 2 ducit

O R A T I O

ducit, atque uerissimo lumine sanctitatis illustrata, ad ue-
 rum atq; sempiternum Deum inflamat: cuius principiū
 cum ad Deum solum referat, inuidiam nouitatis non est
 quod reformidet: quinimmo, antequam Dominus noster
 Iesus Christus in terris oriretur, uersata est inter homines
 Pontificia dignitas, quam Christus optimus maximus ita au-
 xit, & ampliavit, ut diuinarum etiam rerum ornamentum
 haud infimum constituerit. Quo fit, Beatissime Pater, ut
 mihi pulcherrimum clarissimūq; omnium hodiernum
 hunc diem illuxisse sentiam, cum in hoc ipso mihi diuini-
 tus datum sit tantum & tam præsens numen intueri, colere,
 & saltem pura mente ac uera fide uenerari. Equidem, Bea-
 tissime Pater, quoties inter hos augustissimos, planeq; cæ-
 lestibus similes adstantium ordines in hac omnium maxime
 solenni sede Apostolica te collatum inspicio, nihil aliud
 profecto quàm supernam illam in terris maiestatem uideor
 admirari. Sed uideo tandem, me, Pontifex Beatissime, iu-
 uenili quadam audacia præcipitem eum cursum iniisse, quē
 tenere ulla ratione uix quisquam potest. sum enim tanquā
 in mare profundum & immensum in earum rerum explica-
 tionem ingressus, quarum altitudine omnis humana dicen-
 di ratio atque facultas obrui facile posset. Quid autem di-
 co humanam? Cælites (me Hercule) ipsi, quorum est sum-
 ma uis, infinita potestas, uix illo genere orationis, cælesti,
 atque diuino, de tantis rebus pro dignitate differere po-
 tuissent. tantum abest ut lingua mortalis, impuris sermoni-
 bus inquinata, dignitatem tantam complecti oratione que-
 at. incutiunt hæc omnia mentibus admirationem, oppri-
 munt magnitudine sua cogitationes humanas, linguam
 timidam & hæsitantem reddunt. Sed iam hæc, quæ
 pro sua dignitate persequi esset infinitum, omnino præ-
 termittam, ut ad institutum, cur ad sanctissimos pedes
 tuos me receperim, gradum facere possim. Cum Esten-
 sis Familia, quæ uel Ferrariensi, Comaclensi, Flami-
 niæq; ditionibus longo iam ante tempore præest, huius
 sedis

sedis semper obsequentiſſima fuerit , maiorum ſuorum uestigia Hercules perſequutus , te uerum patronum , te primarium ſuum Principem agnoſcit , atque omne obſequium , omne officii genus , omne munus fidelitatis tibi & huic ſanctæ ſedi Apoſtolicæ præſtat , teq; cæleſtis uitæ ianitorem ſumma, quoad uixerit, obſeruantia proſequuturum, & pro tuæ ſanctitatis feliciffimo ſtatu, nullum periculi, nullum laboris aut difficultatis genus recusaturū pollicetur, ſperans ſe inter ceteros ſedis Apoſtolicæ clientes quietiſſimum ſtatum ſub feliciffimo hoc tuo imperio , & ut rectius dicam, aureum ſeculum aſſequuturum. nihil enim à te uideamus niſi ſanctum , ſingulari iuſtitia maximaq; animi moderatione , agi, inſtitui, diſponi. Hinc lætatur & exultat Chriſtiana reſpublica , & præter ceteras urbes Ferraria undique lætitia , & plauſu triumphat : uia & uici omnes gaudio cumulantur . quid referam dies feſtos accepto tuæ creationis nuncio inſtitutos ? quid ſacerdotum per urbem compoſitos comitante uniuerſo populo triumphos ? Quid campanarum tinnitus ? quid muſicorum inſtrumentorum ſuauiſſimos ſonitus ? quid tubarum clangores ? Quid tormentorum immenſos reboatus ? quid creberrimorum ignium ante omnes ædes in compitis, in plateis, per totam urbem legitimos lætiſſimosq; ſplendores ? quid portarum urbanarum, quid ianuarum priuatarum cum tuis inſignibus exornationes ? quid denique multorum carcere detentorum relaxationes ? quid memorem infinitas uoces, iuuenumq; ſenumq; nocte dieq; clamantium io triumphæ, io triumphæ crediderim ſane ipſum quoque Regem Eridanum lætum caput ab undis extuliſſe. quid in omnibus templis laudationes ? gratiarum actiones utriuſque ſexus Deum laudantis, qui tali optatiſſimo munere Ferrariam donarit, qui te Principem tantæ benignitatis ac clementiæ conſtituerit : quem omnes clamant , omnes fore credunt , qui pacem in primis ac concordiam inter Principes conſeruet : qui tandem ſeculis noſtris deſideratam illam, nec antea ſperatam felicitatem

O R A T I O

felicitatē præstet. O ergo felicem tanto alumno Etruri-
am. o fortunatam Italiam. o tanto antistite felicissimum
orbem terrarum. o nos beatos, quibus te Pontifice maxi-
mo contigit & uiuere, & abs te gubernari. Reliquum est
Pontificum maxime, ut quando in uno te tot bona sita sunt,
& te uno pendet salus orbis uniuersi, tuæ incolumitati con-
sulas, quæ non solum tua est, sed ipsius Herculis, Prin-
cipis mei, immo totius Italiæ: felicitatēq; ista tua pon-
tificia, & dignitate, qua proxime ad Deum immortalem
accedis, cum æternitate frui possis. te enim saluo, salua sunt
omnia, salua inquam Italia, salua religio, fides integra, in-
tegrum omnium animi; omnia denique fausta, omnia pulchra,
omnia fortunata, felicitatis & gloriæ plena permanebunt:
tecum uigebunt illa, quæ decus ac dignitatem, quæ homi-
num generi quietem, otiumq; pariunt. tecum florebit
uirtus, & honestas. tecum erimus, conditione uitæ mor-
tales, statu rerum, omniq; affluentia diuini. quæ cum ui-
deas, conferua nos in te ipso, quando tibi, ut conferuare ac
tueri nos unus posses, summus Deus pro sua erga nos be-
nignitate concessit.

AD FRANCISCVM VENERIVM
VENETORVM PRINCIPEM.

V M nuper iucundissimus, & idem optatissimus ad Herculem, Ferrariensium Principē,
C nuncius attulisset, Francisce Princeps amplissime, te certantibus studiis, & mirabili horum procerum consensu; quorum est, Adriatici sinus optimum nauarchum, rectoremq; deligere; ad summum principatus fastigium delectum fuisse, commissasq; tibi huius urbis habenas: tanta statim lætitia affectus est, ut non solum Princeps meus ipse, uerum & ipsi quodam modo Ferrariensium parietes, ipsa urbis Ferrariæ mœnia, lætitia perfundi, & uoluptate incredibili cum Venetis ipsis gestire uiderentur. Sed, cum ad explicandam tanti gaudii magnitudinem, & ad laudes tuas celebrandas nulla mihi satis apta suppetere possit oratio; magna me tenet admiratio, cur Hercules, Princeps meus, me, hominem pusilli ingenii, cuius eloquentia, dicendiq; exercitatio prope nulla est, ut minime cum hoc nouo & inusitato dicendi genere conueniat, quod summos oratores ac ueteranos perturbare consuevit, subleuandum non censuerit. nam quis orator tam sui compos, tam memor, tamq; tranquillæ, ac compositæ mentis fuerit, qui coram Venetorum Principe, in throno tantæ maiestatis sedente, in tam florenti, splendidissimoq; excellentissimorū procerum senatu, quos mihi uidere uideor tot Curios, Catones, Torquatos, tanto muneri satis constanter, satisq; digne sit facturus? non ignoro quid hic locus, quid hæc concio, quid tanta dignitas postulet: & in hoc munere obeundo quot summos oratores, & philosophos, qui summam in dicendo gloriam afsecuti sunt, suscepti laboris aliquando pœnituerit. quo fit ut tota mente hæsitem, totoq; pectore contremiscam, ueritus, ne, dum Herculis mei Principis mandata exequor, minus amplitudini tuæ, minus huius augusti, & amplissimi
loci

O R A T I O

loci dignitati, minus etiam ipsi meo Principi satisfaciam. sed cum incredibilem mansuetudinem tuam, innatamq; humanitatem considero, qua ceteros mortales facile antecellis, quamq; in me ipso iam paucis ab hinc diebus expertus sum, & qua humiles etiam homines, pro tua benignitate ac naturali facilitate, æquo animo semper audire consueuisti, recipio animum, uiresq; semisopitas excito: ut Xenophon ille Socraticus: qui cum Agesilaum, Lacedæmoniorum regem, domi forisq; præclarissimum pro dignitate laudare satis commode non posset, quòd res illius non ita essent obscuræ, non ita dubiæ, ut testimonium desiderarent; nihilo tamen secius id sibi muneris suscipiendum existimauit. cuius nos exemplo auctoritateq; confirmati, nullo timore cymbam nostram ingenti huic pelago credemus, uelaq; uentis dabimus ferenda, cum ea spe, ut aliquando in portum inuehamur. Multæ fuerunt causæ, Serenissime Princeps, cur Hercules, Ferrariensium Princeps, tantopere sit lætatus: hæ tamen præcipuæ uisæ sunt, prima illa, & omnium potissima, id quod Venetæ urbis uiri præstantes pariter iudicarunt, neminem alium hac tempestate Venetorum Principem eligi potuisse, cui huius reipublicæ gubernaculum, ipsiusq; maris Adriatici, melius ac tutius crederetur, quàm tibi; in quo fulgent prudentia, iustitia, religio, fides, pietas, fortitudo, animi magnitudo, æquitas, summaq; rerum omnium experientia, liberalitas, clementia, & omne deniq; uirtutum genus, quas cuiusque honestus animus desiderare potest, à quo nihil, nisi sanctum, summaq; animi moderatione actum, dispositum ue dici potest: quæ quidem ad huius culminis sedem uiam tibi parauere, ad felicitatem aditum tibi struxere. ad hunc gradum, quo uis patriæ tuæ sublimiorem, & augustiorem, Franciscæ Princeps amplissime, diuino quippe beneficio, & munere potius, quàm humano es prouectus consilio: ut scilicet tam grandem nauim in hoc etiam tam uasto mari regeres, Venetorumq; imperium conseruares, erigeres, exornares, tuæq;

tuâq; prudentiâ ceteros Italiâ populos ab omni ui barba-
rica protegeres; disidentesq; inter se Reges, ac Principes,
auctoritate tua componeres, prudentiaq; tua, qua omnes
uincis, ad concordiam pacemq; redigeres: ut, te Principe
amplissimo, uniuersa Italia in te sperans, tranquilla, ac pa-
cata regeretur, ætatisq; nostræ quietissimum statum, au-
ræumq; seculum transigeremus. quod præfagire iam diu
uisus est, sanctæ & immortalis memoriæ Leonardus Laure-
tanus, auus tuus maternus, olim Princeps doctissimus, sa-
pientissimus, & acerrimus hominum æstimator, cuius res
gestas, & benefacta nulla dies unquam obscurabit, nulla de-
lebit obliuio. Hic inquam Leonardus hæc præfagire uisus
est, cum te in Senatu penes se ab eius sorore institui curas-
set, teq; paruulum Principem, ueluti eius successorem,
uocitaret. Præuiderat profecto Princeps ille iam futuros
tuos in negotiis labores, in periculis fortitudinem, in agen-
do industriam, in conficiendo celeritatem, in prouidendo
consilium. Præuiderat & auia tua materna, cum in discessu
suo ab aula hac regia ob funus ipsius Lauretani Principis,
pileum cornuq; Regium seruasset, eo probe augurio, ut
eo in posterum uteretur. cuius prouidæ uetulæ oraculum
processu temporis in animos omnium lætitiâ ingentem
iniecit, ut te postmodum omnes ciues, uix dum Senatorum
ascriptum numero, pro eorum Principe haberent offerua-
rentq;, sentientes præter cetera, iampridem ex Venerio-
rum familia, quæ tot iam seculis, inter nobilissimas, anti-
quissimas huius urbis domos quasi sol semper illuxit, ali-
os uiros clarissimos, atque omni laudum genere ornatissi-
mos fuisse: & inter alios ad Principatum euectum Anto-
nium Venerium, in quo tantus fuit sanctitatis, doctrinæ,
uirtutumq; omnium cumulus, ac splendor, ut ea hic illi-
bata, potiusq; prætermittenda censeam: quum sit cælum
undique, & undique Pontus, & uastum maris æquor aran-
dum. quod cymba mea, exiguis lacubus ludere solita,
tantam rerum magnitudinem & quasi fluctus intuens, ag-

N gredi

O R A T I O

gredi pertimescat, cum nec ualeam illius merita uerbis ad-
 æquare. Merito ergo in illa tua Romana legatione Paulus
 Pontifex maximus, non solum auspicato, sed ipse etiam
 augur optimus te conseruatorem, ornatozem, illustrato-
 rem, amplificatorem, patriæq; Principem iamdudum sa-
 lutauit, atque obseruauit. quis igitur non credat te à supe-
 ris ad hunc summi Principatus apicem de industria, ut ita
 dixerim, reseruatum? Altera deinde immensæ lætitiæ causa
 & uera, & honestissima fuit, singularis in te ipsum ardentis-
 simus mei Principis amor, cum ob ueterem amicitiam,
 quam tu non solum mutua beneuolentia promeritus es, ue-
 rum innumeris & immensis officiis, & priuatim & publice
 collatis, auxisti; tum & ob raras animi tui dotes, quas pas-
 sim decantari audierat. quis enim, quo tempore siue Vti-
 nensem, Brixientem, Veronensem, siue Patauinam ditio-
 nes gubernaris, tuam operam, ac æquitatem unquam ex-
 petiit, cui summa humanitate non affueris? quis fortunæ, ut
 fit, fluctibus agitatus, aut iniuriis lacesitus, opem tuam ha-
 ctenus implorauit, cui promptissime auxilium non præsti-
 teris? multis etiam non petentibus ultro suppetias tulisti.
 quot calamitosi tuis subleuati beneficiis? quot tuis opibus
 ac studiis honestati? quot tuæ liberalitatis, & clementiæ
 extant monimenta? Eam uero, quam per id tempus agebas,
 humanitatem non solum conseruasti, uerum etiam mirum
 in modum auxisti. Hæc faciunt ut nemo aliquid apud Su-
 blimitatem tuam promereri uoluerit, qui tristis re non im-
 petrata discesse. Patet benignissime aures tuæ, magnis &
 paruulis promiscuæ, omniumq; hominum genus te non mo-
 do Venetorum Principem, sed tanquam clementissimū pa-
 trem alloqui potest. & quanquam ista sint maxima, & tanto
 Principe digna, inter tamen excellentes laudes tuas nulla
 profecto illustrior, nulla laudabilior, quàm quòd prodesse
 uelis, ut consueuisti, quamplurimis. & in omne hominum
 genus beneficia conferre, optabile potius, quàm laudabile
 est: uelle autem, cum possis, eximia laude dignissimum. hac
 enim

enim una re in hoc principatu collocati ad diuinam similitu-
 dinem proxime accedere uidentur, hos intueri, hos admi-
 rari, hos supra omnes merito bonos dicere, semideosq; ap-
 pellare, ipsiq; Deo immortali simillimos iudicare debemus.
 Nam, ut refert Anneus Seneca, summa pecunia, ingentesq;
 thesauri Deo nos similes non faciunt: Deus enim pecunia
 non gaudet: non prætexta: Deus enim simplex est: non fa-
 ma aut ostentatio: Deum enim nemo nouit: non turba ser-
 uorum hexaphoro, uel decaphoro portantium: Deus enim
 ille maximus potentissimusq; omnia uehit, omnia sustinet:
 non forma quidem, & uires: quoniam nihil est horum, quod
 uetustatem non patiatur. Quid ergo Deo nos similes red-
 dit? animus, sed animus rectus, magnus, munificus, libe-
 ralis, ac integer, nulli nocens, omnibus benefaciens. quid
 aliud hunc uoces, quàm Deum in humano corpore hospi-
 tantem? Iulius Cæsar, postquam imperium adeptus est, glo-
 riabatur, quòd eum gradum ascendisset, unde omnibus be-
 nigne faciendi facultas præstaretur. in quo imitabatur Cyrū
 illum, præstantissimum Regem Persarum, dicere solitum,
 nullum tam proprium Regis officium, quàm hominibus hu-
 manitatem præstare. processit inde eò usque celebritas tua
 in administratione tanti principatus, ut iam non tam de ipso
 principatu, quàm de rebus, per te sapientissime felicissimeq;
 gestis, patria tua iure lætetur. & ut omittam cetera, quæ in-
 gentia certe præclaraq; sunt, tam breui, & prope in ipso prin-
 cipatus limine, amicitias maximorum Regum, celeberrima-
 rum ciuitatum, omnium deniq; Christianorum Principum,
 ita conciliaſti tibi, ut nemo alius ante te ita illustrasse prin-
 cipatum, & auctoritatem Adriatici imperii firmasse uidea-
 tur. His accedit pietas, religio, summa erga Deum obseruan-
 tia, quàm in omni ætate, publicis in muneribus, priuatis in re-
 bus ostendisti. Taceo infinita cum tuæ in superos religionis,
 tum in homines beneficentiæ monimenta, quæ à te, dum
 esses in hoc senatorio ordine, profluxere: quæ nulla ætas
 conticescet, quæ excipiet tradetq; inuicem sequentibus fe-

N 2 culis

O R A T I O

culis infinita posteritas. Merito sane non modo Princeps meus hoc tuo imperio, uerum & tota Italia gloriatur, sperans te tanto plura, & longe maiora facturum, quanto altior gradum te uidet ascendisse, ubi maxima bene faciendi præstatur facultas. O felicem ergo tanto ciue rempublicam, o fortunatum Adriaticum sinum, o tanto Principe beatam urbem. nihil enim optabilius, quàm te principe uiuere, te principe gubernari, tuis institutis, tuis exemplis ad eximiam laudem erudiri, ad certissimam æternæ illius uitæ spem extolli. Lætatur summopere & exultat tota Italia tali Principis creatione, interq; alias urbes præcipua, & incomparabilia merito sentit gaudia patria tua, cuius è uisceribus in hanc lucem talis ac tantus futurus prodiisti, quam semper pro integritate tua æque caram, ac uitam habuisti: quæ te alumno, te benefactore iam maximo gloriatur. hæc, inquam, innumera excellentis lætitiæ signa protulit, in diesq; proferre non cessat; Deoq; optimo immortales gratias agit, qui æterna sua prouidentia talem sibi & tantum parentem assignare uoluerit. Te igitur uia, uici, te fora, te porticus, te theatra, Franciscum Venerium exclamant, fores, limina, parietes gestire uidentur. postremo, Hercules Ferrariensium Princeps, uti eximii huius imperii filius additissimus, te principe creato hos ad te legatos misit, tibi gratulatur, te unum patrem colit, admiratur, obseruat, tibi omnium Ferrariensium sinceræ mentes, constantissimos animos erga te offert. existimet tua Serenitas Herculem ipsum nunc loqui: existimet Ferrariensem populum sine ætatis, sexus, ordinisq; discrimine nunc adesse uniuersum, tibi omni ex parte gratulantem, & si fieri posset, huc accessisse, atque isthæc ipsa, Paulo tamen copiosius elegantiusq; dixisse. hoc tu facile, opinor, pro tua prudentia iudicabis, pro bonitate credes, pro humanitate animo ac mentē tueberis, atque custodies.

De



DE ORTV CHRISTI.

v M & alia permulta maiores nostri præcla-
 rissimè, tum summa illud sapientia videntur
 institutum reliquisse, ut uirorum, qui benè
 de rep. fuissent meriti, natalem diem agerent,
 & memoriâ eorum præconio solenni celebra-
 rent. sic enim fore intelligebant, ut ipsi à turpissima ingrati
 animi labe abesse uiderentur; alii cupiditate laudum ad uir-
 tutis & beneficentiæ splendorem atq; decus inflammaren-
 tur. Verum, ut exempla transmarina, quæq; à multorum
 seculorum memoria longissimo distant interuallo, missa fa-
 ciam, Roma illa, orbis terrarû dominatrix, kalendas Mar-
 tias, quòd eo die natum crederet Romulum, qui funda-
 menta imperii iecisset, ad tantaq; rerum incrementa semi-
 na dedisset, quanta cum religione celebrabat? quanta No-
 nas Ianuarias, quòd ea die Ser. Tullius in lucem editus
 existimaretur? atque ut temporibus nostris uiciniora pro-
 feramus exempla; Octavius ille Augustus, qui Cæsarem
 Iulium, nefaria & scelerata coniuratione in senatu oppres-
 sum, grauitè est ultus, futuri principatus pariter paren-
 tis Iulii natalem maximis honoribus atque cumulatissima
 liberalitate magnifice decorauit. quæ quidem consuetudo
 tanta deinde obseruatione inualuit, ut & promiscue cuius-
 cunque cōditionis atq; fortunæ homines uitæ suæ auspicia,
 atque natalem non uno sacri genere pro suis facultatibus, in-
 uocato prius genio, cui nascentes committi arbitrabantur,
 ad reintegrandam eius lucis memoriam, quam primam in-
 spexerint, diuersis rationibus honorifice cœperint ornare.
 Quòd si illi mortalibus, & iis, qui, uel ambitione, uel cu-
 piditate alia impulsî, publice profuerunt, in eorum tamen
 recolenda memoria, natalibusq; celebrandis diuinos illis ho-
 nores tribuerunt: quid nobis, qui ab inani superstitionis ca-
 ligine remoti, in uerissimæ religionis luce uersamur, & qui
 Christum, uere Deum, uitæ, salutis, libertatis nostræ, bo-
 norum

O R A T I O

norum denique omnium, summæq; felicitatis fontem, & auctorem esse, persuasum habemus. quid, inquam, nobis agendum est? uerum, in tam ubere multipliciq; rerum copia, unde primum ordienda oratio, uel ubi postremo terminanda, & in quo nullum principium, nullusq; finis reperitur, de eo cum sit agendum hodie; quis facile inueniat, humanis uiribus fretus, uel initium, uel exitum dicendi? sed, quoniam optima me tenet spes, quæ ipse per me nequeo, spiritum eius, qui omnia potest, & cuius res agitur, facile suggesturum; confirmata iam ingenii mei imbecillitate, aggrediar ad causam, magnam sane, & arduam, omniumq; longe difficillimam. quid enim sublimius, quid homini difficilius, quàm cælos penetrare, mentem & uoluntatem Dei perscrutari, & arcana eius consilia euoluere? quid tam incredibile, ac supra omnem mortalium opinionem, quàm, Deum fieri hominem, & Regum Regem, excelsa illa maiestate abscondita, personam serui sumere, cælo delapsus, inter pastores, inter iumenta in præsepe nasci? quid denique monstro ac portento similis, quàm eundem uitam immortalem cum mortali, beatissimam cū miserissima, splendorem summæ gloriæ cum obscurissima atq; abiectissima fortuna commutare? atque hæc omnia inimicorum causa (tanta uis, tantus ardor amoris in eo fuit) pati ac sustinere? Quare, cum tanta res hodierno agenda sit die; non alienum fuerit, principium dicendi altius ducere, diuinæq; huius liberalitatis causas explicare. ita fiet, ut & summa Dei benignitas, atque misericordia melius innotescat; & nati hodie Christi maximum ac salutare beneficium clarius ostendatur; &, quæ gratiæ, quæ laudes ei debeantur, aperte cognoscatur. nam, cum æternus ille Deus, supremus Rex, & omnium rerum parens, probitatis, potestatisq; suæ specimen dare constituisset, molem hanc mundi totius admirabilem diuina quadam, & sibi insita ui ex nihilo creauit: quam excellenti sua sapientia ita digessit, ut eas

ut eas naturas, quæ uidebantur inter se contrariæ, concordi pace, & uinculo infociabili uinxerit, & colligarit; ac terram infimam in media totius operis sede, florum, herbarum, frugum, arborum uarietate uestitam, excelsa altitudine montium erectam, stratam immensa camporum planitie, fontium, fluminum perenni cursu rigatam, & diuersis bestiarum generibus, tam cicurum, quàm ferarum, referatam, collocarit; eam deinde mari cinxerit, in quo tot genera, tamq; disparia piscium, belluarumq; alia submersa, alia fluctuantia, & innatantia, partim etiam ad saxa natiuis testis inhaerentia, cernantur. Aerem exinde mari finitimum adiunxit: qui die nocteq; distinguitur; & modo fusus, & attenuatus in sublime fertur, modo concretus in nubes, humoremq; colligens, terram auget imbribus; idemq; effluens huc & illuc, uentos efficit; annuas frigorum calorumq; facit uarietates; & uolatus alitum sustinet. cuius cum extremitate ultimum æthera coniunxit, summum scilicet, & à nostris domiciliis altissimum, sed qui tenuitate, caloreq; suo finitimum acra ita temperet, ut, quòd uitalem inde, salutarémq; spiritum hauriant animantes, id fieri eius beneficio ac munere intelligatur. Has autem naturas extrema ora, & quasi quibusdam mundi finibus circundedit, atque coercuit, cæli uidelicet complexu. in quo quis non miretur tot formas astrorum igneas, eorumq; cursus? ex quibus Sol, qui sua magnitudine terram multis partibus superat, dum circum eam ipsam uoluitur, modo ortu, & occasu suo diem noctemq; affert, modo accessu & recessu frigora, caloresq;, & ea duo tempora, quorum alterum hyemi senescenti, alterum æstati adiunctum est. Luna uero spatiis mensuris annuos Solis cursus consequitur. Quid dicam de ceteris quinque stellis, deq; earum admirabili motu, quæ falso uocantur errantes? nihil enim errat, quod suo certo ordine conseruat progressus, & regressus, reliquosq; motus constantes, & ratos. Atque hæc omnia cum rerum cunctarum ille sator & creator Deus hominum causa creauerit, ad extremum

tremum hominem ipsum finxit, qui mundum, & ornatum istum suspiceret, atque contemplaretur, eiusq; opificem admiraretur, ac ueneraretur: eumq; hominē sui perquam similem fecit. nam & corpus eius ita condidit, ut neque morbis, neque senectute affligeretur: & animum iustitia, ueritate, pietate, misericordia, sanctitate, omni denique uirtutum genere ornauit. quem, cumulatū tantis muneribus, in amœnissimo deliciarum horto, uariis arborum generibus consito, collocauit. Sed, cum inter alias arbores ea etiam numeraretur, quæ uitæ ac scientiæ boni & mali dicebatur; ceterarum fructibus ut uesceretur, ei facile permisit; ab hac una abstineret, graui proposita pœna, interdixit: futurum enim, ut, quocunque die gustasset fructum eius, morte moreretur. at ille, tantæ felicitatis impatiens, cum nudus nec algeret frigore, nec æstualet calore, nec uictus penuria maceraretur, morborumq; nullam pestiferam uim experiretur, ut pote qui perpetua minimeq; interrupta incolumitate frueretur, à muliere, uitæ socia, quam serpentis astutia seduxerat, impulsus, ausus est uxorios affectus diuino edicto præferre, fructumq; tanta pœnæ cōminatione uetitum gustare. nec mora; gustato pomo particeps quodam modo immortalitatis corpus, delictum pœna sequente, morti fit obnoxium: id quod etiam Sibylla diuino afflata spiritu cecinit in illis carminibus:

Ἀνθρώπον πεπλάσθαι θεὸς παλάμαις ἐνὶ αὐταῖς,

ὄντε πλάνησεν ὄφιν δολίως ὅππῃ μοῖραν ἀνελθεῖν

Τὸ θανάτου, γινῶσιν τε λαβεῖν ἀγαθοῦ τε, κακοῦ τε.

Nec sola morte multatur ob diuinæ legis inobedientiam, sed multa uariaq; malorum agmina turmatim hominem inuaserunt, quæ corpus animumq; assidue infestarent, atque affligerent. ita, dum Deo similis esse temere affectat, miserimus ille humani generis auctor in fœdissimam deuoluitur calamitatem; dum boni à malo discrimen cognoscere studet, nobilissima sua scientia, quæ præcellens parum ab angelis aberat, exuitur, innocentiae ornatu spoliatur, pro
faustus

faustis infaustas uoces execrationesq; audit: quarum uires etiamnum quotidie cum magno nostro malo experimur: ex patria in exilium; ex solo uberrimo in terram sentes, tribulos, lolium, atque id genus alia ferentem, uterque pellitur, amarissime sensurus quantis bonis exciderit, quantas uicissim in ærunas miser inciderit. sed, ut est diuina iustitia benignitate magna semper temperata, non tulit Deus eos diutius his malis conflictari; sed, miseratione ductus, uiam rationemq; inuenit, qua in amissam bonorum possessionem restituerentur; & ex crudeli dominatu, teterimaq; seruitute in libertatem pristinam assererentur. statuit itaque ferendas inimicitias inter serpentem, & mulierem: &, cominutum iri serpentis caput à femine mulieris, promittit: atque hoc quidem semen est seruator ille noster Iesus Christus: de quo læta canit Ecclesia, Paruu- lus datus est nobis, & filius natus est nobis. At illi, erecti hac spe, confirmatiq; ad procreandæ sobolis curam sese dederunt: quæ quidem late propagata, quasi non sensisset, quantum damni temeritas parentibus ipsis primum attulisset, à summo rerum omnium opifice ad perennem humani generis hostem rursus turpissime defecit, eiq; se in miseram seruitutem prorsus dedit. ergo indignatus Dominus, uelut pœnitentia humani generis conditi ductus, delendum id omnino, ac funditus tollendum iudicauit. quis porro est, cuius aures eluuio illa totius pene naturæ interitus effugiat? quis illam ignorat aquarum uim, quæ nulli ætati, nulli sexui pepercit? & tamen ne tunc quidem ille misericordiarum pater sui oblitus est, sed recordatus fœderis, quod iam pepigerat, promissiones suas uoluit ratas esse. quare per Noe, uirum sanctum, eiusq; filios, quos in arca solos seruauerat, genus humanum denuo curat instaurari. quorum suscepta proles, ut sunt humanæ res, quæ semper in deterius labuntur, neglectis maiorum suorum exemplis, Deiq; beneficiorum immemores, in omne nefarium scelus atque impium prorupit. proinde sator ille & conseruator rerum

O omnium,

O R A T I O

omnium, ut, quoquo modo fieri poterat, benignitatem suā hominibus testatam relinqueret, Patriarchas, viros summos, misit, uitæ innocentia pietateq; præstantes, qui non oratione tantum, sed exemplo etiam errantem hominum turbam corrigerent, & ad veri Dei cultum reuocarent. At, crescente in dies improbitate hominum, cum ne hos quidem peruersa multitudo audiret, mutata ratione elegit ille, qui cuncta condidit, ex omni hominum confusa congerie gentem peculiarem, quæ sibi dilecta in primis caraq; foret: eiq; Mosem, uirum optimum, atque sapientissimum, præfecit, qui auctoritate regeret, ac morum sanctitate ad puram religionem, iustosq; supremi numinis honores inuitaret. quæ tamen & ipsa ingratisima continuo reperta est. nam, cum plurimis maximisq; beneficiis eam ornasset; grauissima Pharaonis seruitute liberasset; Aegypto eduxisset; dux ipse itineris, nube circundatus, maria aperuisset; hostium copias cum ipso imperatore demersisset; in deserto denique eam pauisset, atque saturasset: tamen, dum Moses in monte Sina legem ab eo accipit, ipsa, neglecto uero & immortalis Deo, ad insanum idolorum cultum declinauit. columnam enim erexit, cuius superiori parti uitelus infidebat aureus, Apim Aegyptium referens, quæ ludens, choreasq; ductitans ebria dissolutaq; turba adoreret. missas facio frequentes eius obsecrationes in Mosem, & furiosos conatus, in ipsum terrarum, marium, cælorumq; dominum, & Regem rerum cunctarum: ut minime mirandum sit, si ex sexcentis millibus, qui ex Aegypto discesserant, duo tantum capita promissa ditione potirentur. tantis ac tot suppliciis hæc gens à Deo lacepsito grauer est affecta. Ceterum Deus, intelligens, quid fides, quid lenitas, beneficentia, immensa denique sua postularet bonitas, quam populi istius rebellionem contumaciamq; bene cognitam atque perspectam iam haberet, qui salutare suæ legis iugum ab eius ceruice toties excussum animaduertisset; complures tamen adhuc mittit uates, innocentia pietateq; insignes,

inſignes, qui populum errantem à ſcelere, atque ſordibus flagitiorum reuocarent, & ad nouum uitæ genus, ſuperiorum delictorum uenia petita, inuitaret: quos ille non ſolum ea, qua debuit humanitate, non accepit, ſed uariis affectos cruciatibus, atque ſuppliciis per ſummam crudelitatem excarnificauit. Poſtremo, id quod omnem benignitatis caritatisq; cumulum exuperat, unigenitum filium ſuum, ipſam patris ſapientiam, diuinæ maiestatis conſortem, de cælo labi iuſſit, qui non ſolum eius populi, ſed gentium & nationum cunctarum dux, doctor, ſeruatorq; foret. intellegebat enim, homines eius uoluntati atque præceptis obtemperare nullo modo poſſe, cuius inimici nascerentur, niſi ratio inueniretur, qua gratiam, amiſſam primi parentis culpa, recuperarent. inuenit rationem pater optimus, atque miſericors: at quam rationem? filium unicum cælo demittit: Deum forma hominis induit. qui pati non poterat; ei omnia perpetienda, æſtus, frigora, famem, ſitim, & ceteras id genus accerbitates, ſtatu-
uit. o infandam bonitatem, o clementiam uere diuinam, o liberalitatem ſempiternæ mandandam memoriæ, & omnium ſermone celebrandam. Magnum erat ſane, & honorificum, populo, quem ſibi delegerat, præcipue fauere, eumq; omnino ſaluum uelle: at pro iis, qui deſtituti proſuſ, & ſine Deo putabantur, & ad quos non fœdus, non oracula, non leges pertinere uidebantur, pro iis, inquam, filium unicum de cælo in terras mittere, ſerui perſonam imponere, duriffima quæque toleranda ei proponere, hoc uero non terreſtre, non humanum, non regium, ſed cæleſte, immortale, ac diuinum fuit. De hac gentium ſalute cū alii prophetæ multa, tum Dauid uates illud cecinit, ubi Chriſtum cum patre facit loquentem: Conſtituiſ me caput gentium: populus, quem non noui, ſeruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. Huc faciunt & hæc ſane uerba: Venio colligere omnes gentes, & linguas: & ueniunt, & uidebunt claritatem meam: & mittam ſuper eos ſignum: & mittam ex

O R A T I O

his conseruatos in gentes, quæ longe sunt, & non audierunt gloriam, & nunciabunt claritatem meam in gentes. Sed, ut ad rem redeam, oportuit hunc Dei filium, qui ante cælos conditos una cum patre regnabat, hominē fieri carnemq; induere, ut homini, cui ducem & doctorem se destinauerat, similis esset, & humanæ infirmitatis sensu afficeretur. non enim, inquit Apostolus, habemus pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentandum per omnia per similitudinem absque peccato. Ita tamen homo factus est, ut simul diuinitatem coniunctam humanitati retineret, mediam quandam gerens inter Deum & hominem naturam, spiritu Dei filius, hominis carne factus. Verum, quia diuinum hunc ortum, orbi terrarū salutarem, plurima prædixerunt uatum oracula, operæpretium erit fortasse pauca ex multis recensere. Solomon multo ante ad hunc cecinit modum: Infirmatus est uterus uirginis, & accepit foetum, & grauata est, & facta est in multa miseratione mater, & uirgo. Huic dissimile non est, quod gratulabundus exclamat Esaias: Ecce uirgo concipiet, & pariet filium, & uocabitur nomen eius Emanuel. & alibi: Ipsi autem non crediderunt, & exacerbauerunt spiritum sanctum, & conuersus est eis ad inimicitiam, & ipse expugnauit, & recordatus est dierum seculi, qui suscitauit pastorem de terra ouium. quis autem hic futurus sit pastor, alibi declarat dicens: Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet saluatorem. ego enim Dominus Deus creauit eum: idem homo, idem uere Deus extitit: diuina uirtus in operibus eius eluxit: hominem arguit humana imbecillitas, & fragilitas. Id ita esse, apertissime testantur prophetarum oracula de diuinitate eius concionantes: Fatigata est Aegyptus, & negociatio Aethiopum, & Saba uiri alti ad te transgrediuntur, & tui erunt serui, & post te ambulabunt, iuncti compedibus adorabunt, & te deprecabuntur: quoniam in te Deus est, & non est alius Deus præter te: tu enim Deus es, & nesciebamus, Deus Israel saluator. Hieremias

ita

ita de natura humana; Et homo est, & quis cognouit eum? rursum Esaias: Et mittet Deus eis hominem, & saluabit eos, indicans sanabit eos. Nec alienum est ab his, quod consultus Milesius Apollo, Christus Deus ne, an homo fuerit, respondit:

Θνητός ἐν κατὰ σάρκα σοφός γερατόδεσιν ἔργοις,
 Ἀλλ' ὑπὸ χαλδάων κριτῶν ὅπλοις συλληφθεὶς,
 Γόμοις, καὶ σκολοπεύσει πικρὴν ἀνέτληκε τελευτήν.

quo sane responso, ambigue prolato, uerum obscure expressit, astute ad imposturam uera falsis cōmiscens. Ex his itaque liquide constat, seruatorem nostrum, non semel piis uiris, ad spiritus libertatem anhelantibus, promissum, de uirgine natum, tum ut æquitatem & iustitiam caelestem homines doceret, tum ut interitu suo nos à morte, cui additi eramus, uindicaret, uitam ab inferis excitatus repararet, de diabolo atque peccato triumpharet. Explicauī causas diuinæ liberalitatis, & salutaris huius ortus, quo terrarum orbis redemptus est. restat, ut non nulla, quæ ad hunc locum faciunt, ex sacratissimis oraculis attingam. Natus est Christus, posteaquam Iuda regno spoliatus est: id quod oracula diuina fore prædixerant. Non auferetur sceptrum Iuda, & dux de femore eius, donec ueniat qui mittendus est; & ipse erit expectatio gentium. Cum Cæsar Augustus imperium Romanum obtinebat, orbe terrarum pacatissimo, quæ res non sine diuino consilio uidetur contigisse, ut eo tempore Christus, uerus monarcha, nasceretur, quo cunctæ gentes unum Augustum Regem agnoscebant, plurimum tamen inter hunc & illum interfuit. hic ui & armis subiectas sibi nationes retinebat: ille non ui, non ferro, non sanguine, sed summa lenitate, assidua beneficentia, et saluberrima doctrina Euangelii allicit mortales uniuersos. illius potestati, quò Romanorum arma penetrare poterant, ibi tantum obtemperabatur: huius auctoritati ac nutui omnia parent atque obediunt. Illi parta pax externa, et ad tempus: hic pacem animis, & germanam ac perpetuam præbet tran-

tranquillitatem. ille demum ne felicitatem quidem istam, caducam, & fragilem, uel sibi, uel aliis præstare poterat: Christus uenit hodie, ut, præter terrena hæc commoda, ad cælestis etiam uitæ beatæq; societatem suos omnes inuiteret. Natus uero est in ciuitate Bethleem: de qua Micheas uates multo ante cecinerat. Et tu Bethleem terra Iuda nequaquã minima es in Principibus Iuda: ex te aut prodibit dux, qui regat populum meum Israel. Matrem habuit Mariã, ante partum, (dictu mirandum) & post partum uirginem: Iosephum nomine tenus patrem, utrumque profectum ex genere Dauidis, qui, præter Abraamum, illustre huius ortus acceperat promissum. is in sacrosanctis suis carminibus diuino numine plenus ita uaticinatur: De fructu uentris tui ponam super sedem tuam: disposui testamentum electis meis: iuraui Dauid seruo meo usque in æternum: præparabo semen tuum: tunc locutus es in uisione sanctis tuis: dixisti, Posui adiutorium in potente, & exaltaui electum de plebe mea: inueni Dauid seruum meum: oleo sancto meo unxi eum: semel iuraui in sancto meo: si Dauid metiar: semen eius in æternum manebit. Hoc est igitur promissum semen orbis terrarum seruator, doctor cælestis, dux errantium in tenebris, medicus corporum, & animorum ægrotantium, ac de salute sua desperantium. Primi parentis culpa uitam amiseramus: eam nouus hic Adam nobis restituit. eduxit Moses Iudæos ex Aegypto: noster hic dux, quem referebat ille, ex istis terrarum crassissimis tenebris, miserisq; nos educit. liberauit ille Iudæos seruitute Pharaonis: liberat hic nos crudelissima diaboli, atque peccati seruitute. atque ille seuerus legislator fuit: comis hic, & facilis. accepit à Deo ille legem: hic tulit de cælo secum. illius denique doctrina non innata ei, neque insita, sed assumpta erat, & aduenticia: in hoc doctore nostro sunt reconditi thesauri omnes sapientiæ, atque scientiæ. ille, aneo serpente erecto, sanabat corpora, tantum quos serpentes momordissent: hic noster nobilissimus, atque diuinus medicus, cæcis uisum, furdis

surdis auditum restituit, pedibus captos ambulare fecit, le-
 prosos mūdauit, mortuos excitauit, animos denique sanauit
 eorum omnium, qui, ex morfu serpentis diaboli, grauissimo
 mortiferoq; morbo urgebantur. Noctu nascitur Christus
 in præsēpi, inter iumenta, inter pastores. Attendite, quāso,
 humilitatem admirandam, quæ ingentem seculis omnibus
 stuporem afferet. Noctu nascitur Sol iustitiæ; ut tamen no-
 ctem istam, densissimamq; peccatorum caliginem radiis at-
 que splendore suo illustraret. non sequitur ille lucem: fu-
 git ambitionis, & honorum auram: nascitur pauperrimus
 cunctarum rerum conditor, & Regum Rex; ut regno cæ-
 lorum nos ditaret, demonstraretq; non caduca ista & terre-
 na, quæ nos putamus esse ueras diuitias. nascitur inter ab-
 iectos pastores; ut nos doceat, statum & conditionem istam
 hominum gratissimam sibi esse. Nonne Abel, non Abra-
 am, Isaac, Iacob, duodecim illi Patriarchæ, Moses, atque
 Dauid pastores omnes fuerunt? & tamen, quid Deo gra-
 tius, quid acceptius his fuit? humilibus & abiectis homini-
 bus potissimum se Deus manifestat: his lætum in primis
 Euangelii nuncium offert. prudentia, & sapientia præstan-
 tibus absconditur, paruulis & contemptis reuelatur: de-
 trahit potentes de solio, euehit humiles, & collocat in al-
 to dignitatis gradu. adeo mouet eum, adeo delectat hæc
 uirtus. itaque infanti Christo, in tanta rerum inopia humi-
 litateq; nato, Angeli de cælo delapsi, Gloria in excelsis deo,
 in terris pax, in hominibus bona uoluntas, canunt. eum ut
 colerent, ab Oriente usque sapientes ueniunt; ei aurū, thus,
 mirrham offerunt, munera quibus & diuinam maiesta-
 tem, & regiam potestatem, & humanam eius fragilitatem in-
 dicarent. de eo Esaias uaticinatus est: Paruulus natus est
 nobis, filiusq; datus est nobis: & factus est principatus su-
 per humerum eius, & uocabitur nomen eius admirabilis,
 consiliarius, Deus, heros fortis, pater futuri seculi, prin-
 ceps pacis: multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit
 finis: super solium Dauidis, & super regnum eius sedebit,
 ut confirmet illud & corroboret in iudicio, & iustitia abhinc
 usque

usque in æternum. Hic tantus talisq; Rex generis humani, quod perditum iam erat, misericordia commotus, & amoris maxima impulsus, ui, non dubitauit, abscondita diuina & immortalī maiestate, ad nos descendere, mortalem & caducam induere naturam. Deus homo nascitur, ut homo filius Dei efficiatur: in terras ille delabitur, ut hic sublimis ad cælum efferatur: fit ille uilis, & abiectus apud homines, ut clarus & gloriosus apud Deum reddatur. quas igitur ei gratias agamus? quæ unquam dignæ tantis beneficiis poterunt inueniri? quæ laudes pro magnitudine tantorum meritorum excogitari? non hominum sane, non est mortaliū, uel gratias agere, uel laudare Deum pro tanta liberalitatis dignitate. cælestem sapientiam, diuinam eloquentiam rei huius magnitudo postulat. quæ quoniam in nobis non sunt, quæ saltem sunt, hæc animis libentissimis, quæ maxima possumus alacritate, ei tribuamus: immensam patris bonitatem, & clementiam grātissima memoria recolamus: filii erga nos caritatem extollamus: salutiferum eius ortum celebremus: laudes, atque uirtutes in perpetuum prædicemus: in primis uero fidem tanti ducis & auspicia sequamur: summum hunc doctorem, atque legislatorem audiamus: præceptis eius pareamus: morum sanctitatem, quantum est in nobis, referamus, atque exprimamus; ut, cum ad tantæ spem hereditatis, filii Dei facti, uocati simus, peccatis moriamur, iustitia uiuamus; diabolū auersemur, Deo seruiamus; immundæ carnis fugiamus illecebras, sanctissimi spiritus gratiam amplectamur. Non est amplius, qui nostra imbecillitas nos deterreat. natus est nobis dux, fortitudinis, & omnium uirtutum fons, atque origo: qui sui nos uirtute spiritus confirmabit. uiuat modo in nobis, regnet in nobis: sit nostrarum rationum, omnium consiliorum, actionum dux, & moderator Christus. ita demum fiet, ut, terrenis exuti spoliis, & grauissimo carnis onere deposito, ad cælestem beatamq; sedem leues hinc euolemus; ubi, cum Deo, & Christo indissolubili caritatis uinculo deuincti, regnemus in æternum, & in illa maiestatis gloria, uera ac perpetua felicitate læti perfruamur.

O V A M, uiri Academici, admodumq; difficilem, atque arduam mihi à uobis commissam esse prouinciam intelligo. placuit enim uobis (quorum mihi est auctoritas antiquissima) ut ea de re uerba faciam, quæ, si ueritatem spectemus, laudem assequitur; sin (quod interdum accidit) male cesserit, uere tunc uituperanda, omniq; ratione uidetur esse uitanda. nihil enim neque beatius optimo coniugio, neque durius, aut ærumnosius aduerso. Atque in hac difficultate, quæ mihi ratio sit incunda, quid plane sit agendum, haud equidem satis dispicio. Quantum enim iis attulero uoluptatis, qui libero lectulo frui cupiunt, eaq; solitudine quidquam negant esse iucundius, tantum iis præbebo mæroris, qui se matrimonii uinculis obstrinxerunt: admirationis porro non minus apud eos excitabo, qui coniugium nondum nouere, nondumq; genus illud uitæ subiere, quod in summo sæpe discrimine cum coniuge traducitur. Mouet etiam illud me non mediocriter, quod hoc argumentum, atque hæc oratio facile me in odium, offensionemq; sexus muliebris poterit adducere. sed rursus hoc incommodum non nihil ea ratione leuari posse sperandum est, quod ego non dedita opera, neque iudicio meo, sed iussu uestro, quibus in omni re morem gerere animum induxi, aggressus sum ad hæc dicenda, quæ fortasse alienos à coniugio in sua sententia confirmabunt, reliquos autem, si qui nondum uxorem duxerunt, à ducenda deterrebunt; maritos uero ita afficient, ut, in quo latari mirum in modum deberent, in eo ipso maxime pœniteat, assiduaq; forsitan molestia contabescant. Neque uero me latet, nihil hic esse non à peritis antea tractatum. quod si quæ sunt cum matrimonio coniunctæ curæ, animiq; acerbitates, eas nimirum iis, quibus totum diem cum uxore conterere necesse

P cesse

O R A T I O

celle est, notiores esse, quā mihi, qui mei iuris adhuc sum, & à me ipso tantum pendeo, meoq; arbitrato uitam duco. ueruntamen, quantum cogitatione consequi licet, quantū legendo pēdiscere, quantum etiam à uobis ipsis non paucis cognoscere datum fuit, quos audire libenter atque accurate soleo, satis uideo me multa collegisse uestris auribus non indigna, uera fortasse, aut eiusmodi saltem, ut speciem ueritatis praeferant. Agendum, inquam, est nobis de matrimonio; & ut ordinem sequamur eum, quem nobis ratio proponit, ortum eius à fonte repetemus; ut, principiis cognitis, reliqua facilius innotescant. Deinde coniugium ipsum examinabimus; & omnes eius partes omni studio atque industria perscrutabimur: quibus facile patebit, nihil esse animorū trāquillitati magis aduersum, nihil ad praeclara studia incōmodius: nihil contra uita cēlibe nobilior, ac praestantius, nec ad laudabilia quæque praestanda quidquam accōmodatius, eamq; felicitatem (si qua potest homini contingere) in hac una re esse constitutam. Vt igitur ab eo principio ordiamur; satis constat, omnes mortales in aliquem finem intueri; quo proposito, in actiones incumbunt. hunc autem ultimum finem uno ore omnes & appellant, & consentiunt perpetuitatem esse. in ea enim propagationem contineri contendunt, tanquam praecipuum uitæ nostræ scopum. Ad hunc enim cum excellens illud praestantissimæ mentis numen summum atque sempiternum, quem Deū, quem perennem uitæ fontem, uniuersiq; conditorem & opificem ueneramur, & colimus, huius mundi diuinum atque praeclarum opus mirabili quodam ordine ac sapientia esset architectatus; suæq; sapientiæ opes communicare, & in quamplurimos diffundere statuisset; hominem, æternæ sapientiæ consilio, quod ab initio operis destinaret, ex limo terræ effinxit hac potissimum ratione; primum, ut domicilium haberet, in quo & corpus uariis terræ opibus, quas largiter omni animanti suppeditat, aleretur, & animus ex tanta rerum uarietate multa colligens proprio animi pabulo, quod

lo, quod in rei uidendi ratione situm est, sustentaretur: deinde, ut tanti operis series hominum posteritate aliquo modo firmaretur; feminam ex ipsius uiri latere creauit, eduxitq; ut ex ea plures homines cuiuscunque sexus nascerentur, fieretq; propago in dies amplior, & illustrior. Hanc inquit fuisse præcipuam hominis institutionem, hoc primum humanæ conditionis initium, & hanc originem: in qua tum nihil agnosci, nisi inclytum, aut excelsum, tum uero omnes illuc fatemur actiones uitæ esse conferendas. Sed cum, quid humanæ uitæ conueniret, prima illa; quæ de latere prodierat, parens omnino negligeret, uerâq; rationis instituta omitteret; imperio summi Dei, & optimi omnium bonorum largitoris neglecto, cuius benignitate fuerat in lucem edita, hostis peltiferi consilium secuta, uirum ad illas arboris exitiosas, funestasq; epulas traxit. quo miserabili fato, cum à Deo optimo maximo descuisset, nec ipsa sola cum homine socio corruit, sed uniuersam posteritatem infinitis miseriis inuoluit, ac morti deniq; obnoxiam reddidit. Hinc satis apparet, quantum damni, quantum calamitatis nobis primæ mulieris captiosa societas attulerit: sine qua nullum esset in homine uitium, quod rationem perturbaret, aut ullas menti nostræ tenebras offunderet: immo omnium scientiarum participes essemus, omnium rerum causas nosceremus; ac uoluntatem nulla necessitate deinctam, nullaq; perturbatione impeditam haberemus. Ac, si quis uestrum obiiciet, prioris incitam parentis nullam asserre causam spernendi coniugii potuisse, neque propagationi humani generis quicquam aduersari; sed ea tantum nobis proponi debere, unde nostra omnium perpetuitas, atque perfectio pendet: primum illud requiro, quid huic perpetuitati, perfectioni ue conueniat; an ut unusquisque cum una uxore sibi tantum uiuat, ea lege nouissima, qua instituere atque educare unumquenque suam prolem iubetur; an potius seruet legem eam antiquissimam & sanctissimam, à summo æternoq; Patre latam, cre-

O R A T I O

scite, & multiplicamini, & replete terram? Quoniam, si ea lex docuit, quæ homini ad humanum genus propagandum peragenda sunt: prohibebit contra ea omnia, quæ aduersari ipsius legis instituto poterunt, ut infœcunditatem, atque eius generis alia, quæ insunt ad sterilitatem naturæ, ne propago libere suam sobolem producat. Iccirco lex Moisaica sterile coniugium execrabatur: atque, ob id à communibus aris quosdam submotos, legimus; nempe, quòd, tanquam inutiles, & sibi duntaxat uiuentes, genus humanum nulla sobole augere, terramq; implere nequirent. Hinc uero ueteres de cæli pudendis à Saturno falce abscissis, & in mare deiectis, sententiam præsetulerunt à diuinis literis nō admodum alienam: Deum quippè omnium species conformasse; moxq; præcepisse, ut coniugio quæque suo crescerent, replerentq; terras. id quod & plerique philosophi dixere, rerum semina cælitus delapsa, tempore quæque suo coaluisse; inde ad eas propagandas naturam usum Veneris indicasse. Iam & Osirim Aegyptii suum, de quo sæpe alibi, humana effigie, pudēdis obscænius excitatis, faciebant, inde generis nostri causam, (Sol enim Osiris) & per quem capite gestabat calathum, educationis beneficium significaturi. Quòd si ita recte dicitur, procreandi causa inductum esse coniugium: ea erit naturæ uis, ea mens ratioq; coniugii, eaq; nostræ uitæ omnis ad propagationem formanda regula, qua Sophocles aiebat nothum tantundem ualere, quantum legitimum: quoniam omne, quod est genuinum, legitimam habet naturam. licet enim nothorum genus nomen habeat satis turpe, natura tamē cum altero æquale est: ac frustra mortales sibi cauent à nothis filiis generandis. quisquis enim bonus fuerit, eius natura non corrumpitur nomine. unde prisca illi Arabes inter ceteros felicissimi prudentissimiq; habiti sunt; apud quos non nisi uxores communes habere, concessum cuiquam erat. idem & obseruasse Trochonitas, atque Spartiatis legimus. Quapropter Plato in libro de rep. censuit inter reliquos ciuitatis ordines, & commoda,

commoda, mulieres omnes omnium esse communes, nullamq; priuatim alicui adhaerere, ac rursus communes filios, neque patrem filium suum nosse, neque filium suum agnoscere patrem, arbitratus maximum esse bonum, mulieres esse communes, communes esse filios: nam uitae communio stabiliorem amicitiam reddit. censuit enim nullum perniciosius ciuitati malum esse, quam quod eam diuidit, & ex una plures facit. aliter tale quid proueniret, meum scilicet, & non meum: ac de alieno eodem modo. Quin immo uoluptatis dolorisq; communionem statuere, conducibile fore arbitrabatur, eo quod ciues omnes maxime ex earundem rerum accessu, uel decessu pariter gaudent, & dolent. Apud Indos autem si quae forte uxores infaecundae reperirentur, has uoluptatis explendae tantum gratia ad certum tempus alebant; faecundas uero ad augendam prolem summo honore, summaq; ueneratione perpetuo prosequerantur. Hinc ad tantam multitudinem excreuerunt, ut eos breui quinque millia oppidorum habitasse prodatur. quod hodie apud Turcas, atque circa Boristenem populos obseruari uidemus. Nos uero quam acerbè reprehendendi? quā pœna corrigendi? qui diuinum beneficium haudquaquam agnoscetes, illisq; sanctissimis naturæ principiis, quæ ad sobolem gignendam tributa sunt, peruerse utentes, nostra dementia, nostro inquam malo, in eam perniciem infelicitatemq; unius mulieris culpa incurrimus, à qua uix mortui liberamur. Hinc nuptiales leges non bene conditas esse nemo inficiabitur. præstat enim, ut aiebat Euripides, hominem felicem quamplurimas uxores ducere, si modo uictus domi suppeteret, ut malam tandem expelleret foras, bonam uero sibi seruaret. Qua quidem in re illa nobis prima offertur infelicitas, quod multo iniquiore, multoq; deteriore conditione in optionem uxor uenit, quam iumentum, aut aliud quippiam, quod possidetur. nam, siue uestimentum, siue agger, aut equus, siue canis, siue quiduis aliud tibi comparandum aut emendum sit, probandi nunquam negatur facultas

cultas, immo experiendi largissime potestas cōceditur. quæ tamen si quando empta nobis forte aliqua ex parte displicere cœperint, uenundari denuo, donare, aut saltem permutare, aut abicere denique licet: uxor uero quæ futura est, quæ non nisi morte separari potest, tum cum desponsatur, cum uix per transfennam, apud Italos præcipue, uidere nobis permittitur; quæq; obuenerit, sit quantumuis improba, fatua, deformis, omniq; malorum genere cooperta, comminaculataq;, necessario retinenda. Cetera quidē omnia legis subsidio, citra fraudem dolumq; emuntur: uxor ne millesima quidem sine fraude ac dolo in perpetuum datur. iccirco apud Taxillos, Asiæ populos, sancitum erat, omnes puellas, antequam nubarent, à suis in forum magna pompa, tubis clasicisq; procinentibus, debere produci, atque ibi confluente multitudine primum posteriora corporis humero tenus, deinde anteriora inspicienda, ei, qui ad puellam accessisset, denudabantur. qua re peracta, cui potissimum uiro placuisset, uirgo nuptui tradebatur. Noti sunt humanissimi Gallorum omnium mores, qui consuetudinem & familiaritatem studio colunt, ut honori sibi ducant, quòd adueniens hospes uirgines, atque etiam uxores osculo adhibito salutauerit, & in amplexum acceperit, & in gremium sibi asidere iusserit. Nam & apud Romanos olim licebat obuias quasque mulieres excipere osculo. quod ideo Cato institutum tradit, ut explorarent, an mulieres temerum olerent. capitale enim erat Romanis feminis uinum bibere. Apud Lacedæmonios oscula non concessa modo, sed etiam instituti ludi, propositaq; præmia iis, qui seniores lepidius suauarentur. Nisæorum id inuentum, & à Megarensibus in honorem Diodis obseruatum. Nam & illæ Romanorum exosculationes, ut femineo generi honos haberetur, sancitæ sunt, ut apud Plutarchum legitur in libro de claris mulieribus: nempe quòd, Troianis in Tyberim inuectis, Roma quædam nomine, inter mulieres classe aduectas nobilis, auctor fuit ut classis absumeretur incendio; unde co-

acti

acti sint ibi sedes ponere : quod cum illis feliciter successisset, eius generis præmia mulieribus detulerunt, quæ præclari beneficii memoriam prorogarent. Assyrii uero primores ciuitatis triumuiros constituebant, appellabanturq; nuptiarum præfecti. ab his autem puellæ nobiles per mutuas exosculationes in forum productæ, sub præconis uoce omnibus adstantibus denunciabatur. Ita antiquitus apud has gentes eæ tantum nuptiæ felices, beatæq; existimabantur, quæ palam, coramq; omnium oculis proponebantur. Nos uero Itali, ubi occulto hæc transigi consueuere, sæpissime in laqueos incidimus, adeo ut una uxor uix à nobis duci possit, quin aut strumosa, aut clauda deprehendatur, aut fuco colorem, aut lino cæsariem, fictitiis uel capillis, aut grandioribus crassioribusq; suberibus corporis proceritatem mentita; alia superba; alia iracunda; alia fœda; alia fœtida; alia ægra; alia morosa; alia quæstus gratia matrimoniū corrumpit; alia, cum peccauerit, multas morbi sui uellet habere socias; alia alio uitio laborans; nulla insigni quapiam uacat nota. Iccirco Simonides aiebat, mulierum mētem seorsum fecisse Deum. nam & aliquam ex sue setosa produxit: huic omnia domi luto inquinata, inornataq; iacent. aliam ex uulpe, omnisciam: aliam aliis præditam moribus, eo quod nunc bona, nunc mala: aliam ex cane, iccirco audere, & omnia scire uelle, unde quaque latrantem, etiamsi neminem uideat: neque omnino compesci à uiro potest, ne si iratus quidem ei saxo dentes excusserit: sed pertinaciter inuisum clamorem exercet. Aliam ex tellure formatam cælicolæ marito dederunt, ad eius damnum, & perniciem infinitam. nam & inepta omnino nullam ad rem est idonea. Aliam ex mari: & hæc interdum ridet, & hilarem se præbet, hoc sane, ut hospes eam domi uidens laudet, ac dicat: Non est profecto mulier ulla melior, quàm ista, inter omnes, neque elegantior. interdum contra & uisu intolerabilis est, & accessu. furit enim usque adeo, ut appropinquare nemo audeat, ueluti canis circa suos catulos, quæ omnibus est tum impla-

O R A T I O

implacida, tum infensa, ac similis in amicos, & hostes. Aliā ex cinere & dofluario asino constituit, quæ uix minis & fustibus adacta tandem omnia facit, & exequitur quæ uiro placent; interim tamen quid furtim deuorat, & quemuis aduenientem suscipit socium. Merito igitur Plutarchus admonendis mulieribus ferulam abhibens, aurem nobis uellere uidetur, ne distichi illius immemores simus, quod toto terrarum orbe celebratissimum est:

Nux, asinus, mulier simili sunt lege ligati.

Hæc tria nil recte faciunt, si uerba cessent.

Aliam ex mustela creauit. hæc à uenereo complexu aliēna est, & præsentem maritum fastidio habet, & furando multum damni uicinis affert. Aliam equus ceruice iubatus genuit: quæ ab omni seruili opere & labore abhorre confueuit, sed comas perpetuo pexas, atque comptas gerit. Aliā ex Simia natam Iuppiter contulit turpissima facie, nulli non irrisam. Ceterum ex apicula, ut quæ sola nihil dignum reprehensione habeat. floret enim eius opera, amansq; cum marito senescit amato, enixa pulchram & celebrem progeniem. eiusmodi uxor optima esset, & pudicissima, sed morsu tandem te necat, ut, si quis in huiusmodi inciderit calamitatem, non nisi in lacrymis & tristitia uitam in perpetuum transfacturum putet. Quid enim, quæso, est ad conditionem hominis durius, quàm noctu diuq; habere præ oculis tam iniquum, tam immane, tamq; fœdum monstrum? Sed hæc cū sint uitia corporis, defectusq; naturæ, leuius tolerari possent, si non ad animi haud minorem corruptelam, peruersitatem, & stultitiam etiam tenderent; cum sint fere omnes omnis generis furoris, & amentię plenæ, supersticiosæ; Zelotypæ, quietis nesciæ, supra modum molestæ, importunæ, atque inexplēbiles, querulæ; nec fere aliud continuo musitantes, quàm, eme mihi hoc, da illud, istud largire, aliud compara, opus habeo flamincolo, calantica egeo, pullam nullam purpuream, nullam roseam, aut saltem uolaceam habeo. quid? neque minus castulam, aut clamidem nobili muliere

muliere dignam, dignam mea, neque minus tua conditio-
ne. Refer, refer, quæso, pessime, cur illa me incedit orna-
tior? cur ista splendidior? non illi defunt mitræ, quibusuis
orientalibus gemmis ornata, non aurea redimicula, non ca-
lantica, serico, auro, & gemmis distincta. limbos gestat illa
purpureos, roseos, iaspideos. ego infelix muriceum uix unū
abs te obtinere possum, immo uix unam quantumuis etiam
uilem cycladem. ea siquidem palla, eaq; mihi tantum uitta
est, quam in ipsa nuptiali cena induisse memini. defessa sane
sum petendo. atque hæc omnia in causa sunt, cur ego non
æque ac aliæ, etiam me longe ignobiliores, color, non æque
commendor. nemo me miseram honore afficit, respicit ne-
mo infelicem, despicior à sodalibus, à uicinis floccipendor,
minoribus derisui sum, contemptui plane omnibus. Atque
hæc non meis equidem meritis, uerum tua, tua, omnium sce-
lestissime, culpa, tua nequitia sustineo. nanque, ut ab aliis
quoque contemnat, ipse me paruipendis, semper uitis in-
simulas, sermonibus, qui extollere deberes, deprimis, ne-
que pro mea dignitate me exornas, non decoras, non ma-
gnificas; ita ut omnes seruam me tuam, non coniugem, pu-
tent. nec mirum, ait. quis enim eam mulierem multifaciet,
aut ipsius honoris ullam habebit rationem, quam maritus
contemnit, minimi putat, infimo esse loco non modo pati-
tur, uerum etiam uult? miseram clamat se, conqueritur
infortunatam, solam se arbitratur infelicem, ceteras omnes
beatas, soli; esse sibi male, aliis uero optime; se solam ma-
lo omine nuptam, infausto desponsatam hymenæo, fini-
stra pronuba ductam, nec nuptam, sed morti traditam la-
mentatur, ac deflet; adeo, ut morbum sis perpetuum in os-
sibus habiturus. Hinc uero ut medici eas febres, quæ ab in-
certis causis paulatim collectæ erumpunt, magis suspectas
habent & timent, quàm quæ manifestas & magnas causas ha-
bent: sic latentes, paruæq; & frequentes ac quotidiana uiri
atque uxoris offensæ magis eos disungunt, & uitæ confor-
tium labefactant. Et licet uoluptates in coniugio aliquæ ap-
- uba 11
Q parcant,

O R A T I O

pareant, non tamen, ut aiebat Antiphanes, incommittatæ accidunt. sunt enim earum comites tristitiæ, & labores. Hic forte aliquis uestrum obiiciet, eos, qui in Olympiis, & Pythiis, aliisque huiusmodi certaminibus uictores euadunt, aut sapientiam, aut quoduis genus uoluptatum sibi comparare student, multas prius molestias, laboresque subire. quapropter honores, præmia, gloria, & huiusmodi illecebræ, quas Deus humano generi constituit, magnos labores, ingentesque sudores necessario requirunt. Profecto si mihi & aliud corpus, quale meum est, accederet, grauis omnino mihi uita foret, si tantum negocium pro ualitudine corporis in dies colligenda, tum pro gloria, celebritateque famæ, ac bene audiendi causa subeundum foret. Quid si uiduam duxeris, cuius mores, uitaque honestissima ab omnibus probetur? fortasse in duriores cruciatum abripiare. Ridiculus est enim arbitrari, quenquam, incensum cupiditate gloriæ, posse uel istis satisfacere, nisi fuerit prorsus anilis, atque imbecillis animi, & huiusmodi feminarum specie implicatus. me uero neque hoc, neque illud supplicium à meo proposito amoueunt. quod si ad inferos tamen abducendus sum cum istis tartareis monstris; non uiduali thoro, sed uirginali implicabor. Mallem ego uitam cum uirgine agere acerbam, & calamitosam, quam intemperatissimæ uiduæ periculo me submittere, eiusque primi uiri memoria noctes & dies cruciari, atque perpetuo animi angore poenas aliorum amentiarum persolvere. Sed audiamus quantum malorum furor hic rebus humanis importet. Primum enim in omni sermone uita sanctos uiros ad cælum usque extollere non desinunt, tum illos laudare, illos prædicare, commendareque; & ut magis ad iram te commoueant, imaginem eorum, si quæ forte (ut sapissime euenit) secum exportarint, semper habent in manibus, eamque in tuis oculis assidue exosculantur: sin minus, nihil secius te præsentem contemnunt, spernunt, negligunt, probri omnibus laceffunt, alios ornant laudibus, felices eas appellant, quibus contigit cum talibus uiris uitam

tradu-

traducere. tum denique apud parentes, apud affines, apud uicinos, etiam apud alienos, si qui forte obuenerint, calamitatem suam deplorant, quòd data sint in matrimonium ignauo homini, cui neque augendi patrimonii, nec opum quarendarum studii quidquam sit. His autem sublati erit aliud, quod etià obiciant, nec cessabunt quo minus omnia scelere nefando, & audacia uiolenta, & cupiditatis incendio deflagrent. quo quidem scelere nullum profecto durius et detestabilius excogitari potest. Sed efficiam, inquires, ut mea hac conqueri non possit. attamen nihil hoc tuo studio profeceris, nihil ista tua diligentia lucraberis. nequaquã enim segnius falso queritur femina, quin audacia durisq; uocibus, inhonestissimisq; conuiciis, omnia magno eius dedecori, incommodo, damno ue confingat, imponatq; uitia, si quæ forte in te fuerint, detegat; commissa à te piacula multa absque rubore exclamet; infecta æque ut facta criminetur: ita ut eam, quam tibi tuarum actionum, sententiarum, uoluntatum, rerum denique omnium sociam comitemq; fidam putabas, inimicissimam, & quasi domesticam hostem experiaris. Nam si forte dabitur, ut tui (licet perquam raro id accadat) flagrent amore, omnes magas, omnes consulet ueneficas, phyltra propinabit, lustrabit thorum omni ueneficio, ut tibi uincula grauiora amoris neccat, stimulosq; acerbiores admoueat, adeo ut, dum aliarum obliuionē menti tuæ afferre festinat, sæpe maniam inducat. Sin uero te habere odio cœperit, ne speres ullo modo amplius cum ea posse uersari. extemplo enim uenena parat, omnes insidias clanculum tendit: nihil omittit, quia aliud semper in te molitur, & agat: nullum denique tam fœdum execrandum ue est facinus, quod ipsa sua audacia, loquacitate, amentia, suaq; impudentia in tuam perniciem non audeat. Fieri enim non potest, quin ea animi furentis elatio maritos omnes iniuria opprimat, ubi primum occasionem nacta fuerit. siquidem hic sexus ad omnia bona imbecillis, ad omnes iniquitates ualidissimus est, nec nisi ad malum, & ad exercendum

Q 2 genus

O R A T I O

genus humanum à natura procreatus uidetur . Non est hoc loco prætereundus sacrificii ueteris mos, ubi masculi uocabulo infontem , & nulla criminis macula notatum intelligi debere autumant theologi , per feminam uero crimen . Cyrillus enim Leuitico homilia prima, siue sit Origenis , ubi agitur de uitulo masculo sine macula offerendo , masculum ait intelligi , qui peccatum ignorat , propterea quòd femina sit peccati symbolum , & ad delinquendum procliuis . Ideo non nulli mulierem speculo figurarunt : in quo scilicet quauis similitudo quædã uiri appareat , eo tamen falsa est , quòd in speculo , quæ læua sunt , dextera , quæ dextera , læua referantur , atque ita ueritati fucus fiat . Pulcherrime igitur in eas Euripides inuehere aliquando solitus , aiebat diram uim esse marinorum fluctuum , & uehementem fluuii , feruentisq; ignis impetum , diramq; esse paupertatem , atque alia innumera , sed nullũ muliebri immanius esse malum . quandoquidem illud neque scribi , neque uerbis exprimi posse constat . Quòd si Deus aliquis mulierem formauit , opificem eum malorum fuisse maximum , poetæ finxerunt : & quemadmodum magna tempestas uentis uehementissimis excitata nihil habet commune cum tranquillitate , ita nec in mulieris animo , uariis nequitiiis , tanquam fluctibus , agitato , cerni potest aliqua mentis honesta , aut tranquillæ similitudo . Nolo equidem hoc loco , uiri Academici , thalami reuelare secreta : nolo cubilis arcana detegere : parco lectulo , parco culcitra , parco ceteris , quæ pudor , honestatisq; ratio proderet uetat . quàm multa signa dederint olim furoris , & amentia , quàm fuerint earum inconsiderata consilia atque turbulenta , quàm facile sua leuitate , nullis incitata stimulis , ad omne facinus moucantur , & à mente , rationeq; deducantur , usque adeo ut neque homines , neque Deos improbitatis ultores credant , satis notum esse puto . Non potuit enim maior furor inuadere Alchmeonem , aut Orestem , quos matrum furia tædis ardentibus agitauere , aut Clytemnestram , Circem , Agrippinam , Fabiam , aut Semiramim ,

ramim, quas furentes, & in maritorum suorum cæde bacchantes, uetustas nobis descripsit. multas enim constat fuisse eò progressas, ut immanissimo furore correptæ, uitam suis eriperent, ut Alcihea Pausaniæ mater, quæ, cum filium Spartiatæ in Tenaro monte domi inclusum fame necare paruissent, primum lapidem ab obstruendum ædium exitum posuit. Quid, quæso, Belidis furiosius? quæ, coniuratione facta, omnes maritos nocte una iugularunt? Hoc etiã Albinas facinus impulit: quas eò progressas iracundiæ ferunt, ut duos & triginta interfecerint. Iam de Thebe, Rosimunda, Lucilla nihil attinet dicere, quas furor crudelissimus ueneno ferroq; ob effrænatam libidinem ad coniugum mortẽ perduxit. Vnde facile apparet, quàm femineus iste sexus immanis etiã in alienos esse consueuerit, cum istæ in uiros suos tã sceleratæ crudelesq; fuerint. etenim qui singula ordine suo colligere uoluerit, cunctasq; simul coniugii misérias exactius supputare, comperiet sane uerissimum illius dictum, qui cum graue maleficiũ insigni aliquo cruciatu optaret afficere, aliis eculeos, aliis cruces, aliis neruos, aliis alia tormentorum genera commemorantibus, is astans, quid here, inquit, hæc leuia tibi, momentaneaq; tormenta memorantur? si cupis illum sacrilegum perpetuas tibi luere pœnas, & immania pendere supplicia, dato illi uxorem. uere profecto, rectissimeq;. quid est enim tota coniugum uita aliud, quàm tormenti genus acerbissimum? Colligite & examine Patres singula: nihil prorsus aliud, excepta illa modica, leui, ac breuissima uoluptate, qua uel bestiis rationis expertibus frui temere licet, reperietis. O extremam hominum demẽtiam, existimantium in istis tam infimæ naturæ muneribus, aut temeritatis & fortunæ ludibris, aliisq;, ueræ dignitatis ornamentum, aut firmamentum gloriæ esse constitutum. quid enim his inanius, quid leuius, quid inconstantius, quid mutabilius? Hic iurgia, lites, contentiones, rixæ, probra, conuicia, suspitiones, odia, curæ, ærumnæ, anxietates, mærores, animi, corporisq; cruciatus,

O R A T I O

ciatus, quales nec in Phalaridis tauro, immo uero quibus nec in inferis apud ipsum Minoem, aut Radamantum duriores ulli possunt inueniri. Ferunt Arrium rectissime respondisse Pacuio, querenti, quod in horto suo funestam haberet arborem, unde prima uxor sese suspendisset, deinde altera, postremo tertia. Miror, inquit Arrius, te in tot successibus inuenisse lacrymas. etenim, per Deum immortalē, quot tibi calamitates arbor illa suspendit. Adiecit, Amice, quæso te, da mihi ex ista arbore quos inferam surculos. adeo existimabat Arrius fortunatum eum esse, cui contingeret ab uxore liberari, sentiens felicissimam hominum uitam fore, si datum esset à coniugio solutos uiuere. Prudenter igitur Hipponactis dictum laudatur; dum inquit binos esse cum uxore iucundissimos dies, alterum quo ducitur, alterū quo mortua effertur. Qua de re narratur & illud Catonis: si sine uxoribus mundus esse posset, uita nostra non esset absq; Diis. Sed, ut idem apud Aulum Gellium, cum illis incommode uiuitur, sine illis omnino non uiuitur, ut merito dici possit, uxor necessarium malum. Sunt enim infinita, quibus animi sæpe in contrarias partes distracti, & à se ipsis dissidentes, aut grauiore aliqua clade perculsi & abiecti, nonnunquam etiam erroribus impediti, à recta ratione deiiciuntur, & quamplurimis sceleribus obruuntur. sunt innumerabiles æumnæ, ingentes dolores, acerbissimi casus, animum assiduo cruciatu lacerantes: quæ quidem possunt eruditi homines deplorare, & iis aut penitus, aut aliqua saltem ex parte remedium afferre: nulla tamen est tanta prudentia, nullumq; tam ualidum ingenium, tanta ue dicendi facultas, quæ ualeat ea mala proferre, aut dicendo consequi, quibus miseri mariti ab istis furiis tartareis conflictantur. Quod si omnia, quibus à principio, & ab ipsis nuptiis oppugnantur, referre uoluerimus; uix integra Iliade comprehēdi possent. Nam ut primum quis nubit, ex libero fit seruus, ex ocioso sollicitus, ex quieto inquietus: uigor paulatim deperit corporis, color emoritur, ora immutantur, pallefcit uultus; uestitus,

uestitus, ornatus, & uniuersus negligitur cultus, informis cernitur, squalidus, languidus, tristis, retunditur sensim omnis animi uigor, ualētudo infirmatur, comitas discedit, abit urbanitas, ioci recedunt, societas negligitur, uirtus quantumuis effera domatur. quod probe callens Antonius Faletus, proauus meus, uir s̄ane suae aetatis egregie sapiens, cum filium Ioannem, iuuenem indomitum, intrueretur, nullam recipientem disciplinam, nulla monita admittentem, nihil aliud à Diis immortalibus precabatur, quàm illi uxorem dari, utpote qui hoc unum tantarum uirium esse experimento didicerat, quod uel ipsas immanes beluas frangere, & ad mansuetudinem aliquam traducere possit. Legerat fortasse homo doctissimus, idem apud Græcos extitisse obseruatum aduersus lupum, qui cum omnes insidias ab eo cuicunque gregi fieri uoracitate insatiabili uiderent, neque illum ullo laqueorum aut armorum genere apprehendere, atque deterrere unquā potuissent, tum sapiētes Apollinem Pythium consuluerunt, quæ potissimum remedia ad tam dirum hostem comprimendum, hominumq; genus à tantis periculis uindicandum essent abhibenda. oraculum editum est, nihil opportunius, fructuosiusq; inueniri posse, quàm uxorem illi dari, ut perpetua afficiatur miseria. Sed iam ad ea, quorum gratia in hanc disputationem ingressi sumus, redeamus. Præsto sunt alia multa, quibus uxor te uerset, quibus affligat, urat, cruciet, enecet. imperare etenim uult, dominari, atque mandare: illum accerere domum, illum exclude: hic caue mihi limen attingat. At seruus est, inquires, socius, uicinus, amicus, consobrinus, frater, pater, mater: ut lubet, inquit illa: nolo limen ingrediatu meum: tanquam te iam olim extulerit, & in eius ditio- nem tua cesserint uniuersa. quòd si tantum rogitare pergas, cur ita uelit; proterue respondet; quia sic uolo, sic iubeo, sit pro ratione uoluntas. Denique amandum est, quicquid amauerit; respuendum, quicquid respuerit. neque enim ab ea rationem exquirere ullam poteris: cum illa non
ipsam

O R A T I O

ipsam modo rationem, sed, quod prope etiam accedere uidetur, penitus ignoret. talem enim mulierem tribadem, quæ uiro dominari omnino uelit, uel quæ maris officium facere non erubescit, per gallinam, quæ cristam erexerit, caudamq; sustulerit, intelligi ueteres tradiderunt. ea siquidem ubi marem (quod non nullæ faciunt) pugnando uicerit, currere incipit, & exemplo marium tentat coitu superuenire, gallinasq; reliquas, ac si rem peragere possit, sollicitat, & saliendo defatigat, cristam, caudamq; erigit, atque ea incedit specie, ut non facile inde sit, utrum mas an femina sit, internoscere. huiusmodi mulierum genus, quæ uirum oderint suum, cui etiam mortem intērent, neque nisi coitus gratia blandiantur, uiperæ antiqui æquipararunt; quæ cum mari copulatur, caput eius ori insertat suo, atque in concubitus conflictu nimia uoluptatis ui superata, capite maris mordicus amputato, maritum extinguit. ita Plinius, Nicander, Galenus, & plerique alii tradiderunt. Quibus uitiis quàm pauca mulieres careant, inde cognosci datur, quòd nec sanctæ præstantissimæq; matronæ ea omni ex parte uacare potuerunt. siquidem Sarra Abrahamo eius uiro adeo molesta fuit, ut primogenitum suum Ismaelem cum Agar matre in arentes exponere solitudines, & in desertas abigere terras, miserrime sit coactus. tanta est enim feminarum proteruitas, tam dura importunitas, ut homini quantumuis constanti, quantumuis sapienti uel parendum sit eis, uel domo penitus abeundum. Est igitur hæc tota matrimonii appetitio perniciosa: euertit enim omnem ciuilem atque domesticam disciplinæ rationem, iuris æquitatem oppugnat, fidei sanctitatem uiolat, amoris & amicitie fundamenta labefactat, atque euertit; animos præterea libertate exuit, formidine infamiae concutit, uariis perturbationibus exagitat, atque furenti libidine ad omne facinus inflammat. Porro has molestias & alia consequuntur nequaquam leuiore, tardiaq; non minus intolerabilia. Cibos enim si quando emeris, qui & suauissimi sint, & iidem facillimi ad concoquendum, nisi tamen palato

lato ipsius placeant, aut erudos ipse deglutire, aut male paratos comedere cogeris. si litigare occiperis, uictoriam despera, quippe quam occidere facilius poteris, quam adducere ut susceptam semel sententiam deponat. quinimmo expugnare, uincere, & obtinere uult omnia, quæ sibi in mentem ueniunt, tanquam singula sua ingenii fertilitate nouerit. sicubi cœnasti, reuertenti præsto est in foribus tãquam Megea, caput quassans, igneum sulphur ore euomens; unde, ait furibunda, pessume uenis? qua cum fuisti? cum qua te oblectasti? cur illam allocutus es? quid res tibi cum ea est? quæ causa sermonum? cur aliam respexisti? cur substitisti? unde hæc habes? quis donauit? quæ largita est? Non tutor ullus curiosior, non pædagogus importunior est. omnia resciscere uult, omnia exquirere: nihil agi se inconsulta, nihil dici patitur: eiq; omnia credere, & morem gerere opus est, aut in alienas terras profugere. Adde, quod sola uult amari, sola commendari; alterius beneuolentiam, sui maleuolentiam uocat; alterius commendationem, propriam ignominiam ducit: quidquid alii concesseris, sibi præceptum arbitratur. Si fœda est, amat; si pulchra, amatur. utrobique periculum maximum; utrobique marito sollicitudo maxima. non enim minus, magis etiam aliquanto custodia eget quæ cunctos amat, quàm quæ à cunctis amatur. Iccirco quosdam Pittaco respondisse ex Aristonis cōmentariis legimus: si formosam duceret, habiturum eam communem; si deformem, pœnam; quoniam quidem nec iucunda amplius ei futura uita esset. quod si pulchram duxeris, non erit tibi pœna; si deformem, & pœnam, & communem habebis. itaque nullo modo malum cauere potes. Quod si pecuniosam duxeris, non uxorem, sed dominam habebis, cuius famulus & seruus efficeris. si nihil adferentem dotis, nihil minus eris seruus. te enim solum duos alere oportebit. Si autem nobilis, est superba, insignia parentum facinora in dote numerat, te serui loco habet, fratribus, amicis, cognatis seruire uult, mirabunda arrogantius imperat. Sin uero inæqua

R lis,

O R A T I O

lis, aut humiliori sanguine nata, nihilominus superba incedit, nec se genere fortunis ue, uerum libidine, cupiditateq; meretur, expleri nescit, modum suis cupiditatibus inuenit nullum; continere eam non facilius quàm Protheum poteris, ne in mille se formas mutet, mille assumat facies. Quòd si feminarum cupiditas turpis est; sequitur, ut ipsa quoque femina turpis habenda sit. neque enim ea res honesta est estimanda, cuius appetitū inhonestum esse constat. est enim tum pestilens & exitiosa, tum insatiabilis & infinita, nempe cuius nec ardor ullo modo restingui, nec impetus ulla ratione coerceri potest. Nec modo singulos maritos amentes & insanos efficit, sed uniuersum hominum genus exagitat, & omnia humanæ societatis iura peruertit. Ex hac enim acerbissima odia, turbulentissimæ seditiones, exitiosissima bella nascuntur. ob mulieris impudentiam ac libidinem Troia euerfa. Quid enim attinet hic commemorare, quantam cladem rebus humanis femina inuexerit? ut alias innumerabiles omittam, quantam cædem, incendium, uastitatem orbis terrarum intulerit, quantas furor hic immanis in omnibus regnis & populis strages ediderit. Sunt enim hæc adeo perspicua, ut oratione nullius indigeant. Prætermitto inconstantiam infidelitatemq; quandoquidem esse soleat mariti proditrix, ac insidiatrix, præcipue, cum bile tumet, cū feruet ira, mox secreta pandit, mox propalat arcana, consilia prodit, operta reuelat, abdita exponit. Quid enim commemorare mulierum labes, turpia atque detestanda flagitia, scelerumq; omnium colluionem, quibus se homines ab illo corrupto principio quotidie magis contaminant? Dicā tantum hominem regium & excelsum, ad imperium atque laudem natum, in tantam miseriam incidisse, ut fieret tandē mulieris uile mancipiū. o conditionem seruitutis miseram, acerbam, & luctuosam, in qua quotquot mala cogitatione licet complecti, omnia continentur. Quod si exemplis pugnare uellem, infinitam prope multitudinem afferre possem molestiarum, quibus miseri coniuges affliguntur.

tur . ut enim alia immania , grauissimaq; præmittā , quæ omnia pati necesse est , curam seruorum , ancillarum , uictus , uestitus , quid illa ? filiorum succurrere laboribus , necessitatibus providere , languentes excitare , errata corrigere , malis dolere , casibus compati , miseriis leuare , peccatis ingemiscere , damno , miseratione , doloreq; affici . Sunt (inquiet aliquis) multa coniugia , feminili amentia peruersa : parum tamen recte uideris facere , si propter aliquod incommodum , quo matrimonia laborare soleant , omnia iura matrimonii in crimen uocaueris . At falluntur qui non credunt omnem feminarum multitudinem iisdem semper esse flagitiis obnoxiam . sed id minus apparet , quamdiu est uirorum prudentia alligata , ut & aliquando earum comprimatur audacia . at tamen quemadmodum bestiam immanem , quamuis eo tempore , quo uinculis constricta est , minime noceat , non ob id cicurem atque mansuetam appellamus , quia nobis in mente uersatur quantas strages ederet , si illis uinculis eximeretur : sic ubi accidit mulierem aliquam non sponte sua , sed metu aut prudentia uiri alligatam , honestatis quasi frano regi , debemus cogitare quid faceret , si iugo tali libera foret . Atque id ipsum magno argumento est , mulierem petulantem atque ferā esse , quod nulla ratione potest , nisi legum uiri metu septa fuerit , uitæ officia tueri . ideo leges uiri in uxorem scriptæ sunt , ut petulantiam , amentiam , & reliquas animi lases ui , minis , atque metu constringant , & indomitas earum cupiditates assidua formidine coerceant . Illud enim est ualde odiosum , quod ut quisque animo præditus est , ita maxime communis opinionis errore coniugium aucupatur , eaq; de causa omnia uitæ consilia & actiones ad uxoris uoluntatem alliciendam dirigit . Iccirco & seipsum priuat illo amplissimo omniumq; lætissimo libertatis fructu , quem perciperet , si uitam cælibem coluisset . præstans enim ea naturæ uis est ad libertatem tuendam , atque sunt ii mores & disciplinæ , quibus informari debemus . ut enim nihil est præstantius ingenio eccellente , si fuerit hone-

O R A T I O

istis officiis excultum, ita nihil pestilentius esse potest animo
 maxime mulierum uinculis alligato. est igitur illarum socie-
 tas effugienda, & leuitas irridenda, & improbitas execran-
 da. At non eorum, inquires, ob id opinio improbanda, qui
 muliebri societate ad sobolem suscipiendam delectantur, eo
 quod feminarum genus leue atque imbecillum sit, omni-
 busq; iis difficultatibus refertum, quæ uirorum libertati,
 hoc est uniuersæ saluti aduersari solent: quandoquidem nul-
 li hominum constituta sit in aliquo statu tam libera perman-
 sio, quæ non summa molestia, summaq; anxietate perturbe-
 tur. Agricola enim sudores maximos, tum solis æstus, tum
 frigoris patitur, satisq; sibi esse existimat si fructus ad pro-
 lem alendam percipiat. Item nec miles ulla pericula mor-
 tis, ullos labores uitat, ut uictoriam ab hoste referre
 queat. Nempe minus mercator fulcare maria recusat,
 licet profundissimos fluctus pertimescat, ea siquidem spe,
 ut tandem se in portum recipiat, suarumq; mercium lucrū
 optatum consequatur. Ita neque homini adeo condolendū,
 si his tormentis ac difficultatibus sit obnoxius in coniugio,
 cum secum hæc omnia propaginis natura ferat. At nostrum
 est, non ea appetere, quibus etiam obscuro homines impli-
 cantur, sed quæ nos in altissimo felicissimoq; gradu consti-
 tuant. Quoniam si terra iam gremio mollito & subacta, quæ
 semen sparsum exceperit, loco segetis fecundæ, quam sen-
 sim magna spe rusticus maturefcentem expectat, effundat
 suis uaginis lolium, aliasq; herbas inimicissimas frugibus,
 aut grandine colluueq; semina disperdantur, non ne maxi-
 mum in luctum, assiduamq; miseriam agricola iure inci-
 derit? similiter si exercitus è multis regionibus, habita cu-
 iusque uirium ætatisq; ratione, accuratissime collectus, o-
 mnis interierit, aut si naus onusta mercibus ditissimis in sco-
 pulos inciderit, nonne hæc militem sua uictoria, nautam
 lucro destituunt? Ita opinamur fraudari maritos eorū pro-
 pagatione, si quando prolem claudicantem non modo fatu-
 am & amentem, sed nequam & improbam genuerint; qua-
 lis

lis fuit Cleombrotus, qui se amentia præcipitem è turri deiecit; qualis Empedocles, qui simili insania uexatus, se ipsum in Aetnæ incēdium demisit; aut Pentheus & Athamas, quos poetæ nobis furore alienatos inducunt, & in propriam necem bacchantes. uidetis in Phædra etiam scelere & amentia furente, fuisse penitus extinctam indolem pudoris & honestatis. ut enim hic nihil dicam de Gilone, Dionysio, Phalaride, & Nerone, omnium tyrannorum crudelissimis; neque de Orthogathi Sicyonii, Cypseli, Pisistrati, Syllani, atque Mariani temporis calamitatibus, quæ cladibus innumeris rempublicam uexarunt: similis etiam improbitas Simoleuntem induxit, ut fratrem interimèret. neq; satis habuit huiusmodi peruersæ atque flagitiosæ proles educatio, omnia scelera moliri, quibus fides & humana societas uiolatur, ac læditur, nisi etiam summam parentum pietatē multiplici parricidio pollueret, atque uiolaret: ut Alcmaeon, Orestes, & Nero, qui eorum matres Eryphilem, Clytemnestram, Agrippinam necarunt. Non omittam Agyrtem, qui non ueritus est Polydicem patrem, Thebarum Regem, Creonti prodere, demumq; morti tradere, ut Siroches, & Phraantes, qui Cosroem, & Orodem, alterum Persarum, alterum Parthorum Regem necarunt. Nihil de multis aliis dicam flagitiosissimis & immanissimis, qui progenitores suos morti dederunt. dies enim me deficeret, si uellem omnibus quibus possem exemplis hanc sententiam confirmare. Quemadmodum enim ab illa coniugii appellatione natum est principium istorum, item & omnium flagitiorum: ita, illa contempta, omnes uirtutes oriuntur. Quid enim, quæso, est minus uirtutis grauitati congruum, quàm feminæ leuissimæ commercium aucupari? quid libero homini magis aduersarium, quàm ex insipientissimæ mulieris temeritate pendere? quid denique inanius, atque infirmius, quàm in filiorum propagatione aliquod uitæ præsidium aut spem denique constituere? quod quàm diuturnum sit, agnoscere nō possis. Nam si filii mali fuerint, summa calamitas est. rursus

si probi

O R A T I O

si probi euadant, non parum nihilominus pariunt mali. affligunt enim genitorem, dum, ne patiantur, timet. Et si quis rerum imperitus liberos solatium appellauerit, ille quidem sentiet minus doloris, ac in medio infortunio fortunate uiuet. Itaque ex Euripidis sententia nos oportet aut uiuere solos ac cælibes, aut natis iam liberis mori parentes. At ille summus Apostolorum pater, cuius numine & imperio omnia reguntur, cuius nec uita malis tentari, nec decus imminui unquam potuit; cum sit ipse immortalitatis largitor, ut ab hominibus pestem hanc auerteret, cælibem uitam coluit. Idem & fere omnis ea plebs sancta & innocens, quæ Christiana doctrina instituta esset, obseruauit. ut autem hinc initium sumamus, cum multa diuinitus in humanis animis innata sint, nihil tamen habent utilius, quàm ingentum cælibatum, qui custos est omnium uirtutum. Primum enim huius sanctitatis lumen elucet in pueris, atque illos ad studia uigilantes efficit. postquam uero ætate progressi, magis uim ipsius naturæ dispiciunt, quid est quod eos cælibatu uehementius ad uirtutis studia incitet? Huius autem uitæ cælibis multo alacrius adolescentes ad artium ingenuarum studia excitantur, iuuenes ad colendam militarem disciplinam paratiores fiunt, alii ciuilia munera diligentius obeunt ac administrant. Hæc enim sola homines beat, mentes ad superna omnia atque diuina inflamat; hæc omnes in uirtute uersari facit, non ocio languescere, luxuria & mollitia diffluere, non auaritiæ sordibus inquinari permittit, non hostis aspectu terreri, sed se uariis periculis obicere, & omnem ætatem in honestis actionibus traducere. ex quo efficitur, omne studium honestatis religione cælibatus contineri. Et ut singula uitia singulis uirtutibus opponuntur, ut libido temperantiæ, frugalitati luxuria, liberalitati auaritia, ita coniugium bonis omnibus aduersatur, omnemque splendorem decoris & honestatis exstinguit, tanquam contrarium quoddam oppositumque prudentiæ. Nam uti prudentia est recta ratio, lumen quoddam menti præferens, quæ nullo errore præscribit

scribit quid fugiendum aut sequendum sit; ita nec hoc clarum beatumque lumen ei possidere licet, qui mulierum commercio se dedit, earumque effrenata libidini se subiecit. Nonne pulchrius est uoluptatem aspernari, naturae blandimenta respuere, uitae cursum in corporis labore, & in animi contentione conficere, quam huiusmodi perditissimae libidini se dedere? tanta sane est caelibatus dulcedo, tanta suauitas, ut, qui illa semel capiuntur, tametsi sapientes à uulgo non habeantur, nullis inuidiae telis, nullis fortunae tormentis debilitari, frangi ue possint. quas enim uigilias, quos labores non perferunt illi, quos caelibatus eximia quies ad disciplinarum studia inuitat atque allicit. quæramus à uobis ipsis, uiri Academici, qui summam eruditionem in omni literarum genere consecuti estis, an potuissetis unquam ad gradum dignitatis tam sublimem peruenire, nisi uos à principio honestas ipsa quasi manu ad tantam præstantiam deduxisset? Non negabit Bartholomeus Riccius, uir omnibus literarum laudibus abundans, & insigni eloquentia præditus; non negabit Marcus Antonius Antimachus, qui utranque linguam, Græcam & Latinā, clarissimi ingenii monumentis illustrauit; non negabunt Giraldi, uiri omni doctrinae genere atque philosophiæ laude cumulati; non negabunt denique Lolius, Pigna, & reliqui uestri ordinis principes, qui literarum studia cum maxima gloria colunt. Hoc fatebuntur sane omnes uiri eruditione præstantes, quos esset infinitum recensere, se se caelibatus iucunditate delinitos, uarios labores sustinuisse. Hic enim diuinarum rerum participes facit. hunc sanctissimi illi uiri colentes, Angelorum theatrum sibi proposuerunt; omnesque Pontifices, quos sacrae literae principes statuerunt, eisque sedem ac potestatem supremam concesserunt, atque huius testimonio comprobari cupiunt, omnemque dignitatis magnitudinem suam esse conspiciunt. Quid igitur illa uita iucundius, quam mentes castae, nulla libidinis contagione, aut memoria contaminata, in illa caelesti regione con-

consequentur? o uitam sanctissimam ac beatissimam illorū,
 qui in hac libertate præstanti locati, non iugo muliebri com-
 primi, nec earum uitiis infici, nec deformitate maculari, nec
 querelarum tormentis se conuelli permittent. tales enim
 semper expertes erunt omnium malorum, quæ ferre solet hu-
 mana fragilitas; immo æternis præsidii & ornamentis egre-
 gie redundantes gloria immortalis circumfluent. Hi enim so-
 li denique erunt beatissimi iudicandi, hi omni bonorum co-
 pia cumulati, horum laus emori non potest, nec horum no-
 men ulla unquam obscurare poterit obliuio. Hos inquam
 omnes cælites intuentur, Deusq; hos sibi adoptauit & am-
 plectitur. Quis igitur cælibem uitam, tot animo commo-
 da prospiciens, non optabit? & à coniugio, mulierumq; im-
 pudenti turba & colluione separari non affectabit? Quod
 primus homo sensit, qui dum non cælibatu sed uxoris suæ sti-
 mulo niti pulchrum existimauit, statim orbatus omni lumi-
 ne cælesti fuit, Dei beneficiis amplissimis spoliatus, ex al-
 tissimo gradu dignitatis deiectus, omnibusq; florentissimi
 illius status ruinis oppressus, atque immanissimorum ho-
 stium cupiditati prædæ relictus. Sed contineo me, par-
 tim quia uobis nolim nimis proluxa oratione molestus esse,
 partim quia satis esse dictum puto ad matrimonii incommo-
 ditatem arguendam. nimis enim diu uestra humanitate for-
 sitan abutor, & immodica loquacitate uobis aliqua ex par-
 te molestiam adferre possem. tempus enim me desereret, si
 cuncta incommoda & mala, quæ coniuges patiuntur, enume-
 rare uellem, cum uix tot arenas habeant littora, non tot
 flumina guttas, quot miseras consortium uita. Quid? ego
 damno matrimonium? Minime, inquam. quæ enim fronte
 peccator damnare auderem, quod Deus instituit? Quin im-
 mo intelligendum est, talem nos opinionem de uita cælibe
 laudanda & expetenda, de coniugio fugiendo & uituperan-
 do accipere, quales sunt ii mores, quibus imbuti sumus. id
 enim quisque laudabile iudicat, quod intuetur, quod amat,
 quod

quod ardenti desiderio appetit. Quæ igitur uarietas est in uita calibis iudicio, uarietas est eadem in matrimonii opinione. Est enim lenæ & meretrici sua laus in circumueniendâ iuuentute, & turpitudinis illecebris allicienda. Quid, per Deum immortalem, stultius, aut impudentius uanitate? quid odio maiori dignius, quàm doli, fraudes, insidiæ? Sed uidemus Vlyxem Homericum, auxilio Palladis, celando, & mentiendo, mentemq; ad omnem malitiam & fraudem uersando, diuinis laudibus ornatum fuisse. Item Musas apud Hesiodum gloriari legimus, se, cum uelint, falsâ confingere, & similitudine ueritatis, quos uelint, in fraudes inducere; ut ille, qui templum Dianæ Ephesiæ incendit, & boues Apollinis abegit, & Vulcani instrumenta surripuit. Fabulæ sunt, dicet fortasse aliquis, matrimonium autem laudabile est, utpote legibus institutum, Videmus etiam multa facinora tetre & impie concepta apud quam plurimas nationes honesta & laudabilia existimari, quòd essent legibus præscripta: ut apud Lydios statutum erat, non satis eam mulierem probam, atque antiqui moris feminam existimari, quæ non prius corporis peruulgati questu dotem sibi colligeret. Neque minus Assyriis mulieribus nubere licebat, antea quàm fuisset illis ab aliquo peregrino stuprum in luco Veneris oblatum. occurrunt sexcenta præterea: sed hæc narrasse satis est: ut ostendatur, quibus molestiis, atque acerbitatibus ob delicti nostri grauitatem summus ille censor maritalia bona resperfit, eiusq; fructus quanto colligendos labore mortalibus proposuit. nam si ex una parte coniugii bona, si modo ulla sunt, (nam mihi quidem id magnopere dubium est, & erit, opinor, omnibus rem ipsam accurate examinantibus) ex altera uero ea, quæ insunt, incommoda constituentur: mehercule Oceani immensi cum admodum tenui, & uix fluente riuulo uidebitur esse comparatio. ita, patefacta ueritate, calibatum omni studio expetendum, omni retinendum industria, omnibus efferendum laudibus, pro eius merito, ac

S digni-

O R A T I O

dignitate, statuemus, coniugium uero & uitandum quam-
maxime, & uituperatione dignum acerbissima, odioq; in-
fectandum, ut ille poeta dixit, cane peius, & angue. quam
ego uobis sententiam cupio esse, uiri Academici, pro mea in
uos beneuolentia, atque obseruantia ita firmam, ut nun-
quam immutetur. sic enim & animorum uestrorum tran-
quillitati, & uestris studiis, uestraq; gloriæ rectissime con-
suletur.

D I T A R I O 70

D E M A T R I M O N I O
AD ACADEMICOS FERRARIENSES.

Q UOD mihi uel maxime optandum erat, uiri Academici, & quod unum ad susceptam fortasse aduersus me iracundiam maritorum sedandam, maledicta mulierum delenda maxime spectabat, id non humano consilio, sed prope diuinitus datum, atque oblatum mihi à uobis uidetur; ut, quantum de matrimonii dignitate ex mea uituperatione, uestro iussu suscepta, iampridem est detractum, nunc ex mea laudatione tantundem accedat ornamentum. ad quam rem, Patres, libentissime, summaq; cum uoluptate accessi, non tam ut dignitatem uxòriam, si qua in parte læsa fuerit, restituam, atque earum diminutum erga nos amorem reconciliem, redeamq; in gratiam cum omnibus uxoribus nostris, quàm ut uobis ipsis in primis etiam satisficiam. quamuis non adeo acrem mentis aciem, non eam ingenii uim natura mihi sit elargita, ut in tanta rerum uarietate uestrum unicuique satisfacere possim: qui ne Hippiam quidem ipsum satis commode tam dissimilia studia, tamq; contrarias actiones tractaturum existimem; quem gloriari solitum aiunt, nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nequiret explicare. Pugnabo tamen, Patres, pro uirili parte, ut, quando hæc à uobis mihi commissa causa est, officio meo defuisse ne uidear; & illud simul homines intelligant, uestrum hunc sapientissimum Ordinem in me habere imperii nihilo minus, quàm uestra grauissima auctoritas requirit. Quòd si fidem aliquam, auctoritatemq; mea de cælibatu habita oratio apud uos obtinuit: pluris debet esse nunc & testimonium, & iudicium meum. tunc enim opinione, nunc autem, expertus, re ipsa moueor. uxore ducta, ex illustri Calcagniniorum familia, moribus & ingenio prædita, ad omnes res mirifice obsequente, suauissimam omnibus horis eius consuetudinem sentio. liberis uero susceptis, qui al-

S 2 ludant

O R A T I O

ludant ante pedes, in gremio festiuissime blandiantur, dulcissimo nomine patrem appellent, pellitur à me omnis tristitia: risus, & iocus, & lata omnia domesticos intra parietes habitant: mihi nunc denique ipse placeo, qui prope me omnia mea bona nunquam non uideam, & in iis me ipsum quasi recreatum, ac renouatum agnoscam. Ac fieri quidem posse uideo, ut alios alia magis delectent, quemadmodum fere solet in picturis: neminem tamen, (nisi si quis omnem prorsus humanitatem exuerit) quicquam ad humani generis societatem conseruandam magis esse matrimonio aut necessario, aut amplum, affirmaturum existimo. Quòd si illa liberi lectuli uita quorundam opinionibus plus fortasse arriserit, eo quòd quendam (sed heu nimis fictè) libertatis aspectum præferat; cum falsa & plurimis seruitutis maculis sit aspersa: at matrimonii uis non incerta hominum opinione, sed certo ipsius naturæ sensu iudicatur, atque diuino flatu infunditur. in ea enim non nisi adumbrata quædam felicitas, multis persæpe molestiis inuoluta, cernitur, in hac uero solida & expressa beatitudo, quæ sola est sua natura, & immutabili æternitate laudabilis. nam si felicitas omnis, ut Plato censuit, rebus tantum honestis, atque perpetuis tribui solet, & uera æternitas in propagationis præcipue bonis consistit: quis dubitet, omnem felicitatem esse ad dignitatē matrimonii referendam? quod ut dilucidius pateat, sumamus hominem eo ingenio instructum, ut mentis aciem in mundi fabricam, admirabilemque ornatum, atque totius naturæ constantiam intendat; conuertat sese ad sui ipsius ortus contemplationem; uideatque tandem, quid sit suo natalium splendori consentaneum: intelliget profecto, uiri & mulieris coniunctionem priorum parentum sætu editam, non modo sequendam, sed etiam summa religione colendam: cum ex eo non modo omne mortaliū genus, sed immortalium seruetur: non quòd semper plane unum & idem sit, quale diuinum genus est: sed quia id, quod abit, senescitque, aliud nouum sibi simile relinquit. ea de causa unumquod-

que

que animal fœtum, seu germen suum natura colit. hoc enim studium, hic amor cunctis insitus est, ut genus suum producat, æternumq; reddat: quoniam, ut Plato aiebat, cū naturæ perpetuitatē curare oporteat, & nepotibus relinquendis Deo ministros pro se ipso tradere, gignere debemus liberos. ex hoc enim non solum admirabile id æternitatis decus, quod diximus, oritur, atque singularis animorum maris & feminæ conformatio fidesq; elucescit, sed uera sanctitas existit. quod enim sanctius, quàm quod ipsa natura sanxit? quod ipse rerum pater instituit, confirmauit? Iam, si cetera sacramenta, quibus Ecclesia Christi potissimum nititur, religiosa quadam ueneratione coluntur; quis non uidet huic plurimum religionis deberi, quod & à Deo, & primū omnium est institutum? Nam cetera quidem in terris, hoc in paradiso; cetera ad remedium, hoc ad consortium felicitatis: cetera naturæ collapsæ sunt adhibita, unum illud conditæ naturæ datum est. Si leges à mortalibus institutas sanctas habemus, non erit coniugii lex sanctissima, quam ab eodem, à quo & uitam, accepimus? Quid æquius magis, quàm id reddere posteris, quod ipsi à maioribus accepimus, gratiq; animi officium illorum uotis, ac desideriis præstare, qui nos in hanc lucem ediderunt, cogitantes, cupientesq; genus suum successionē quamlongissima propagare, & filios filiorum relinquere? secus autem partem aliquam ipsorum desiderii non exequemur, sed uoluntatem eorum irritam reddemus. Quid magnificentius esse potest, quàm quod ipse Christus commendauit, qui nuptiis una cū matre non solum interesse dignatus est, uerum etiam nuptiale conuiuium miraculorum suorum primitiis consecrauit? Nec aliud sane, quàm de matrimonio, Apostolorum principem significasse dicemus, cum de dignitate Christianorum dissereret, dum inquit, Vos genus electum regale sacerdotium. Hinc animo reperamus, quantum nomen, quanta sit coniugalī felicitatis dignitas atque maiestas; cum ille princeps Deus eam ab omni contagione sceleris expiatam sibi

O R A T I O

sibi adoptarit, aptissimis gloriæ insignibus ornarit, & beneficiis immortalibus atque diuinis affecerit, non ut Lycurgū, aut Mosē, aut Solonē; sed se ipsum solum auctorem agnoscat, ea de causā Christus optimus maximus eam sibi coniunxit: matremq; sanctissimam diuinorum etiam ornamentorum societate deuinxit, non ut uiro mater contaminaretur, quæ semper esset uirginitatem retentura, sed ne matrimonio careret, & ut matris exemplo ad illud ipsum nos hortaretur, nosq; illius sacramenti participes efficeret. Si quidem ab initio, cum post uniuersæ naturæ constitutionem hominis corpus è terra finxisset, miseram prorsus, & inuicundam nostram fore uitam prospiciens, nisi sociam adiungeret, Aeuam ex costa hominis, figura corporis pulcherrima, eduxit; non ut haberet elegantiorē aliquam domum, in qua lautius, aut commodius habitaret; non ut cælibatum amplecteretur; sed ut crescerent, & multiplicarentur, neque terram modo, sed cælestes quoque sedes, lapsu Angelorum uacuas, implerent. Hinc iam uidere licet excellentem & magnificam humanæ societatis originē; quæ non aliunde, quàm à Dei spiritu, manauit, & in elegantissimum corpus mulieris inclusa, matrimonii formam, labellum uiolabilem, retinuit. Is itaque primus homo coniugium amplexus, mulieris societatem nouit, procreandorum liberorum causam non ab alio doctore, quàm à Principe Deo, accepit. uerum enim uero, cum corpus Aeuæ incredibili specie excelleret, fructusq; illius nobilissimæ arboris, qua boni & mali scientia continebatur, serpentis calliditate inductus temere sumpsisset; spreto ipsius Dei, omnium rectoris, præcepto, quamprimum è regio illo domicilio, quem paradisum Græci uocant, loco irriguo, & amæno, omni florum uarietate distincto, & sempiternis arboribus confito, eiectus, ut uictum sibi suo labore conquireret, tandem loco in rerum humanarum procreatione impetrato, non ne, excrecentibus liberis, ac posteris, ut eorum necessitati consulerent, domos, tecta, quibus imbres ac tempe-

tempestates defenderentur, inuenire, & ædificare perdo-
 cuit? sic enim diuino consilio effectum est, ut, dum pro se
 quisque ceteris auxilium fert, & uicissim aliorum artibus
 atque facultatibus se ipsum tuetur, ius illud humanæ socie-
 tatis permaneret, idq; iam inde ab eo tempore, quo genus
 humanum erat adhuc in montibus atque siluis dissipatum,
 cum nullis esset ciuilibus institutis, aut domesticis moribus
 excultum. Verum enimuero non solum ab ipsius mundi ini-
 tio sacrum hoc matrimonium uniuersum repleuit orbem,
 sed etiam, quod dubitare neminem existimo, post diluuium
 instaurauit. nam cum Deus orbem terrarum improbitate &
 sceleribus refertum cerneret, statuisseq; humanum genus
 diluuiio perdere; ad multitudinem tandem reparandam,
 unum ex omni populo uirum iustissimum Noe cum coniu-
 ge, ac tribus filiis, totidemq; uxoribus delegit: qui, exic-
 cato orbe, cum ipsa multitudo in immensum per sacra ma-
 trimonia excreuisset, & eos angustia locorum continere nō
 posset, rerumq; penuria cogeret, ad quærendas sibi nouas
 sedes huc atque illuc dispersi, rursus omnes insulas, omniaq;
 terrarum sola repleuerunt. Nam, cum ceteræ res omnes ita
 à natura institutæ sint, ut uel ad formanda ingenia, uel ad
 fortunas hominum conseruandas, atque augendas, uel ad
 mercaturam, & opificia, uel ad doctrinam, ceteraq; huius-
 modi, uideantur comparatæ; sola tamen res uxoria est illa,
 cuius gratia, & munere ea omnia mortales consequuntur;
 sola, quæ ab initio ciuitates omnes peperit, auxit, atque
 serauit. nulla est enim resp. quæ non gaudeat hoc uno
 progenitore suo, & quem enixe, ueluti primum eius paren-
 tem non colat, non diligat, non admiretur, & summa cum
 ueneratione complectatur. Sed quando de nominis tam san-
 cti, tamq; augusti origine, & dignitate diximus; pauca quæ-
 dam de illius quoque fructu atque utilitate dicenda sunt:
 non, quo magnopere intersit ad matrimonii celebritatem,
 quamplurimas imagines enumerare, aut quàm multis æta-
 tibus ab illa fuerit claritatis possessio retenta. Cum enim
 generis

O R A T I O

generis principium ad Deum referat, inuidiam nouitatis nulla reformidat. nam ex omnibus humanis propagationibus ea est utilior, quæ ad societatem, amicitiam, & fœdus propius accedit. ea enim non nisi solo oritur coniugio, ut quæ sola sit ueluti seminarium quoddam ad ceteras propagationes, omnem communitatem contineat bonorum, fortunarum, ac liberorum, omnia in commune conferat. huius enim opera, atque ope iam olim ex agresti feraq; uita ad ciuilem cultum deducti, ad quandam societatem per affinitates, & sanguinis coniunctiones, beneuolentia & caritate conciliati sumus: cum natura tantam uim in duobus corporibus negauerit, ut esset inter nos omnium rerum sine ulla exceptione communitas, atque coniunctio. Hoc enim primus ille parens Adam nobis apertissime declarauit, dum spiritu afflatus diuino inquit: Hoc est autem os ex ossibus meis, & caro de carne mea. hæc uocabitur uirago, quoniam ex uiro sumpta est: propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ: & erunt duo in carne una: scilicet quod unius membri uice coniugium ex geminis coalescet. Hinc est, quod coniuges pro duobus oculis quaternos, pro duabus manibus totidem alias, in omnibus negotiis habere dicuntur; quibus una iunctis facilius suum opus uterque peragit: proinde fœsis alteris, reliqua suum officium præstant, ita ut felicius omnia, mutua ope freti, simul regant atque administrent. Nec tamen eadem sunt uiri & uxoris officia. uiri quidem munus est & filiorum erudendorum, & rerum omnium, quæ extra domum aguntur, matris uero nutriendorum, & eorum quæ intra domum agitari oportet, ornare domum, regere penetralia, hospites excipere, propinquos complecti, penates curare, ut mensa, lectus, ut omnia paratissima sint, fide uniuersa custodire tanquam nocturnus diurnus comes, socia thori, custos laris, magistra domus, & rei familiaris: ea denique, sine qua nil fere dicere possit esse suum. serui ut plurimum expilant: suffurantur famuli: uicini nihil non carpere uolunt: omnia fraudi

fraudi sunt exposita : omnia squalent : domus tota sordida est , sine ordine , sine nitore : dissipantur omnia , si coniux defuerit . si filios habueris , pudebit aspicere illegitimos , & ignominia illorum misereberis . si uero non habeas , desertum te , & orbem , sine posteritatis spe , ingemisces . sola uxor non inuidet uiro , aut uxori uir : suam uoluntatem cum tua uoluntate coniungit : eadem illi tristitia , eadem iucunditas , quæ tibi : communis & simillima tum uita , tum fortuna est , cum tota ex te uno pendeat , in te uno quiescat , tãdiuq ; nobiscum durat , quandiu in uita manet . Filii aliquando exeunt è parentum potestate uel emancipatione , uel religione , alterum sibi domicilium comparant , & sibi ipsis uiuunt , quærunt , commercantur : sola uxor ne pedem quidem flectit à uiro , semper in manu & potestate nostra est tota : quicquid illa lucri , quicquid mercaturæ facit , uiro facit : diuitiæ illi eadem , quæ & uiro , paupertas eadem , par dignitas , communis accessio . Et cum à liberis parentes discedere nulla lex uetet , siue morbus impellat , aut disidiũ suadeat ; uxorem tamen humanæ & diuinæ leges unius cubi- culi semper atque conuietus consortem esse uoluerunt ; ut , quæ è uiri costa in uiri auxilium facta esset , ea nunquam se- iungeretur à uiro , nec fontico , nec elephantico morbo , nec ulla pestilentia ui maritũ derelinqueret ; comes in tectis , in le- cto , in prole suscipienda , in periculis , in laboribus , atque in omni fortuna , in omnibus uitæ actionibus . non abest in- somnis , non in uigiliis abscedit , una caro , mens una , con- cordia instituta diuinis , humanis quoque legibus confirma- ta , recepta à barbaris , admissa per omnes orbis terrarum tractus . Accrescit interim dulcis affinium turba , unde du- plicatur parentum , fratrum , sororum , nepotum numerus . natura enim unam duntaxat matrem , unum patrem tribue- re potest : coniugio pater alter , altera mater accedit , qui- te , ut cui sua uiscera commiscuerint , singulari pietate pro- sequuntur . Hinc ipsi parentes ob morbos , aut ob senium im- becilles facti , ab iis , quos procrearunt , pari caritate & ali-

T men-

mentum, & eam, quæ requiritur, curam merito consequuntur : atque ciuitas omnis huiusmodi necessitudinibus quasi quibusdam nexibus auctor, & coniunctior efficitur . Nam quod aliud huiusmodi ornamentum ciuitas, aut domus habere potest, quale per mariti & uxoris consortium efficitur ? non sane preciosa ædificia, & sublimes muri, & fornices ornati lapidibus, quos plerique ob ignorantiam uirtutis admirantur ; neque pictura, aut aliud quippiam ex illis, quæ uulgus stupet, ornamentum est domus, sed uiri & mulieris coniugium, qui mutuo copulantur, & sacri sunt Diis nuptialibus nataliciis, Laribus : & inter se consentiunt, nihilq; non cōmune habent usque ad corpora, immo animas ipsas . Hinc, si res secundæ sunt, duplicatur felicitas ; sin aduersæ, coniuge socia tēperantur . prope enim adest, quæ cōsoletur, ac leniat, quæ inseruiat, quæ tuū malum suum, & si leuari possis, totum ad se transferri cupiat . Si domi agis, habes quæ solitudinis tædium depellat : si foris, est quæ discedentem osculo prosequatur, absentem desideret, redeuntem læta excipiat, dulcis iuuentæ sodalis, gratum senectutis solatium . Iam, quanti æstimabis, ubi pulcherrima coniux pulchra faciet te prole parentem, ubi quis tibi paruulus in aula luserit Aeneas, qui tuos tuæq; coniugis uultus referat, qui te blanda balbutie patrem appellet . Habes qui senectutem tuam oblectent, qui morientem osculo prosequantur, extremum spiritum excipiant, oculos claudant, iusta persoluant, in quibus denique renatus uidearis, quibus superstitibus tu ne occidisse quidem puteris . non abeunt ad alienos heredes quæ tibi parasti . ita tanquam omnibus perfuncto ne mors ipsa quidem acerba uideri poterit : quin immo tantum in liberis ponitur, tantum iis tribuitur, ut antiquitus, qui filiis superstitibus decedebant, eos inter diuos referri mos fuerit . quem morem Herodianus in Seuerianis iustis latissime persecutus est . Sed quid de utili aut iucundo disputemus, cum non utilitas modo, uerum etiam necessitas ad coniugium impellat ? tolle matrimonium ; uniuersum homi-

hominum genus idem tolles : propagationem , orbem terrarū euertes . sublato enim coniugio , nihil eorum omnium , quæ extant in regionibus , prouinciis , regnis , urbibus , post centum annos supererit . tanta est inter eos , qui matrimonio legibus conformati sunt , in perpetuitate colenda conspiratio , tanta officiorum omnium societas , tanta denique morum similitudo , ut nullam necessariam magis , nullā suauiore coniunctionem , quàm uiri & mulieris , reperiās . nā quis sodalis sodali , frater fratri , filius parentibus tam fuerit amicus , & gratus , quā uxor est suo marito ? ceteris enim amicis beneuolentia coniungimur , cum uxore & summa caritate , & corporum permutatione sacramenti fœdere , & fortunarum omnium societate non ad exiguum temporis spatium , sed in omnem uitam , ad omnia uel secundā , uel aduersā fortunæ euenta copulamur . Aliæ animorum inclinationes similes sunt mixtionibus leguminum , aut aliorum huiusmodi , quæ inuicem apponuntur , uiri autem & uxoris amor mixtioni , quæ tota per totum fit , ut uini cum aqua . reuera enim undequaque commiscetur coniugalis amor . Merito Romanorum legumlatores munera uicissim dare & capere coniuges uetere , non quo alterum participem , alterum uero expertem cuiusquam rei esse uellent , sed eo potius consilio , ut communia inter se esse omnia existimarent . Alia quoque ratione maximus hic amor est , quoniam aliæ societates aliorum etiam quandoque declinant , uxores autem solum mariti animum recipiunt . non enim cum eis agere opus est , ut Græcos sub Cyro militantes fecisse accepimus , qui cum hostes uociferantes impetum facere animaduertissent , eos silentio excipiebant ; contra uero , si illi silerent , celeriter magna uoce exclamando inuaderent . At mulieres prudentiæ pudorisq̃ participes , cum irati mariti clamant , silentium agunt ; cum silent , eos alloquuntur , & iratos mitigant . Ideo Plutarchus in coniugalibus præceptis oportere aiebat mulieres à luna diuersas esse ; quæ cum à sole recessit , lucida claraq̃ cernitur , eadem , cum soli successit , euanescit . contra

T 2 enim

enim deberet uxor modesta præsentem tantum uiro à ceteris cōspici, eodem uiro absente, domi agitare, ac sese occultare. Apud Aegyptios autem tacta erat pudoris cura, ut mulieribus interdictus esset calceorum usus, quo proditæ palam uerecundarentur, ac ueluti testudines intra sua tecta se cohiberent. qua de re Philonis uxor interrogata, quamobrem sola ex aliis in conuentu non gestaret ornatum aureum, quoniā, inquit, pro ornamento mariti uirtus mihi sufficit. Præterea in ceteris amicitiiis quanta simulatio, quanta perfidia? sæpe ii, quos amantissimos existimamus, mutata fortuna deficiunt: sicut hirundines exacta æstate deuolant. nonnunquam recentior amicus ueterem eiicit; diues pauperem, nobilis ignobilem. paucos audiuius, quorum fides ad exitum uitæ constiterit. uxoria caritas non perfidia uiolatur, nulla simulatione obscuratur, denique sola morte, immo ne morte quidem distrahitur. illa parentum, illa fratrum pietatem præ uno te contemnit, te unum respicit, ex te pendet, tecum emori, immo pro te mori cupit. quod ex Alcestis factum cognoscitur: quæ, cum, Admeto, uiro suo, ægrotante, responsum fuisset ab oraculo, breui illum moriturum, nisi quis amicorum pro eo mortem subiret; cum omnes recusassent, sola morti se obtulit promptissimam. cuius exemplo legitur, id esse apud Erulos, populos ad Istrum flumen habitantes, institutum mortuo uiro, illico laqueo uxorem seipsam suspendere. quod si aliqua forte recusaret, ea uti infamis aliorum commertio secludebatur. Apud Catheos & Indos uxores cum uiris defunctis comburebantur. & apud Aphros ad Oceanum, & apud Thraces, qui supra Chiristonos sunt, uxor carior (plures enim ducunt) cum uiro occisa sepelitur. Possem multarum exempla adducere, ut de Tyro Theßala, Euadne, Panthea, Aria, Hypermestra, Laodamia, Portia, Hipsicrathea, aliisq; plurimis, quæ & in omni uitæ discrimine se pro maritis opposuere, atque pro eorum salute uitam cum morte commutare non timuerunt. Nec uelim tamen Patres existimetis non inesse eundem maritorum

rum amorem in uxores : quoniam Orpheus (ut fabulantur poetæ) descendit ad inferos non alia de causâ , quàm ut Eurydicem , multis ante lacrymis defletam , repeteret . & Pericles nunquam egressus domo , quin Aspasiâ uxorem dis-
suauiretur . Sed ut ad altiora ueniamus , nonne Periandrû Corinthium adeo uxorem dilexisse legitur , ut etiam mortuâ se commiscuerit ? M. Plautius in Asia cum sexaginta nauibus proficiscens , cum Tarentum uenisset , Orestillam uxorem , quam secum duxerat , ibidem morbo absumptam amisit , cuius dum celebrarentur exequiâ , impatiens maroris Plautius pugione se confodit . Rex etiam Persarum Darius , existimans uxorem suam ab Alexandro interfectam , summo eiulatu castra impleuit , ac multo grauius , quàm se , uictum esse tulit . Hoc enim in rebus omnibus incredibiliter natura fabricata est , ut licet omnes rerum formæ sint inter se dispares atque dissimiles , tamen in his insit eadem uis & potentia , ut alia aliis magno beneuolentiâ nexu coniungant . Sidera nanque cernimus non tantum ordine atque specie , uerum etiam uirtute & potentia coniungi : deinde uidemus cælo subiecta corpora concitari , atque etiam igni , omnium elementorum facile principe , tellurem , omnium parentem , subiectam uario rerum genere compleri , uelut infuso semine mariti fungatur officio . Quid autem (ut ad hæc inferiora descendamus) de plantis , aut animantium genere dicam ? an in omnibus eadem est facultas atque naturæ bonitas ? & hoc etiam quouis arborum , ac plantarum genere licet inspicere , quæ eandem in specie coniunctionem habent , & eundem coniunctionis fructum . Nam cum palmarum alia mas , alia femina sit , inuicemq ; maritali quadam copula coniungantur ; mares attrahunt ad sese feminas , neque illæ congressum , quantumcunque adniti possunt , aufugiunt , sed , ultro ramis uicissim contra ad osculum quodam modo exporrecis , manifesta dant mutui desiderii signa . Est idem amor in pistaciis , quorum semina cum panguntur , mas & femina committi debet coniunctis naturis . Idem & in gemmis dignoscitur ,

gnoskitur, cum aliæ aliis uidentur indigere. Denique nullum genus animantium est, in quo non extare atque eminere quādam coniugii speciem perspiciamus. nam uolucres ipsæ pene omnes matrimonio iunguntur, & nidos suos tanquam geniales thoros concordie mente defendunt, & fœtus suos, qui certi sunt, ita diligunt, non modo ut eos diligenter alant, uerum etiam, si quis uelit eos auferre, unguibus ac rostro tueantur acerrime. Quin etiam leones eodem coniugii uinculo muniuntur: lupi lactantes catulos obiiciunt: pro catulis dimicant tigrides: asinos per obstantes ignes agit prolis tuendæ cupiditas. Hæc autē naturalis excellentia in rebus sempiternis semper manet: in iis autem, quæ oriuntur & occidunt, uirtute quadam seminis in sobolem ipsam infunditur. Ergo, cum hæc tanta uis coniugii sit, tantumq; iuris habeat, ut uel res mutas, beluas, rationis expertes, reliqua denique omnia complectantur, quid tandem conuenit eam in homine, animantium reliquorum principe, fingendo minus opum habere arbitrari? sunt igitur natura in matrimonio innata semina coniunctionis, & procreationis: sunt incredibilia honestatis, & sanctitatis studia. tanta tamen extat humanæ mentis imbecillitas, tanta nobis à peccato oritur inscitia, ut non pauci in illam animi fictam libertatem incidunt: quæ tamen non uera libertas, sed fallax libertatis imitatio, non felicitas, sed uana felicitatis species, non ueri decoris studium, sed effrænata quædam ac plane stulta inanis gloriæ cupiditas adumbrat eorum mentes, qui quidem non tam honesti pulchritudine allekti, quàm ostentationis causa, & ut admirationem apud homines quandam excitent, uitam cælibem susceperint. unde sæpissime euenit, ut, ubi primum inconstans illa atque temeraria uoluptas, quæ sua immanitate iudicium rationis impediēbat, effluerit, merentes, & animo anxii susceptæ turpitudinis conscientia damnentur. ut autem fingunt poetæ Ixionem, Iunonis amore incensum, cum nube Iunonis speciem referente concubuisse, atque ex ea nube centauros procreasse: sic & naturæ stimu-
lis

lis ad honestatis studiū incitati, inanem illius imaginem complexi, sobolem etiam inanem & mixtam, atque monstri similem genuere. non est enim magis monstrum animal ex hominis & equi figura conglutinatum, quàm habitus mentis, honestatis specie, turpitudini insigni compositus. Quid est enim à ratione, atque ab humanitate alienius, quàm ab æternis humanæ conditionis legibus abhorreere? quid ingratius, quàm id negare minoribus, quod nisi à maioribus nos accepissemus, nec esset quidem ullus, qui negare id posset? etenim quis tam agrestibus institutis uitam ducit, qui non humani generis præstantiam, decus, atque ornamentum cum ingenti admiratione suscipiat? quis unquam tam abiecto animo fuerit, qui coniugii nobilitatem utilitatemq; minime prædicandam existimet? quis tanta immanitate effertus est, ut sui similes non amandos iudicet? Quid rursus eo est homine odiosius, qui, tanquam sibi natus, soli sibi uiuat, sibi quærat, sibi parcat, sibi sumptum faciat, neminem amet, ametur à nemine? An non huiusmodi portentum dignum censetur, quod cum Timone illo ex uniuerso hominum contubernio in mare proiciatur? quid enim est amentius, quàm uitam inanem, & ab omnium opinione diuersam traducere? quid difficilius, quàm tam contrariis, & inter se repugnantibus studiis, & cupiditatibus obtemperare? quid denique magis miserum, quàm meretricum lenociniis dies atque noctes exanimari? quid auersum magis à prudentia, uel potius quid aduersum magis, cum sit prudentia recta ratio, lumen quoddam animo præferens, quid fugiendum, aut expetendum sit, sine ullo errore præscribens? hoc tamen lumine is orbatus est, qui calibatū sequitur, & omni officio sese ad eius libidinem accommodat. Est enim primum perpetuitas abiicienda; sine qua uera dignitas, quæ sita est in uirtute, ne intelligi quidem potest. si quidem ille demum beatus est existimandus, cuius mens hoc diuino coniugii pabulo, quasi quodam nectare & ambrosia, alitur perpetuo, atque sustentatur. Quid enim aliud est

est

est, deorum interesse conuiuiis, quàm quasi diuinis opibus coniugii, quæ quidem sunt epulæ felicitatis, & perpetuitatis, abundare? Nunc igitur quando uos, quæ uestra est benignitas, ad audiendum erectos esse uideo, persequar libentissime quod restat. atque utinam diuinus spiritus mentem nostram afflaret, ut illius cælesti ui & impetu concitati, possemus ueræ gloriæ splendorem oratione consequi. nec enim fieri potest, ut hac nostra ingenii tenuitate, rem tantam prodignitate explicemus. quod cum ita sit, aggrediar tamen, atque illud primo loco statuam, nihil in rerum natura natū esse, quod humanæ incolumitati magis inferuiat, nihil quod summo parenti nostro similes magis nos reddat, quàm matrimonium; cum ipsa connubii societas ab ipso Ioue in primis instituta sit. unde ueteres dicere consueuerunt, Et tu particeps connubii, socia regni, Regina Iuno, quam deinceps pronubam appellarunt. ad hæc solem & lunam, Cupidinem & Venerem dixerunt. quid igitur magis homini conuenire existimabimus, quàm deorum sequi uestigia? quapropter Aegyptii, cum à nullo dæmonū infestari posse persuasum haberent, duo capita humana in exemplum matrimonii, quorum alterum maris, quod intro aspiceret, alterum feminae, quod extra, effingebant. Nam figura hæc satis superq; ad tutelam, deorumq; similitudinem sufficere credebant. iure igitur nulli ludi, nulla spectacula, festi dies nulli, nihil denique in uita nostra tantis cæremoniis, tantaq; pompa, quanta nuptiæ ipsæ celebrantur. ornantur in primis amicorum congressu, concursu propinquorum: apparantur omnia tecta: parietes ipsi, ac trabes gratulari, & gestire præ lætitia uidentur, nouamq; dominam laris consalutare, ac nouam familiam poscere. itaque epithalamiis, cantu, tripudiis, omni lætitarum genere, ac tripudiis complentur. quamobrem tantæ lætitiae, ac triumphus causa, tanquam aucupandæ felicitatis affectatione quadam, ipsi, inquam, ueteres instituere, ut noua nupta non nisi uincta caput uerbena, myrthoq; traduceretur. siquidem mos erat nuptiarum
sacro

sacro faciendo, ut noua nupta corollam de uerbenæ floribus, à semet ipsa lectis, sub amiculo gestaret; & insige fuisse, quod præcipue sacerdotes in capite ornando gestarent, siue ea corona, siue aliud gestaminis genus esset. id quod Hesiodus scuto Herculis ita describit: ligneumq; sponsæ simulacrum, Citheronis consilio fabrefactum, & in curru constitutum ab ipso etiam Ioue reperiatur; quo Iunonem, quæ diuortium fecerat, illuderet: eamq; in pelle lanata considerare ueteres iubebant. uetustus sane mos; quòd id uestimentum olim usui fuerit: sed illud magis uerisimile, quòd hoc se esse adductas ad præstandam marito lanificii operam agnoscant. nã ad hæc usque tempora in plerisque Italiæ locis, postridie quàm noua nupta mariti domum ingressa est, illi è geniali thalamo mane prodeunti obuiam propinqui fiunt, colum, fufum, & lanam, acum, & forfices, rutabulum, peniculum, quodq; unicuique in promptu fuerit instrumentũ, & quidquid uasorum in ædibus usui est, offerentes, quo ea, mulieris haud ignara officii, se non ad delicias, & uoluptates, sed ad faciendam lanam, & alia, quæ frugis sunt, curanda uenisse reminiscatur. Hæc itaque, non nisi triumphis & boni ominis causa, dabantur, quòd Caiæ Cæciliæ, quæ, alio nomine Tanaquil, Tarquinii Prisci uxor fuit, lana cum colo & fuso in templo M. Anci diutissime adseruata perdurauit. cuius rei mentionem haud obscure facit Varrus, Et quoniam res Tanaquil feliciter cecidit; institutum, ut nubentes uirgines colus compta, & fusus cum stamine comitaretur. Erat & nuptiarum maiestatis, & æternitatis, quam Græci ἀννέπρωτα dixerunt, index fax illa, quam prætextatus puer apud Romanos patrimus matrimusq; præferebat, duobus aliis eiusdem ordinis & conditionis nuptam deducantibus. Noctu autem prima aut secunda hora ducere mos erat ominis causa, quòd ita optima ac secundissima euentura sibi promittebãt. quod nonnulli autumant in honorem Cereris institutum. In hoc autem sacro ea superstitio accesserat, ut fax ea ab utrisque amicis raperetur perfuncto munere, quòd ea incefferat re-

V ligio

O R A T I O

ligio, né aut uxor eam sub lecto uiri ea nocte poneret, aut uir in sepulcrum comburendam curaret. siquidem utraque mors propinqua alterutrius captari putabatur. Addemus, institutum fuisse apud Romanos, ut uirgo, cum uiro tradebatur, de matris gremio, aut aliqua, quæ proxima eam necessitudine attingeret, rapi simularetur, eo scilicet omine, quòd ea res feliciter Romulo celsisset, Romanamq; rem fecunditate prolis amplificasset. Sed neque hoc omitendum existimo, quòd apud Græcos ad id ministeriū ancillæ adhibebantur, uti cernere est in Herculis scuto apud Hesiodum. quanquam moris etiam apud Græcos eisdem fuit, ut mater eas nuptiales faces, atque ignem & aquam prætenderet, ut apud Euripidem. nam & huiusmodi donaria nouæ nuptæ apponebantur, quæ scilicet eam perpetuæ castitatis, puræq; in omni uita mentis admonerent. Qui uero instituti huiusmodi rationem altius rimantur, naturæ uicem hinc intelligi interpretantur. ignem siquidem aiunt actionis uim obtinere, & agendi elementum esse, aquam uero patiendi. Hinc philosophi non defuere, qui rerum formas ex aqua per admixtionem ignis produci existimarunt, atque ita ignis & aquæ sacramento nuptiarum fœdera, omne optimo, sanciri. Apponebantur uero hæc in limine domus, quæ sponsus & sponsa intraturi essent, ut ea oblata species memores eos redderet, quorsum essent huiusmodi sacris initiati. Igitur per ignem & aquam necessitatem interpretabimur, quæ ducere uxores iubet, non tantum ob sobolem, quæ præcipua est, uerum etiam, ut sit, quæ domus & familiæ totius curam suscipiat, & quodam ueluti gubernaculo, directo ad emolumentum, honestumq; cursu, regat. longe honestius igitur Metellus, qui de uxore ducenda interrogatus, uxorem esse malum haud sane inficiatus est, sed malum tamen id esse necessarium. Quis ignorat, sine coniugali societate breui periturum esse humanum genus omne, ceteraq; animalia plane defectura? Exulibus quidem, capitali scelere damnatis, ut eis quasi uita negaretur, aqua & igni

igni interdicebatur. Necnon poeta fingentes Saturnū amputasse genitalia patri caelo, eaq; in mare abiecisse, indeq; nam Venerem, id significare uolunt, igneum semen admixtum tum humore generationis fuisse principium. Panarium deferebant manu, farris, aliorumq; leguminum mixturis plenum, nec sane ab re. Plutarchus enim facere ad castimoniam leguminum abstinentiam docet, quod eos, qui sancte & immaculate uiuere curant, pura & tenuia corpora habere oportet: legumina uero maxime uires corporis corroborant: unde institutum, ut Carnæ deæ, quam uitalibus humanis præesse ueteres confluxerunt, pulte fabacea, & lardo sacrificaretur: quod eo ciborum genere uires corporis egregie firmentur: constatq; calendas lunias ea de causa fabarias uulgo uocitatas: quod sacrum institutum est à Iunio Bruto, à quo etiam mensi nomen. Pro cicere autē incolumitatem & perennitatem: si quidem in ciceribus tantum nullæ bestiolarum aut uermes in horreis innascuntur. Quin etiam ad incolumitatem excogitatum est, cicerem una fieri; propterea quod erucas eum arcere, experimento compertum legimus. Huc facere uidentur illa, de quibus meminit Aristophanes in Pluto, seruorum nouitiorum, cum primum domum ingrederentur, capitibus ante focum profundi solitos dactylos esse palmarum, nummulos, legumina, caricas, nuces, & huiusmodi bellaria, conseruis omnibus impune diripienda. quæ quidem & in annuæ uerbatis omen fieri consueuerunt, & ut ipsi frugi esse meminissent. institutum mox ex Theopompo didicimus fuisse, boni auspicii causa in sponsi caput. Præterea annulus ferreus sine gemma sponsæ digito imponebatur, eo quod non auro, non argento, sed ferro solo, & fecunditate prolis Romanū imperium creuisset. Quapropter in Camaniis, qui trans Taurum incolunt, non licebat uxorem ducere, nisi prius ceruicem cæsi in prælio hostis amputatam ad Regem pertulissent, quasi uxoribus digni ob uirtutem ac robur efficerentur, ceteri uero ut molles effeminatiq; haberentur.

V 2 unde

unde Septimus Florens digitum annularem pronubum appellauit, & anulum quoque pronubum. nam mulieres parcissima patrum sobrietate aurum minime nouerant, uno excepto digito, quem annulo pronubo sponsus oppignorasset. sic fertur Prometheum olim Saturni, lege perpetuis uinculis ab Ioue damnatum, ea mox conditione liberatum, ut inde anulum lapide & ferro compactum gestaret, ne omnino exolutus poena uideretur; indeq; annulorum usum propagatum. Ideo legislatores in alieni thori uiolatores, tanquam in sacrilegos, animaduenterunt, capitali poena irrogata. cuius rei testis sit Philippus Macedo, uir, ut Theophrastus ait, non tantum genere, & dignitate regia, sed & fortuna, & moribus maior, & ceteris Regibus moderatior. qui cum ad eum a seruo suo puellam adductam interrogasset, cur tam sero uenisset, respondissetq; illa, se expectasse, ut uir suus maiori somno grauaretur, quamprimum in seruum animaduertit, cuius consilio in alienum thorum ignoranter irruens uix adulterium perperrasset. quo exemplo adducti Graeci, uiolatum matrimonii ius decenni bello uindicandum censuerunt. quod hominum genus per anserem ouis incubantem iudicare possumus. anseres siquidem, ut Quintilii, qui de agricultura quam diligentissime scripserunt, tradidere, aliena oua in suo etiam genere fouere nequaquam solent. quare curatores eorum, dum oua pariunt, certis characteribus uniuscuiusq; foetum signare debent, atque ita unicuique sua ad nouem supponere. Ad haec, non Romanis modo, uerum etiam Hebraeis, & barbaricis legibus adulteri poena capitali pledebantur: apud Hebraeos lapidibus obruebantur. Nec hoc contenta legum seueritas, illud etiam iussit, deprehensum adulterum posse confodi: quasi laedat atrocius qui coniugem alterius eripiat, quam qui uitam. Nec gens fuit ulla tam barbara, quae non solutam damnaret libidinem, matrimonium amplecteretur. quod idem fere Britannos, & Troionitas fecisse, item in Graecia Lacedaemonios: quibus omnibus licet uxores cateruatim essent, tamen intra con-

cessos

cessos limites suis quique contenti uxoribus tenebantur, nihilq; acerbius apud eos, quàm adulterium, plectebatur. Contra autem matrimonii uiolatores apud Germanos lex capitalis habebatur. Aegyptios uero mille plagis cadere solitos traditur, mulieribus nasum amputantes, ut, matrimonii iure uiolato, flagitii testimonium in ore darent, quòd in ore libidinis fuisset incitamentum. Vnde Romulus ille, primus Romanorum Rex, ut urbem liberis hominibus certisq; repleret, quicumque se hoc coniugii fœdere, quod non solum feminam, sed & uirum ad copulam & societatem deuinciret, præmiis affecit. neque enim dubium est, quin ea gens, in qua legitimum ille societatis genus eluxerit, non tam ex hominum genere oriunda, quàm diuino ortu edita sit existimanda. Magno igitur fauore diuus Iustinianus, ipsiq; Pontifices persecuti sunt, dum alienis amplexibus illegitime natos, sequente matrimonio, legitimo iure donarint, qui uero ex alieno congressu intemperanter, spretis sacris nuptiis, nati sunt, eos cum honoribus demeritos, tum etiam indignos hereditatis paternæ successores acri quadam censura statuerint. Hinc relicta est etiam nobis prudendissima illa Postumii & Camilli censorum constitutio, qui cum humano generi commodissime prospicerent, statuerunt, ut eorum bona, qui ad senectutem cælibes peruenissent, continuo publicarentur. Hinc etiam Lycurgus ille Lacedæmonius maxima infamia notare solitus est eos, qui ad annos septem & triginta sine uxoribus peruenissent, ut ciuitas maior & honestior liberis hominibus redderetur. Porro legumlatores, quibus hoc unicum institutum est, ut perquirant & dispiciant quid conducatur, aut obsit omnibus, & singulis, an nō omnes utilissimum fore ciuitatibus existimarunt, si ciuium familiæ augeantur? contra, exitiosum, si minuantur? & nullos uel paucos esse liberos ciuibus, inutile, habere autem prolem, eamq; numerosam, è Rep. esse iudicarunt? quamobrem, ne abortum facerent, mulieribus interdixerunt; non obediensibus autem pœnam irrogarunt. Item ne medica-

mentis

mentis sterilitatem inducentibus, & conceptum adimentibus uterentur, prohibuerunt. eandem ob causam multitudinis liberorum utrique sexui præmia, & sterilitatis penam statuerunt, exilio multabant, à reip. muneribus excludebant. At qui rempub. liberis auxissent, eis, tanquam benemeritis, præmium è publico proponebant. unde sane Iunoni, regnorum & opulentia præfidi, partuumq; fospitatrici, oues ambigua, hoc est (ut Bebius Macer aiebat) cum duobus agnis altrinsecus alligatis sacrificabantur à matronis, quæ gemellos peperissent, fortunandæ rei domesticæ causa. Lycurgus legem tulit, ut, qui uxorem non duxissent, iustate arcerentur à ludis ac spectaculis, hyeme uero nudi forum circuirent, seq; execrati iusta pati dicerent, quòd legibus non paruissent. Apud Indos autem, & Persas laudi in primis erat quamplurimas habere uxores, tanquam ei patria plurimum deberet, quòd eam numerosissima prole locupletasset. Apud Hebræos hoc honoris habebant matrimonio, ut, qui sponsam duxisset, eodem anno non cogeretur in bellum exire. Tulit leges Augustus inter alias, ut iuventuti uxores darentur, populumq; amplificarent: priuigni etiam ipse filios populo ostendit, hortatus ut Germanicum, priuignum suum, in pulcherrimo fructu imitarentur. Qua de re legitur, cum senio quidam grauis in theatrum uenisset, postulassetq; à iuniore locum, dixisse adolescentem, non cedam, cum pueros, qui mihi cedere possint, non genueris. Pulcherrima etiam in hanc sententiam extat Aesopi fabella, ueteribus approbata, olim uulpem leænæ fecunditatem suam obiecisse in generositatis commendationem, quòd & semel in uita, & unum tantum pareret. Ita cum persuasum haberent Aegyptii leânas semel tantum in uita parere, mulierem, quæ unius tantum filii mater fuisset, per leanā sculptam significare consueuerunt. Constat etiam, legibus olim sancitum, ut iis, qui uxorem occiderent, sacrarum ædium usus interdiceretur; non cum hominibus uersari, non uinum, & ne sicceram quidem bibere, non ludos spectare, nec

nec in conuiuium uenire liceret . interdicebaturq; secundis nuptiis , & thesauro illo preciosissimo Eucharistiæ , tanquã indignus Dei uiatiko , cum opificiũ Dei sustulerit , omni destituendus auxilio , tristitiaq; opprimendus . Est itaque coniugium non modo conueniens , & illustre , sed & sanctissimũ , pietateq; plenissimum . Contra uero , matrimonium negligere , non modo est animi turpis , & abiecti , uerum etiam ab omnibus naturæ legibus , atque diuinis institutis nefarie dissidentis . Quid enim aliud est , cælibem uitam ducere , quàm humanam uitam perpetuo alimento , & quasi solem luce sua orbare ? aut quid minus decet hominem propagationi deditum , quàm humanam societatem aspernari ? hominum salutem negligere ? de humani generis propagatione minime sollicitum esse ? Apud Mosem quoque Deus ipse prædicit impiis , fore , nisi resipiscant , ut eorum nomen obliuione conteratur . Hieremias autem ita sub Dei persona in Iudæos inuehitur : euellam(inquit)uos , & ciuitatem istam excindam . Quocirca non immerito uiri sanctissimi hoc sterilitatis nomine omnes morum immanitates complectuntur : quale est illud Isaia , Instar Sodomæ præsetulerunt , nec occultauerunt . Item illud Hieremiæ , frontem perfricuiisti , meretricis impudentiam suscepisti . Iccirco non dubitarunt filia Loth cum patre temulento rem habere , satius ducentes consulere generi humano nefario incestu , quàm interitum pati . Iccirco Plutarchus libello de conugalibus præceptis , uir & mulier , ait , qui copulam maritalem suffugitant , similes sunt iis , qui apicularum aculeis patienter se offerunt , mella ipsa reformidant . Ad eandẽ respiciens propagationem Virgilianus Dæmonetas cum Pollionis amicis optat mella fluere , nihil aliud sibi uult , quã ut copiosissima rerum omnium ubertate ditefcant . Eamus nunc , & cælibatum admiremur , laudemus , ueremur , qui aeternum sit generi humano cladem allaturus , quæ pestis aut lues à superis aut inferis immitti possit nocentior ? quid ab illo diluuiio timeri possit acerbius ? quid tristius expectari , etiam si Phætonteum redeat incendium ? Nec est

est dicendum, posse quenquam liberos absque uxorio uinculo parere: quando, uti pictor, aliquid imitando, à natura discedit, musicus uocem absouam, & parum numerosam, ratione discrepantem emittit, omnes quantumuis harum artium rudes offendit; quid de humano genere dicendum? Quòd si lex aliqua damnat sterile matrimonium, calibes multo magis damnabit; eo quòd nec calibes essent, nec uirgines, si coniugii uim sustulerint. Si natura pœnam non effugit, ne uoluntas quidem effugiet. si damnantur, quorum uoluntati natura defuit; quid commerentur ii, quine operam quidem dederunt, ut steriles non essent? Quam aliam ob causam opifex hominis primum quidem bipartito diuisit genus, mare ac femina constitutis, deinde cupiditatem uehementem utrique iniecit consuetudinis & coniunctionis alteri cum altero, & ingens desiderium utrique mutuum concitauit, ut mas feminam appeteret, femina marem? Nonne igitur apparet, uoluisse eum, utrique sexui consuetudinem esse, & communi opere uitam institui, ac mutuo iuuari, gigni ab iis & educari liberos, ut genus nostrum perpetuum esset, atque in studio sanctitatis diligenter exerceri, ut & leges diuinas, ad spem futuræ salutis erecti, iustitiam, & pietatem, quantum possunt, excolerent? In calibatu autem non fuit perfecta & absoluta ratio pietatis, nec felicitatis, sed inchoata quædam, eaq; rudis felicitatis species. At coniugium reprimat quidem impios atque nefarios hominum conatus, it obuiam furori, & sceleri, seuerè, atque uehementer impia facinora uindicat, atque ad illum perfectum perpetuitatis & felicitatis gradum perducit, omnibus commoditatibus uitæ propositis, non ad uitam inanem tantum, sed ad posteros quoque dirigit. cuius quidem finis nō aliud est, quàm uitæ commodis abundare. hic nihil uideo sane, quod non potius fluxum, demissum, & turpiter abiectum. Siue enim eorum inconstantiam spectemus, siue honoris, & humanæ uirginitatis leuitatem, siue quendam fucatum libertatis splendorem, uel postremo felicitatis humanæ speciem illam

illam simulatam atque fallacem, nihil reperiemus quod mentem explere, aut animum uoluptate diuturna ualeat allicere: omnia nanque sunt angusta, fluxa, mortalia, erroris & inanitatis plenissima: sola coniugalis uinculi ornamenta ampla sunt; immortalia, diuina: quæ nulla unquam uis eripiet, nulla uetustas obliuione obruet, nulla calamitas exstinguet. & quanquam tanta dignitas effugere nequeat interdum humanarum rerum angustias, ut in filiorum & parentum amissione; illi tamen, qui hoc diuino præsidio confirmati sunt, omnia sustinent. Nemini autem persuasum iri uelim, ut cælibatum spernat, sed ut uitæ fluxæ atque nefariæ stabilem & honestam uitam anteponat. siquidem humanum ingenium apiculæ simillimum est, quæ sola uiuere nequit. perit enim, si relinquitur sola, sed ad unum & commune opus suarum congenerum tota inclinat, operam suam omnem & studium proximis coniungens. nuptiæ autem principium sunt constitutionis familiæ. Quisquis igitur homines nuptiis priuat, is familiam prorsus tollit, ac exstinguit, simulq; ciuitatem & totum genus humanum, quod absque generatione nullum erit. Nam, familiam, aut ciuitatem non solis uiris, sed mutua consuetudine constare, manifestum est. contra quam (ueluti aiebat Musonius) sicut ubi quis hospites iniuria afficit, simul & Iouem hospitalem offendit. et qui lædit amicos, in Philiu Iouem, id est amicitia præsidem, peccare dicitur. Itaque qui erga gentem & familiam iniurius est, is aduersus patrios Deos, ac Gentilitium Iouem, iniuriarum in genus proprium censorem, ac uindicem, delinquit: quoniam parentes Deorum nobis imagines sunt; & Dii Lares seu domestici beneficiorum auctores, cognati, creditores, domini, & amici constantissimi. sunt enim imagines Deorum tutissimæ, & similitudinem eorum nobis referunt, melius quam ullius artis facultas exprimere possit, cum tanquam Dii domus patroni, & nobis familiares sunt, beneficiorum item maximorum nobis auctores sunt, & maxima quæque præstant, non quidem ea solum quæ habemus, sed quicquid no-

X bis

bis exhibere & optare uoluerunt. Iccirco prisci existimarunt,
 honoribus in ciuitate affici debere quisquis multos liberos
 haberet, atq; ea de causa immunitatis præmia concessa sunt:
 ut uicini omnes quadam quasi reuerentia moueantur, quoq; po-
 tentior sit omnibus sibi æqualibus, qui non æque multos li-
 beros habuerunt. quid igitur, dicet aliquis, nullas ne putas in
 tota cælibatus uita honestatis reliquias collectas esse? nec a-
 liquem unquam mortalium, nisi coniugio deuinctum, pri-
 scis illis temporibus honestatis studia coluisse? Negare non
 possum, multos etiam in illa communi labe generis humani
 specie honestatis illectos, & in uirtutis studiū incitatos quo-
 dam modo fuisse. Cum autem ista malorum consentiens uita
 procreationi quasi uim inferre uideatur, à rectis naturæ in-
 stitutis deducatur; existit illa contentio, atque bellum inte-
 stinum; in quo quidem ratio, quasi specie castitatis obum-
 brata, sæpius uicta cedit uoluptati, atque turpitudini, ita ta-
 men, ut falsa illa imagine à Dei præcepto abductam esse
 constet. quod satis indicium facit, obteri interdum hanc
 castitatis indolem aut libidinis impetu, aut aliqua flagitii
 cupiditate. Hoc enim fuit illud infinitum imperium peccati,
 atque mortis, quod diutissime terras omnes oppressit:
 de quo tam multis in locis sacræ literæ conqueruntur, Ma-
 ledictus qui seminat semen suum super terram, quiq; nec
 Deum requirunt. omnes enim de uia declinauerunt, nec
 unus quidem in officio permansit. cuncta denique importu-
 na tyrannide peccati teruntur; neque alia de causa proposi-
 tæ sunt nobis minæ, clades, eluiones, incendia, terrores
 uariis ostentis atque prodigiis hominum millibus, iniectæ
 bellorum tempestates, gentium ruinæ, nisi ut mortales à
 scelere sterilitatis deterreant. contra uero uitæ commodi-
 tates, lex societatis diuinitus promulgata, sanctissimæ reli-
 gionis coniugii institutio, diuinæ promissiones, immortalia
 beneficia, ut ad officium atque sanitatem reducant. Quæ o-
 mnia manifeste declarant, nullam in cælibatu esse expressam
 effigiem honestatis, nec ullam ueri decoris speciem atque
 pulchri-

pulchritudinem, nec aliquam perpetuitatis formam extare, cum sit plenus uitii, atque tenebris miserrime circumfusus. Iam satis, opinor, constare potest, ueræ perpetuitatis, atque solidæ felicitatis rationem apud hos in obscuritate latere. Cælibatus nil aliud est, quàm cõmunis calamitas, cõmune incendium, atque flamma, quæ per orbem terrarum peruagatur, communes illæ tenebræ, quibus omnes decoris atque dignitatis rationes occultantur, & demersæ iacēt. quòd si apud quosdam barbaros, nec adhuc institutos ad honestatem impudentius uxores ducerentur, ea tamen res erat species matrimonii, quoniam nec discedere ab eis licebat. Multa etiam fuisse in antiqua lege constat, quæ tamen puto magis temporis causa ferenda, quàm laude celebranda, ut exteris gentibus scenerari, plures habere uxores, diuortium facere dotè tribus pensionibus reddita. non poterant tamen Germani repudiare uxores. Quod autem redditi Zapyri, qui intra Derbicas, & Hyrcanos sunt, ubi tres quatuor uel liberos suscepissent, prolis gratia permittebantur fecundas uxores aliis tradere. Idem & Romanis Numæ lege licebat, cū M. Caro Martiani oratori Hortensio uxorem suam concesserit. Senex maritus Spartæ uxorem iubebat admittere iuuenem alium, ex quo filios susciperet, qui seniores essent. tamen ex his matrimonium ubique contineri constat, ubique coli: & si multo sanctiora sint instituta nostra, & eius sanctitatis munus nobis tantum Christicolis conferatur. At uideo uestrum aliquem obmurmurare, persistentem in prima sententia, inquietum, beata res est coniugium, si omnia eueniant secunda. Sed quid, si morosa contingat uxor? quid, si impudica? quid, si liberi impii proueniant? Addis exempla eorum, quibus coniugium exitium attulerit. Exaggera, quantum potes: credas tamen necesse est, hominum ista uitio accidisse, non coniugii. non solet enim, nisi malis maritis, mala uxor contingere. Adde, quòd tibi in manu est, ut bonam eligas. Quid, si corrumpatur? à malo enim marito uxor bona corrumpi potest, à bono mala corrigi consuevit. falso

X 2 uxores

uxores accusamus . iam uero, non est quòd zelotypiam metuas . amantium iste morbus est . castus & legitimus amor zelotypiam nescit . eos enim camelis æquiparandos censuerim : propterea quòd reliqua animalia tempore, quò rei uenereat cupidine, uel rabie potius incitata gestiunt, in suum tantum genus ferociunt , camelus autem in hominem etiam , atque in unum quodque aliud animal sæuire consuevit , & usque adeo sibi timet ab omnibus , ut solitudines petat , & id temporis ab omnium consortio disunctus , solam feminam affectetur . Quòd uero filii interdum in parentes adeo sæuierint, ut plures interfecisse ex historiis constet, plures matres etiam filios propriis manibus enecasse : cur non contra Bithona & Cleobè fratres afferunt, qui subiecti iugo matrem curui impositam ad Iunonis templum uexerint ? quod cum alii, tum Pausanias tradidit . Et, ut reliqua persequamur, si quis hominum tantum sceleris admisisset , articulatum eum acutis calamis cæsum iuebant uiuum super spinarum acervos comburi, merito maximum omnium scelus iudicantes ei mortem inferre, à quo uitam quis accepisset : uel in culem includi simul cum uipera, simia, & gallo . Subitq; in hanc sententiam Arsinòes recordatio, quæ à Ptolemæo fratre infidiis & fraude decepta, cum percussores, in duos filios impuberes, à fratre immisos, conspicata esset, complexa eos ad se fugientes, ea parte, qua uulnera filiis inferebantur, diu corpus suum cadendū opposuit . Altera erat obiectio, quòd quædam maritum securi percussit, altera ueneno sustulit, illa morum odio ad mortem adegit . cur non potius Tiberii Gracchi Cornelia succurrit ? cur non Alcestis, non optimi mariti coniux optima ? cur non uel Iulia Pompeii, uel Catonis Portia ? cur non æterno nomine digna Artemisia ? cur nō Hypsicerathea, Mithridatis Pontici Regis uxor ? cur nō tertie Aemilie comitas in mentem uenit ? non Turie fides ? non Lucretia, ac Lentula ? cur non Arria illa usque adeo à Plinio celebrata ? cur non innumeræ aliæ, quarum pudicitia & fides in maritos ne morte quidem potuit immutari ? At dul-

cis

cis libertas: quisquis uxorem accipit, compedes accipit, quas sola mors potest soluere. Quid est, quod dulce esse homini soli possit? si dulcis est libertas, cur non sociam istius boni asciscis? nemo enim potest ab omnibus laudari, nisi sit iucundus & gratus uniuersis. nemo autem potest assequi, nisi se ipsum iisdem uinculis adstringat, quibus uniuersam multitudinem obstrictam esse uidet. nihil est enim aptius ad amorem conciliandum, quam studiorum similitudo. At uereris, ne liberis morte ademptis in luctum incidas. si orbitatem times, ob id ducenda est uxor, ut sobolem creet. quod si matrimonii incommoda exhorrescis; contra, num calibatus nihil habeat incommodi, considera. quasi uero ulla sit uita mortalium, quæ non sit omnibus fortunæ subiecta. casibus. è uita migret oportet, qui nihil incommodi ferre uelit. Quod uero nuptiæ studiis liberalibus impedimento sint, ridiculum hoc esse liquido constat. Nam si homini conuenire permittunt, cur non etiam studiosis, & doctis? an deteriore rem quenquam literæ faciunt? quinimmo meliorem, iustior, atque honestiorem. an quia non peior & iniustior est qui ciuitatem suam negligit, quam qui ipsam curat? & qui suam solius rem agit, quam qui publicam? aut quia ciuitatis, humanitatis, & familiaritatis studiosior est is, qui solitariam uitam sequitur, quam ille, qui familiam regit, liberos gignit, & ciuitatem suam promouet: quæ omnia maritus facit. Hac sane ratio non parum efficax mihi uidetur ad commouendos illos, qui à nuptiis eos, qui sese literis dediderunt, alienos esse censuerunt. quandoquidem nuptiæ si non fuere impedimento neque Socrati, neque Crateli, quoniam uterque uxorem habuit; nec ullos alios nominare possumus, qui melius illis philosophati sint. Crates enim domo supellectile, bonisq; omnibus carebat, uxorem tamen duxit, & cum latibulum nullum haberet proprium, in publicis Athenarum porticibus egit tum interdiu, tum noctu cum uxore. Nos autem, qui domos, qui famulos habemus, adhuc dicere audemus, optimas artes nuptiis impediri? Atqui philosophus

Iosophus erit in omni re, qui quidem naturæ conueniat. Sunt enim nuptiæ secundum naturam, uoluntarium potius in humanum genus imperium quodam modo præferentes, quam seruitutem. quinnimmo id ita intelligendum, coniugatis impositum fuisse legis iugum tanquam seruis, ut quasi per matrimonii uinculum ad præceptorum obedientiam traheremur ita. si seruitus hæc est, lōge uidetur antepone-
 da libertati. fructus enim alteram ab altera distinguit. & ubi seruantur leges rectum & honestum tuentes, ibi summa felicitas. quid porro præcipit lex? non mœchaberis, non occides. an uero, quia cælibes liberi sunt, mœchandi licentia abuti debent? & sicariam in coniugatos sine metu facere? nequaquam; immo eis neque concupiscere, neque in alienam uxorem oculos uertere præceptum est. ob id enim matrimonium lex imperatoriæ mandat, ne quid erga proximū agamus, quod fieri erga nos displiceat. Assertor nolter præcidendas monet uitiorum causas, ut neque quidem facere quicquam præter ius & fas in animum inducamus. Hæc enim est uera libertas, cum nosmet ipsi spōte abiicimus uitiorum seruitutem, cum libidinum ergastula confringimus, & è malarum cogitationum uoraginibus emergentes, uinculis omnibus expediti, in sinceritatis liberos campos euadimus, abstinemusq; non tanquam serui à flagitiis metu flagri, sed tanquam ingenui pie sancteq; educati, sponte probi modestiq; omni studio, meditatione, conatuq; legum monitis ita obtemperare debemus, ut ne cogitari quidē ullum uelimus scelus. boni enim qui sunt, nisi sponte boni sint, nullum ex bonitate sua præmium assequuntur. nam & Abraham, & Enoch, Noe, & patrū plerique alii sine legis seruitute Deo placuerunt. Iccirco Apollonides censebat inter homines nō aurum, non regnum, non diuitiarum luxus, uoluptates tā eximias præbere, quàm boni mariti, & uxoris piæ uoluntas iusta, & legitime affecta. Propterea, ut Plato censuit in Simposio, quemadmodum apud nos de amantibus lex illa relata est, qua dicitur nullum uoluntarium amatoris inanima-
 tum

tum obsequium adulatorium, aut infame putandum, sic & alia quædam secundum legem uoluntaria seruitus restat, quæ infamiam nullam subit. Hæc autem est, quæ circa matrimonium uersatur: nam nostris legibus ita est institutum, ut, si quis uelit aliquem colere, putemus per illum uel sapientia quadam, uel in alia quauis parte uirtutis proficere: hanc rursus uoluntariam seruitutem neque dedecori serui-
enti fore, neque adulationem uocari debere. Nam si quid bene agitur, honestum est, aliter uero turpe. Sic etiam amare, & amor nō omnis est honestus ac laude dignus, sed is tantum, qui ad amandum honeste impellit. Quocirca non raro admiratus sum illos, qui matrimonium seruitutem appellare ausi sunt. qui quidem omnes propter mentis caliginem matrimonii dignitatē inanissimis querimoniis nudatam despiciunt, illam uero excellentem matrimonii dignitatis lucem aspicere nullo modo possunt. non paucis enim intolerabiles fuerunt uxores, non quòd sua culpa, aut suapte natura talis sit cum uxore societas, sed quando ducimus quas non oportebat. Etipsi quoque plane imperiti sumus in uita, neque instructi ad ducendum uxorem ingenuam, ut sæpius cernitur. ideo usu uenit, ut difficilis atque intolerabilis societas sit. neque procreationis liberorum, aut uitæ societatis gratia ducunt uxores. sed alii cupiditate dotis allecti, alii excellentia formæ, alii uero aliis huiusmodi causis ducti, ceu malis consiliariis usi, de ingenio & moribus sponsæ nulla cura habita, in perniciem suam nuptias celebrant. nam uoluntatum dissimilitudo odium parit, contrahendæ autem sunt nuptiæ cuique pro sua fortuna, ut neque superiorem facultate sua, nec inferiorem ducat uxorem, sed iuxta facultatis conditionisq; suæ modum. qui enim ultra facultates suas nuptias ineunt, illis de principatu dissensio plerunque oboritur. nam uxor opibus ac genere superior, maritum regere conatur. ille uero indignum hoc iudicat, præterq; naturam, mulieri imperium concedi. At qui facultatibus suis inferiorem ducunt, dignitatem & amplitudinem familiæ
minuunt

minuunt, iccirco Musicum imitari præstiterit, qui postquam uocis suæ proprium tenorem obseruauit, ita demum mediam instituit uocem, quæ & acui possit cum opus est, & grauari, qualis nec abrumpitur, nec citra relinquitur. Itidem nuptias iniri decet iuxta proprium animæ tenorem, ut non solum in secunda fortuna bene conueniat coniugibus, sed etiam in aduersa. tales enim primo nubentes facile flecti instituiq; possunt, & ad discendum promptæ sunt, & ad metuendum amandumq; uiros suos. Talis quoque pecuniarum societas connubio iunctis maxime conuenit, ut, unam in substantiam rebus omnibus confusis ac mixtis, non hanc partem propriam, illam alienam, sed omnia propria, ac nihil alienum arbitrentur: utq; portionem temperatam, etsi plus insit aquæ, uinum tamen appellamus, ita fortunas & rem familiarem, quamuis plus uxor contulerit, mariti dici oportet. Nam & Indos, & ipsorum sapientes hoc modo uxores ducere solitos, eius faciem intuentes, unde nunquam se falli aiunt, quoniam ex benignis oculis summam animi pulchritudinem consequi agnoscunt. euenit enim, ut, qui non excandescit, irascitur, aut bile mouetur, faciem splendidam serenamq; habeat: quæ uero maligna & dolosa fuerit, ea statim & oculis transuersè implacideq; intueatur: qui stolidus ac simplex est, pupillas & oculos parentes gerat, ut asini, & boues: cum supercilia coniunguntur, improba est: cuius superficies in uultu non rubet, sed obscura caliginosaq; est, huius anima nullo unquam modo exhilaratur: ceteræ huiusmodi notæ non modo uirginibus & mulieribus, sed etiam uiris insunt. Proinde post superiora signa, uocem quoque mulieris considerato. nimirum suauior est uox canora tum mane, tum à prandio: debet enim magis ad lenitatem contrahi: asperum uero neque clamorem, neque sermonem edat: nam huiusmodi signum nugas multas inutiles indicat, quemadmodum speculi ex auro gemmisq; constructi nulla fuerit utilitas, nisi formam similem repræsentet: ita neque diuitis uxoris fructus ullus est, nisi uitam marito similem, & inge-

ingénium concors exhibeat . decet etiam maritum probum esse . nam si uir malus fuerit , quo modo concordēs inter se fuerint ? uel quo pacto bonus cum malo consentiet ? Quinimmo consideranda utriusque aetas : quoniam , ut aiebat Theognides , incommoda est uxor iuuenis uiro seni . non enim gubernaculo , instar nauis , regi potest , nec anchoris detineri , sed , abruptis funibus , sapius de nocte alium portum petit . Talis enim est , ut paulo ante diximus , de rebus laudandis apud omnes opinio , quales sunt ii mores , quibus imbuti sunt . neque enim potest is , qui pudorem penitus amisit , honestatis specie commoueri ; neque is , qui ad fallendum paratus est , uera simpliciaq̃ laudare ; neque illē , qui diuturna libidinis consuetudine implicatus est , matrimonii castitate delectari . nemo denique ea probabit unquā , quæ suis ab institutis aliena uidet esse . ita qui hebeti ingenio sunt , languori desidiaq̃ dediti , improbis cupiditatibus obtemperant , & publicam salutem negligentes , omnia referunt ad suam utilitatem . nullam enim apud eos uim tunc habet naturæ lex , nullam possidet religionem sanguinis cōmunio , nullam sanctitatem retinet amicitia , sed potius omnia gentium iura inaudito scelere & audacia uiolantur . Quantum enim ad infirmitatem mulierum attinet , profecto , si ad numerum aduertamus , ridiculum est , paucissima infinitis opponere . natura in hac institutione infirmum etiam sexum in mulierum , imbecillam ætatem puerorum , incredibili constantia & fortitudine armauit . Bello cū Messeniis congressi Lacedæmonii , eorum impetum cū sustinere non possent , pedesq̃ sensim referrent , uxores eorum , hoc animaduerso , repente arma capiunt , impetuq̃ in hostes facto , non tantum inclinantem maritorum aciem restituerunt , uerum & Messenios ipsos fugauerunt . eas inde amplexi Lacedæmonii , prout erant armati , cum armatis promiscue , ut Lactantius ait , concubuerunt , atque ita mōx armatam Venerem colere cœperunt . Possē postremo argumentis peruincere , omnia mala , non matrimonii lege , sed

Y temptio-

cōtemptionē potius matrimonii extitisse. sed quoniam ad finem propero, illud tantū dicam, non solum homines ipsos, sed & ciuitates omnes, nationes, & imperia calibatus deleri, solum coniugii regnum esse perpetuum; quod nullis hostium uiribus excindi, nullis opibus labefactari, nullis intestinis seditionibus conuelli unquam potest: ex quo tot oriuntur bona, tot emergunt commoda, quot uix mente comprehendi licet, nedum uerbis explicari: si quidem matrimonium certos liberos facit, non dubios instituit heredes, conuentum naturæ honestat, cupidinem ac impetum illum propagationis, appetitumq; mutui congressus extinguit: marem feminæ, feminam mari certo cum fructu, nulla cum infamia connectit. sine matrimonio nec paterfamilias diu, nec domus appellari, nec augeri stirps, nec communicatio consiliorum fieri potest, nec beneuolentia percipi. Quo modo enim, ut Firmianus aiebat, seruari poterit caritas, ubi nihil certum sit, quod ametur? Quis mulierem diliget, aut quæ uirum, nisi habitauerint semper una, nisi deuota mens, & seruata in mente fides indiuiduam fecerit caritatem? Quis præterea filios amare tanquam suos poterit, cum suos esse aut ignoret, aut dubitet? Quis honorem patri deferet, cum, unde natus sit, nesciat? Quæ enim uehementior discordiarum causa inter homines esse potest, quàm si à multis maribus una femina appetatur? quod exemplis animantium, quæ ob hoc acerrime pugnare consueuerunt, & hominum, qui semper ob eam rem grauissima inter se bella gesserunt, unusquisque plane potest intelligere. Quid autem hic Romanos commemorem? cum illud inter omnes constet, non alia de causa Troianorum regnum, quàm ob Helenæ raptum, funditus euersum. itaque imperium illud, quod per optimates primo, deinde per Reges partū, & amplificatum erat, breui fuit Paridis concubitu & libidine dissipatum. Huiusmodi enim, seditiones consequenter quondam exceperunt Tarquiniana tempora, quæ cum per se satis graua & luctuosa reip. fuissent, tum etiam ad ærum-
nas

nas sexcentas, atque tandem ad ipsorum Tarquiniorum
expulsionem uiam munierunt: ex quo fluxit initium omni-
um calamitatum, quæ postea regnum illud euerterunt. Quid
Hipparchus Pisistrati filius? non ea ratione sublatus fuit, fra-
terq; eius Hippias Athenis exterminatus? sic etiam Diony-
sius posterior, Dionis atque Timoleonis uirtute, fuit ob libi-
dinem Syracusis expulsus. Quid autem hic referam illas
heroum contentiones, quibus & natalium suorum matri-
monia ostentabant, & eo nomine se cunctis aliis præpone-
bant? quale est illud Achillis in Asteropæum Axii fluminis
nepotem, & Tlepolemi in Lycium Sarpedona. ita gentis no-
men & dignitatem non aliunde quam à matrimonio profici-
sci contendebant. non enim Didonis erga Sycheum fides,
non Porciæ erga Brutum caritas, non Iuliæ erga Pompeiū
amor, non Gracchi Tiberii erga Corneliam pietas tantope-
re prædicaretur, sed promiscuis amplexibus, ubi fas fuisset,
cessasset amor, & caritas coniugalis, cessaret cura pro-
creandorum, alendorumq; filiorum, cum omnes ueluti suæ
prolis incerti nullam illorum curam cogitationemq; susci-
perent; atque hic tam pulcher mundus, quem ex ipso ma-
trimonio, tanquam è quodam seminario, in diēs magis auge-
scere, conseruariq; uidemus, contra breui temporis & æta-
tis spatio deficeret. hæc enim res una temperantiam, casti-
tatemq; aufert: quæ uirtutes in utroque sexu maximæ sunt,
& habentur: etiam uerēcundiam, pudorem, & modestiam.
nam, si omnes uiri luxuriosi, & mulieres adulteræ, ac me-
retrices haberentur, proculdubio humana uita, soluta le-
gibus, ad similitudinem pecudum, ac beluarum redigere-
tur. Quamobrem pro huiusmodi homine, multarum con-
cubitus appetente, ueteres ceruū exporrecto genitali pin-
gebant. is siquidem, cum turgente iam uenere coitum appe-
tit, non in una tantum immoratur. Aiunt etiam coitum cer-
uorum non esse statarium, ut ceterorum animalium. Desi-
nant igitur iam homines imperiti de matrimonio impie con-
queri, desinant illorum crimen in diuinum matrimonii be-

Y 2 nefcium

neficium indigne ac scelerate conicere : intelligant aliquan-
 do solum coniugii nomen esse , cui nulla unquam ætas finē
 sit allatura. nempe cuius gloria, laus, uirtus, splendor, opes,
 facultates sint immortales atque diuinæ : reliqua omnia flu-
 xa & lubrica cum sint, exigua uitæ curriculo intereunt. so-
 lum igitur matrimonium cum diuinis præsiidiis innitatur,
 erit in omni ætate florentissimum, ac constans. Qui igitur
 laudem, qui dignitatem, qui gloriam spectat : cui proposi-
 tum est honestum : cui uitæ suauitas, ac tranquillitas curæ
 est : is uinculo matrimonii se obstringat : ueram iustitiam,
 absolutam liberalitatem, perfectam animi moderationem,
 & reliquas felicitates, quæ nobis à domino præscriptæ sunt,
 ardentem amplectatur, eamq; fortitudinem retineat, cui so-
 li conuenit huius nominis decus, & amplitudo. Hæc enim so-
 la est beatitudo, quæ omnes peccati neruos incidit, quæ di-
 uinam mentis effigiem illuue offuscatam in pristinum splen-
 dorem restituit, quæ tenues opes animi incredibili constan-
 tia corroborauit, quæ cunctas cogitationes ab humanis re-
 bus ad religionis & sanctimonix studium traducit, uiamq;
 certam atque directam in cælum aperit. conferat nunc, qui
 uolet, illud cælibatus genus, quod fuit hominibus ad aspe-
 ctum amplissimum, cum matrimonii dignitate : iam uide-
 bit quantum à matrimonio distet : cum in hoc ea continean-
 tur, quæ optabilia sunt, in illo tristis solitudo, commodorū
 omnium, ac plane omnium iucunditatum inopia sita sit. hoc
 diuina lege concessum, habet firmissimam spem in Deo col-
 locatam, nihilq; nisi diuinum atque sempiternum spectat :
 illud contagione libidinis fædatur, hoc autem purum & in-
 uiolatum permanet. ille infirmæ spe atque animo de gloria
 sua cogitat, nos uero spe firmissima immortalitatis, certissi-
 moq; sobolis fructu ducimur. O singularem cælestis bene-
 ficentiæ magnitudinem, o immensam diuinorum beneficio-
 rum copiam, & incredibilem munerum largitatem. hoc il-
 lud fuit, quod multis ante seculis à uiris diuino numine af-
 flatis prædictum erat : fore nempe, ut Deus in humana for-
 ma be

ma delitescens doctoris officio fungeretur, omnemq; nobis uirtutis & honestatis disciplinam traderet, uiresq; matrimonii matris nuptiis confirmaret, quibus ea, quæ docuit, perfici constanter possimus. Quòd si lex nihil aliud est, quàm ratio perfecta: illa certe ratio, quæ non modo natura, sed, quod est longe præstantius, præsentis Dei numine ita perficitur, ut facile sese ad Dei imitationem accommodet, dubium non est, quin diuinam legem in se contineat. Constat etiam, hoc sacramenti uinculum celeste atque diuinum à Christi doctrina atque numine profluxisse, & ad eorum animos permanasse, qui Christi sunt secuti uestigia. Quibus igitur laudibus, o sacra res uxor, merito te efferemus, aut qua beneuolentia complectemur? tu, ne tam pulcher iste mundus, quem incolimus, deficiat ac pereat, per consequentes ætates illum renouas, asidueq; instauras. tu sub imagine natorum nos quadam immortalitate ac perpetuitate, tuo beneficio, donas: tu dulce nomen patris & filii dignoscere facis: tu libidines, stupra, adulteria extinguis, & nos à brutis distinguis, ac separas. tu discordias, & maximas lites hoc tuo sanctissimo uinculo prorsus aufers, & hominem homini primæuo amore, atque beneuolentia cumulas. tu utranque fortunam latiore reddis, atque tolerabiliorem. tu castitatem, tu pudicitiam, tu fidem conjugalem conseruas. tu magistra morum, propulsatrix uitiorum: quo sine uita hominum diutius permanere aut consistere nequirit. nihil sane ad uitia ex animis extirpanda, uirtutesq; serendas, hominumq; uitam honestatis opibus excolendam, utilius, neque quod uel ad elegantiam pulchrius, uel ad studium multitudinis amabilius, uel ad claritatem nominis illustrius, uel ad proprii sanguinis propagationem commodius esse, aut ab ullo excogitari possit. etenim, ut nulla exitiosior pestis, atque perniciēs rebus humanis inferri potest ea, quæ nascitur ex aliquo inaudito sceleris exemplo: ita nihil est humana societate ad homines in officio continendos accommodatius, nihil ad communis ui-

ta con-

ta conseruationem salutaris. Hæc enim sunt illa diuina
opera, quæ admirationem cunctis afferre, studia hominum
excitare, immortalis denique laude uigere possunt. Hæc fere
mihi in mentem uenerunt, quæ de matrimonio differerem.
quæ quidem, ut uideris, ab initiis naturæ profecta, piorum
hominum mentes in cælum aliquando extollent. Si uestrum
igitur aliquis, uiri Academici, perstat in sententia, ut con-
iugium uituperandum existimet; à recta ratione longissime
discedit, neque, quod se dignum est, facit. ortus enim po-
stulat, ut id, quantum possumus, ornemus, augeamus; &
interim ad summum immortale decus, per matrimonii qua-
si gradus ascendentes, aspiremus.

DE DIALECTICA, AD
ACADEMICOS LOVANIENSES.

INTER omnia instituta, quæ à maioribus nostris summa nobis cum laude tradita, à nobis deinde non minore cum fructu tractata sunt, nullum sane præstantius, nullum hominum generi utilius, nullum accuratius conseruandum uidetur, quàm id, cuius præscripto artes atque scientiæ orationibus efferri, exornariq; consueverunt. fit enim, ut huiusmodi exercitationis genere excitentur, eriganturq; iacentes hominum animi: cum, eius præsidio, atque opera, earum rerum, quæ laudandæ proponuntur, & dignitatem, & utilitatem non omnino habeant incognitam, aut inauditam. hæc res sane priscis seculis effecit, ut magno & excellenti homines ingenio omnes conatus, omnia studia sua eò direxerint, ut animis ipsorum insita ruditas, laudatissimarum artium ornamentis excoleretur; &, quicquid operæ impendi poterat, contemptis interim cum publicis tum priuatis actionibus omnibus, huc potissimum contulerint; existimantes id, quod erat, multo esse homine dignius, animum, quæ est humanarum partium nobilissima, nec nisi ad laudem, ac decus homini tributa, multiplici rerum humanarum diuinarumq; scientia excolere, quàm aut struendis opibus, aut cumulandis honoribus inuigilare: quibus rebus, quia fluxæ, terrenæq; sunt, & ad solius corporis cultum pertinent, nemo temperatior, nemo fortior, aut iustior fieri potest. sic quosdam rem familiarē abieciisse, inter quos uel primus est Democritus, quosdam uoluptates contēpisse, quorum facile princeps est Xenophanes, Græci scriptores uno omnes ore commemorant. tanta est enim artium uis, ac dignitas, ut non tantum homines in sui admirationem studiumq; rapiant, sed & acerrimos in ipsorum animis relinquunt aculeos, ac proinde indissolubili uinculo familiariter sibi adstringant. Verum, cum aliis

aliis aliæ rationibus magis probentur; (quosdam enim mouet utilitas, alios allicit oblectatio, non nullos etiam impellit necessitas) cumq; una sit honestas, cuius causa liberales artes generosis quibusque animis debet esse cõmendatissimæ, de ea nunc paucis differemus, & ostendemus, non modo quia pulchra, aut utilis, sed etiam, quia necessaria, uehementer experendam. Atque hic protinus, si quid huiusmodi uotis profiscitur, eam mihi eloquentiam dari postulauero, qualem Herculi Ogygio suo tribuebant Galli, qui, à lingua in aures defixis catenulis, mortales, quò lubuit, circumduxit: aut, si uere est aliqua flexanima Pitho, eam mihi propitiæ esse, summis uotis postulauero, dum artis clarissimæ, quam nunc mihi laudandam sumpsi, encomia quàm fieri potest paucissimis absoluo. Proinde adeste animis, & paucis cognoscite, quæ me adduxerint rationes, ut præcipue studium Dialecticæ necessarium omnibus existimem. Atque illud quidem primo loco quasi præsidium in prima acie constituo, nunquam non opus esse nobis adstricta quadam loquendi ratione, qua, semotis interim sinuosis uerborum inuolucris, neglectaq; oratoriæ dictionis ubertate, quibus auditorum animis sæpe tenebras, ne ueritas innotescat, offundimus, breuiter quisque, quod animo conceperit, explicare possit, quaq; in diiudicandis aliorum scriptis uelut certa quadam norma utatur. nã si, pro cuiusque arbitrio, temere, citra delectum, atque rationem aliquam sententiæ sententiis aggerentur, cumulenturq; quis tandem erit dicendi modus, aut finis? quare necesse est certam quandam tenere Dialecticæ rationem, ad quam, uelut ad amussim aliquam, tota oratio exploretur; ne nimis libere, absque concinno aliquo sensu, temere omnia, ut primum in buccam uenerint, effundantur. quod si accidat, quis erit ex diuturno studio literarum fructus? quid omnino, quod nobis ipsis ornamento, alijs admirationi possit esse, præstabitur? neque uero longiorem orationem, demonstrandi causa, res postulat; cum uel quotidianis exemplis erudiamur,

bonam

bonam adolescentum partem, quantumuis laboriosa opera in diuersis disciplinis uersatam, ad maturitatem aliquam, industriæq; infinitæ speratum fructum ideo non peruenire, quod maiore studio atque contentione hanc sibi non adsciuerint disciplinarum omnium ducem atque adiutricem. cuius uim atque naturam cum homines stolidi, aut non sentiant, aut, quod uerisimilius est, neglegant; angor equidem, atque ita indignor, ut interdum cum satyrico poeta exclamem:

O cæcas hominum mentes, o pectora cæca:
nam si huius artis, longe inter ceteras præstantissimæ, ullam curam suscepissent; profecto incredibiles sui amoris æstus in ipsorum pectoribus excitari facile sensissent. si enim quis ratione iusta, maturoq; iudicio secum expendit, sua dignitate suoq; pretio æstimarit, quantum ipse sermo, quo uel uno maxime à mutis distamus animantibus, ad quotidianos usus afferat adiumenti; animaduertet, (nisi mentem prorsus stulta persuasione habuerit excæcatam) nihil auidius appetendum, &, quod adiunt, obuiis ulnis amplectendum esse, iis artibus, quæ ad sermonis rationem maxime pertinent, eamq; & concinniores, & locupletiores reddunt. Nam, cum non solum in sapientum disputationibus, sed & apud multitudinem in foro, aut apud milites in exercitu, & in omni domestica ratione promouenda sermonis copiosus existat usus: quid agas, obsecro, aliud, quàm, quod in scenis personæ solent, si ea penes te non est ratio, qua diffusa atque late dispersa certo quodam ordine colligas, componasq; imperfecta expleas, definias ambigua, collectaq; re, qua de agitur, pro arbitrio quidlibet euincas? Neque enim obscura mihi esse potest eorum sententia, qui censent sat esse, si, quacunque ratione possis, quod animo conceperis, efferas. qui quidem si se ipsi collegissent, & rationem, quæ sola recte iudicat, in consilium

Z. filium

filium adhibuissent; intelligerent, ut inepta ea sit pictura, in qua capiti humano ceruix adiuncta est equina, itidem in compositam tumultuariamq; uerborum congeriem, orationem esse monstri quamsumillimam. Et quoniam commodè in picturæ mentionem incidimus, quæ uelut muta quædam est oratio; uisum est & à pictoribus, quod causæ nostræ non nihil patrocinetur, sumere exemplum. An quisquam à communi sensu tam uidebitur alienus, qui, aut in tenebris, aut à pictore oscitabundo, temere manum ferentē, nec ulla arte lineas ducente, aliquid recte formari posse existimet? Hac ratione eadem, quæ sentis, non explicueris apte, si uel nullo, uel incomposito utaris ordine. nam loquentem conuenit certam quandam sibi proponere rationem, ad quam non aliter, quàm ad amussim, aliquam orationis & sententiarum formam, ordine distinctam, exploret. Nemo non cum humani sensus iudicat expertem, qui rogatus, aliud à re, ac plane diuersum respondet. uerum, quibus contempta est Dialectica, mirum quoties ad interrogata allucinantur, quoties labant, ac labuntur, quoties demum unius sententiæ parum integro ludificantur sensu. si quidem multis fraudi fuit, & errandi causam attulit cum in philosophicis studiis, tum in sacris etiam prophetanisq; literis dialectici artificii ignoratio. quis enim ex eo genere, hominum philosophorum scripta intellexit? aut quis in sacris, humanisq; literis assequutus est ea, quæ ut sunt necessaria ueritate inuicem coherencia, sic argumentorum nexibus sic adstricta, inuolutaq; comperiuntur, ut non nisi ope Dialecticæ, quæ soluit omnes nodos, facile se ex iis explicuerit? extant huius ordinis in omni disciplinarum genere numerosa scripta, in quibus miserimæ huius artis imperitos constat allucinatos. quin ergo stultitiæ succurrimus, & inscitæ medemur corū, qui dialecticū in oratione artificium, parū uidelicet delicatis suis auribus suaue, quod prorsus ignorēt, quid conferat uel ad dicen-

dicendum, uel aliena scripta, dicta uel iudicandum; prorsus fastidiunt. perspicuum est enim, huius studium hoc nomine maxime à me commendari, quod sine eius praesidio, quæ à maioribus acute & subtiliter scripta sunt, neque intelligere, neque sine hac tanquam regula, quid rectum sit, quid adulterinum, possumus diiudicare. quæ quidem res cum maxime homini sint propriæ, nulla ratione fieri posse arbitror, ut hominis nomen tueantur, qui, quod aut ipsi mente comprehendunt, apposite exponere, aut, quod ab aliis artificiose in medium allatum est, assequi nequeunt. Atque, ut nulla sit dialectici studii dignitas, aut uenustas, nihilominus tamen eius tanta uis est, ut neque igni, neque aere, ut prouerbii ludicro iactatū est olim, elementis ad communem uitam tuendam maxime necessariis, aut sapius, aut ad plura utamur. qui enim sibi constabunt diuina, humanaq; omnia, nisi adhibita Dialecticæ structuræ ratio ea moderetur, atque confirmet? Neque enim hæc soli philosopho necessaria est, uerum & oratori, legisperito, atque etiam ei, cui diuinorum oraculorum commissæ tractatio est. quare prudenter, ut cetera omnia, in Republica sua statuit diuinus ille Plato, ferendam esse legem, quæ iubet adolescentiores, quorum ætas ad ea studia uideretur in primis apta, eam potissimum disciplinam capessere, ex qua interrogare contraq; respondere scienter possint. Hæc cum ita sint, quis non uidet maximam artis huius esse uim, atque præstantiam; cum eius opera, quicquid in rebus omnibus excogitandum est, certissima ratione inueniatur, atque, quod ad uitæ exercitationem, atque communionem spectat, hauriatur? nam, si nulla sit uia, quam in rebus uel inquirendis, uel discutendis certa scientia teneamus: necesse erit, ab eo scopo, quò spectamus, longissime aberrare. Accedit ad maximam hanc, quam hæcenus plane demonstrasse uidemur, necessitatem non mediocris utilitas, quod eius studio non modo exacuuntur ingenia, sed & ad

omnia

7. 2

omnia

omnia prudentius, maioreq; iudicio tractata, redduntur habiliora. non enim tam arte cum corpore confociatur, & cohæret umbra, quanta est Dialecticæ cum prudentia necessitudo. Si quidem prudentiæ tria potissimum sunt officia, futura prospicere, præsentia digerere, præterita rite meminisse: quæ singula abunde præstat Dialectica. quàm enim celeri acumine, quæ aduersa sunt, intuetur, & tacitis obiectionibus obuiam occurrit aduersario? & quàm callide, quàm pro re nata indissolubiles necit argumentorum nodos, & inextricabiles facit labyrinthos? postremo quanta providentia cauet, ne posteriora à prioribus uel minimum discrepent? Itaque prudenter ueteres illi sapientiæ studio si statuerunt, artem hanc cum animi iudicio unam optime congruere. unde fluxisse arbitror, ut Stoici Dialecticam esse uirtutem dixerint. quod cū à multis aliis tractetur, tum à Cicerone in eo libro, qui, de bonorum & malorū finibus, inscribitur, luculentissime differitur. ac uisum est, eius uerba, quod elegantia pariter & dignitatis plena sint, hic recitare. Ad eas, inquit, uirtutes, de quibus disputatum est, Dialecticam etiam Stoici adiungunt, & Physicam: easq; ambas uirtutum nomine appellant: alteram, quod habeat rationem, ne cui falso assentiamur, ne ué unquam captiosa probabilitate fallamur, eaq; quæ de bonis & malis differemus, tenere, tueriq; possimus. nam sine hac arte arbitramur quemuis à uero abduci, falliq; posse. Recte igitur, si omnibus in rebus temeritas, ignoratioq; uitiosa est, ab iis, ea quæ tollit, hæc uirtus nominata est. Haecenus ille. Hæc est nobilis illa sententia eorum, qui Dialecticum solum sapientem professi sunt; cū tamen alteram duntaxat partem iudicandi scilicet, perfecte peruestigarint. quid autem, si alteram quoque partem, quæ in inuentione uersatur, à Peripateticis, quorum Corypheus est celeberrimus ille, maximiq; inter philosophos nominis, Aristoteles, auctam absolutamq; cernere, atque præsentis intueri possint? An quicquam impedimenti interuenturum existimemus, quominus

minus hanc nostram Dialecticam, supra omnes elatam artes, Deorum numero & societati adscribamus? quid enim posteriore hac eius parte, (quæ & natura, & ordine, pene alteram illam iudicandi antecedit) est ad usus omnes magis accommodatum? quid magis amplum, aut excellens? Hæc est enim uelut ditissimum quoddam copiæ cornu, atque thesaurus uberrimus, unde, quæcunque in disputationem controuersiamq; trahuntur, robur suum atque firmitudinem depromunt. Valeant ergo nunc suaues illi stultitiæ suæ admiratores, qui putidis nescio quibus, atque ineptis argumentis hanc tam excellentem, tam ad uarios usus aptam, non scientiam tantum, sed uirtutem amplissimam, non uerentur, uero habitu detracto, uerborum cauillatricem sophisticamq; calumniari; cum audiant tamen ab admirandæ eruditionis uiris eam uirtutis nomine celebrari. quod utinam & omnes politioris doctrinæ studiosi sibi persuasum haberent, omnia sua studia, omnes cogitationes, rationesq; ad hanc dirigerent. sentirent facile, totam mentem in hac arte debere conquirere, quæ à tot uiris pertractata, & omnium ceterarum artium, si formam spectes, ornamentum, si firmitatem, myrus quidam athenæus, firmissimumq; propugnaculum est. Quid enim causæ aliud credimus fuisse ueteribus sapientiæ cultoribus, cum Philosophiam animanti similem finxerunt, Dialecticam autem ossibus, ac neruis, siue sepi miræ sterilitatis agro, siue ciuitati perpetuo muro circumdato compararunt, nisi quòd eam ducem, directricem, atque stabilitricem esse ceterarum artium omnium, neque sine huius præsidio reliquas posse fines suos tueri, ratione quadam grauissima atque apertissima post se uenturis seculis testatum facere uoluerint? nam & Grammaticam, (ut de ceteris taceam) quæ certa loquendi obseruatione constat, liquet omnia, quæ de orationis emendata structura, & eleganti figurarum concinnitate tradit, debere Dialecticæ referre accepta: cuius quidem opera, quæ confusa errorem animis, ac fastidium creare poterant,

rant, omnia in unum coacta, & in pulcherrimos ordines distributa, digestaq; uidemus. Ceterum de Dialectica, & Rhetorica, utra magis egeat altera, utra plus afferat commodi, poterit fortasse, non neglecta ratione, ambigi; quod utraque, ut est clarissima, pulcherrimaq; eximias laudes, acerrimosq; habeat propugnatores. quare non iniuria decantatur nobile illud Zenonis, Stoicæ disciplinæ principis, dictum, quo, quam amice inter se cohæreant, cum uellet ostendere, manu persimilem utranque iudicauit, Dialecticam utique in pugnum contractæ, Rhetoricam uero ductæ; quod illa res quasi nudas, & adstrictas proponat, hæc uero elocutionis insignia, ueluti uestitum, adhibeat, uerbisq; rem dilatat. neque sane discriminis fere amplius est, nisi forte quod inuentio, iudicio examinata, congruensq; dispositio magis propria sunt Dialecticæ; quæ tamen eorum usum Rhetoricæ non inuidet. est enim primum Dialectici, acute, atque subtiliter inuenire; deinde, inuenta, qualia sint, explorare; postremo, arte elaborata serie suo quæque loco disponere. ut enim cum Dialectico paria faciat rhetor: certe, Dialecticam ea in re directricem suam, ac moderatricem esse, haud negare facile poterit. nam quid est tota oratoria oratio aliud, quam inanis quidam uerborum strepitus; si non, iuxta philosophorum disciplinam, multa definitione explicata, aut in partes distributa, genera, species, causas, effectus, cognata, pugnantia, & ambigua omnia, distincta argumenta permulta, uelut orationis neruos, & sententiarum uincula, copiose, plenisq; quod aiunt, calathis effundat? Proinde & longe omnium clarissimi oratores Dialecticæ studia in primis coluerunt; quod, eorum accessione, non ordine solum disponi, uerum & copia locupletari, pulcherrimisq; sententiis, quasi luminibus, illustrari suam oratoriam perspexerunt. Periclem certe; nobilem illum Atheniensem, cuius eloquentia uelimens animorum expugnatrix tum ab historicis, tum ab liberrimo comicorum catu fuisse memoratur, omnem dicendi uim, & totum dictio-

nis

nis suæ robur, Dialecticæ præfidiis communiuisse, ac stabilivisse. dedit & Platonis schola non pauciores Dialecticæ artibus insignes, quàm oratores dicendi artibus instructos: ex qua princeps oratorum Græciæ Demosthenes, oratoria facultate longe præstantissimus, prodiit. Te præterire, Marce Tulli, unicum, uberrimumq; Latinæ linguæ fontem, mihi religio non esset, nisi tua ipse uoce asseruisses, Academiæ spatiis plus te, quàm rhetorum scholis, debere. id ne est, quod tantopere Diodotum Siculum celebras, quem tibi in dialecticis exercitationibus præceptorem gloriaris, cuiusq; opera eloquentiam dialecticam dicis dilatam? Quis ergo non exagitet, uel potius non rideat istos, falsa eruditionis opinione tumentes, ieiunos, ac pene mendicos rhetores, quos Dialectica tam iniquos habet, qui uerborum uelitationibus arroganter se tunc in literis consummatos iactitant, cum unam, aut alteram cum ornatu orationem expreßerint? quos resipiscere aliquando decet; ne post, errore suo cognito, corrigendi spe iam sublata, mærore contabescant. De Musica uero, ceterisq; artibus libero ac ingenuo homine dignis, id ausim dicere, notatas esse; ac distinctas à sola Dialectica: quæ singularum præcepta in ordinem certum coegit, definitione sepsit, communia partita est, & ab omni errore uindicauit. ceterum cum hæcenus, quid compendii liberalibus & ingenuis artibus afferat Dialectica, utcunque sit iudicatum; illud restare uidetur, ut paucis cognoscamus, grauioribus illæ disciplinæ, Iuris, Medicinæ, Theologiæ studia, Dialectica ne egeant, an citra eiusdem adminicula commode tractari queant. si quidem, hoc apud non paucos in controuersiam uenisse hoc nostro æuo, non sine summo animi dolore cognouimus. si de liberalibus artibus ueteres aliquid dixerunt, illud puto omnino præclare pronunciatum, artes has ad superiores scientias aliud nihil, quàm progymnasmata, esse; in quibus præludetis, cui seriis, atque grauioribus in certaminibus cum laude aliqua uersari propositum fuerit. Ac primum, huius artis

tis

tis opem Iuris scientia facile postulat, quando aut res aliqua uniuerſa in partes distribuenda, latens explicanda definiendo, obſcura explanando, interpretando ambigua; ne inter differendum ullā oriatur confuſio. Accedit huc, quòd optimus oratoris inſtitutor Fabius Quintilianus, quoniam, inquit, quæſtio Iuris omnis aut uerborum proprietate, aut æqui diſputatione, aut uoluntatis coniectura cōtinetur; an non bona eius pars ad rationalem artem, quam Dialecticam ſcimus nominatam, pars ad moralem tractatum redundat? qua ſententia ſummi iudicii uir mihi cenſuiſſe uidetur, magnam eſſe in Iure Dialecticæ utilitatem dicam, an neceſſitatem? Proinde laudauit Scæuolam, ſui temporis iuriſperitum clariffimum, Cicero, cuius doctrinam uiſam cenſet auguſtiorē, quòd Dialecticæ ſtudioſus eſſet. Quantus autem ſit in re medica Dialecticæ uſus, argumento illud eſt, quòd eam non niſi à grauiffimis philoſophis & proditam, & auctam eſſe conſtat. Has igitur diſciplinas qui ſine Dialectices præſidio ſe conſequi poſſe ſperant, an non inſigniter falluntur? Equidem ſemper ita exiſtimaui, Lunam citius è cælo detrahi poſſe, quàm ut quis in his diſciplinis in aliquo ſit numero: cum citra huius artis operam neceſſe ſit, non aliter, quàm cæcos ſine ductorē, oberrare. Itaque qui hæc tanta, tamq; numerofa commoda, quæ artis huius cognitio parit, ſibi ob oculos poſuerit; is omnino ei, qui egregium aliquid in aliqua arte præſtare ſtuduerit, remis ueliſq; ad huiusce ſtudium facultatis properandum cenſuerit. Nā, quando topere allucinentur naſuti quidam, atque, ut ſibi ipſi uidentur, acuti homines, qui ad theologicas literas rite pertractandas artem, quæ uerum à falſo dirimit, negant ullo modo conducere, omnibus apertum eſſe arbitror. qui quidem error tantum incrementi cepit, ut non nulli, ne non plurimum theologiæ ſtudia tractare uiderentur, omnes humaniores artes, & potiſſimum dicendi, ſtrenue contemnere uideantur. Ego uero ſerio illos diuina tractare ſtudia expectiuero, ſimul & ea ſectari, quæ diuinam ſcientiam promouent,

quæ percipiendæ ueritati auxiliares manus præbeant ; quæ fidei argumentationibus uerum comprobant ; quæ sacræ scripturæ ordinem diligenter commonstrant ; quæ ad omnia quæstionū genera penetranda , dissoluendāq; plurimum ualent ; quæ hæreticorum male confuta dogmata confutant , atque eneruant ; dubia quæque potenter definiunt ; scripta ueterum omnia explanant ; quæ omnem prophanam scientiam , sapientiamq; debilitant , atque euerunt ; quæ in diuinitatis contemplationem obtutum acciemq; intendunt . Nunc usu uenit , ut , unde tanta fluunt bona , ea prætermissa arte , ad alia prorsus inania studia plerique raptantur . Nam quid est , quod artes omnes aliquot sæculis iacere infirmæ , neglectæ , prorsus ingloriæ , nisi quod , uera exacta Dialectica , spinosa illa , captiosa , fatuāq; sophistica inter disciplinas tyrannidem exercuit ? Ex quo enim sana , & optima philosophorum ueterum præcepta , unde sapientia & iudicium facile conciliantur , perscrutari , atque perpendere homines desierunt ; necessario effectum est , ut de lana caprina leuissimæ quæstiones emerferint . Quare non tam erudita de uariis rebus dissertatio , qualem Dialectica proficitur , sed , ineptis captionibus , homines indoctissimi , uelut in tenebris Andabata , inter se sunt temere digladiati , non de ingeniosa doctrina , de naturâ rerum , de æquo & iniquo , aut etiam de religione , sana proferebatur sententia ; sed , errorum fluctibus , incerto iactata sunt omnia : adeo ut ueli iureiurando confirmare non dubites , imperitæ huic , planeq; barbaricæ multitudini uoluptati fuisse , uera falsis , apta incongruis , atque inconcinnis permiscere . Quare neque in foro orator , neque in gymnasiis philosophicis , neque in ecclesiis ecclesiastes omnino ullus cernebatur , qui professionem suam ita , ut par erat , tueretur : sed idiotæ sibi legum diuinarum humanarumq; interpretationem asseruerant : eiusq; rei argumentum etiamnum uidemus extare totas (ut ita dicam) naues , totaq; plaustra

Aa ine-

ineptorum glossematum, & nescio quarum *εξωδών* quæ partim typis diuulgata per urbem sunt, partim manu scripta, minio illustrata, multisq; literarum figuris exornata, plane omnia eiusmodi sunt, ut doctorum auribus prorsus indigna uideantur. Extant & eius generis medica quædam ita à Dialecticæ obtrektoribus tractata, ut non medicorum scita ad opem, sed scelerata præcepta ad hominum excidia, merito debeant existimari. Hæc cum ita sint; cur uitiosam consuetudinem non corrigimus? cur animis nostris insitam, inueteratamq; labem non eluimus? quousque tandem audire cogemur præstantissimæ artis maledicta? quousque tantam dignitatem insana hominum ineptorum scurrilitate contaminari? quousque, ueluti luce carentes, huius nostræ artis præsidis destituti doctorum hominum in scriptis absque ullo fructu uersabimur, aut, quod etiam fœdus est, de iisdem stultam atque ineptam censuram proferemus? Quin potius eò contendimus, quò non tantum nos præcepta, sed summorum uirorum uocant exempla? & quando multis rationibus, eius studium & ad prophanas, & ad sacras literas mirifice conducere demonstratum est; cur ad eam omnia studia conferre, eiq; nos totos dedere cessamus? cur, si grati sumus, non eam scientiam conamur illustrare, quæ, imperitorum uitiiis, ante annos haud ita multos miserrime conspurcata iacuit, atque neglecta? id quod si consequi cupimus, Aristotelem, huius doctrinæ fontem, cuius & ingenium, & industria mirabilis apud omnes est, uelut à fœditate purgatum, ac sibi restitutum, è latebris in lucem producamus. ita fiet, ut, hoc iacto fundamento, quælibet studia felicissime tractemus, certaq; norma labores nostros exploremus, ut ratione suscepti, præclare, ac sperata cum laude perferantur: ne, in quo fructum nobis nostrorū studiorū pollicemur, in eo iacturam experiamur; dumq; temerario ad grauiora impetu rapimur, nosmet, conatusq; nostros infelici euentu, de magna spe deiectionis, remoremur.

Cum

CVM INSIGNIA DOCTORATVS

ACCIPERET.

CIEBAM equidem, amplissimi uiri, uos à me hodie ex hoc loco duas res expectare, alteram, ut uobis, quid ego profecerim in iuris ciuilibus scientia, optime probarem; alteram, ut ius ipsum ciuile iusta oratione laudarem. quarum alteri satis à me factum esse arbitror: in altera autem ut uobis morem geram, relinquitur. in quo tamen quid ego noui huc afferre potero? aut qua eloquentia, quod attulero, exornabo? cum eius laudes ex hoc ipso loco quotidie à præclarissimis uiris audiat; meam autem dicendi facultatem multo minus, intelligam, quàm medium esse; uidear autem mihi sane non leuiter peccare, si, unde mihi tanta hæc præfens dignitas profecta est, ac sperata utilitas longe maxima ostentatur, nullum omnino grati animi signum ostendam, uestramque expectationem quasi deludam, atque frustrer. Feci igitur, ut, ubi laudes occurrunt amplissimæ, ex iis admodum paucas delibarem. ex quibus ipsis unde mihi sumendum exordium sit, incertus sum. tanta enim cuiusque laudis amplitudo est, atque præstantia, ut quam primam, quam postremam ponam, non facile uideam. ab ea tamen exordiar, quæ cū Diis coniuncta maxime uideatur. Quātū, uiri optimi, in rebus omnibus perpetuitas ualeat, architectis præcipue notū esse arbitror; qui suis in ædificiis hanc unā in primis intueri solent. Est autē omnibus hominibus natura ingenitum, ut, quod in se ipsis assequi non possunt longissimæ uitæ, id in suorum liberorum propagatione conentur obtinere. Huius autem diuinæ perpetuitatis mater est, atque alrix, concordia, atque æquitas: ut, quæ res æque inter se consent, quæque apte conueniant, solæ hac æternitate fruantur. concordia autem, atque æquitatis humanæ custos atque effectrix optima est iuris ciuilibus doctrina. tollas enim hoc, continuo ciuitates sustuleris: euertas

Aa 2 æqui-

O R A T I O

æquitatem, societates omnes euerteris: perdas concordiam, humanam consuetudinem perdideris. Profecto, qui primus dissipatos homines in agris, ac, pecudum modo, palantes, in uicos coegit, multum utilitatis in humanum genus contulit. qui uero uicos frequentes fossa, aggeribusq; primū, deinde etiā mœnibus cinxit, multo etiā magis de illo meritis est: qui deniq; suo imperio, ui, ac uirtute, aliena regna adiunxit, ac, alienos superando, suis pacem peperit; is dignus admodum est, cui statuae erigantur aureae. si qui uero talia præstiterunt, merito ii laudibus omnium sæculorum in cælum feruntur. quibus igitur satis dignis muneribus id prosequemur, quod his omnibus sanctissimis suis institutis perpetuitatem constituit, eamq; arctius continet, continetq;, quā diu eius præcepta atque instituta studiose conseruabuntur? Hominis fortasse fuit eloquentis, in societatem homines cogere: prudentissimi, etiam in ciuitates illos congregare: fortissimi item uiri, hostes superare: ut nihil nunc illi detraham, fortunæq; suam gloriæ partem attribuam. at, uitam rebus propagare, atque eas ab interitu, omniq; prorsus hominū obliuione uindicare, Dei plane solius est. quod idē cū ius ciuile gentiū præstare constet: ius ciuile Deum esse, fatendum est, idq; pro Deo colendum: ut mirum sit, cur non omnibus in urbibus, omnibus in oppidis, in omnibus uicis proprium, ac certissimum huic Deo sanctissimo templum erectum sit. sed nec mirum. nam ceteris Diis priuata templa attribuuntur: ciuitates uero ipsæ, oppida ipsa, uici denique ipsi uere iuris templa sunt amplissima ac magnificentissima. o uere ius ciuile terrarum Deum: quando id agis in terrarum orbe, quod Deus maximus in cæli agit æternitate. præsto adsis tuis gentibus: illas continue, quāq; soles perpetuitatem illis conserua. Soleo ego interdū mihi proponere ante oculos ceteras facultates, atque cum his hanc dicendi iuris ac consulendi scientiam libenter conferre. nullam earum uideo, quā hanc non longe antecedit. nam, ut ordiar à Philosophia, est illa quidem omnium

omnium regina facultatum, unde hoc quoque ius ciuile se-
ortum esse gloriatur; sed eius reliquæ partes non ita ad cō-
munem utilitatē spectare videntur. sapiunt enim certe phi-
losophi, sed quodam modo tantum sibi sapiunt. Medendi
uero ars quid utilitatis habere, aut certo potest promitte-
re, cum in tanto periculo uersetur, ut in una sanguinis mis-
sione anima quoque emitte facillime possit? Siderum motu,
(ut geometriam, ac grammaticam, minutas facultates, o-
mittam) ac cæli conuersione quid incertius, aut inanius?
quid, uel apud homines plebeios, magis ridiculum? Poe-
sis, ea quidem tanta est, ut diuina esse credatur: nullum e-
nim poetam suo studio factum, sed natura genitum esse,
ueteri sententia comprobatur: tamen quicquid hæc ad cō-
munem utilitatem confert, id fabulis inuolutum confert: ad
quas homines magis, quàm ad eam interiorem significatio-
nem exprimendam, sese conuertunt. ad hæc accedit, quòd
nisi solus sit, quod non homines, non Dii, neque concessere
columnæ, is cum suis musis semper sit misere acturus. V-
na eloquentia est, quæ plurima in humanum genus confert
beneficia, ac, nisi unum uitium obstaret, facile inter omnes
principatum obtineret. id autem est, quòd tam ab turpi,
quàm & ab honesto esse nihil dubitat: quam ob causam e-
tiam multis rebus publicis eiecta est, ut quæ suspecta esset
ne fraudem, ac damnum inferret. id quod ius ipsum nun-
quam facit, id enim ab iusto æquoq; nihil declinat, in eo cō-
moratur, consistit, habitat. tantumq; abest ut ex ciuitatibus
eiiciatur, ut in dies arctius retineatur, atque amantius cola-
tur. Si mihi fidem suam daret ars bellica, non magis gla-
dio, quàm argumentis, mecum se esse pugnaturā; hanc me-
am illi quoque auderem præferre. ea quidem præclarissima
est; qua latissima propagantur imperia, pax securissima cō-
paratur, gloriosissimi triumphi ducuntur. et certe hostes
superare, laudabile est: prudentia uero atque consilio ci-
uitates comparatas regere, multo maior gloria habetur: ut
merito Augustus Alexandrum magnum interdum irriserit,
qui

qui quereretur, cum omnia superasset, ubi uirtutem suam ad nouam gloriam exerceret, se nihil esse habiturum: quasi uero non eadem, uel maior etiam gloria in partis recte regendis, quàm in comparandis regnis, esset futura. Quod à maioribus nostris relictum est, quodq; ipsi nostra industria aut comparauimus, aut illi adiunximus, ut nostrum id esse sciamus, ac pro eo nostro ut magis lubet utamur; omnium beneficiorum longe est maximū. Hinc ueri Principes, quiq; ex ciuium suorum bonis nihil expetunt, quod suum cuiusque ut suo uti permittunt, pro Deis coluntur, tyranni uero, quia uel sanguinem ciuitatibus extrahunt omnibus insidiis appetuntur, ac tandem per omnes cruciatus interficiuntur. At hæc bonorum suorum cuiq; certa ac perpetua possessio ab uno iure ciuili proficiscitur: hoc inquam tantum munus, unum ius diuinum homini præstat. nam si ui res geratur; si pro iure libido, pro æquitate improbitas accedat, regnet; omnia humana diuina breui corruent, atque extinguentur. fortes enim sua potentia, iniqui suo scelere, improbi sua malitia ut bonos opprimant, eorum bonis spolient, uitam etiam auferant, necesse est fateri. quin hoc quoque tutissimo legum præsidio, hoc uno integerrimo defensore, uix satis tuti sunt boni à potentium iniquitate, atque scelere: ut uere thesaurus mundi ius ciuile appellari possit: quando is non solum suos locupletissime ditet; sed suos cuique thesauros fortiter tueatur; suum quisque ut suum possideat, efficiat. hoc nulla uis tyranni, nulla avaritia, nulla fraus quidquam aduersum moliri potest, quin perpetuo uigeat, terrisq; suis imperet. quod autem nullius uirtutis laus illustrior esse possit, uel hoc argumentum facit, quod reliquæ omnes si non sint cum iure ciuili coniunctæ, nullum firmitermentum, nullamq; commendationem habere possunt; cū in priuatis tantum commodis atque utilitatibus uersentur; ius autem ciuile à reliquis seiunctum suam semper retinet dignitatem, & in omnibus unicuique auxilio est, iuxta cuiusque dignitatum opera, & bonorum rationem, & aliarum rerum,

rerum, quæ singulis conueniant. Quapropter, cum ab initio genus humanum in siluis, & agris, nullo ritu, nulla religione, nullo humanitatis officio, uitam degeret; nullaq; ratio, uel disciplina animi impetus contineret, ac moderaretur; essetq; omnis uita malis innumeris obnoxia; sub præsidio alterius rationis, quàm iuris ciuili, imbecilliores ullum ocium, ac securitatem constituendam uix unquam putarunt. Hinc potentes cum tenuioribus, & tenuiores cum potentioribus, pro sua quisque dignitate, uitam degere ceperunt. Hinc regiarum potestatis principia, omniaq; optimatum exorta iura sunt. quorum auctoritatem admiratus Hesiodus, à Ioue initium habuisse in Theogonia scriptum reliquit: quales fuere Aeacus, Minos, & Rhadamantus, Numa Pompilius, Lycurgus, Draco, Solon, & Pittacus ille Mytilenæus, quales (ut illos uetustiores omittam) Mercurius & Phoroneus, & plerique alij, qui legum & iudiciorum administratione amplissimos honores sibi compararunt. quorum quidem prouidentia adeo erat admirabilis, ut extra communem hominum sortem positi & collocati uiderentur, quocirca & ipsam originem ad Deos auctores referebant: existimant enim illum non nisi diuino semine susceptum fuisse, quem cernerent tanquam diuinis uirtutibus cumulatum. Hinc prisca illi Heroes extiterunt, quorum præstantia Homeri Ilias referta est: inter quos ipse Aristoteles, & post eum Aratus Sicyonius ob legum administrationem tantum laudis assequuti sunt, ut ne Themistocles quidem tantis rebus gestis apud Athenienses clarior haberetur. ex quo colligi potest, nullam esse uiam compendiarium magis ad honoris amplificationem, & gloriæ, ipso iure ciuili. In eo uero, quod disputari solet, uirtute uitam beatam perfici; non uidentur animaduertere quæ sit istius uerbi uis. beatum enim, nisi expletum, & in suo genere perfectum, ne intelligi quidem potest. quæ autem uis, humana industria & studio comparata, infinitam illam multarum, & maximarum rerum cupiditatem, natura mentibus humanis insitam exple-

& repellere absq; iustitiæ subsidio ualebit? qua, quæso, uirtute (ut alia omittam) ardens illud sitis desiderium omnium rerum, nec eorum tantum, quæ cernimus oculis, sed eorum etiam, quæ uoluimus animo, quibus maxime aguntur omnes fere mortales, minues, atque lenies? aut qua ratione is, qui dignitatem aliquam acri animi studio petendâ putat, modum in ea expetenda sibi ipse constituit, nisi sit iuris ciuilis particeps? neque omnia humana, siue illa extrinsecus adueniant, siue in corpore sita, siue mentem instruant, & exornent, diriges, ac conseruabis, qualia sunt uires, integri sensus, firmitas ualetudinis, & reliqua, quæ Academicis & Peripateticis probabilia sunt: deinde opes, & facultates, generis decus, & honores, filii omnibus rebus florentes, & ornati, amici denique magna amoris coniunctione præstantes: postremo, si uidetur, (ut Epicuro obsequamur) demus operam, ut omnibus exquisitis uoluptatibus animo & corpore potiatur; eumq; doloris acerbitate, atq; metu, quantum humano consilio prouideri potest, liberemus; adeo ut nihil deesse possit, uel ad dignitatem, uel ad uitæ cultum, & elegantiam, uel ad uoluptates: neque minus ei dabitur, sine iustitia, sine iuris ciuilis beneficio, istis suis commodis diutissime frui posse, aut aliunde finem beate uiuendi petere, quàm ab eo, unde uitæ præsidium atque tutelâ quotidie omnes mortales sumunt. Præesse uero ceteris animalibus longe maximum est, maximeq; gloriosum. id autem una in ratione posuit Deus. nam id animal, quod rationis est particeps, quod præterita meminit, quod præsentia discernit, quod sequentia ex iis utrisque præuidet, cauet, in magna diuinitatis parte positum est. Verum ex horum hominum numero, si quis est, qui ceteris hominibus præsit, qui ceteros regat, qui colatur, tanquam præsens Deus, non ne hoc est Deum fieri? in Deorum numero haberi? at hoc ius efficit ciuile. homines enim ceteris animantibus ratione præstant. ius uero ciuile consilio, prudentia, ut etiâ hominibus præstare homines possint, pari efficit ratione.

O uere

O uere calo (licet mihi saepius de tanto bono exclamare) dignam facultatem , quamq; homines deorum honoribus colant , hoc est , ut eam neque consulendo contaminent , neque iudicando corrumpant . Qui copiosius in huiusce tanti boni laudibus uersati sunt , alii alia ratione hoc extulerunt . Demosthenes ciuitatum animam hoc esse dixit : & recte ille quidem . nam quemadmodum corpus sine anima concidat , necesse est : sic , ciuitates iure ciuili ne collabantur , teneri non possunt . Sed ille quidem , mea sententia , nimis dixit tenuiter . rectius enim mudi uitam , Dei mentem , uel potius Deum ipsum appellasset . quid enim aliud esse potest , unde tot ac tanta diuina commoda hominibus emanent , quam Deus ipse ? consultitur , Deus in rebus dubiis : hoc mentes hominum soluit . de bonis optime , pessime de malis Deus meretur : hoc praemio bonos , malos supplicio affici iubet . Deus aequae idem omnibus est : hoc , quod suum est , cuique tribuit . Nihil uereor , amplissimi uiri , quod dicturus sum , quin uos in eam partem , hoc est , ita esse , quemadmodum dixero , accipiat . id quod paulo clarius dicam , ut omnes plane audire possint . Non solum hoc ius ciuile Deus est , quod ea gentibus praestet , quae a Deo tantum proficisci solent ; uerum uos omnes , qui illud administratis , per quos tot ac tanta beneficia humanae societati impertit , uos , inquam , inter homines Deos efficit : ut , cum ego uestrum istum ornatissimum ordinem , ac splendidissimum confellum oculis lustro , tot Deos mihi sedere proponam , ad amplitudinis suae laudes audiendum attentos . Quare , cum ego quoque omne meum studium , quicquid ingenio ualuerim , conatus denique meos omnes , eo contulerim , ut aliquando tandem in tam egregium , tamq; nobilem gregem asciscerer , hodiernus dies & meorum laborum , & tanti mei desiderii finem attulit , eumq; , ut arbitror , quo me dignum iudicetis , qui in istum uestrum diuinum ordinem omnes coniunctissimis sententiis reciperetis . Surge tu Alciate , alter plane inter hosce amplissimos deos Iuppiter : surge , atque

Bb ista

ista tua auctoritate uere diuina Faletum tuū eo insigni, quo ceteri uiri cohonestati sunt, exorna. Restat, optimi ac doctissimi uiri, ut uobis uniuersis gratias agā maximas, quod me hodierno die ea dignitate dignum iudicastis, quæ ad ceteras summas dignitates quasi gradus firmissimos substruit. id autem quo modo commodè faciam, non satis uideo. nam uestrum istud de me tantum, tamq̃ honorificum iudicium, & mea in tam amicos animos summa animi propensio magis cumulate relatā gratiam, quā leuiter actam, à me postulat omnino. id quod cum in præsentia nulla prorsus mihi præstandi sit facultas, in suum tempus referuabo, hoc est, ut, si usus unquam ueniat, quo cuique uestrum opera mea u-sui esse possit, is eam sibi ex hoc die obstrictam debitamq̃ sciat, eaq̃ utatur sic, ut suis uteretur manibus. Ac ne ulla tamen ex parte ingratus uidear, eas quoque uobis uniuersis & singulis ago gratias, quas uos ex hoc ipso loco, hac eadem de causa honestissima, amplissimis item uiris egistis cumulatissimas. Vobis autē, condiscipuli mei, ciues amplissimi, honestissimi adolescentes, qui præsentia uestra Faleti uestri nouam dignitatem condecorastis, atque auxistis, quosq̃ uideo cum uobiscum gaudere, tum mihi uere & ex animo gratulari, uobis, inquam, hoc exiguum pro gratiarum actione præstatur, ut uos amice moneam, fraterne hortet, fideliter suadeam, ut ad hanc ipsam dignitatem, quam omnes miro desiderio exoptatis, ea celeritate, ea iuris scientia, eo denique honorum iudicio perueniatis, quæ omnibus pro miraculo esse possit; ac breui hanc ipsam, quam à nobis uestrum humanissimū officium exposcit, gratiarum actionem à nobis multo etiam hoc modo doctissimorum uirorum frequentior confessus expectet.

PEREGRINACIO

IN

INDIA

PER

ALONSO

DE

ALBUQUERQUE

IN

INDIA

PER

ALONSO

DE

ALBUQUERQUE

IN

INDIA

PER

ALONSO

DE

ALBUQUERQUE

IN

INDIA

PER

ALONSO

DE

ALBUQUERQUE

IN

INDIA

PER

ALONSO

DE

ALBUQUERQUE

IN

INDIA

PER

RERVM AC VERBORVM,

in his orationibus memorabilium,

I N D E X.

A

- ABRAHAM* placuit Deo. b.83.
Abrahamus Christi diem uidit. a.42
Abrahamo Sarra molesta fuit. b.64
Abrahamus propheta. a.41
Aborigines in Italia antiquissimi populi. a.20
de Abortum facientibus quid. a.79
Acelinus sedis apostolicæ hostis. b.41
Acharius Foresti Euganeorum Principis filius. b.19
Acharius Foresti Euganeorum Principis filius. b.20
Achilles post Patrocli mortem arma sumpsit. b.30
Achillis cum *Asteropæo* Axij fluminis nepote contentio. a.86
Achillis inacidia. b.35
Adalagerioni Aetius in Euganeis Regulus successit, Theodati nepos. b.19
Adam è Paradiso eiectus. b.71
Adæ primi patris lapsus. b.71
pro Admeto uxor mori uoluit. b.74
Adriatici sinus nauarchus est *Venetiarum* Princeps. a.48
Adulteri pœna capitali plectendi. b.78
Adulteri punitio diuersa. b.78
Acæus iustissimus habitus. a.96
Aegyptij per leonem quid. b.79
Aegyptij quid per duo capita humana significabant. b.76
apud Aegyptios calciorum usus interdictus mulieribus. b.74
apud Aegyptios contra matrimonij uolutores quid. a.79
Aegyptios tandem ruina oppressit. a.33
sine æquitate & iustitia nihil in mundo diu constare potest. b.13
Aemilia regio quæ nunc *Romadiola*. b.37
Aemilia comitas immensa. b.82
Aequanimitas in *Sigismundo*. b.13
Aesopi fabella de leona & uulpe. b.79
Aethionius siue *Azo* Estensis Euganeorum praefectus. a.20
Affinitas inter *Poloniae* Regem & *Herculem* *Ferrariae* ducem. b.17
Africani mansuetudo laudatur. b.37
Agamedes cum *Trophonio* in *Delphis* *Apollini* templum extruxere. b.34
Agamedis & *Trophonij* mors. b.34
Agar mater *Ismaelis* ancilla *Abrahæ*. b.64
Agésilæus *Lacedæmoniorum* Rex. a.18
Agrippina a filia necata. a.67
Agrippina qualis fuit erga maritum. b.62
Agyrtos patrem morti tradidit. a.67
Atacis furor. b.35
Albertus 2. *Estensis* Princeps. a.21
Albertus *Alberti* *Vberti* pronepos. a.21
Albina mulieres crudelissima. a.63
Alcestis pro uiro mori uoluit. b.74
Alciatus iuriconsultissimus. a.97
Alcibiades sempiterna ignominiae maculis aspersus. b.35
Alcithæa *Pausaniae* mater iniquissima. a.63
Alcmaeon matrem necauit. a.67
Alcmaeonem quis furor inuasit. b.62
Alda *Oththonis* primi *Saxoniae* ducis filia. a.20
Alda uxor *Alberti* qui ob furorem *Berengarii* quarti in *Saxoniâ* se contulit. a.20
Aldrouandinus filium *Florentinis* obfidem dedit. b.41
Aldrouandini insigne facinus. b.41
Alexander Magnus. b.5
Alexandri Magni gloriae sitis inexplebilis. a.10
Alexandri gloria. b.32
Alexander intemperantiae damnatus. b.35
Cc Alexander

INDEX

- Alexander Casimiri filius à Lithuanis pro rege exposcitur.* a. 5
Alexandro Casimiri filio mortuo Polonia regnum infestatur. a. 15
Alexander Pont. pater uxoris Alphonsi Ferrarie ducis. a. 31
Alfonsius Foresti Euganeorum Principis nepos. b. 19. 20
Aliena a suis institutis nemo laudare solet. a. 85
per Alpes quo tempore & qui primum transgressi in Italiam confluxere. b. 19
Alphonfus Dux Ferrarie Italiae splendor ob uirtutes fuit. a. 31
Alphonfus Estensis. b. 22
Alphonfus Estensis belli artifex maximus. b. 36
Alphonfus Estensis in etatis suae primordio gloriam expetebat. b. 36
Alphonfus copias Hispanas apud Rauennam prostrauit. b. 37
Alphonfus Estensis multa pro Mutinae ac Regii recuperatione fortiter fecit. a. 36
Alphonfus se in medios hostes immisit ut patriam liberaret. a. 37
Alphonso Estensi Iulius 2. pont. oppida quaedam abstulit. a. 23
in Alphonso uirtutes inter se certare uidebantur. b. 37
Alphonfi Estensis Ferrarie ducis mors ubi. b. 35
Amazonibus non est concessu nubere nisi pugnando hostem interfecerint. b. 7
Ambuariti inter Belgas cis Renum et Mosam flumina. a. 20
Amicos offendens, deum offendit. a. 81
Amor cunctis insitus ut genus suum producant. a. 71
Amor nisi honestus laudandus. a. 84
Amor uiri & uxoris miscetur uti uinum cum aqua. a. 74
Amphion cantu quid fecerit. b. 44
Amuratem Vladislaus rex Vngariae eiecit. b. 4
Anaxagoras quid in morte filii dixerit. b. 32
Andabat. in tenebris digladiantur. a. 93
Andreas Gorcanus. a. 15
Angruariae ducatus. a. 20
Animalibus ceteris praesse in ratione est positum. b. 96
Animus est humanarum partium nobilissima. a. 88
Animus hominis aeternitatis est particeps inquit Plato. a. 34
Animi gratitudo in Sigismundo. b. 13
Animi magnitudo in Sigismundo. b. 13
Animi pulchritudo nullo corporis morbo corrumpitur. b. 37
Animi quam corporis maior est habenda ratio. a. 34
Annei Senecae egregia sententia. a. 50
Anseres alienis ouis non incubant et quid praeterea agunt. b. 78
Anteros apud ueteres quid. a. 77
Antiochi opes ingentes. b. 32
Antiphanes de coniugio quid dixerit. b. 61
in antiquis legibus multa temporis causa potius ferenda quam laudanda. a. 81
Antonius Butriensis ferrariae docuit. a. 21
Antonius Faletus quid egerit de filio in domito. a. 64
Annularis digitus pronubus. b. 78
Annulorum usus unde. a. 78
Annulus ferreus sine gemma cur sponse datus olim. a. 78
apud Aphros quis usus de uxoribus. b. 74
Apicula sola uiuere nequit. a. 81
Apim Aegyptium referebat uitulus erectus in deserto. b. 53
Apollo qualem dederit mercedem Agamedi & Tophonio. b. 34
Apollinis boues abacti. a. 69
Apollonides de uoluptate quid. b. 83
Aqua patiendi elementum. b. 77
Aquila nigra ab Imperatoris exercitu in areola aurea gestata. b. 20
Arabes habebant uxores communes. b. 58
Aratus Syconius. a. 96
Arbor uitae ac scientiae boni & mali. b. 52
Arborum & stirpium causa in semine est. a. 19
ex argenteo parente auream sobolem nasci uidemus. a. 11
Argia mater Cleobis & Bythonis quid a numine petiit. b. 34
Argiuos

I N D E X

- B

INDEX

<i>Regem exposcunt.</i>	a. 5	<i>apud Aegyptios.</i>	b. 74
<i>Boiaria olim quæ nunc Austria nuncupa-</i>	a. 5	<i>Calaoonum ab Attila Humorum rege e-</i>	a. 19
<i>tur.</i>	a. 5	<i>uersum.</i>	a. 19
<i>a Bois ferraria condita.</i>	a. 19	<i>Calendæ Iunij fabaria dictæ.</i>	a. 78
<i>Boij Boemia, Herciniaq; pulsi a marco-</i>	b. 19	<i>Cambisis Regis exitus.</i>	a. 10
<i>manis sueuicq; populis.</i>	b. 19	<i>in Camanijs quis mos fuerit ad uxorem</i>	a. 78
<i>Boij, quo tempore in Italiam uenerunt.</i>	b. 19	<i>ducendam.</i>	a. 78
<i>Boijuaras cis Apeninum condiderunt</i>	b. 19	<i>Cameli natura cum feminâ appetit.</i>	b. 82
<i>urbes.</i>	b. 19	<i>apud Cameneciam, Sigismundi uictoria</i>	b. 7
<i>Bona Regina uxor Sigismundi.</i>	b. 9	<i>Canioniam.</i>	b. 7
<i>Bononiam Boij condiderunt.</i>	b. 19	<i>Camilli & Posthumij censorum constitu-</i>	a. 79
<i>Borysthenes amnis.</i>	a. 6	<i>tio.</i>	a. 79
<i>Borysthenide quid de mulieribus facere</i>	a. 59	<i>Camillus pro patria pugnavit.</i>	b. 41
<i>consueuerunt.</i>	a. 59	<i>Campanensis Resp. deleta.</i>	b. 33
<i>Brixia gubernator fuit Franciscus Vene-</i>	b. 49	<i>Capita humana duo quid apud Aegypti-</i>	b. 76
<i>rius.</i>	b. 49	<i>os significabant.</i>	b. 76
<i>Brixia a Boijs condita.</i>	b. 19	<i>Capitolium Romæ quo tempore conditum.</i>	a. 19
<i>Briseis Achilli adamata & ab Agamem</i>	b. 30	<i>Caput est sensuum sedes.</i>	a. 17
<i>none erepta.</i>	b. 30	<i>Caritas non seruatur deficiente amoris</i>	b. 85
<i>Brunswicenses & luncburgenses unde ori-</i>	a. 20	<i>causa.</i>	b. 85
<i>ginem traxerint.</i>	a. 20	<i>Carnea dea quæ uitalibus præest humanis.</i>	a. 78
<i>Brutijs orbata Italia.</i>	a. 33	<i>Carneades de felicitate quid.</i>	b. 14
<i>Budæ nobilitas Palatinatum appetens dis-</i>	a. 24	<i>Caroli Magni stirps ab utilone deducta.</i>	a. 20
<i>sidebat.</i>	a. 24	<i>Carpensis ab Alphonso Estensi acquisi-</i>	a. 36
<i>Buscum, Verononiam & zigoniam arces</i>	b. 7	<i>tio.</i>	a. 36
<i>Sigismundus expugnauit.</i>	b. 7	<i>Carthago urbium potentissima.</i>	a. 33
<i>Busiridis hospitium.</i>	a. 35	<i>Casimirus, Prussiam et Pomeraniam sup</i>	b. 4
		<i>Regno adiunxit.</i>	b. 4
		<i>eiusdem Casimiri frugalitas.</i>	b. 4
		<i>Casimirus Polonia Rex post fratrem Vla-</i>	b. 4
		<i>dislaum efficitur.</i>	b. 4
		<i>Casimirus, Alberti Rom. Hung. & Bo-</i>	a. 5
		<i>hem. Regis filiam in uxorem ducit.</i>	a. 5
		<i>Casimirus sex habuit filios.</i>	a. 5
		<i>Castitatis species obumbrata.</i>	b. 81
		<i>apud Cathecos uxores cum uiris defunctis</i>	b. 74
		<i>comburebantur.</i>	b. 74
		<i>Cato sapientissimus inter Romanos.</i>	a. 13
		<i>Catonis continentia laudatur.</i>	b. 37
		<i>Cato pro patria pugnavit.</i>	b. 41
		<i>Catonis institutum de osculo mulieribus</i>	b. 59
		<i>præbendo.</i>	b. 59
		<i>Catonis sententia de coniugio.</i>	b. 63
		<i>Cato</i>	

C

<i>Cæco impetu rationis arcem expugnare.</i>	b. 37
<i>Calibatus laudatur maxime.</i>	a. 68
<i>in Calibatu non esse perfectam felicitatis</i>	b. 80
<i>ac pietatis rationem.</i>	b. 80
<i>de Calibatu & coniugio.</i>	b. 81
<i>Calibatus quid.</i>	a. 82
<i>Calibatu imperia delentur.</i>	b. 85
<i>in Cæsare ingenii uis laudatur.</i>	a. 8
<i>C. Cæsar accusatur libidine dominandi.</i>	a. 16
<i>Cæsar Borgia Alexan. Pont. filius.</i>	a. 31
<i>Cæsaris triumphus.</i>	b. 32
<i>Caia Cecilia quæ & Tanaquil Tarq. Pri-</i>	a. 77
<i>sci uxor.</i>	a. 77
<i>Calceagninorum familia nobilis.</i>	a. 70
<i>Calceorum usus interdictus mulieribus</i>	

- Tato uxorem Hortensio concessit. a.82
 Centauros, quales poeta fingunt. b.36
 Centauri ex Ixione nati. b.75
 in Cereris honorem mos institutus. a.77
 Ceruorum coitum non esse statarium. a.86
 Ceruum cur uetres pingebant erecto genitali. a.86
 Chaldeos tandem ruina oppressit. a.33
 Chaman quo tempore Italiam sunt ingressi. b.19
 Chartaginienses totam Europam suo imperio subigere affectabant. b.33
 Chartaginiensium potestas & interitus. b.33.
 Chiron centaurus qui omnes iustitia superauit. b.21
 Christus Pontificiam dignitatem auxit & ampliauit. b.46
 Christus deitatem humanitati coniunctam habuit. b.54
 Christus nouus Adam. b.55
 Christus inter iumenta natus. a.56
 Christus cum matre interfuit nuptijs. a.71
 Cicade ex terra generata. a.20
 Cicero pater Romane eloquentie. a.13.
 Cicero iustitiam laudauit. b.13
 Cicero in libro de finibus bonorum, & malorum de felicitate quid senserit. b.14
 Cicero de dialectica quid. b.50
 Cicero Diodorum stoicum commendat. a.92
 Cicero cur Scanolam laudauit. b.92
 Ciceres erucas arcent. a.78
 in ciceribus nulli uermes innascuntur. a.78
 Ciconius rex Italiam inuasit. b.19
 Cilicia Gothifredo Duce a Christianis deuicta. b.45
 Cimbri quo tempore Italiam primi sunt ingressi. a.19
 Clangor tubarum infantibus placet. b.36
 Cleantes de felicitate quid. b.14
 Clementia in Sigismundo Rege. a.14
 Clementia & humanitas Sigismundi erga inimicos iam superatos. b.7
 Cleobis & Biton Argia sacerdotis filii. b.10.
 Cleobis & Bitonis testimonia de morte appetenda. b.34
 Cleobis & Bitonis pietas & mors. b.82
 Cleombrotus se precipitem de turri deiecit. a.67
 Clytemnestra qualis in maritum. a.62
 Clytemnestra a filio necata. a.67
 Circe qualis fuit erga maritum. b.62
 Citberonis consilio quid fabrefactum. a.77
 Ciuitati nihil tam contrarium quam iniustitia. b.13
 Ciuitati perniciosius nihil diuisione. a.59
 Codrus morte sprete patriam conseruauit. a.37
 Colus & fusus cum flamine. a.77
 Comum a Boijs conditum. b.19
 Conchelarius Danorum Rex interfectus. a.20
 Concordia perpetuitatis mater et alitrix. a.94
 Concordie & aequitatis custos est iuris ciuilis doctrina. a.94
 Coniugio malo nihil erumnosius. a.57
 Coniugium animorum tranquillitati aduersum. b.57
 Coniugio bono nihil beatius. a.57
 Coniugium est tormentum acerbissimum. a.63
 Coniugii commoda diuersa. b.75
 Coniugij laudes. a.80
 Coniugij institutio a Deo est. b.81
 Coniugatis omnia communia. b.84
 Coniugij regnum perpetuum. b.85
 Coniunctio nulla suauior quam uiri & mulieris. a.74
 Consilia bona ex recta mente pullulare ait Pindarus. b.23
 Consortium uita est plena miseria. b.68
 Consulto res omittuntur ad quas peragendas uires non sufficiunt. a.13
 Continentia in Sigismundo laudatur. b.13
 Continentia perturbationum moderatrix maxima. b.13
 Commubii societas a Ioue instituta. b.76
 Cor esse corporis animam Arist. asseruit. a.17
 Cornelia Tiberij Gracchi uxor. b.82
 Coronatio Sigismundi Regis. a.17
 Corpora solis radijs opposita splendorem augent. a.19
 Coruini, nobilis Romanorum familia. a.20
 D d Corun-

I N D E X

Coruncanus primus apud Romanos Pont.
maximus, continentia insignis. b.37
Cosrois Persarum Rex. a.67
Cracouiensis urbs peste laborat. b.4
Cracouiensis ciuitas. b.12
Cracouia ciuitas quare felix. b.16
Cresus diuitijs abundans. a.10
Cresus Lydia Rex. b.10
Crateti philosopho non obfuit uxor. a.83
Crates quomodo cum uxore uixerit. a.83
Crudeliissimi Tyranni fuere Gilo, Dioni-
sios, Phalaris, Nero. a.67
Orthogathus Cypselus. ibidem
Pisistratus, Syllanus. ibidem
Crucigeri, Lithuaniam, Poloniamq; po-
pulantes Vladislaus Rex, cum Silesijs
atq; Rusijs oppressit. b.4
Cumigunda uxor Aetiononi sine Azonis
Estensis Euganeorum praefecti. a.20
Curtius pro patria pugnavit. b.41
Cyri persarum Regis mors. a.10
Cyri Persarum Regis notabile dictu. a.50

D

Dauid poeta sanctissimus. a.30
Dauid propheta. a.41
Darij pompe innumerabilis. b.32
Darij amor erga uxorem. a.75
Decij, pater & filius, pro salute patriae
se deuouerunt. b.7
Decij, pro patria fortiter pugnarunt. a.37
Democritus summus philosophus. a.30
Democritus rem familiarem abiecit. a.88
Demosthenes orator maximus. a.39
Demosthenes oratorum Graeciae princeps.
a.92.
Demosthenes ciuitatum animam ius ciui-
le dixit. a.97
Deo nihil gratius quam miseris opem fer-
re. a.44
in Deo omnes thesauri sapientiae sunt re-
conditi. b.55
Derbices Asiae populi. a.82
Deus omnium bonorum largitor. a.46
Deus ex nihilo omnia creauit. b.51
Deus promissiones suas semper ratas esse
uoluit. a.53

Deus unicum filium suum de caelo in terrā
misit. a.54
Deus homo nascitur. b.56
Deus uitae perennis fons. b.57
Deus bene meretur de bonis & de malis
male. a.97
Deus aequae omnibus idem. a.97
Deus in rebus dubijs consulitur. a.97
Dialecticae studium necessarium. b.88
Dialectica quare necessaria. a.90
Dialecticae studio exacuuntur ingenia.
a.90
Dialectica cum prudentia necessitudo. b.90
de Dialectica & Rhetorica. b.91
Dialecticae mmus. b.91
Dialectica, quibus comparata. a.91
Dianae Ephesiae templum incensum. a.69
Didonis fides erga Sychaeum. a.86
Difficultas in matrimonio unde. a.84
Digitus pronubus quis. b.78
Dij nuptiales, natalitij lares. b.73
Dij lares. a.81
post Diluuium deus instaurauit mundum.

a.72

in Diodis honorem quid obseruatum a Me-
garensibus. b.59
Diodorus Stoicus a Cicerone commenda-
tus. a.92
Diomedis equi. a.35
Dion tyranni iugum a cernice patriae pro-
pulit. b.41
Dionis uirtus. a.86
Dionysius posterior, Syracusis expulsus.
a.86
Diuina uirtus in operibus Christi eluxit.
b.54
Diuisione nihil ciuitati perniciiosius. a.59
Diuus Iustimanus in matrimonio quid.
a.79
Doloris & uoluptatis communionem sta-
tuendam. a.59
Draco Atheniensium legislator. a.96

E

in Edificijs extruendis Sigismundus mul-
tum auri & argenti erogauit. a.8
Egesiae Cyrenaici consilium de morte sibi
consci-

I N D E X

Dd 2 *Felicitat-*

I N D E X

Felicitatem in honesta uoluptate & indolentia sitam. b.14
Felicitatem in perfecta uirtutis exercitatione sitam. b.14
Felicitatem, finem summumq; bonū Philosophi dixere. b.14
Felicitas rebus honestis ac perpetuis tribui debet. b.70
Ferraria urbs Italiae. a.19
Ferraria Padi metropolis. a.19
Ferrariam Boij condiderunt. b.19
Ferraria ad Ecclesiae obsequium redacta. b.20
Ferraria ad Imp. defecit. b.20
Ferraria principum successio non fuit perpetua. b.20
Ferraria ab Alphonsō Duce optime munita. a.37
Ferraria suis quisq; fruitur fortunis. a.37
Feminam ex latere uiri creauit Deus. a.58
Feminis apud Rom. erat capitale uinum bibere. b.59
ut Femineo generi honos haberetur exosculationes apud Rom. sancitæ. b.59
Femina speculo comparatur. b.62
Femina peccati Symbolum. b.62
Femina multas clades hominibus inuenit. b.65
Fons uitæ perennis Deus est. b.57
Forestus Euganeorum princeps ab Attilla extinctus. b.19
Fortunæ mutatio notanda. a.33
Franciscus Mantuæ regulus. a.51
Franciscus Venerius fuit gubernator Brixienfis, Veronenfis, Vtinenfis, Patavinus. b.49
Francisci Venerij Venet. Principis auia quid auguravit de ipso. a.49
Frugalitas Casimiri Regis Poloniae. b.4
Fundamentum firmissimum ad amplitudinem est nobilitas. a.19
Fusus cum flamine, & colus nubentibus dabantur. a.77

G

Gallie gentes in Italiam confluxere. b.19

Gallorum exercitus magnā Italiae partem peruagauit. a.21
Galli ex Italia à Iulio II. eieci. a.23
Gallicarum seminarum mores cum hospitibus adueniunt. b.59
in Gallia feminae osculo excipiunt hospites. b.59
Gallina cristata mulieri comparatur indomitæ. b.64
Gallus uictor Insubriam & Liguriam Elyetiorum impetu amisit. b.37
Gedeon bellicosus. a.41
Generis humani omniumq; rerum principium ad Deum refertur. b.72
Genius olim inuocabatur nascētibus. a.51
Genus bipartito diuisum. b.80
Germani apud Dobrinum confluentes & Prussiam ac Poloniam maxima clade affecerunt. a.4
Germani ab Vladislao Rege superati & profligati. b.4
contra Germanos Sigismundi uictoria. b.7
Germani in Italiam confluxere alpes prius transgressi. b.19
Germanicus Augusti primignus. b.79
Giarus aut Giara insula una ex cicladibus in quam Romani noxios relegabant. b.30
Giliolus Cremonensis Ferrariae docuit. a.21
Giraldi uiri doctissimi. a.68
Gloria sitis inexplebilis erat Alexandro Magno. a.10
Gloriam ad præclari muneris studia mortales maxime incitare. b.16
apud Gosdeciam Sigismundi uictoria. b.7
Gutestadium ibidem
Gothifredo Duce Cilicia & Syria à Christianis debellata. b.45
Gothi & Longobardi in Romanos fines irrupere. b.20
Grammatica certa loquendi obseruatione constat. a.91
Gracchi Tiberij pietas erga Corneliā. a.86
Græcorum sub Cyro militantium consuetudo. a.74
ad Gubernationem cuiusq; Regni multum interest maiorum res gestas recte intelligere.

I N D E X

- ligere. a.9
in Gubernatione cuiusq; Regni multum
interest maiorum res gestas recte intel-
ligere. a.9
Gutholdus in Estis ab Utario confirmatus
Princeps. b.20
- H
- Hebraei ruina oppressi. a.33
Hebraei nouiter coniugati quid. b.79
apud Heilisbergā Sigismundi uictoria. b.7
Helenæ raptus, euerfionis Troiæ causa
fuit. b.85
Heliseus propheta. b.41
Helitonius Dux exercitus. b.19
Henricus quartus Imperator. a.20
Heraclienfis Resp. deleta. a.33
Herbaria ab Alphonso duce recuperata.
b.37
Hercules Estensis quare aequiori animo Si-
gismundi mortem tulerit. a.9
Hercules Estensis Dux. a.21
Hercules Estensis sustinuit Regnum Nea-
polititanum. a.21
Hercules Ferrariæ princeps Alphonsi fi-
lius. b.30
Herculis & Phylotetis amor. b.30
Hercules Ferrariæ Princeps pro patre Ora-
tor ad Adr. Pont. a.35
Hercules Ferrariæ Princeps Galliarum
Regis gener. a.35
Herculi Ferr. Duci Paulus tertius oppida
quadam confirmauit. b.40
Herculis scutum. a.77
Herculi Ogygio suo Galli eloquentiam tri-
buunt. b.88
Hermocrates Atheniensium opes attri-
uit. b.41
Hernicis orbata Italia. a.33
Herodianus in Seuerianis. b.73
Hesiodus de Herculis scuto quid. a.77
Hesiodus de optimatū exordio quid. a.96
Hieremias de natura humana saluatoris
quid. a.55
Hieremias de coniugio cōtra Indeos. a.80
Hieronymus de felicitate quid. b.14
Hieronymus Faletus ab Alciato doctora-
tus insignia accepit. b.97
Hierosolyma ad Christi fidem reuersa Go-
thifredo Duce. b.45
Hypanis fluius Scythiæ. b.29
Hypermestra. b.74
Hipparchus Pisistrati filius. a.86
Hippias philosophus omnium artium sci-
entissimus. a.70
Hippias Athenis exterminatus. a.86
Hippolyti Estensis Card. laudatio. a.16
Hippolytus Estensis in Pannoniam con-
cessit. a.21
Hippolyti Estensis ad ineunte ætate lau-
des. a.21
Hippolyti Esten. in Italiam reditus. a.22
Hippolytus Esten. Strigoniensis, Archie-
piscopatus dignitate honestatus. a.22
Hippolytus Esten. legatus ad Matthiam
Pannoniæ Regem. a.26
Hippolytus Esten. studio & opera Ludo-
uici Sforcie, Card. factus. a.22
Hippolytus Esten. à Ludouico Sforcia Me-
diolanum uocatus. a.22
Hippolytus Estensis à Mediolanensibus a-
matus. a.22
Hippolyti Esten. liberalitas. a.26
Hippolytus Esten. Bononia Legatus. a.26
Hippolytus Esten. Card. b.31
Hippolytus Estensis à Paulo 3. Card. fa-
ctus. b.40
Hipponactis notabile dictum de coniugio.
b.63
Hipsicrathea Mithridatis uxor. b.74.82
Hircani Asiæ populi. a.82
Hirundines exacta æstate deuolant. b.74
Hispanas copias Alphonsus apud Rauen-
nam prostrauit. b.37
Hominum diuersæ & occulta uolunta-
tes. b.18
Homines hominibus bella indicunt. a.16
Homines ratione ceteris animantibus præ-
stant. b.96
Honestatis fræno regi pulchrum est. a.66
Honestus esse nō potest cuius appetitus est
inonestus. b.65
Horatii puluilli constantia in morte filij
sui. a.32
Hortensio Martia uxor à Catone conces-
sa. E e

INDEX

sa.	a.82	peranda.	b.8
Hospitium Busfyridis.	a.35	ex Iniuslitia omne malum.	b.13
Humanæ Societatis origo.	b.71	Innupti infamia notati.	a.79
Hungari Casimirum & Ioannem Albertum Casimiri Regis filios sibi Reges exposcunt.	a.5	Institutio coniugij a deo est.	b.81
I		Insubriam et liguriam Gallus amisit.	b.37
Iacob propheta.	b.41	Ioannes Albertus cum Casimiro fratre ab Hungaris pro Regibus sibi dari expetuntur.	a.5
Iacob quid in scala uiderit.	a.42	Ioannes Tarnouius.	a.15
Iagellonum familia, quæ uirtutis exemplum Regno reliquerit.	b.9	diui Ioannis allegatio notanda.	b.16
Ignis, actionis uim obtinet.	b.77	Iob propheta de uita conquestus quid matri dixerit.	b.34
Ignis et aquæ sacramento nuptiarum fœdera sanciri.	b.77	a Ioue connubij Societas instituta.	b.76
apud Ilusum Sigismundi uictoria.	b.7	Isabella Alexan. Pont. filia uxor Francisci Marchionis Mantua.	a.31
Illustrius nihil quam opem ferre laborantibus.	a.38	Ismael Abrahe filius ex Agar.	b.60
Imbecilliores fortioribus parent.	a.16	Ister flumini qui & Danubius dictus.	a.24
Imperium nisi ratio teneat parum prodest litteras didicisse.	b.35	Italia terrarum nobilissima.	a.33
Imperatoris maiestas cum dijs æqualis a gentilibus habita.	a.46	Italia multis populis orbata.	b.33
Indi quid de uxoribus infecundis facere solebant.	a.59	Samnitibus, Salentinis	
Indi quo hore afficiebant mulieres fœcundas.	a.59	Volscis, Hernicis	
Indi multas habebant uxores.	b.79	Latinis, Lucanis	
Indi faciem intuentur ut uxorem rectè agnoscant.	b.84	Faliscis Brutis Sabinis	
Indolem uirtutis maiorum satu posteris ingenerari uidere est.	a.19	Iudicium ex facie fieri posse.	b.84
apud Indos uxores cum uiris defunctis cōburebantur.	b.74	Iulia Pompei uxor.	b.82
Infelicitas Priami.	a.10	Iulie amor erga Pompeium.	a.86
Ingenij uis in Sigis. laudatur uti in Casare.	a.8	Iulium Casarem Vladislaus Polonia Rex imitatus est.	a.4
Ingenij uiribus examinatis aliquid aggregari, laudabile est.	a.18	Iulius Caesar antecelluit omnes Imperatores rerum gestarum gloria.	a.8
Ingenio honestis officijs exculto nihil præstantius.	b.66	Iulius 2. Gallos ex Italia eiecit.	a.23
Ingenium humanum apicula comparatur.	a.81	Iulius 2. Pontifex totam fere uexauit Italiam.	a.23
per Ignem & aquam quid intelligendum in nuptijs.	b.77	Iulij 2. amor erga Hippolitum Esten. Card.	a.27
Immunis premia quibus cōcessa.	b.81	Iulij 2. Pontificis iniuria in Estenses.	b.37
Inhumanitas ac auaritia in Principe uitu		ad Iulium 3. Pont. oratio.	a.43
		Iulius Caesar gloriabatur ob beneficiendi facultatem adeptam.	a.50
		Iulij Cas. natalis dies ab Octauio Augusto decoratus.	a.51
		Iulius Caesar scelerata coniuratione interijt.	a.51
		Iunius Brutus sabarias instituit.	a.78
		Inno summum pietatis premium morti attribuit.	a.10
		Inno pronuba.	b.76
		Iuppiter	

I N D E X

- Iuppiter* ex simia faminam natam protulit. b.60
Iuppiter Gentilius. a.81
Iuppiter Philus amicitia praeses. a.81
Iuris cum alijs facultatibus comparatio. a.95.
Iuris civilis laudes. b.96
Iuris administratores inter homines pro dijs habendi. a.97
an Ius sit uiolandum regnandi causa. a.16
Ius, suum cuiq; tribuit. a.97
Ius, bonos praemio afficit, malos autem supplicio. a.97
Ius civile mentes hominum soluit. a.97
Iustinianus diuinam appellat iustitiam. b.13.
D. Iustinianus de legitimacione quid. a.79
Iustitia in Sigismundo laudatur. a.8
Iustitia omnium rerum bonarum Dux & parens. a.13
Iustitia legum suffragio administratur. b.13.
Iustitia a Platone & Arist. Ciceroneque, laudata. b.13
Iustitia neglecta, quidquid uirtus, apud Romanos peperit perijt. b.13
sine Iustitia & equitate nihil in mundo constare potest. b.13
Ixion Iunonis amore captus. b.75
- L
- Laborantibus* opem ferre est maxime illustre. a.38
Lacedaemonicum summa laude educabat liberos. b.21
Lacedaemonij Peloponessum omnem macedoniam usque subiugarunt. a.33
Lacedaemonij a Thebanis subiguntur. a.33
Lacedaemon iustitiae cultrix. a.33
apud Lacedaemonios dabantur praemia lepidius suauitibus. b.59
Lacedaemoniorum & messeniorum congressus. a.85
Lactantius Fir. de caritate. b.85
Lelij & Scipionis amor. b.30
per Leenam Aegyptii quid. b.79
Leena semel tantum parit. b.79
- Latitia* ex aduentu Pauli 3. Pont. max. cum Ferrariam uenerat. a.39
Laodomia. b.74
Latinis orbata Italia. a.33
in Laude tria praecipue spectanda. b.3
Landes ex uera solidaque gloria praecipue manant. b.18
Laudem Pompeiam Boij condiderunt. b.19
Laus uera in uirtute consistit. b.18
in Legibus antiquis multa potius temporis causa ferenda quam laudanda. a.82
Legum suffragio iustitia administratur. b.13
Leonardus Lauredanus Venetiarum Princeps. a.49
Leonis feritas. b.36
Leones catulos suos amant. b.75
Leonis. X. amor erga Hippolitum Esten. Card. a.27
Leonides Persas aditu graeciae exclusit. a.37
Leonides ad Thermopylas obiit. a.37
Lex capitalis contra matrimonij uiolatores apud Germanos. a.79
Lex contra uxorum occisores. b.79
Lex damnat sterilitatem. b.80
Lex societatis diuinitus promulgata. b.81
Lex in paricidas. b.82
Lex Numa de coniugatis. a.82
Liberalitas Hippoliti Estensis commendatur. a.26
Liberalitas ac munificetia Hippoliti Card. Estensis commendatur. a.28
Libertas uera quae sit. b.83
Liberalitas & munificentia in Sigismundo laudatur. b.8.
Liguriam & Insu briam gallus amisit. b.37
Literarum studia sub Alberto secundo ab Estensibus restituta. a.21
Lithuani Alexandrum Casimiri filium Regem exposcunt. a.5
Lithuani Poloniae parent Imperio. a.15
Lithuania quare felix. b.16
Locrensis Resp. deleta. a.33
Lolius & pigna uiri doctiss. a.68
Longobardi quo tempore in Italiam uenerunt. b.19
Longobardi et Gotti in Romanos fines ir-
Ee 2 rupe-

I N D E X

<i>ruperunt.</i>	b.20	<i>M. Anci templum.</i>	a.77
<i>Lucanis orbata Italia.</i>	a.33	<i>M. Antonius Antimachus.</i>	a.68
<i>Lucilla mulier maxime crudelis.</i>	a.63	<i>M. Cato non ipse gloriam, sed ipsum gloria sequebatur.</i>	a.45
<i>Lucius Sylla.</i>	a.10	<i>Marcus Marcellus Annibalis impetum primus repressit.</i>	b.7
<i>Lu. Martius post duorum Scipionum interitum Rom. resp. restituit.</i>	b.7	<i>M. Plautius propter uxoris mortem pugio se se confodit.</i>	a.75
<i>Lucretia Borgia Alex. Pont. filia Alphon si Ferrariæ Ducis uxor.</i>	a.31	<i>Marci T. Cic. pulcherrimum dictum C. Iulio Cæsari.</i>	a.27
<i>Ludouicus Sfortia, Insubrum & ligurum Dux.</i>	a.22	<i>Marieburgus cruciferorū magister apud Toruniam uisula traiecta in Poloniam irruit.</i>	b.4
<i>Ludouicus Francorum Rex insubriam inuasit.</i>	a.22	<i>Maruellus Foresti Euganeorum Principis nepos.</i>	b.20
<i>Luna spatijs menstruis annuos solaris cursus sequitur.</i>	a.52	<i>Martia Catonis uxor.</i>	a.82
<i>Luneburgenses & Brunswicensis unde originem traxerint.</i>	a.20	<i>Masouia quare felix.</i>	b.16
<i>Lupi abijciunt catulos latrantes tanquam illegitimos.</i>	b.75	<i>Mathias Rex Pannonia.</i>	a.22
<i>Lupo uxorem debere dari.</i>	a.64	<i>Mathie Pannonie Regis atrox casus.</i>	a.22
<i>Lycurgus Lacedæmonius contra inuuptos quid.</i>	a.79	<i>Matrimonium a Deo institutum.</i>	b.68
<i>Lycurgus legum conditor insignis.</i>	a.96	<i>Matrimonium nos summo parenti similes reddit.</i>	b.76
<i>Lycurgi lex.</i>	b.79	<i>Matrimonium studijs non obesse.</i>	a.83
<i>Lydos, ruina tandem oppressit.</i>	a.33	<i>Matrimonium uiolatum graeci uindicandum censuerunt.</i>	b.78
M		<i>Matrimonij laudes.</i>	a.80
<i>Macedones a Romanis uicti.</i>	a.33	<i>in Matrimonio difficultas unde.</i>	a.84
<i>Macedones Persas superarunt.</i>	a.33	<i>in Matrimonio omnia communia.</i>	b.84
<i>Macedones Thebanos superarunt.</i>	a.33	<i>de Matrimonio quid, apud Britannos Traconitas, Lacedæmonios.</i>	b.78
<i>Macedones mutuis dissensionibus euauerunt.</i>	a.33	<i>Medi a Persis superati.</i>	a.33
<i>Macedonum armis Athenienses oppressi.</i>	a.10	<i>Medi superarunt Assyrios</i>	a.33
<i>Macedonum lex in militia.</i>	a.7	<i>apud Mediborum Sigismundi uictoria.</i>	b.7
<i>Magnificentiū nihil quam quod Christus commendauit.</i>	a.71	<i>contra Moscos Sigismundi uictoria.</i>	b.7
<i>Magnitudo animi in Sigismundo laudatur.</i>	b.13	<i>Medica res male tractata.</i>	b.93
<i>Mala multa mortales turmatim inuadunt in hac uita.</i>	b.52	<i>Mediolanum a Boijs conditum.</i>	b.19
<i>Maledictio contra incontinentes.</i>	b.81	<i>ad Mediolanensem ditionem nonnulli principes animum adiecerunt.</i>	a.22
<i>Malum necessarium est coniugium.</i>	b.77	<i>Medo Dux exercitus.</i>	b.19
<i>Mantineia urbs quæ & Antigoniæ appellatur.</i>	b.32	<i>a Megarensibus quid obseruatum in honorem Diodis.</i>	b.59
<i>Marcomania Germanis prouincia.</i>	b.15	<i>Memoria in Sigismundo laudatur uti in Mithridate.</i>	a.8
<i>Marcomani cum sueuicæ populis Boios Boemia Herciniæq; expulerunt.</i>	b.19	<i>Mercurius ægyptijs leges & litteras tradidit.</i>	a.56
		<i>Messana marmoribus cincta.</i>	a.33
		<i>Messeniæ et Lacedæmoniorum congressus.</i>	

I N D E X

- gressus. a.85
Metellus animi prestantia insignis. a.23
Metellus Macedonicus. a.10
Metellus pro patria pugnavit. b.41
Metellus de uxore ducenda quid. b.77
Metropolis pade Ferraria est. a.19
Michael Goliza in prelio captus. a.6
Micheas uates de Cristo quid cecinit. b.55
Milesius Apollo quid de Christo seruatore nostro dixerit. a.55
Militaris disciplina ratio in natura & exercitatione sita est. b.36
Militantium sub Cyro consuetudo. a.74
Minos Cretensibus leges dedit. a.96
Minos & Rhadamanthus. b.63
Miracula a Christo edita. a.56
Miseris opem ferre, Deo est gratissimum. a.44
Mithridates ob memoriam laudatur cui Sigismundus comparatur. a.8
Moderatrix perturbationum continentia. b.13
Mosilice Motagna. ab Attila euerfa. a.19
Modestia in Sigismundo laudatur. b.13
Moroelus foresti Eugeneorum principis nepos. b.19
Mors non est appellanda quorum laus emori non potest. a.38
Mors non est dicenda, ubi breuem uitam reliquimus & ad eternam migramus. a.38
Mors rerum perfectio, ad finem ultimum assequendum. b.10
Mors terribilis, quorum cum uita omnia extinguuntur. a.38
Mors Hippolyti Esten. Card. deploratur. b.27
Mors siue interitus Vladislai 2. Polonie Regis. b.4
Mors Vladislai Jagello idest Polonie Regis anno sui Regni. 52. b.4
Mortis contemptio apud omnes celebratur. a.7
Mortem non esse deplorandam. b.34
Mortales omnes in aliquem finem intuentur. b.57
Mos in honorem Cereris institutus. a.77
Mores diuersi in nuptijs. b.77
Mores mulierum insupportabiles. b.60
Mosaica lex sterile coniugium execrabatur. b.58
Mosconia a Polonis casti. a.6
Mosconite et Tartari Polonia regnum incursionibus infestant. a.15
Moses uir optimus a Deo populo missus. b.53
Moses eduxit populum ex egypto. b.55
Moses in monte sina legem accepit a domino. b.53
Moses omnium mortalium mitissimus habitus fuit. b.45
Mulier mali nihil immanius. b.62
Mulier deteriore conditione in optionem apud Italos uenit quam iumentum. a.59
Mulier intemperans uiperæ comparatur. b.64
Mulier uirum maxime domat. a.64
Mulieris formator, opifex malus. b.62
ob Mulieris impudentiam Troia euerfa. b.65
Mulieris prima captiua societas multum calamitatis attulit. a.58
Mulieres diuersimode sunt factæ. a.60
Mulieres facunde quo in honore erant apud Indos. a.59
Mulier indomitæ comparatur gallina cristata. b.64
Mulieres a luna diuersas esse debere, ait Plutarchus. a.74
Mulieribus adulteris nasus amputabatur. a.79
Mulierum mentem seorsum factam. a.60
Mulierum mores & natura. a.60
Mulierum quærelæ quales. a.61
Munera uetita inter coniuges a Romanis. a.74
Munificentia & liberalitas in Sigismundo laudatur. b.8
Munificus ac liberalis Simismundus. a.14
Musa Attica Xenophon dictus. a.18
Musæ gloriantur ob fragmenta. a.69
Musici quid obseruant. b.84

Ff Muso-

I N D E X

Mufonius de iniuria quid. a.81
 Mustella a Venereo complexu aliena mul-
 tum. b.60
 Mutatio fortunæ notanda. a.33
 Mutius Romanus animi præstantia infi-
 gnis. a.23
 Mutinam Boij condiderunt. b.19
 Mutina recuperata ab Alphonso. b.37
 Myrtho & uerbena noua nupta caput cin-
 gebat. b.76
 Munificentia & liberalitas Hippolyti,
 Esten. commendatur. a.28

N

Natura nos ad societatem genuit. b.30
 Natura bona non corrumpitur nomine.
 b.58
 Natura innata cōiunctionis semina. b.75
 de Natura & uoluntate. a.80
 Neapolitanum Regnum sustinuit Hercu-
 les Estensis. a.21
 Nero matrem necauit. a.67
 Nervi omnes a capite initiū sumunt. a.17
 Nestoris auctoritas commendatur. b.30
 Nihil in uita tam stabile aut firmum quod
 temporis momento uel minimo non ex-
 tinguat. a.30
 Nihil firmum nihil stabile sub celo. b.33
 Ninus Assyriorum Rex. a.33
 Niseorum inuentum de osculatione. b.59
 Nobilitas adiumentum plurimum addit ad
 uirtutem amplexandam. a.19
 Nobilitas firmissimum est fundamentum
 ad amplitudinem. a.19
 Nobilitas & uirtus duplex presidium ad
 dignitatem. a.19
 Noctū natus est sol Iustitiæ. a.56
 Noe cum filiis ingressus est arcam. a.53
 Noe cum coniuge & filiis. a.72
 Noe placuit Deo. b.83
 Numa Pompilius Sabinus humili loco na-
 tus, ad Romanum Imp. uirtute ac re-
 ligione euectus. a.45
 Numa Pomp. Romanis sacra instituit.
 a.96

Numa lex de coniugatis. a.82
 Nupta caput uerbena cingebat & myr-
 tho. b.76
 Nuptam deducebant duo pueri. a.77
 quæ Nuptæ noue offeruntur. a.77
 Nuptiarum ritus apud Italos. a.60
 Nuptiarum celebris usus. b.76
 Nuptiæ quæ felices apud antiquos habi-
 tæ. a.60
 Nuptiæ sunt constitutionis familiæ prin-
 cipia. a.80
 Nuptiæ contrahendæ pro sua cuique for-
 tuna. a.84
 Nux, asinus, mulier, eiusdem naturæ.
 b.60

O

Octavius Cæsar. a.10
 Octavius Augustus Cæsar. a.51
 Octavius Aug. Cæs. Iulij Cæs. natalem diē
 decorauit. a.51
 Officium Regis est omnibus benefacere.
 a.50
 Olympia & Pythia certamina. b.61
 Optamus multa, quæ postea consecuti, do-
 lemus. a.34
 Oratio in funere Sigismundi Poloniæ Re-
 gis. a.3
 Oratio ad equites Polonos. a.12
 Oratio de laudibus Hippolyti Estensis
 Card. a.18
 Oratio de laudibus Alphonsi Ferrariæ
 Ducis. III. a.29
 Oratio ad Paulum III. Pont. a.39
 Oratio ad Iulium III. Pont. a.43
 Oratio, ad Franciscum Venerium Vene-
 torum Principem. a.48
 Oratio de ortu Christi. a.51
 Oratio de celibatu. a.57
 Oratio de matrimonio. a.70
 Oratio de dialectica. a.88
 Oratio cum doctōr feret Faletus, de iuris
 laudibus. a.94
 Orestis & Pyladis amor. b.30
 Orestem quis furor inuasit. b.62
 Orestes

I N D E X

<i>Orestes matrem necauit.</i>	a.67	<i>Pericles a poetis olympus dictus.</i>	b.24
<i>Oressilla M. Plantij uxor, qua mortua se- ipsum confodit.</i>	a.75	<i>Pericles mortem filiorum forte animo per- tulit.</i>	b.32
<i>Orodes Parthorum Rex.</i>	a.67	<i>Pericles nobilis Atheniensis eloquentissi- mus.</i>	b.91
<i>Orpheus cantu quid fecerit.</i>	b.44	<i>Periclis pulcherrimum dictum cum ani- mam ageret.</i>	b.24
<i>Orpheus ad inferos descendit.</i>	a.75	<i>Periclem, Vladislaus Polonie Rex est imitatus.</i>	a.4
<i>apud Ossaconiam Sigismundus contra Va- lachos pugnavit & uicit.</i>	b.7	<i>Perniciosius ciuitati diuisione nihil.</i>	a.59
<i>Osiris ab aegyptijs sol dictus et adoratus.</i>	b.58	<i>Perpetuitatem cupiunt omnes.</i>	b.57
<i>Otto primus Saxonia Dux.</i>	a.20	<i>Perse multas habebant uxores.</i>	b.79
P		<i>Petro data fuit potestas ligandi & solu- di.</i>	a.46
<i>Padi metropolis Ferraria.</i>	a.19	<i>Petrus Ancaranus Ferrariae docuit.</i>	a.21
<i>Palmas mas & femina.</i>	a.75	<i>Petrus Cmita.</i>	b.15
<i>Panarium delatum in nuptijs.</i>	a.78	<i>Petrus sirlegius.</i>	b.15
<i>Pantheca.</i>	b.74	<i>Phadra amentia furens.</i>	a.67
<i>in Parricidas que lex.</i>	b.82	<i>Phatontem incendium.</i>	a.80
<i>Paris & Helena.</i>	b.85	<i>Phalaridis taurus.</i>	a.35
<i>Parmam Boij condiderunt.</i>	b.19	<i>Phalaris tyrannus.</i>	a.67
<i>Parthi cum summa laude educabant libe- ros.</i>	a.21	<i>Pharaonis seruitute populus domini libe- ratus.</i>	b.53
<i>Patauij gubernator fuit Franciscus Vene- rius.</i>	b.49	<i>Philus Iuppiter.</i>	a.81
<i>Patriarchas misit deus populo.</i>	b.53	<i>Philonis uxoris dictum notabile.</i>	b.74
<i>Paulus Aemilius fortiter duorum filioru mortem sustinuit.</i>	a.32	<i>Philopemenis laudes immortales.</i>	b.32
<i>Paulus Aemilius triumphum egit de Re- ge Perseo.</i>	a.32	<i>Philippi Macedonis laus.</i>	b.78
<i>Pauli Aemilij precatio ad deos pro patria.</i>	a.32	<i>Philosophia ammantis similis.</i>	a.91
<i>Pauli Aemilij continentia laudatur.</i>	b.37	<i>Phoroneus trifillabum populos dispersos in urbem coegit.</i>	a.96
<i>ad Paulum III. Pont. oratio.</i>	a.39	<i>Pietas filii ualet ad honorem patris.</i>	b.34
<i>Pauper, omnium conditor nascitur.</i>	a.56	<i>Pigna uir doctissimus.</i>	a.68
<i>Pausanias intemperantie dānatus.</i>	b.35	<i>Pisistratus tyrannus.</i>	a.67
<i>Pax in Germania Principumq; concordia constituta.</i>	a.22	<i>in Pistacijs quis amor.</i>	a.75
<i>Pentheus furijs agitatus fuit.</i>	a.67	<i>Pittaco quid responsum fuit de dūceda mu- liere.</i>	a.65
<i>Periander rem habuit cum uxore desun- cta.</i>	a.75	<i>Pittacus legislator appellatus minor.</i>	a.96
<i>Pericles amor erga uxorem.</i>	a.75	<i>Pitho flexamina.</i>	b.88
<i>Perse a macedonibus superati.</i>	a.33	<i>Plantarum coniunctio.</i>	a.75
<i>Perse medos superarunt.</i>	a.33	<i>Plato iniustitiam laudauit.</i>	b.13
<i>Pergamus urbs Troie superbissima.</i>	a.33	<i>Platonis praeclara sententia de uita mor- taliū.</i>	a.30
<i>Pericles Atheniensium princeps.</i>	b.32	<i>Platonis de animo hominis sententia.</i>	a.34
		<i>Plato censuit mulieres debere esse commu- nes, ita & filios.</i>	b.58
		<i>Plato in symposio quid censuit.</i>	b.83

I N D E X

Plato inde Rep. libro de studiis quid. a. 95
M. Plautius seipsum interfecit. a. 79
Plutarchus de claris mulieribus. b. 59
Plutarchi admonitio de mulieribus. b. 69
Plutarchus de mulieribus quid. a. 74
Plutarchus de cōiugalibus praeceptis quid
a. 80
Poetam natura fieri. b. 75
Pena sterilitatis. a. 99
Poloniae Reges, et Estenses Principes sunt
consanguinei. a. 2
Poloniae Regis laus. b. 3
Poloniam & Prussiam Germani maxi-
ma clade affecerunt. a. 4
Poloni mosconitas in prelio interficiunt,
ac superant. a. 6
ad Polonos Equites oratio. a. 12
Polonia quare felix. b. 16
Pomeraniam & Prussiam Casimirus Rex
Poloniae Regno adiunxit. b. 4
Pompei magni cedes. a. 10
Pontifex cōstitutus a deo super omnes gen-
tes. b. 45
Pontifex Apostolica auctoritatis uerus
heres. a. 46
Pontifex est Christianae religionis monar-
cha. a. 46
Pontificiam dignitatem a Christo auctam
est ampliata. b. 46
Portia. b. 74
Portia Catonis uxor. b. 82
Portiae caritas erga Brutum. a. 86
Posteris reddendum quod a maioribus ac-
cepimus. a. 71
Posthumij & Camilli censorum constitu-
tio. a. 79
Præmia multitudinis filiorum. b. 79
Presidio duplici ad dignitatē muniuntur,
quibus adest nobilitas & uirtus. a. 19
Prætextatus puer in nuptiis. a. 77
Priami infelicitas. a. 10
Primitiae miraculorum Christi. a. 71
Probitatis commendatio. b. 83
Procrustis siue procrustis immanitas. a. 35
Prometheus Saturni lege damnatus. b. 78
Pronubus digitus quis. b. 78

Propagatio præcipuus uita nostrae se-
pus. b. 57
Prothæus in diuersas formas se transmu-
tat, sic & femina. b. 65
Prudentia in Sigismundo laudatur uti in
Fabio. a. 8
Prudentia in Sigismundo maxima. b. 14
Prudentia cura dialectica quid. b. 90
Prudentiae tria sunt officia. b. 90
apud Prumarcum Sigismundi uictoria. b. 7
apud Pissam. ibidem
Prussiam et Pomeraniam Casimirus Re-
gno Poloniae adiunxit. b. 4
Prussiam et Poloniam Germani clade ma-
xima affecerunt. a. 4
Prussia quare felix. b. 16
Ptolemæi Regis Aegypti mortifera do-
ctrina prohibitio. b. 34
Puellae nobiles nude inspiciebantur apud
Taxillos publice. b. 59
Puellae nobiles apud Taxillos magna pom-
pa in forum producebantur. b. 59
Puellae nobiles apud Assyrios a triumui-
ris in forum productae per mutuas exo-
sculationes. a. 60
Pueri duo nuptam deducebant. a. 77
Puer prætextatus in nuptiis. a. 77
Pulchritudo animi nullo corporis morbo
amittitur. b. 37
Pyrrhi militaris disciplina. b. 32
Pythia & Olympia certamina. b. 61

Q

Quintij mansuetudo probatur. b. 37
Quinque stellae errantes dictae. a. 52
Quintus martius Rex maximus cōsiliij. b. 32
Quintus Martius ob mortem filij nihil con-
tristatus. a. 32

R

Rainaldus in principatus & uictoriae si-
gnum Aquilam albam gestabat. b. 20
Ramaldus Estensis Ferrariae Princeps a-
quilam albā ab hoste reportauit. b. 20
Ratio

I N D E X

- Ratio nisi imperium teneat parum prodest literas didicisse.* b.35
Ratio militaris discipline in natura et exercitatione sita est. b.36
Rationis arcem cæco impetu oppugnare. b.37
Regina bona uxor Sigismundi. b.9
Regium lepidi ab Alphonso recuperatū. b.37
Regis officiū est omnibus benefacere. a.50
Regnum neapolitanum sustinuit Hercules Estensis. a.21
Regulus Romanus animi præstantia insignis. a.23
Reipublica in Italia tandem deleta, inter quas Locrensis, Tusculana Campensis, Romana Tarentina, Heracliensis. b.33
apud Resam Sigismundi uictoria. b.7
Rastenburgum. ibidem
Rex tanquā cor & caput regni. a.17
Rhadamantus & minos. b.63
Rhadamantus Iustitie sacerus executor. a.96
Rhetoricæ munus. b.91
Rhetorica cum dialectica quid. b.91
Roma caput orbis. a.33
Romani uicerunt Macedones. a.33
Romana Resp. deleta. b.33
Roma totius orbis præcipua sedes. a.45
Roma, orbis terrarum dominatrix. a.51
Roma mulieris nomen. b.59
Romani, quibus muneribus suos Imp. & milites affecerunt. b.7
Romani, orbis rerum triumphatores ac domini, tandem deleti. a.10
Romanum Imperium concidit cum iniustos foueret homines. b.13
Romani imperij magnitudo auaritia induta dissipari cepit. b.36
Romani legislatores uctuere munera inter coniuges. a.74
Romam uenerunt Troiani. b.59
apud Romanos obuias quasque mulieres licebat osculo excipere. b.59
Romulus natus Kal. martij. a.51
Romulus quid de matrimonio statuit. a.79
Romulo bene cessit uirginis raptus. b.77
Rosmunda mulier crudelissima. a.63
Rupense & Vilnense sanum Sigismundus extrui fecit. a.8
Russi Polonie parent Imperio. a.15
Russia quare felix. b.16
Rutilius Rom. animi præstantia insignis. a.23

S

- Sabinis orbata Italia.* a.33
Sacrificij ueteris mos de masculis & feminis. b.62
Sacramentum matrimonij ab ecclesia institutum. a.71
Salentinis orbata Italia. a.33
Salomonis sententia notatu digna. b.33
Samagitæ Polonie parent Imperio. a.15
Samagitia quare felix. b.16
Samnitibus orbata Italia. a.33
Sapientia ac rerum gerendarum peritia in Sigismundo Rege laudatur. a.9
Sapientis uita, mortis meditatio est. a.30
Sardanapalus uoluptatibus deditus omnibus. a.10
Sarmatiae utriusque, imperium fortissimum. a.15
Sarra Abraamo molesta. b.64
Saturnus proprios deuorat natos. b.33
Saturno pudenda falce abscissa. b.58
ex Saturni testiculis nata Venus. a.78
Satyrici de diu uiuētibus notabile dictum. a.24
Sauus fluius. a.34
Saxonia Germaniæ prouincia. a.20
Scæuolam laudauit Cicero. b.92
Scipio Africanus. b.5
Scipio pro patria pugnauit. b.41
Scipio bis consul. a.45
Scironis latronis Saxa. a.35
Scriptura sacra in steriles quid. a.80
Scythas in Russiam irruentes Vladislaus profligauit. b.4
Scythæ in Russiam instituunt. b.5
Scytharum consuetudo in sacris epulis. a.7
Scythæ metu perterriti bellum mouere non audent Gg

INDEX

audent.	b.15	Cameneciam	ibidem
Secundis nuptijs interdicti qui.	a.80	Trebouuliam	
Sedes caelestes lapsu angelorū uacuae.	b.71	Mediborum	
Semiramis qualis fuit erga maritū.	b.62	Canouiam	
Seminibus inest stirpium causa & arborū.		Bialogrodum	
a.19		Gofdeciam	
Semina rerum caelitus delapsa.	b.58	Prumarcum	
Semina coniunctionis natura innata homi-		Zeburgum	
nibus.	b.75	Gutestadium	
Seneca sententia notanda.	a.50	Brunsb ergam	
Sensuum sedes est caput.	a.17	Reßam	
Senones in Italiam confluxere.	b.19	Rastemburgum	
Septimius florens, digitum annularē pro-		Pissam	
nubum appellauit.	b.78	Bartensteniam	
Scripsiū dictum Themistocli.	a.40	Helisbergam	
Seruitus uoluntaria quae infamiam non		Sigismundus in extruendis edificijs multū	
subit.	a.84	auri & argenti erogauit.	a.8
Ser. Tullius Kal. Ianuarij natus.	a.51	Sigismundi Regis erga amicos amor lau-	
Sicambri in Italiam confluxere.	b.19	datur.	b.8
Sicariam facere non licet in coniugatos.		Sigismundo Regis amor erga omnes lau-	
b.83		datur.	b.8
Sicera interdicti qui.	b.79	Sigismundi laus ob memoriam summam	
Sicyonios tandem ruina oppressit.	a.33	qualis in mithridate fuit.	a.8
Sigismundi Poloniae Regis laus.	a.b.3	Ingenij uis laudatur uti in Cesare.	a.8
Sigismundus Casimiri filius à Silesijs pro		Recta rerum existimatio laudatur, ut	
Rege exposcitur.	a.5	in themistocle.	a.8
Sigismundus Rex finitimos fœdere reconci-		Sigismundus. Sigismundi filius ante obitū	
liauit, ac cū turca pactiones inuit.	b.5	patris in regno successit.	a.9
Sigismundus Rex Poloniae omnigena do-		Sigismundi immoris Regis laudes.	b.9
ctrina praeclitus.	b.5	Sigismundus nouus Rex.	a.11
Sigismundus e Cracouia uilnam profici-		Eiusdem uirtutes laudantur.	b.11
scitur.	a.6	Sigismundus auxit imperium Polonicum	
Sigismundus obsessus a duobus exerciti-		defendit & amplificauit.	a.15
bus.	b.6	Sigismundi Regis coronatio.	a.17
Sigismundus aduersus Moscos & Scythas		Sigismundus Sarmatiae Rex.	a.27
fortiter pugnauit.	a.7	Sigismundus Eßensis.	b.31
Sigismundus Valacchos debellauit. apud		Sigouesus dux exercitus.	b.19
Ossacouiam.	b.7	Silesia Germaniae prouincia.	b.15
Sigismundi clementia & humanitas erga		Silesij Sigismundum. Casimiri filium Re-	
superatos hostes.	b.7	gem exposcunt.	a.5
Sigismundi uictoria contra Moscos.	b.7	Silufesia exusta.	a.5
Tartaros	ibidem	Simonidis de mulieribus dictum.	a.60
Valacchos		Smoleuchum oppidum in finibus Mosco-	
Germanos		uitarum.	a.6
Turcas		ad Societatem natura geniti sumus.	b.30
Sigismundi uictoria apud Iluscum.	b.7	Societatis lex diuinitus promulgata.	b.81
		Socrates	

I N D E X

- Socrates de felicitate quid. b.14
 Socratis & Solonis viscera præ dolore dis-
 rumpere b.31
 Socrati nil obfuit uxor. a.83
 Solertia in Sigismundo laudatur uti in sa-
 bio. a.8
 Sol ab ægyptijs osiris dictus. b.58
 Sol magnitudine terram superat. a.51
 Solon greciæ sapientissimus. b.10
 Solis radijs corpora opposita splendorem
 augent. a.19
 Solon Atheniensibus leges dedit. a.96
 Sonitus tympanorum infantibus placet.
 b.36
 Sophoclis sententia de notho & legitimo.
 b.58
 Sparta deleta. a.10
 Spartiata habebant uxores communes.
 b.58
 Sparta ob mariti senium iuuenem admi-
 sit. a.82
 Speculo mulier comparatur. b.62
 Speculi cum muliere comparatio. b.84
 Sphynxis enigma. a.35
 Splendor uirtuti additur a nobilitate. a.19
 Stanislaus Lascus. b.15
 Statua qui præcipue digni. b.94
 Stella errantes dictæ. a.51
 Sterilitas lege damnata. b.80
 Stirpium atque arborum causa in semine
 est. a.19
 Stoica de felicitate quid. b.14
 Stoici censent animum infirmitate corpo-
 ris occupatum, in miseria esse. a.10
 to Sicorum princeps xeno quid de dialecti-
 ca & Rhetorica. b.90
 Stoici dialecticam uirtutem dixere. b.90
 Strigoniensis Archiepiscopus dignitate.
 Hippolitus Esten. honestatus. a.22
 Studio dialecticæ exacuuntur ingenia. a.90
 Studia quare diu deprauata. a.93
 Sueui in Italiam confluxere. b.19
 Superstitionis caligine remoti in uera lu-
 cis religione uersamur. a.51
 Sylenus a Migda lydorum Rege captus
 quid dixerit. b.34
 Syria Gothifredo duce a Christianis supe-
 rata. a.45
 Syroches crudelitate insignis. a.67

T

- Tanaquil quæ & Caia Cælia Tarq. Pri-
 sci uxor. a.77
 Tarentina Resp. deleta. b.33
 Tarquinio Prisco Romæ regnante ultra-
 montani Italiam primis ingressi. b.19
 Tarquinius Priscus. a.77
 Tarquiniorum expulsio. a.86
 contra Tartaros ac Turcas Sigismundo Re-
 gis uictoria. b.7
 Tartari & Moscouita Poloniam incursio-
 nibus infestant. a.15
 Taurus Phalaridis. a.35
 apud Taxillos quid de puellis nubendis san-
 citum fuit. b.59
 Tellus Atheniensis a Solone felicissimus
 iudicatus. b.10
 Temperantia in Sigismundo. a.14
 Thebani Lacedemonios subigere. a.33
 Thebani a Macedonibus superati. a.33
 Thebe præstantissimos habuit belli artifi-
 ces. a.33
 Thebe mulier crudelissima. a.63
 Themistoclem, Vladislaus Poloniæ Rex
 est imitatus. a.4
 in Themistocle recta rerum existimatio lau-
 datur, ita & in Sigismundo. a.8
 Themistoclis dictum Seriphio. a.40
 Theodorus peripateticus de felicitate quid
 b.14
 Theodopertus cum Vitilone contra Danos
 pugnauere. a.20
 Theodopertus Theodorici francorum Re-
 gis filius. a.20
 Theodorus gaza Ferrariæ docuit. a.21
 Theodotus Botorum Rex. b.19
 Theognides de coniugio quid. a.85
 Theophrastus de felicitate quid senserit.
 b.14
 ex Theopompo quid institutum in nuptijs.
 a.78

I N D E X

Theſauri omnes ſapientia in Deo ſunt re-
conditi. b. 55
Theſeus Athenienſes in unum locum com-
pulit. b. 44
Theſſala. b. 74
Thori geniales. b. 76
Thraces excipiunt infantes merore & la-
chrimis cum naſcuntur. b. 9
Thraces funera tripudij & cantu proſe-
quuntur. b. 9
apud Thraces quis uſus uxorū. b. 74
Thyle ſive Thule inſula ultra Orcadas.
b. 30
Ticinum a Boijs conditum. b. 19
Tigrides pro catulis dimicant. b. 75
Tlepolemi cum Lycio ſarpedona conten-
tio. a. 86
Timeleonis uirtus. a. 86
Timon oſor humani conſortij. a. 76
Tolerantia in Sigifmundo. b. 13
Torquati, nobilis Romanorum familia.
a. 20
Torquatus pro patria pugnavit. b. 41
Traiani bonitas. b. 40
Transgreſſio mandati dei per primos pa-
rentes noſtros. a. 58
apud Trebouliam Sigifmundi Regis ui-
ctoria. b. 7
Tridentum a Boijs conditum. b. 19
Trochonia habuerunt uxores communes.
b. 58
Troiani antiquiſſimi. a. 20
Troiani tandem ruina oppreſſi. a. 33
Troiani Romam per Tyberim uenere.
b. 59
Troianorum claſſis igne abſumpta. b. 59
Troia ob mulieris impudentiam euerſa.
b. 65
Troianum regnum euerſum ob Helenæ ra-
ptum. b. 85
Trophonij & Agamedis mors. b. 34
Trophonius cum Agamede in Delphis
Apollini templum extruxere. b. 34
Tubarum clangor ac tympanorum ſoni-
tus etiam infantibus placet. b. 36
Turcarum Imp. copias magnas in hongar-
riam

riam duxit. a. 24
Turcæ quid de mulieribus obſeruant.
a. 59
Turric fides ſumma. b. 82
Tuſculana Reſp. deleta. b. 33
Tympanorum ſonitus infantibus etiam
placet. b. 36
Tyrios tandem ruina oppreſſit. a. 33
Tyranni crudeliſſimi. a. 67
Tyrus. b. 74

V

Valachos deuicit Sigifmundus apud Oſſa-
coniā. b. 7
contra Valachos Sigifmundi uictoria. b. 7
Valacchi metu perterriti. b. 15
Vanitate nihil ſtultius. a. 69
Varta amnis. a. 5
Varus fluius prouincia Narbonenſem a
liguria diuidens. a. 41
ad Varum uſque Paulus tertius Pontifex
uenit. a. 41
Vaticinium Eſaiæ de Chriſto. a. 56
Venationis laus apud antiquos. b. 21
Veneti agrum Ferrarienſem inuaſerunt
ac deuſtarunt. b. 22
Venetiarum Princeps, ſinns Adriatici
nanarchus. a. 48
Venetorum impetus in Eſtenſes. b. 37
Venus ex Saturni teſticulis nata. a. 78
Venus armata a Lacedemonijs culta. a. 85
Vera laus in uirtute conſiſtit. b. 17
Vera libertas quæ ſit. b. 83
Verbena & myrtho caput cingebat noua
nupta. b. 76
Verbum domini ad David. b. 55
Veroniam, Buſcum & Zigoniam Sigif-
mundus expugnauit. b. 7
Veronam Boij condiderunt. b. 19
Veronenſis gubernator fuit Franciſcus
Venerius. b. 49
Victoria Sigifmundi contra
Moscos
Tartaros
Valachos, Germanos, Turcas.
Victoria

I N D E X

<i>Victoria Sigismundi apud Ilusum.</i>	b.7	a.19	<i>Virtutis indolem posteris ingenerari maiorum satum uidere est.</i>	a.19
<i>Cameneiam</i>			<i>Virtute tantum uere clarus quis dici debet.</i>	a.40
<i>Treboulliam</i>			<i>Virtutes uitij opponuntur.</i>	b.67
<i>Mediborum</i>			<i>Virtus est conseruare acquisita.</i>	b.95
<i>Canoniam</i>			<i>Virtute uita beata perficitur.</i>	a.96
<i>Bialogrodum</i>			<i>Visnouenum oppidum a Sigismundo defenditur.</i>	a.7
<i>Gosdeciam</i>			<i>Vilnense & Rupense sanum Sigismundus extrui fecit.</i>	a.8
<i>Prumarcum</i>			<i>Vistula amnis.</i>	l.4
<i>Zeburgum</i>	ibidem		<i>Vita mortalium multis calamitatibus obnoxia.</i>	a.29
<i>Gutestadium</i>			<i>Vita est appellanda non mors, quorum laus emori non potest.</i>	a.38
<i>Brunsborgum</i>			<i>Vita breuis homini magis expedit quam longa.</i>	a.34
<i>Reßam</i>			<i>Vita celibe nihil laudabilius.</i>	a.54
<i>Rastemburgum</i>			<i>Vitam rebus propagare solius dei est.</i>	b.97
<i>Pißam</i>			<i>Vita principium uitae finis.</i>	b.10
<i>Bartensteniam</i>			<i>Vita communio stabiliorem reddit amicitiam.</i>	a.59
<i>Helisbergam</i>			<i>Vitij uirtutes opponuntur.</i>	b.67
<i>Vilna oppidum Poloniae.</i>	a.6		<i>Vladislaus Jagello Sigismundi Regis Poloniae auus.</i>	b.4
<i>Vindelicia superior.</i>	b.19		<i>Vladislaus Jagello ex lithuanorum Regulis in Polonia regnauit.</i>	a.4
<i>Vincetiam Boij condiderunt.</i>	b.19		<i>Vladislaus repudiavit Bohemiae Regnum sibi oblatum, eo quod populus a uera religione defecuerat.</i>	a.4
<i>Viperæ comparatur mulier intemperans.</i>	b.64		<i>Vladislaus Themistoclem imitatus, item Periculum & Iulium Cesarem.</i>	a.4
<i>Virago quoniam ex uiro sumpta.</i>	b.72		<i>Vladislai patientia & mansuetudo laudatur.</i>	a.4
<i>Virgilius dametas.</i>	a.80		<i>Vladislaus Rex Germanos deuicit ac profligauit.</i>	b.4
<i>Virgines nuptui tradendæ apud Taxillos nude inspiciebantur.</i>	b.59		<i>item Crucigeros cum Silesijs & Russijs oppressit.</i>	b.4
<i>Virgo cum uiro tradebatur, de matris gremio rapi simulabatur.</i>	b.77		<i>Vladislaus Rex obiit anno sui Regni quinquagesimo secundo.</i>	b.4
<i>Viribus ingenij examinatis opus aggrediendum.</i>	a.18		<i>Vladislaus 2. Vladislai filius natus maior succedit in Regno.</i>	b.4
<i>Viri & uxoris amor miscetur uti uinum cum aqua.</i>	a.74		<i>Vladislaus 2. ab Hungaris absens Rex expetitus est.</i>	b.4
<i>Viro cur deus sociam adiunxit.</i>	b.71			
<i>Viro mortuo uxor laqueo se suspendit apud Erulos.</i>	b.74			
<i>Viro seni incommoda uxor iuuenis.</i>	a.85			
<i>in Victoria uera laus consistit.</i>	b.17			
<i>Virtus quidquid pepererat apud Romanos neglecta iustitia periit.</i>	b.13			
<i>Virtutes inter se connexæ & coniunctæ coherent.</i>	a.14			
<i>Virtutis magnitudo commendatur.</i>	a.19			
<i>Virtus, & nobilitas duplex præsidium ad dignitatem.</i>	a.19			
<i>ad Virtutem amplexandam plurimum adiuuenti nobilitas addit.</i>	a.19			
<i>Virtuti additur splendor a natiuitate.</i>				

H h peti-

INDEX

item *Amuratem* ex *Hungaria* eiecit. b.4
 item apud *Varnam* postea *prelio* commisso cum *Amurate* *Vladislaus* interijt. b.4
Vladislaus *Casimiri* filius a *Bohemis* pro Rege exposcitur. a.5
Vlixis *facundia* commendatur. b.30
Vlixes *Homericus* mendax. a.69
 ex Voce iudicium animi. b.84
Volsis orbata *Italia*. a.33
Volucrum usus & qualis amor. b.75
 de *Voluntate* & natura. b.80
Voluntatum dissimilitudo odium parit. a.84
Voluptatis & doloris communionem statuendam. a.59
Vrbes quare primum conditæ. b.16
Vtarius *Longobardorum* Rex. b.20
Vtilo *Theodorici* *Francorum* Regis sororem duxit in uxorem. a.20
Vtilo *Theodonis* filius contra *Danos* pugnavit. a.20
 ab *Vtilone* *Caroli* magni stirps deducta. a.20
Vtinenfis gubernator fuit *Franciscus* *Venerius*. b.49
Vuelfus *Regulus* *Charionum*. a.20
Vuelfus *Aetij* pronepos in *Vindeliciam* superiorem confugit. b.19
Vuelfus dux *Boiorum* quartus. a.20
Vuelfones *Boiorum* principes. a.20
Vulcani instrumenta surrepta. a.69
Vulpecula fraus. b.36
 de *Vulpe* & *Leæna* fabella. b.79
Vueltualia *germania* prouincia. a.20

Vxor deteriore conditione in optione apud *Italos* uenit quam inuentum. a.59
 de *Vxore* danda lupo in domito. a.64
Vxoris & uiri officia. b.72
Vxor suo uiro adesse debet. a.73
Vxoris *Philonis* dictum notabile. b.74
Vxor laqueo se suspendit apud *Erulos* uiro mortuo. b.74
Vxorem qui occidit qua pena plectebatur. b.79
Vxor iuuenis incommoda uiro seni. a.85

X

Xeno de felicitate quid. b.14
Xenophon *Socraticus* *musæ* *attica* dictus. a.18
Xenophon filiorum mortem immoto animo pertulit. b.32
Xenophon maiorem ex uirtute filij uoluptatem, quam ex morte dolorem sensisse dixit. b.32
Xilus *Xenophontis* filius apud *mantineam* in prælio interijt. b.32
Xenophanes uoluptates contempsit. a.88

Z

Zapyri, *Asiæ* populi. a.82
 apud *Zeburgum* *Sigismundi* uictoria. b.7
Zeno *Stoicæ* sectæ princeps de *dialectica* et *Rhet.* quid. b.91
Zigoniam, *Buscum* & *Veroniam* arces *Sigismundus* expugnauit. b.7

ERRATA, QVAE OPERARVM

incuria sunt commissa, sic corrigito; a, autem primam
folii paginam, b, uero alteram denotat.

Folio.	linea.	a.	b.	lege.			
5.	1.	a	Silupeia	agros	56.	26.	b quod nostra
5.	1.	b	Sane	illum	57.	8.	b de celibatu, & ut,
6.	35.	a	Mosconitas		58.	26.	a insitam labem parentis
6.	31.	b	illudcret atq;	cōtēneret.	63.	6.	a lapidem ad obstruendū
7.	32.	b	Prusmarcum		65.	35.	a minabunda
12.	27.	b	munatissimam		69.	30.	a ex altera uero
15.	16.	b	Marcomania		74.	3.	b autem tanta erat
16.	1.	a	fateatur.		75.	9.	b lupi latrantes abijciunt
19.	2.	b	Hesti magno animo		78.	34.	b Troconitas
19.	7.	b	Italarum		79.	35.	b Siceram quidem
19.	29.	b	Theodoti		80.	24.	a pati, Atq; Plutarchus
20.	6.	b	anno. 421. nōnulli.	445.	85.	3.	b calibatu
21.	34.	a	Regnum sustinuit		88.	8.	b proficitur
21.	20.	b	appprime callido		90.	24.	b arbitramur
29.	5.	b	pulcherrima		92.	9.	a Diodorum Stoicum
30.	28.	a	regiae sedis eius		96.	1.	b explere et replere
31.	7.	a	qua tu illum				
33.	2.	b	Carthaginensibus				
36.	28.	a	Hercules Princeps				
36.	10.	b	magis magisq;				
36.	21.	b	exercitatione sitam				
37.	24.	b	Aemilia				
37.	34.	b	Coruncani				
41.	29.	a	Princeps meus				
41.	19.	b	Acelinus				
43.	2.	b	me suo nomine				
44.	15.	a	expeditior				
45.	24.	b	summum				
49.	24.	a	obseruarentq;				

IN INDICE, LEGE SVIS LOCIS

Darij pompæ innumerabiles.
Dialecticæ mumus.
Metropolis Padi Ferraria.
Periclis amor erga uxorem.
Pitbo stexanima.
Scythæ in Russiam influunt.
Stoici de felicitate quid.
Stoicorum princeps zeno.
Strigoniensis Archiepiscopatus
Varus fluius, prouinciam

Reliqua si quæ erunt, æquus ac industrius lector per se facile
corrigere poterit.

